Carl Friedrich Keil

Kommentar til Andre Kongebok

Forkortet utgave

Oversatt til norsk
Gamle stier · gamlestier.no

Carl Friedrich Keil: *Kommentar til Andre Kongebok* (Forkortet utgave).
Tekstene er frie fordi forfatterne døde for mer enn 70 år siden. Oversettelsene er eget arbeid.
Bibelsitatene er fra Norsk Bibel 88/07.
Boka kan leses, skrives ut og deles fritt. Den nyeste utgaven finnes alltid på gamlestier.no.
Utgave 25. november 2026.

Innhold

Innledning til Andre Kongebok 1
Kapittel 1. Akasjas sykdom og død 2
V. 1–8. Moab gjør opprør 2
V. 9–16. Ild over de to høvedsmennene 4
V. 17–18. Akasjas død. Tidsregningen 7
Kapittel 2. Elias himmelfart 9
V. 1–8. Fra Gilgal til Betel 9
V. 9–10. Elisja ber om en dobbel del av Elias ånd 11
V. 11–18. Elia blir tatt opp til himmelen 13
V. 19–25. Elisja gjør vannet i Jeriko friskt 17
Kapittel 3. Krigen mot Moab 20
V. 1–20. Joram av Israels regjering 20
V. 21–27. Moabittene ser vannet som blod 25
Kapittel 4. Elisjas undere for profetdisiplene og kvinnen i Sjunem . 28
Elisjas undergjerninger 28
V. 1–24. Enkens olje 29
V. 25–41. Kvinnen hos Guds mann 33
V. 42–44. Hundre mann mettes av tjue byggbrød 37
Kapittel 5. Na'aman blir ren 38
V. 1–14. Den spedalske hærføreren 38
V. 15–19. Na'amans bekjennelse og Rimmons hus 41
V. 20–27. Gehasi blir straffet 43
Kapittel 6. Øksen, Dotan og hungersnøden i Samaria 45
V. 1–23. Øksen som fløt 45
V. 24–33. Hungersnøden i Samaria 49
Kapittel 7. Samaria blir befridd 52
Kapittel 8. Kvinnen fra Sjunem, Hasael og Judas konger 56
V. 1–9. Kvinnen fra Sjunem får igjen hus og jord 56
V. 10–29. Elisja gråter over Hasael 58
Kapittel 9. Jehu blir salvet til konge 64

V. 1–26. Elisja sender en profetdisippel 64
V. 27–37. Akasja blir drept 69
Kapittel 10. Jehu utrydder Akabs hus og Ba'al 72
V. 1–17. Jehus brev til Samaria 72
V. 18–36. Jehu utrydder Ba'al-dyrkelsen 76
Kapittel 11. Atalja og Joasj 81
V. 1–3. Atalja tar makten 81
Atalja blir styrtet, og Joasj blir konge 82
V. 4–12. Jojada samler høvedsmennene 82
V. 13–20. Ataljas død 86
Kapittel 12. Joasj setter templet i stand 90
V. 1–9. Joasjs regjering 90
V. 10–21. Pengene går til arbeidet 93
Kapittel 13. Joakas, Joasj og Elisjas død 99
V. 1–19. Joakas blir konge 99
V. 20–25. Elisjas død og den døde ved hans grav 103
Kapittel 14. Amasja og Jeroboam II 106
V. 1–20. Amasja blir konge i Juda 106
V. 21–29. Asarja blir konge 111
Kapittel 15. Ussia, Jotam og Israels siste konger 115
V. 1–16. Asarja blir konge 115
V. 17–38. Menahems regjering 120
Kapittel 16. Kong Akas og alteret fra Damaskus 126
Akas' regjering i Juda 126
V. 1–4. Akas går på Israels kongers vei 127
V. 5–16. Syrerne og israelittene mot Jerusalem 128
V. 17–20. Akas skjender de hellige karene 133
Kapittel 17. Samarias fall og samaritanenes opphav 135
V. 1–6. Hosea blir konge 135
V. 7–17. Årsaken til ulykken: Israels frafall 138
V. 18–23. Herren støter Israel bort 141
V. 24–34. Hedenske nybyggere i Samaria 144
V. 35–41. Pakten de brøt 149
Kapittel 18. Hiskia og Rabsjake 150
Judas historie fra tistammerikets fall til det babylonske fangenskapet 150
V. 1–16. Hiskia blir konge 152

V. 17–27. Hæren foran Jerusalem 157
V. 28–37. Rabsjake taler til folket 161
Kapittel 19. Hiskias bønn og Sankeribs fall 164
V. 1–7. Hiskia sender bud til Jesaja 164
V. 8–13. Sankeribs brev 166
V. 14–19. Hiskias bønn 168
V. 20–28. Herrens svar til Sankerib 169
V. 29–34. Tegnet og løftet om resten 173
V. 35–37. Hærens undergang og Sankeribs død 176
Kapittel 20. Hiskias sykdom og sendemennene fra Babel 179
V. 1–7. Hiskia blir dødssyk 179
V. 8–21. Skyggen går tilbake 181
Kapittel 21. Manasse og Amon 187
V. 1–9. Manasse blir konge 187
V. 10–26. Herren varsler Jerusalems ødeleggelse 190
Kapittel 22. Lovboka blir funnet 193
Josjias regjering 193
V. 1–14. Josjia blir konge 195
V. 15–20. Huldas svar 199
Kapittel 23. Josjias reform og død 202
V. 1–11. Loven blir lest og pakten fornyet 202
V. 12–25. Altrene på taket og i forgårdene 207
V. 26–30. Herren vender ikke om fra sin vrede 212
V. 31–37. Joakas' regjering 215
Kapittel 24. Jojakim, Jojakin og Sidkia 219
V. 1–9. Jojakim blir Nebukadnesars tjener 219
V. 10–17. Jerusalem beleiret, Jojakin overgir seg 223
V. 18–20. Sidkias regjering og opprør 226
Kapittel 25. Jerusalems fall 229
V. 1–7. Beleiringen, og Sidkia ført til Babel 229
V. 8–21. Byen og templet brent, folket bortført 232
V. 22–30. Gedalja blir myrdet, folket flykter til Egypt 236
Om Carl Friedrich Keil 241
Ordforklaringer 242

Innledning til Andre Kongebok

Kongebøkene var opprinnelig én bok, slik Samuelsbøkene også var. Det var de greske oversetterne i Aleksandria som delte den i to. Keils innledning til begge bøkene – om innholdet og karakteren deres, om hvordan de ble til og hvilke kilder de bygger på, og om tidsregningen – står derfor foran Første Kongebok.

Andre Kongebok fører fortellingen om de to rikene videre der Første Kongebok slipper. Først kommer slutten på den tiden da kongehusene i Israel og Juda var venner og knyttet sammen ved giftermål, under Akab og sønnene hans. Den varer til Jehu gjør ende på både Joram av Israel og Akasja av Juda (kap. 1–10). Men boka skildrer ikke bare kongene. Den forteller også om profetenes virksomhet i de to rikene, og til dels svært utførlig, slik som om Elia og Elisja.

Deretter blir det igjen fiendskap mellom de to rikene, fra Jehu ble konge i Israel og Atalja tilranet seg tronen i Juda, og helt til tistammeriket går under i Hiskias sjette år (kap. 11–17). Den siste delen forteller Judas historie fra Hiskia til kaldeerne ødela Jerusalem. Den slutter med kong Jojakin, i det trettisjuende året han satt fanget i Babylon (kap. 18–25).

Kapittel 1. Akasjas sykdom og død

Etter at moabittene hadde gjort opprør mot Israel, styrtet Akasja ut gjennom gitteret i salen sin og ble syk. Da sendte han bud til Ekron for å spørre avguden Ba'al-Sebub hvordan sykdommen skulle gå. Men på Guds befaling gikk Elia sendebudene i møte på veien og sa til dem at kongen skulle dø (v. 1–8).

Akasja sendte soldater for å hente Elia, men to ganger på rad ble de drept ved et under. Bare fordi den tredje høvedsmannen ydmyket seg for profeten, slapp han og mennene hans å få samme skjebne. Elia gikk så med ham til kongen og gjentok trusselen som alt var uttalt over ham for avgudsdyrkelsens skyld. Den gikk snart i oppfyllelse (v. 9–18).

V. 1–8. Moab gjør opprør

«[1]Etter Akabs død gjorde Moab opprør mot Israel.»

David hadde lagt moabittene under seg (2 Sam 8,2), og etter at riket ble delt, fortsatte de å betale skatt til tistammeriket. Men da Israel ble slått av syrerne ved Ramot på Akabs tid, brukte de nederlaget og den svekkede israelittiske makten øst for Jordan til å riste av seg åket. Like etter prøvde de å trenge inn i Juda sammen med edomittene og andre ørkenstammer. Det endte riktignok med et stort nederlag, men det hjalp dem likevel til å bevare sin uavhengighet. Mer om dette ved 3,4.

V. 2. Akasja spør Ba'al-Sebub

> «[2]Akasja styrtet ut gjennom gitteret i sin sal i Samaria og ble syk. Da skikket han noen sendebud av sted og sa til dem: Gå og spør Ba'al-Sebub, Ekrons gud, om jeg skal komme meg av denne sykdommen!»

Akasja fikk ikke gjort noe mer for å legge Moab under seg igjen, for kort tid etter ble han alvorlig syk. Han falt ut gjennom gitteret i salen sin i Samaria. Gitteret (*hassevaka*, הַשְּׂבָכָה) var enten et vindu med skodde av gitterverk eller en dør av gitterverk i den øvre salen i palasset. Det var neppe et gitter i gulvet for å slippe lys ned i rommene under, slik rabbinerne mente.

Etter denne ulykken vendte Akasja seg til Ba'al-Sebub i Ekron for å få et orakelsvar om hvordan sykdommen skulle ende. Ba'al-Sebub (*ba'al zevuv*, בַּעַל זְבוּב, «fluenes Ba'al») var ikke bare en gud som skulle verge mot insektsvermer. Han var en gud fremstilt som en flue, et flueavgudsbilde.

Som sol- og sommergud må han ha stått i et lignende forhold til fluene som orakelguden Apollon, som både sendte sykdommer og tok dem bort. Fluene kommer og går med alle skiftninger i været og kunne derfor se ut til å ha en evne til å varsle om det som skulle komme. Det forklarer hvorfor denne guden ble tillagt en særlig evne til å spå.[1]

Ekron, nå Akir, var den nordligste av de fem filisterbyene (se ved Jos 13,3).

V. 3–4. Herrens engel sender Elia

> «[3]Men Herrens engel sa til tisbitten Elia: Stå opp og møt sendebudene fra Samarias konge, og si til dem: Er det fordi det ikke er noen Gud i Israel at dere går av sted og spør Ba'al-Sebub, Ekrons gud? [4]Derfor sier Herren så: Du skal ikke stige ned fra den sengen du er steget opp i, du skal dø. Dermed gikk Elia.»

Herrens engel, mellommannen for de åpenbaringene den usynlige Gud ga paktsfolket, hadde sagt til Elia at han skulle gå og møte kongens sendebud på veien til Ba'al-Sebub. Han skulle spørre dem om det var fordi det ikke fantes noen Gud i Israel at de vendte seg til Ba'al-Sebub. Og han skulle kunngjøre dem Herrens ord: Akasja skulle ikke

[1]Senere jøder gjorde navnet om til Beelsebul, trolig «boligens herre», og brukte det om de onde ånders fyrste, Matt 10,25. Rabbinerne gjorde til sist fluguden om til en møkkgud for å uttrykke avskyen for avgudsdyrkelsen så sterkt som mulig.

stå opp fra sengen sin igjen, men dø. «Dermed gikk Elia», det vil si for å utføre Guds oppdrag.

V. 5–8. Kongen kjenner igjen Elia

> «[5]Da sendebudene vendte tilbake til kongen, spurte han dem: Hvorfor er dere vendt tilbake? [6]De svarte: En mann kom og møtte oss, og han sa: Gå tilbake til kongen som har sendt dere, og si til ham: Så sier Herren: Er det fordi det ikke er noen Gud i Israel at du sender bud for å spørre Ba'al-Sebub, Ekrons gud? Derfor skal du ikke stige ned fra den sengen du er steget opp i, du skal dø. [7]Han spurte dem: Hvordan så den mannen ut som kom dere i møte og talte slik til dere? [8]De svarte: Det var en mann i en lodden kappe, med et lærbelte bundet om livet. Da sa han: Det var tisbitten Elia.»

Sendebudene kjente ikke Elia, men de vendte likevel tilbake og fortalte kongen hva som var hendt. Han spurte hvordan mannen så ut, og ut fra beskrivelsen skjønte han straks at det var tisbitten Elia. Ordet kongen bruker (*mishpat*, מִשְׁפָּט), betegner her det særegne ved en person, det som gjør ham til den han er. Tjenerne beskrev profeten etter hans ytre, og hos en karakterfull mann speiler det ytre det indre.

De kalte ham en mann med hår (*ish ba'al se'ar*, אִישׁ בַּעַל שֵׂעָר). Det betyr ikke at han hadde kraftig hårvekst, men sikter til den lodne drakten han hadde slått om seg, en kappe av saue- eller geiteskinn eller grovt kamelhår (2,8; 1 Kong 19,13; Sak 13,4; jf. Matt 3,4; Hebr 11,37).

Profetene bar den, ikke som et tegn på askese, men fordi de var botspredikanter. Den grove kappen skulle vise hvor strengt Gud ville dømme et bløtaktig folk som levde i overflod og verdslig lyst. Til dette passet også lærbeltet (Matt 3,4), for et vanlig belte var av bomull eller lin og ofte svært kostbart.

V. 9–16. Ild over de to høvedsmennene

> «[9]Og han sendte til ham en høvedsmann over femti sammen med sine menn. Han gikk opp til ham, der han satt på toppen av fjellet, og sa til ham: Du Guds mann: Kongen sier: Kom ned! [10]Men Elia svarte høvedsmannen over femti: Er jeg en Guds mann, så skal ild fare ned fra himmelen og fortære deg og dine femti menn! Da for det ild ned fra himmelen og fortærte ham og hans femti menn. [11]Så sendte kongen til ham en annen høvedsmann over femti sammen med sine menn. Han tok til orde og sa til ham: Du Guds mann! Så

> sier kongen: Kom straks ned! [12]Men Elia svarte dem: Er jeg en Guds mann, så skal ild fare ned fra himmelen og fortære deg og dine femti menn! Da for Guds ild ned fra himmelen og fortærte ham og hans femti menn.»

Da Elia hadde utført Guds befaling, vendte han tilbake til fjelltoppen der han bodde. De fleste utleggerne mener at det var en av toppene på Karmel (jf. 2,25; 1 Kong 18,42). Det er nok svært sannsynlig, men kan ikke gjøres sikkert.

Kongen visste hvor Elia holdt til, og sendte derfor en høvedsmann med femti mann for å hente profeten. Høvedsmannen krevde: «Du Guds mann, kongen sier: Kom ned!» Elia svarte: «Og er jeg en Guds mann, så skal ild fare ned fra himmelen og fortære deg og dine femti menn!» Dette «og» viser at Elias ord fulgte straks etter høvedsmannens. Straffeunderet skjedde med det samme.

Det samme rammet en annen høvedsmann, som kongen sendte etter at den første var død. Han var enda frekkere enn den første, «både fordi han ikke kom til fornuft da han hørte om straffen, og fordi han gjorde frekkheten større ved å legge til ‹straks›» (Cornelius a Lapide). Septuaginta leser «han gikk opp og talte» i stedet for «han svarte og talte». Det er trolig riktig, både fordi det står «gikk opp» i v. 9 og 13, og fordi «svarte» ellers normalt blir fulgt av «sa».

At straffeunderet ble gjentatt, skulle vise så tydelig som mulig både hvilken myndighet profeten med rette hadde, og hvordan Herren hjelper og verner sine tjenere.

Men spørsmålet om dette underet var moralsk forsvarlig – noe enkelte har tvilt sterkt på – er ikke løst ved å si at soldatene bare var redskaper for en vilje som sto Herren imot. Den tredje høvedsmannen utførte også kongens ugudelige befaling, og han ble ikke drept (v. 13 ff.). Derfor må de to første ha gjort seg skyldige i en forbrytelse som de og mennene deres måtte sone med døden.

Forbrytelsen lå ikke bare i at de kalte ham «Guds mann», for det gjorde den tredje også (v. 13). Den lå i at de sa: «Du Guds mann, kom ned!» Dette kravet om at profeten skulle la seg føre som fange til kongen, var en forakt ikke bare for profetembetet i Elias person, men også for Herren, som ved under hadde stadfestet at han var hans tjener.

De to første høvedsmennene gjorde ikke bare det de var pliktige til som kongens tjenere. De delte sin herres ugudelige sinnelag og gikk med frekk dristighet løs på Herren i profetens person, og den andre gjorde det enda sterkere enn den første med sitt «kom straks ned». Denne synden ble straffet, og ikke av profeten, men av Herren selv, som oppfylte sin tjeners ord. (*Theodoret sier treffende: «De som anklager profeten, retter tungen sin mot profetens Gud.»*)

Det Elia her gjorde, var en handling i hellig nidkjærhet for Herrens ære, i den gamle paktens ånd. Under den gamle pakt ødela Gud de frekke foraktere av hans navn med ild og sverd for å vise sin hellige majestets kraft overfor hedningenes døde avguder.

Men denne handlingen kan ikke overføres til den nye paktens tid. Det ser vi klart av Luk 9,54–55. Der klandrer ikke Kristus Elia for det han gjorde. Han irettesetter disiplene, som overså forskjellen mellom lovens og evangeliets tid, og som i kjødelig nidkjærhet ville gjøre etter det Elia hadde gjort i guddommelig nidkjærhet for Herrens ære, som var krenket i hans person.

V. 13–16. Den tredje høvedsmannen ydmyker seg

> «[13]Så sendte kongen igjen en tredje høvedsmann over femti med sine menn. Denne tredje høvedsmannen gikk opp til Elia og falt på kne for ham og bønnfalt ham og sa til ham: Du Guds mann! La mitt liv og disse dine femti tjeneres liv være dyrt i dine øyne! [14]Ild for ned fra himmelen og fortærte begge de første høvedsmenn over femti med deres menn. Men la nå mitt liv være dyrt i dine øyne. [15]Da sa Herrens engel til Elia: Gå ned med ham, og vær ikke redd ham! Så sto han opp og gikk med ham ned til kongen. [16]Og han sa til ham: Så sier Herren: Fordi du skikket sendebud og ville spørre Ba'al-Sebub, Ekrons gud, som om det ikke var noen Gud i Israel som du kunne spørre om dette – derfor skal du ikke stige ned fra den sengen du er steget opp i, du skal dø.»

Kongen ga ikke akt på Herrens straffende hånd. Den kunne kanskje overses da ulykken rammet den første høvedsmannen og mennene hans, men den var ikke til å misforstå da det samme hendte den andre med hans femti. Likevel sendte kongen i trassig forherdelse en tredje flokk for å hente profeten.

Men den tredje høvedsmannen var bedre enn kongen sin og klokere enn de to før ham. Han lød kongens befaling så langt at han gikk til

profeten. Men i stedet for å befale ham hovmodig å følge med, falt han på kne for Guds mann og ba om at hans eget og soldatenes liv måtte bli spart. Da gikk Elia med ham til kongen, slik Herrens engel hadde bedt ham, og gjentok for ham Herrens ord som han alt hadde sendt ham gjennom sendebudene hans (v. 4 og 6).

V. 17–18. Akasjas død. Tidsregningen

> «[17]Det Herrens ord som Elia hadde talt, gikk i oppfyllelse, og han døde. Og Joram ble konge i hans sted i Judas konge Jorams, Josjafats sønns andre år. For han hadde ingen sønn. [18]Det som ellers er å fortelle om Akasja og det han gjorde, det er skrevet i Israels kongers krønike.»

Akasja døde etter Herrens ord gjennom Elia. Han hadde ingen sønn, og derfor ble broren Joram konge etter ham, «i Judas konge Jorams, Josjafats sønns andre år».

Denne opplysningen ser ut til å stride mot tre andre. Etter 3,1 ble Joram konge i Josjafats attende år. Etter 1 Kong 22,52 ble Akasja konge i Josjafats syttende år, og Josjafat regjerte i tjuefem år. Og etter 8,16 ble Joram av Juda konge i Joram av Israels femte år. Døde Akasja etter knapt to års regjering, høyst halvannet år, i Josjafats attende år, kan Josjafat, som regjerte i tjuefem år, ikke ha dødd før i Joram av Israels sjuende år, da sønnen Joram fulgte ham på tronen.

Den siste motsigelsen løser seg svært enkelt. Etter 8,16 var Josjafat ennå konge da sønnen Joram ble konge, så Josjafat må ha overlatt tronen til sønnen omkring to år før han døde.

Den første motsigelsen, mellom 1,17 og 3,1, løser Ussher, Lightfoot og andre, etter jødisk tradisjon, ved å regne med et medregentskap. Da Josjafat i sitt attende år, som svarer til Akabs tjueandre år, dro med Akab til Ramot i Gilead for å kjempe mot syrerne, gjorde han sønnen Joram til medregent og overlot styret av riket til ham. Det er fra dette medregentskapet 1,17 regner når det står at Joram av Israel ble konge i Joram av Judas andre år. Dette andre året av medregentskapet svarer til Josjafats attende år (3,1).

I medregentskapets femte år overlot Josjafat hele styret til sønnen. Fra dette tidspunktet, Josjafats tjuetredje år, skal Joram av Judas åtte regjeringsår regnes, så han regjerte bare seks år etter farens død.

Tidsregningen for kongene i de to rikene krever nødvendigvis denne løsningen. Joram av Israel ble konge i Josjafats attende år og regjerte i tolv år (3,1), og han ble drept samtidig med Akasja av Juda (9,24–27). Akasja av Juda regjerte omkring ett år og forgjengeren Joram omkring åtte, så de to sammen sikkert regjerte i fulle åtte år. Da må Joram av Juda ha blitt konge fire år etter Joram av Israel, altså i Josjafats tjuetredje år, som svarer til Joram av Israels femte år. Når vi legger sammen årene for hele kongetiden, må Josjafats tjuefem år derfor regnes som tjuetre.

Det finnes riktignok ikke noe annet eksempel på at to kongers regjeringsår blir regnet sammen på denne måten. Men unntaket er klart nok antydet i 8,16, der det står at Joram ble konge mens Josjafat ennå var konge. At det andre steder står at Josjafat døde og sønnen Joram ble konge (1 Kong 22,51; 2 Krøn 21,1), kan forstås slik at han først ble konge etter farens død. Men det må ikke forstås slik, og det lar seg lett forene med den mer nøyaktige opplysningen i 8,16.

Å stryke ordene «mens Josjafat ennå var konge i Juda» som en senere tilføyelse fordi de mangler i Septuaginta og noen andre oversettelser, er bare tekstkritisk vold.

Heller ikke Jotam er noe motstykke. Teksten vet ikke om noe medregentskap mellom Jotam og Ussia. Den sier bare at Jotam dømte folket da Ussia var blitt spedalsk, men at han først ble konge da faren døde (15,5.7; 2 Krøn 26,21.23).

Vi vet ikke hva som fikk Josjafat til å overlate tronen til sønnen to år før han døde. Lightfoot gjetter at han gjorde det da han begynte krigen mot moabittene sammen med Joram av Israel. Men det er lite sannsynlig, for moabittene gjorde opprør etter Akabs død, og Joram rustet seg til å angripe dem like etter opprøret (3,5–7). Han må derfor ha begynt dette felttoget før sitt femte regjeringsår.

Kapittel 2. Elias himmelfart

Kapitlet forteller hvordan Herren tok Elia opp til himmelen. Først går Elia og Elisja fra Gilgal over Betel og Jeriko og over Jordan (v. 1–10). Så blir Elia tatt opp i stormen (v. 11–13). Etterpå vender Elisja tilbake til Jeriko og Betel og gjør sine første undere (v. 14–25).

V. 1–8. Fra Gilgal til Betel

> «[1]Den gang Herren ville ta Elia opp til himmelen i en storm, gikk Elia og Elisja fra Gilgal. [2]Og Elia sa til Elisja: Bli her! For Herren har sendt meg til Betel. Men Elisja sa: Så sant Herren lever, og så sant du selv lever: Jeg forlater deg ikke. Så gikk de ned til Betel.»

Da tiden var kommet da Herren ville ta sin tjener Elia opp til himmelen i en storm, gikk Elia med sin tjener Elisja fra Gilgal ned til Betel. Stormen (*bisse'ara*, בְּסַעֲרָה), det vil si et voldsomt uvær, gikk ofte foran når Gud åpenbarte seg på jorden (Job 38,1; 40,1; Esek 1,4; Sak 9,14).

Gilgal og Betel (nå Beitin, se ved 1 Kong 12,29) hadde profetskoler som Elia hadde grunnlagt i tistammeriket. Det er nå allment godtatt at dette Gilgal, som de gikk *ned* til Betel fra, ikke kan være stedet med samme navn i Jordandalen øst for Jeriko. Det må være Gilgal oppe i fjellene, det høytliggende Jiljilia sørvest for Silo.

På veien sa Elia til Elisja: «Bli her! For Herren har sendt meg til Betel.» Men Elisja svor høytidelig at han ikke ville forlate ham. Herren hadde åpenbart for dem begge at han ville sette sitt guddommelige segl på Elias gjerning ved å ta ham opp til himmelen ved et under. Det skulle styrke troen, ikke bare hos Elisja, men også hos profetenes disipler og hos alle gudfryktige i Israel.

Men åpenbaringen var gitt dem hver for seg, så Elia ante ikke at også Elisja visste at han skulle bli tatt bort. Derfor ville han bli kvitt

tjeneren sin, ikke for å prøve hans kjærlighet og troskap, men av ydmykhet. Han ville ikke ha noen til å se på at han ble herliggjort, uten å være helt viss på at det var etter Guds vilje.

V. 3–7. Profetenes disipler i Betel og Jeriko

> «[3]Da gikk profetenes disipler, som var i Betel, ut til Elisja og sa til ham: Vet du at i dag vil Herren ta din herre bort fra deg over hodet på deg? Han svarte: Ja, jeg vet det. Ti bare stille! [4]Så sa Elia til ham: Elisja, bli her! For Herren har sendt meg til Jeriko. Men han sa: Så sant Herren lever, og så sant du selv lever: Jeg forlater deg ikke. Så kom de til Jeriko. [5]Da gikk profetenes disipler, som var i Jeriko, fram til Elisja og sa til ham: Vet du at i dag vil Herren ta din herre bort fra deg over hodet på deg? Han svarte: Ja, jeg vet det. Ti bare stille! [6]Så sa Elia til ham: Bli her! For Herren har sendt meg til Jordan. Men han sa: Så sant Herren lever, og så sant du selv lever: Jeg forlater deg ikke. Så gikk de begge av sted. [7]Og femti av profetenes disipler gikk av sted og ble stående rett imot dem langt borte. Men selv sto de begge ved Jordan.»

I Betel kom profetenes disipler Elisja i møte og spurte: «Vet du at i dag vil Herren ta din herre bort fra deg over hodet på deg?» Uttrykket er et bilde på at Elia skulle bli tatt bort fra hans side ved å løftes opp til himmelen, slik som i Apg 1,9–10. Elisja svarte: «Ja, jeg vet det. Ti bare stille!» For han visste hva Elia følte. Herren hadde altså åpenbart for profetenes disipler at Elia skulle tas bort, for å styrke troen deres.

I Betel, og igjen i Jeriko, ba Elia Elisja om å bli igjen, men hver gang forgjeves. Også for profetenes disipler i Jeriko var det åpenbart at Elia skulle tas bort. Slik kom de begge til Jordan, mens femti av profetenes disipler fra Jeriko fulgte etter på avstand for å være øyenvitner til at mesteren deres ble tatt bort ved et under.

Veien Elia tok før han forlot jorden – fra Gilgal om Betel og Jeriko – fulgte han ikke bare fordi han måtte innom disse stedene på vei til Jordan. Den hadde tydeligvis også det samme høyere formålet som gjorde at himmelfarten var blitt åpenbart både for Elisja og for profetenes disipler i Betel og Jeriko.

Elia sa selv at Herren hadde sendt ham dit (v. 2, 4 og 6). Han gikk altså denne veien drevet av Guds Ånd, for å besøke profetskolene han hadde grunnlagt, en siste gang før han dro bort. Der ville han styrke og befeste profetenes disipler i å vie livet sitt til tjenesten for Herren,

uten å ane det minste om at Herrens Ånd hadde latt dem vite at han snart skulle forlate livet.

Himmelfarten skjedde ikke så mye for Elias egen skyld som for de embetsbrødrene han etterlot seg. Derfor hadde Gud åpenbart den for så mange. Ved at mesteren ble herliggjort ved et under, skulle de bli enda fastere grunnfestet i kallet sitt enn ved hans ord, lære og formaninger. Slik skulle de kunne føre det videre uten frykt og beven, selv om den store mesteren ikke lenger sto ved deres side med sin åndelige kraft for å lære, råde og verne dem.

Men framfor alt skulle Elisja, som Herren hadde satt til Elias etterfølger (1 Kong 19,16), bli gjort i stand til å føre verket videre gjennom mesterens siste reise. Derfor vek han ikke fra hans side. Han bestemte seg – sikkert også drevet av Guds Ånd i sitt indre – for å være øyenvitne til at Elia ble herliggjort, så han kunne få den førstefødtes åndelige arv etter sin åndelige far som nå dro bort.

V. 8. Elia deler Jordan

> «[8]Da tok Elia kappen sin og rullet den sammen og slo på vannet. Det skilte seg til begge sider, og de gikk begge over på det tørre.»

Ved Jordan tok Elia profetkappen sin, rullet den sammen og slo på vannet med den. Da delte vannet seg til begge sider, så de begge gikk over på det tørre. Kappen, profetembetets ytre kjennetegn, ble bærer av Åndens kraft, som virker usynlig, og som profeten var fylt av.

Selve underet minner om at Rødehavet ble delt da Moses rakte ut staven sin (2 Mos 14,16.21). Men samtidig er det svært særpreget og passer helt med Elias profetiske karakter. Moses, folkets fører, gjorde underne sine med hyrdestaven; Elia, profeten, delte elven med profetkappen.

V. 9–10. Elisja ber om en dobbel del av Elias ånd

> «[9]Da de nå var gått over, sa Elia til Elisja: Si hva du ønsker jeg skal gjøre for deg før jeg blir tatt bort fra deg! Elisja sa: La meg få en dobbel del av din ånd! [10]Han svarte: Det er en stor ting du ber om. Hvis du ser meg når jeg blir tatt bort fra deg, skal du få det du ber om, ellers får du det ikke.»

Da de var kommet over Jordan, lot Elia sin tjener og følgesvenn komme med én bønn til før han ble tatt bort, i full tillit til at Herren

ville oppfylle den når han ba om det. Elisja ba: «La meg få en dobbel del av din ånd»[1].

Mange har misforstått denne bønnen, fra Efraim Syreren helt fram til F. W. Krummacher. De har ment at Elisja ønsket et dobbelt mål av Elias ånd, slik Luther oversatte etter Vulgata: «at din ånd må være dobbelt i meg». Noen har så tenkt på at Elisja gjorde langt flere og større undere enn Elia, andre på profetgaven og evnen til å gjøre undere, og Krummacher på at Elisjas ånd som evangelisk ånd var dobbelt så stor som Elias lovbundne ånd.

Men denne meningen ligger ikke i ordene, og den kan heller ikke utledes av Elias svar. Og det lar seg ikke vise at Elisja i liv og gjerning hadde et slikt mål av Ånden sammenlignet med Elia, selv om bønnen hans ble oppfylt.

Bønnen bygger tydelig på 5 Mos 21,17, der det samme uttrykket betegner den doble delen som den førstefødte skulle få av farens arv. Det har både jødiske og kristne utleggere sett, og Hengstenberg har i vår tid vist det på ny. Med støtte i denne loven ba Elisja Elia om å få den doble delen av hans ånd i arv, slik en førstefødt sønn fikk. Elisja så på seg selv som Elias førstefødte sønn i forhold til de andre «profetsønnene», fordi Elia etter Guds befaling hadde kalt ham til å etterfølge ham og føre verket hans videre.

Elias svar stemmer med dette: «Det er en stor ting du ber om.» Det sa han fordi det ikke sto i hans makt å oppfylle bønnen, men i Guds. Derfor gjorde han oppfyllelsen avhengig av et vilkår som ikke lå hos ham selv, men under Guds styring: «Hvis du ser meg når jeg blir tatt bort fra deg, skal du få det du ber om, ellers får du det ikke.»

Av egen tilbøyelighet ønsket ikke Elia at Elisja, som sto ham så nær, skulle være øyenvitne til at han ble tatt bort fra jorden. Men av at Elisja stadig nektet å forlate ham, kunne han alt se at han ikke ville få sendt ham bort. Derfor overlot han saken til Herren og gjorde Guds førelse til tegnet for Elisja på om Herren ville oppfylle bønnen hans eller ikke.

Dessuten forutsetter bønnen selv at den som ber, står i et visst avhengighetsforhold. Derfor kunne Elisja umulig ønske seg et dobbelt

[1] **«La meg få en dobbel del av din ånd»** pi-shenajim beruhakha, פִּי־שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ

mål av Elias ånd. En døende kan ikke etterlate arvingen sin mer enn han selv har.

Og til sist ser Elisjas tjeneste, sammenlignet med Elias, helt ut til å være underordnet den. Han lever og arbeider bare som den som fører videre det verket Elia hadde begynt, både utad mot avgudsdyrkerne og innad blant profetenes disipler. Elisja salver Jehu og Hasael, som Elia hadde fått befaling om, og baner slik vei for at Akabs hus går under, slik Elia hadde forutsagt for kongen. Og han tar bare imot og tar vare på de profetskolene Elia alt hadde grunnlagt.

Det er heller ikke Elisja, men Elia som står fram som profetiens fremste mann sammen med Moses, lovens representant, på forklarelsens berg (Matt 17,3). Bare en helt ytre betraktning kan se et bevis på at Elias ånd hvilte dobbelt over Elisja i at han gjorde flere undere enn Elia.

V. 11–18. Elia blir tatt opp til himmelen

> «[11]Mens de så gikk og talte sammen, kom det brått en ildvogn og ildhester og skilte dem fra hverandre. Og Elia for i stormen opp til himmelen.»

Mens de gikk og talte sammen, viste det seg plutselig en ildvogn og ildhester, som skilte de to fra hverandre ved å kjøre inn mellom dem. Og Elia for i stormen opp til himmelen. Slik Gud før hadde tatt bort Henok, så han ikke smakte døden (se ved 1 Mos 5,24), tok han også Elia brått bort fra Elisja og førte ham til himmelen uten at han døde.

Det var «i stormen» han ble tatt bort. Stormen fulgtes av et ildsyn som for Elisjas øyne viste seg som en ildvogn med ildhester, og i den for Elia opp til himmelen. Stormen var det jordiske grunnlaget for gudsåpenbaringen. I ildvognen og ildhestene viste mesterens ferd til himmelen seg i sinnbildlig form for Elisja, som ble igjen.[2]

Elias himmelfart er blitt sammenlignet med Moses' død: «Slik Gud selv begravde Moses, så graven hans ikke er funnet til denne dag, slik hentet han Elia til himmelen på en enda mer herlig måte, i en ildvogn med ildhester, så femti mann som lette etter ham, ikke fant ham på jorden» (Ziegler). Sammenligningen har en virkelig grunn i at Moses

[2]Alle videre spørsmål – hva slags ildvogn det var, hvor Elia ble ført, og hvilken dag himmelfarten skjedde – som eldre utleggere har drøftet, er unyttige spissfindigheter som går ut over det vi kan tenke og forstå.

og Elia viste seg sammen med Kristus på forklarelsens berg. Men vi må ikke overse forskjellen på hvordan disse to Guds vitner gikk ut av dette livet.

Moses døde, og han måtte dø i ørkenen for sin synds skyld (5 Mos 32,49 ff.). Han ble bare begravet av Herrens hånd, så ingen har sett graven hans. Det var ikke så mye for å skjule den for menneskene som for å unndra legemet hans fra forråtnelsen og bevare og herliggjøre det for det evige liv (se ved 5 Mos 34,5–6). Elia døde ikke, men ble tatt opp til himmelen ved å bli «forvandlet» (1 Kor 15,51–52; 1 Tess 4,15 ff.).

Denne forskjellen stemmer helt med hvem disse to mennene var, og hvilken stilling de hadde i Guds rike på jorden. Moses, lovgiveren, forlot jordelivet på lovens vei, loven som virker døden som syndens lønn (Rom 6,23; 7,13). Elia, profeten, var utsett til «å refse i tidene som skulle komme, til å stille vreden før dommen, til å vende farens hjerte til sønnen og gjenreise Jakobs stammer» (Sir 48,10). Han ble tatt opp til himmelen som Kristi forløper (Mal 4,5–6; Matt 11,10–11) uten å smake døden. Slik skulle han varsle om vår Herres himmelfart og fremstille den på gammeltestamentlig vis.

For som tjener, lovens tjener, forkynte Elia i sin brennende nidkjærhet både med ord og gjerning ilden fra Guds rettferdige vrede for den opprørske slekten i sin tid. Derfor ble han ført av Herren til himmelen i en ildstorm, sinnbildet på Guds dømmende rettferdighet. «Siden han var en makeløs stridsmann for Herrens ære, var en flammende stridsvogn sinnbildet på hans seierstog inn i himmelen» (O. v. Gerlach).

Men Kristus, Sønnen, som har fått all makt i himmelen og på jorden, tok ved sin oppstandelse fra graven brodden fra døden og seieren fra dødsriket (1 Kor 15,55). Så vendte han tilbake til Faderen i sin evige guddoms kraft og for opp til himmelen i sitt herliggjorte legeme for øynene på disiplene, som seierherre over død og helvete, til en sky tok ham og skjulte ham for dem (Luk 24,51; Apg 1,9).

At Elia virkelig ble tatt bort på denne underfulle måten, blir sterkt bekreftet av at han viste seg på forklarelsens berg (Matt 17,3–4; Luk 9,30), og vår Herres himmelfart setter sitt segl på det. Himmelfarten svarte til det store oppdraget han, den mektigste av alle profetene,

hadde fått i den utviklingen av Guds frelsesplan som gikk gjennom århundrene mellom Moses og Kristus.

Den som ikke kan se hva Guds nådeåpenbaring er i sin ånd og sitt vesen, kan heller ikke fatte dette underet. Slik var det med Josefus, som går underet forbi og bare sier at Elia forsvant fra menneskene, og at ingen til denne dag vet om hans død. Efraim Syreren hopper også over de siste ordene i v. 11 i sin utlegning.

I deres fotspor har J. D. Michaelis hevdet at Elia ikke for til himmelen, men bare ble ført bort fra landet og levde minst tolv år til, så han kunne skrive et brev til kong Joram (2 Krøn 21,12). For «en får ikke brev fra folk i himmelen».

Men i Krønikebøkene står det ikke et ord om noe brev. Det står bare at et skrift (*mikhtav*, מִכְתָּב) fra profeten Elia ble brakt til Joram, der han ble truet med harde straffer for sitt frafall.[3] Et slikt skrift kunne godt være skrevet av Elia før himmelfarten og gitt til Elisja, så han kunne sende det til kong Joram i rette tid.

Etter Det gamle testamentes tidsangivelser kan Elia ellers godt ha levd ennå da Joram var konge i Juda, og det er på forhånd sannsynlig at han både talte om Jorams synd og truet ham med straff.

Hvilket år Elia for til himmelen, kan ikke fastslås. At himmelfarten blir fortalt etter Akasja av Israels død, som Elia selv hadde forutsagt for den ugudelige kongen, og at Elisja ble spurt til råds i krigen mot moabittene (kap. 3), gir ingen grunn til å slutte at han ble tatt bort mellom disse to hendingene. Det går tydelig fram av 3,11 at de to kongene bare vendte seg til Elisja fordi han var i nærheten, og ikke fordi Elia ikke lenger levde.

V. 12–13. «Min far, min far!»

> «[12]Da Elisja så det, ropte han: Min far, min far, Israels vogner og ryttere! Og han så ham ikke mer. Da tok han fatt i klærne sine og rev dem i to stykker. [13]Så tok han opp Elias kappe som var falt av ham. Og han vendte tilbake og sto ved Jordans bredd.»

Da Elisja så mesteren bli tatt bort på denne underfulle måten, ropte han: «Min far, min far, Israels vogner og ryttere!» Og da han ikke så ham mer, tok han fatt i klærne sine og rev dem i to stykker, fra øverst til nederst, som tegn på hvor dypt han sørget over at Elia var tatt bort.

[3] NB har «brev».

Han kalte Elia «min far» som sin åndelige far, som hadde født ham som sønn ved Guds ord. Vogner og ryttere, som Israels konger bygde rikets makt og trygghet på, er et sinnbilde på hvilket sterkt vern Elia gjennom sin tjeneste hadde vært for Israels rike (jf. 13,14).

Så tok han opp Elias profetkappe, som var falt av ham da han ble rykket bort, og vendte tilbake til Jordan. Mesterens profetkappe tilfalt Elisja, disippelen. For ham selv var den et pant på at bønnen hans var oppfylt, og for andre et synlig tegn på at han var den etterfølgeren Gud hadde satt, og at Elias ånd hvilte over ham (v. 15).

V. 14–15. Elisja går tilbake over Jordan

> «[14]Og han tok Elias kappe, som var falt av ham, og slo på vannet og sa: Hvor er Herren, Elias Gud? Slik slo også Elisja på vannet, så det skilte seg til begge sider, og han gikk over. [15]Profetenes disipler i Jeriko som sto rett imot ham, så ham, og de sa: Elias ånd hviler over Elisja. Og de kom imot ham og bøyde seg til jorden for ham.»

(Keil: «Hvor er Herren, Elias Gud, ja, han?»)

Ved Jordans bredd slo Elisja på vannet med Elias kappe og sa: «Hvor er Herren, Elias Gud – ja, han?» Da delte vannet seg til begge sider, så han kunne gå over. Ordene *af-hu* (אַף־הוּא) er en ettertrykkelig apposisjon, «ja, han». Den masoretiske aksentueringen, som skiller dem fra ordene foran, bygger på en feiltolkning, og det trengs ingen tekstendring.

Dette underet skulle dels bekrefte for Elisja at bønnen hans var oppfylt, dels stadfeste for profetenes disipler og for folket ellers at han var Elias etterfølger, utvalgt av Gud. Alle profetenes disipler fra Jeriko så også av dette at Elias ånd hvilte over Elisja. De kom ham i møte og hyllet ham som sin åndelige far og herre.

V. 16–18. Femti mann leter etter Elia

> «[16]De sa til ham: Her hos dine tjenere er det femti sterke menn. La dem gå av sted og lete etter din herre! Kanskje Herrens Ånd har tatt ham og kastet ham på et eller annet fjell eller i en eller annen dal. Han svarte: Dere skal ikke sende noen av sted. [17]Men de presset ham så lenge at han kjente seg brydd, og han sa: Send dem da av sted! Så sendte de femti mann av sted, og de lette i tre dager, men de fant ham ikke. [18]De vendte tilbake til ham mens han ennå var i Jeriko, og han sa til dem: Sa jeg ikke til dere at dere ikke skulle gå?»

Profetenes disipler i Jeriko var så lite i stand til å fatte at Elia var tatt opp, enda det var åpenbart for dem på forhånd, at de ba Elisja om lov til å sende ut femti sterke menn for å lete etter ham. Kanskje Herrens Ånd hadde tatt ham og kastet ham på et fjell eller i en dal. «Herrens Ånd» er ikke en vind sendt av Herren, men Herrens Ånd, som i 1 Kong 18,12.

Etter 1 Kong 18,12 var det en folketro at Elia kunne bli ført bort ved et under, og profetenes disipler delte trolig denne troen. Her var det særlig fordi de ikke kunne tenke seg at noen kunne bli tatt opp til himmelen, og fordi uttrykket «ta bort over hodet» var så ubestemt, at de bare kunne forstå åpenbaringen de hadde fått, slik at han skulle tas bort ved døden.

Selv om Elisja fortalte dem hvor underfullt Elia var tatt bort fra ham, og det gjorde han nok, kunne de altså fortsatt tro at Herren ved synet i stormen hadde tatt sin tjener bort fra dette livet. De tenkte at han hadde tatt sjelen hans opp i himmelen og latt det jordiske legemet bli liggende et sted på jorden. Det ville de lete etter, så de kunne vise den avdøde mesteren den siste ære.

Elisja ga etter for det stadige maset deres – «så han kjente seg brydd», det vil si til han skammet seg over å nekte dem lenger. Da lette femti mann forgjeves etter Elias legeme i tre dager og vendte så tilbake til Jeriko.

V. 19–25. Elisja gjør vannet i Jeriko friskt

> «[19]Mennene i byen sa til Elisja: Byen ligger godt til, som min herre ser. Men vannet er dårlig, og landet lider under for tidlige fødsler. [20]Da sa han: Hent en ny skål til meg og legg salt i den! Så gjorde de det. [21]Og han gikk ut til det stedet hvor vannet strømmet fram, og kastet salt nedi og sa: Så sier Herren: Nå har jeg gjort dette vannet friskt, det skal ikke mer volde død eller for tidlige fødsler. [22]Og vannet ble friskt og har vært så til denne dag, etter det ordet som Elisja hadde talt.»

De to underne Elisja nå gjorde (v. 19–25), skulle også stadfeste for folket at han var en mann utrustet med Guds Ånd og kraft, slik Elia hadde vært.

Mens han ble i Jeriko (v. 18), klaget folk i byen over at vannet var dårlig og landet led under for tidlige fødsler, enda stedet ellers lå godt

til. «Landet» er jordsmonnet, som led under det dårlige vannet, ikke innbyggerne, mennesker og dyr. Elisja ba dem da hente en ny skål med salt. Han helte saltet i kilden og sa: «Så sier Herren: Nå har jeg gjort dette vannet friskt, det skal ikke mer volde død eller for tidlige fødsler.»

Kilden er utvilsomt den nåværende Ain es-Sultan, den eneste kilden nær Jeriko, ved foten av Karantal-fjellet. Den er stor og vakker, vannet smaker godt og søtt, og herfra brer det seg ut over Jerikosletten.

Når det gjelder selve underet, kunne ikke en kilde som ga vann til hele byen og distriktet, bli så mye bedre av en skål salt at vannet for alltid mistet sine skadelige egenskaper. Det gjelder selv om salt kan ta bort den vonde smaken og skadevirkningen av dårlig vann.

Men at et naturlig middel blir brukt, tar ikke bort underet. Saltet bevarer mot fordervelse og oppløsning, og er derfor et sinnbilde på uforgjengelighet og på livskraften som overvinner døden. Som et slikt sinnbilde var saltet det jordiske grunnlaget for den åndelige kraften i Guds ord, og ved ordet ble kilden frisk for alltid. De tok en ny skål, ikke for renslighetens skyld, men som sinnbilde på den fornyende kraften i Guds ord.

Dette underet var egnet til å vise folket hvor velsignelsesrik profetens tjeneste var. Men det som skjedde etterpå, skulle vise dem som foraktet Gud, at Herren ikke lar sine tjenere bli hånet ustraffet.

V. 23–24. Guds dom over guttene i Betel

> «[23]Fra Jeriko dro profeten opp til Betel. Mens han gikk opp etter veien, kom det noen unggutter ut fra byen. De spottet ham og ropte til ham: Gå opp, din snauskalle! Gå opp, din snauskalle! [24]Da han så vendte seg om og fikk se dem, lyste han forbannelse over dem i Herrens navn. Da kom det to binner ut av skogen, og de rev i hjel førtito av ungguttene.»

(Keil: «… kom det små gutter ut fra byen …»)

Fra Jeriko dro Elisja til Betel, hovedsetet for den avguderiske kalvedyrkelsen, der det også var en profetskole (v. 3). På veien dit kom det små gutter ut fra byen. De spottet ham og ropte: «Gå opp, din snauskalle! Gå opp!»

Snauskalle (*qereah*, קָרֵחַ), en som er skallet bak på hodet, ble brukt som skjellsord (jf. Jes 3,17.24), neppe fordi de mistenkte ham for spe-

dalskhet, men heller som spott over et naturlig lyte. For Elisja levde i femti år etter dette (13,14), og han kan ikke ha vært skallet av alder alt den gang.

Profeten vendte seg om og forbannet spotterne i Herrens navn. Da kom det to binner ut av skogen og rev i hjel førtito av guttene. Noen har brukt det som de kaller «det umoralske i å forbanne», som motbevis mot at underet virkelig skjedde. Men selv om denne innvendingen holdt, ville den ikke bare ramme Elisja. Den ville falle tilbake på Herren Gud, som fullbyrdet sin tjeners forbannelse over disse ryggesløse guttene på denne måten.

For å rettferdiggjøre straffeunderet trenger vi heller ikke anta at byens ledere av fiendskap mot Herrens profet hadde lagt en plan og bare sendt barna fram. Det er nok å erkjenne at den ryggesløse ånden som rådde i Betel, kom åpent fram i barnas spott, og at guttene kjente Elisja og hånet Herrens profet i hans person.

Var det slik, forbannet Elisja guttene for å hevne Herrens ære, som var krenket i hans person. Og Herren lot forbannelsen gå i oppfyllelse for å straffe foreldrenes synder i barna og fylle hele byen med en sunn frykt for hans hellige majestet.[4]

V. 25. Til Karmel og Samaria

> «[25]Derfra gikk han til Karmel-fjellet, og vendte så tilbake til Samaria.»

Fra Betel gikk Elisja til Karmel (se ved 1 Kong 18,19), trolig for å styrke seg i ensomhet før han førte mesterens verk videre. Derfra vendte han tilbake til Samaria, der han etter 6,32 hadde et hus.

[4] Augustin, eller den som skrev prekenen som tilskrives ham, forklarer det på lignende måte: «De frekke guttene må tenkes å ha gjort dette etter oppfordring fra foreldrene; for de ville ikke ha ropt dersom det hadde mishaget foreldrene.» Straffen kom «for at de eldre skulle få en lærdom ved at de små ble slått, og sønnenes død skulle være en lærdom for foreldrene, og for at de skulle lære å frykte profeten, som de ikke ville elske, tross de undere han gjorde».

Kapittel 3. Krigen mot Moab

Kapitlet forteller om Joram av Israels regjering og om felttoget han førte mot moabittene sammen med Josjafat av Juda og Edoms konge. I ørkenen holdt hæren på å gå til grunne av tørst, men gjennom Elisja ga Herren den vann og seier over Moab. Ved Kir-Hareset ofret moabkongen til sist sin førstefødte sønn på muren, og da måtte israelittene bryte opp og dra hjem.

V. 1–20. Joram av Israels regjering

> «[1]Joram, Akabs sønn, ble konge over Israel i Samaria i Juda-kongen Josjafats attende år, og han regjerte i tolv år. [2]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, men likevel ikke som sin far og mor, for han tok bort den Ba'al-støtten som hans far hadde laget. [3]Men han ble hengende ved Jeroboams, Nebats sønns synder, de som Jeroboam hadde fått Israel til å gjøre. Dem holdt han ikke opp med.»

Om tidsangivelsen i v. 1, se ved 1,17. Joram var ikke så ugudelig som faren Akab og moren Jesabel. Han fjernet Ba'al-støtten som faren hadde reist i Samaria, og holdt bare fast ved Jeroboams synd, det vil si kalvedyrkelsen. Joram ville altså avskaffe Ba'al-dyrkelsen og igjen gjøre dyrkelsen av Herren under kalvens (oksens) bilde til rikets gudsdyrkelse.

Men han greide ikke å utrydde Ba'al-dyrkelsen. Den fortsatte ikke bare i Samaria, men ser ut til å ha blitt drevet igjen på det mest skamløse vis (jf. 10,18 ff.). Det er ikke å undres over, for moren Jesabel, den fanatiske Ba'al-dyrkeren, levde gjennom hele hans regjeringstid (9,30).

V. 4–7. Moab gjør opprør, og Joram og Josjafat drar ut

> «[4]Mesja, kongen i Moab, drev med saueavl. Han betalte i skatt til Israels konge: hundre tusen lam og ullen av hundre tusen værer. [5]Men da Akab var død, gjorde kongen i Moab opprør mot Israels konge. [6]Da dro kong Joram ut fra Samaria og mønstret hele Israel. [7]Så sendte han bud til Judas konge Josjafat og sa: Moabs konge har gjort opprør mot meg, vil du dra med meg og kjempe mot Moab? Han svarte: Ja, jeg vil dra med. Som du, så jeg! Som ditt folk, så mitt folk! Som dine hester, så mine hester!»

Krigen kom av at moabittene gjorde opprør, det vil si at de etter Akabs død nektet å betale skatt til Israel. Mesja, Moabs (skattskyldige) konge, eide store saueflokker og betalte Israels konge hundre tusen lam og hundre tusen værer. Dette betalte han ikke bare ved hvert nytt kongeskifte; det var en årlig skatt, for verbet betyr å bringe gang på gang (jf. 4 Mos 18,9).

Den årlige skatten kunne ikke være urimelig stor for moabittenes land, som var rikt på gode beitemarker og særlig egnet for sauehold. Å betale skatt i naturalier og i landets avling var svært vanlig i oldtiden, og er det fortsatt blant stammene i Asia.

Ordet for saueavler (*noqed*, נֹקֵד) betegner både en gjeter (Am 1,1) og en som eier store flokker. Ullen kan forstås på to måter: Enten besto skatten av ullen av hundre tusen lam og hundre tusen værer, eller av hundre tusen lam og ullen av hundre tusen værer. Det siste har støtte i Jes 16,1, der lam nevnes som skatt.

Opprøret, som alt er nevnt i 1,1, blir gjentatt her fordi det var grunnen til felttoget som nå skal fortelles. Akasja hadde ikke greid å gjøre noe for å legge Moab under seg igjen i sin korte regjeringstid. Derfor ville Joram ta igjen det forsømte straks han var blitt konge. Han dro ut fra Samaria «på den tiden», det vil si da han krevde skatten på ny og fikk nei, og mønstret hele Israel, det vil si han samlet en hær fra hele riket.

Så ba han Josjafat om å være med i krigen, og Josjafat lovet gjerne det (som i 1 Kong 22,4). Det gjorde han enda profetene hadde refset ham for forbundet med Akab og Akasja (2 Krøn 19,2; 20,37). Trolig ville han samtidig tukte moabittene videre for deres innfall i Juda (2 Krøn 20) og gjøre sitt til å bringe dem under Israels åk igjen, så de ikke lenger kunne gjøre nye innfall i Juda.

V. 8–9. Veien gjennom Edoms ørken

> «[8]Og han spurte: Hvilken vei skal vi dra dit opp? Han svarte: Gjennom Edoms ørken. [9]Så dro Israels konge og Judas konge og Edoms konge av sted. Da de hadde dratt sju dagsreiser fram, fantes det ikke vann, verken for hæren eller for buskapen som de hadde med seg.»

Joram spurte hvilken vei de skulle dra mot Moab, og Josjafat valgte «veien gjennom Edoms ørken». Det gikk to veier inn i moabittenes land. Den ene gikk nord for Dødehavet, over Jordan og grenseelven Arnon, inn i landet fra nord. Den andre gikk rundt sørspissen av Dødehavet og gjennom den nordlige delen av Edoms fjell, inn i landet fra sør. Den siste var den lengste og den som hadde flest vansker og farer, for hæren måtte over fjell som var svært tunge å komme opp.

Likevel valgte Josjafat den. Dels måtte de frykte syrerne ved Ramot i Gilead om de tok den nordlige veien. Dels ville moabittene, som stolte på at sørgrensen var uframkommelig, knapt vente noe angrep derfra, og kunne derfor bli tatt på senga og lett slått der.

Trolig tok han også hensyn til Edoms konge. På denne veien kunne de få ham til å slutte seg til dem med troppene sine, kanskje ikke så mye for å styrke hæren som for å ha kontroll med hans styrker, så han ikke skulle gjøre et nytt forsøk på opprør og falle inn i Juda mens Josjafat var i felt mot moabittene.

Men hvor klokt planen enn var lagt, kom den samlede hæren i den største fare for å omkomme av mangel på vann for folk og fe. Det skjedde da de hadde marsjert i sju dager og var på vei gjennom den dype, steinete dalen Wadi el-Ahsy, som skilte Edom fra Moab.

Elven gjennom dalen, der de trolig håpet å finne nok vann, er etter Robinson en bekk som aldri tørker ut, men den var helt tørr den gang.[1]

V. 10–12. Josjafat spør etter en profet

> «[10]Da sa Israels konge: Å, har Herren kalt disse tre kongene hit for å gi dem i Moabs hånd? [11]Men Josjafat sa: Er det ikke noen av Herrens profeter her, så vi kunne spørre Herren til råds gjennom ham? Da svarte en av Israels konges tjenere: Elisja, Safats sønn, er her, han

[1] De allierte kongene fulgte ikke den vanlige veien fra Sør-Juda til Moab, rundt Dødehavet og opp Wadi Kerak. De gikk gjennom Wadi el-Kurahy, som munner ut i sørenden av Dødehavet, og som høyere opp i fjellene heter Wadi el-Ahsy. Det må sluttes av at de var ved Moabs grense da vannet slapp opp, for det er nettopp denne dalen som danner grensen (v. 21), og at vannet kom strømmende fra Edom (v. 20). Ingen av delene passer på Wadi Kerak.

som helte vann over Elias hender. [12]Josjafat sa: Hos ham er Herrens ord! Så dro Israels konge og Josjafat og Edoms konge ned til ham.»

I denne nøden ble det åpenbart hva som bodde i hjertet til de to kongene. Joram ropte fortvilet: «Å, har Herren kalt disse tre kongene hit for å gi dem i Moabs hånd!» Josjafat derimot stolte på Herren og spurte om det ikke var noen profet der som de kunne spørre Herren til råds gjennom (som i 1 Kong 22,7).

En av Israels konges tjenere svarte at Elisja var der, han som hadde helt vann over Elias hender. Det vil si at han hadde vært hos ham hver dag som tjeneren hans, og derfor trolig kunne få og gi en åpenbaring fra Gud.

Elisja kan være kommet i nærheten av hæren drevet av Guds Ånd. For kongenes nød skulle være et middel i Herrens hånd, ikke bare til å gi profeten anseelse i Jorams øyne, men også til å vise Joram til Herren som den eneste sanne Gud. Ydmyket av ulykken gikk de tre kongene selv til Elisja i stedet for å sende bud på ham.

V. 13–14. «Hva har jeg med deg å gjøre?»

«[13]Men Elisja sa til Israels konge: Hva har jeg med deg å gjøre? Gå du til din fars profeter og til din mors profeter! Israels konge svarte ham: Nei, det er Herren som har kalt disse tre kongene hit for å gi dem i Moabs hånd. [14]Da sa Elisja: Så sant Herren, hærskarenes Gud, lever, han som jeg tjener: Var det ikke for Judas konge Josjafats skyld, så ville jeg ikke ense deg eller se på deg!»

Israels konge var alt bøyd av nøden. For å ydmyke ham enda mer og få fram en sunn frukt av omvendelse i hjertet hans, sa Elisja til ham: «Hva har jeg med deg å gjøre? Gå du til din fars og din mors (Ba'als) profeter! La dem hjelpe deg.» Joram svarte bønnfallende: «Nei!», det vil si: Tal ikke så avvisende, for Herren har ført disse tre kongene – ikke bare meg, men også Josjafat og Edoms konge – inn i denne nøden.

Da sa Elisja med en høytidelig ed (jf. 1 Kong 17,1): «Var det ikke for Judas konge Josjafats skyld, så ville jeg ikke ense deg eller se på deg!» Det vil si: Jeg ville ikke verdige deg et blikk, langt mindre hjelpe deg.

V. 15–19. Herren lover vann og seier

«[15]Men hent nå en harpespiller til meg! Da så harpespilleren spilte på harpen, kom Herrens Ånd over ham. [16]Og han sa: Så sier Herren: Grav grøft ved grøft i dalen her! [17]For så sier Herren: Dere skal ikke se vind og ikke se regn, men likevel skal denne dalen bli fylt med

> vann, så dere får drikke, både dere selv og buskapen og kløvdyrene.
> [18]Men dette er ikke nok i Herrens øyne. Han vil også gi Moab i deres
> hånd. [19]Dere skal innta hver befestet by og hver storby. Hvert godt
> tre skal dere felle. Alle vannkilder skal dere stoppe igjen. Hvert godt
> jordstykke skal dere ødelegge med stein.»

(Keil, v. 15: «Mens spillemannen spilte, kom Herrens hånd over ham.»)

Så sendte Elisja bud etter en harpespiller. Ved instrumentets milde toner ville han samle sinnet bort fra inntrykkene fra verden utenfor. Ved å stilne sitt eget liv og livet i verden utenfor kunne han gå helt opp i å skue det guddommelige. Om musikkens virkning på sinnet, se ved 1 Sam 16,16.

Mens harpespilleren spilte, kom Herrens hånd over ham (som i 1 Kong 18,46), så han sa i Herrens navn: «Grav grøft ved grøft i dalen her! For så sier Herren: Dere skal ikke se vind og ikke se regn, men likevel skal denne dalen bli fylt med vann.»

Grøftene skulle samle opp vannet (jf. Jer 14,3) som plutselig skulle strømme ned gjennom bekkedalen. Denne store vannmengden kom (neste) morgen «fra Edom-kanten» (v. 20). Som sammenhengen viser, hadde det falt kraftig regn eller gått et voldsomt uvær i de østlige fjellene i Edom, langt fra den israelittiske leiren. Vannet fylte med ett bekkedalen, det vil si Wadi el-Kurahy og el-Ahsy (se ved v. 9), uten at israelittene merket noe verken til vinden, som i Østen alltid går foran regnet, eller til selve regnet. «Buskapen» er dyrene som skulle slaktes, «kløvdyrene» lastedyrene.

Elisja fortsatte: «Men dette er ikke nok i Herrens øyne» – det er for lite for ham. «Han vil også gi Moab i deres hånd.» De skulle innta alle befestede og utvalgte byer, felle alle gode trær, det vil si frukttrærne, stoppe igjen alle vannkilder og ødelegge alle gode jordstykker med stein. I hebraisk er «befestet by» og «storby» et ordspill der ordene ligner hverandre i lyd og mening (*mivsar* og *mivhor*, מִבְצָר og מִבְחוֹר).

I varselet om at landet skulle legges øde, er det en hentydning til 5 Mos 20,19–20. Der fikk israelittene befaling om å spare frukttrærne da Kanaan skulle inntas. Disse forskriftene skulle ikke gjelde for Moab, fordi moabittene, Israels erkefiender, selv ikke ville gå annerledes fram mot Israels land om de vant. «Ødelegge med stein» er et

poetisk uttrykk for å ødelegge en åker eller gjøre den ufruktbar ved å hope opp stein på den.

V. 20. Vannet kommer ved morgenofferet

> «[20]Morgenen etter, ved den tid matofferet blir båret fram, da kom det vann fra Edom-kanten, og landet ble fylt med vann.»

Vannet kom om morgenen ved den tid morgenofferet ble båret fram (se 1 Kong 18,36). Det skulle vise at Herren igjen lot folket få sin nåde for det offerets skyld som ble båret fram for ham i hans tempel.

V. 21–27. Moabittene ser vannet som blod

> «[21]Da moabittene fikk høre at kongene var dratt opp for å kjempe mot dem, ble alle kalt sammen, så mange som på noen måte kunne bære våpen, og de tok stilling ved grensen. [22]Da de sto opp tidlig om morgenen, og solen gikk opp over vannet, da så det ut for moabittene som om vannet foran dem var rødt som blod. [23]Og de sa: Det er blod! Kongene har gjort ende på hverandre og slått hverandre i hjel. Nå til plyndring, moabitter!»

Guds hjelp, som berget Israels hær fra undergang, førte også moabittene i undergang. Da de fikk høre at de allierte kongene var på vei, kalte Moab sammen alle våpenføre menn og stilte dem opp ved grensen. Om morgenen, da solen hadde gått opp over vannet, så moabittene vannet foran seg rødt som blod og sa: «Det er blod! Kongene har gjort ende på hverandre og slått hverandre i hjel. Nå til plyndring, moabitter!» Med denne forventningen kom de til Israels leir, men der ble de tatt imot av de allierte, som sto klare til strid, og jaget på flukt.

Guds hjelp besto altså ikke i et under som gikk ut over naturlovene. Den besto bare i at Herren Gud, slik han hadde forutsagt gjennom sin profet, lot naturkreftene han selv har ordnet, virke på den måten han hadde bestemt. Den plutselige vannmengden kom på naturlig vis ved et kraftig regnskyll. Slik må også synsbedraget som ble moabittene så skjebnesvangert, forklares på den naturlige måten teksten antyder. Den rødlige jorden i de nygravde grøftene hadde gitt vannet en rødlig farge, og strålene fra solen som gikk opp, forsterket den betydelig, så vannet på avstand lignet blod.

Moabittene var desto mindre tilbøyelige til å tenke på et synsbedrag fordi de kjente landet godt og visste at det ikke var vann i dalen på den tiden, og de hadde verken sett eller hørt noe til regnet som hadde

falt langt borte i Edoms fjell. Derfor lå det nær å tro at vannet var blod, og at blodet bare kunne komme av at fiendene hadde hogd hverandre ned. Det gjaldt særlig fordi de kjente til skinnsyken mellom Israel og Juda, og fordi de ikke tvilte på at Edom bare var med som en tvungen forbundsfelle etter sitt mislykkede opprørsforsøk kort tid før.

Og endelig kan de ikke helt ha glemt sitt eget siste felttog mot Juda sammen med edomittene og ammonittene. Det mislyktes fullstendig fordi mennene i deres egen hær hogde hverandre ned. Gikk de med en slik villfarelse løs på de allierte israelittene, kunne striden bare ende med nederlag og vill flukt for dem.

V. 24–25. Moab blir lagt øde

> «[24]Men da de kom til Israels leir, reiste israelittene seg og slo moabittene, som flyktet for dem. Og de trengte inn i landet og slo igjen moabittene. [25]Så rev de ned byene. På hvert godt jordstykke kastet de hver sin stein og fylte det opp. Hver vannkilde stoppet de igjen, og hvert godt tre felte de, så det ikke ble annet igjen enn stein i Kir-Hareset. Denne byen omringet slyngekasterne og skjøt på den.»

Israelittene forfulgte de flyktende inn i deres eget land og la det øde, slik Elisja hadde forutsagt (v. 25, jf. v. 19). De trengte inn i landet og slo Moab, til bare steinene sto igjen i Kir-Hareset.

Byen heter Kir-Hareset her og i Jes 16,7 og Kir-Heres i Jes 16,11 og Jer 48,31.36, trolig «potteskårbyen». Andre steder heter den Kir-Moab, «Moabs borg» (Jes 15,1), fordi den var landets viktigste festning. Den finnes fortsatt under navnet Kerak, med en sterk borg som korsfarerne bygde. Den ligger på en høy og bratt kalkklippe, omgitt av en dyp og trang dal som går vestover under navnet Wadi Kerak og munner ut i Dødehavet. Denne festningen beleiret de allierte kongene. «Slyngekasterne omringet og skjøt på den», det vil si de beskjøt den.

V. 26–27. Moabkongen ofrer sin førstefødte

> «[26]Da kongen i Moab så at striden ble for hard for ham, tok han med seg sju hundre våpenføre menn og ville bryte igjennom på den kanten hvor Edoms konge sto, men de kunne ikke. [27]Da tok han sin førstefødte sønn, som skulle bli konge etter ham, og ofret ham som brennoffer på bymuren. Da kom det stor vrede over Israel. Og de brøt opp derfra og vendte tilbake til sitt land.»

Da Moabs konge så at striden ble for hard for ham, prøvde han å hogge seg igjennom de beleirende med sju hundre mann med dragne sverd, på den kanten der Edoms konge sto. Der håpet han trolig å møte den svakeste motstanden.

Men da dette forsøket mislyktes, tok han i sin fortvilelse sin førstefødte sønn, som skulle bli konge etter ham, og ofret ham på muren, det vil si for øynene på de beleirende. Han ofret ham ikke til Israels Gud, slik Josefus, Efraim Syreren og andre mener, men til sin egen gud Kamosj (se ved 1 Kong 11,7). Slik ville han blidgjøre guden og få hjelp fra ham, på samme måte som hedningene stadig søkte å stille gudenes vrede med menneskeoffer når store ulykker rammet dem.

«Da kom det stor vrede over Israel. Og de brøt opp fra ham (Moabs konge) og vendte tilbake til sitt land.» Uttrykket (*hajah qesef al*, הָיְה קֶצֶף עַל) blir overalt ellers brukt om Guds vrede eller dom, som et menneske fører over seg ved å synde. Derfor kan vi ikke forstå det her som menneskelig harme eller uvilje som brøt ut blant de beleirende. Meningen er: Denne avskyelige handlingen, som Moabs konge var drevet til av sin ytterste nød, førte en hard dom fra Gud over Israel.

De beleirende kjente altså Guds vrede, som de hadde ført over seg ved å bli årsak til et menneskeoffer, noe loven strengt forbyr (3 Mos 18,21; 20,3). De kjente den enten innvortes i samvittigheten eller ved ytre, synlige tegn. Derfor oppga de beleiringen og inntakelsen av byen uten å ha nådd målet med felttoget, nemlig å legge Moab under Israels makt igjen.

Kapittel 4. Elisjas undere for profetdisiplene og kvinnen i Sjunem

Elisjas undergjerninger

Fra kap. 4 til 8,6 følger en rekke undergjerninger som Elisja gjorde. De viser at han førte videre det verket Elia hadde begynt: å vende Israel bort fra Ba'al-dyrkelsen og tilbake til den levende Gud. De viser også hvilken velsignet frukt Elias nidkjærhet for Herren, hærskarenes Gud, hadde båret midt i en avgudsdyrkende slekt. Det ser vi dels av at profetflokkene levde videre og hadde framgang, dels av hvordan Elisja stilte seg til de gudfryktige i landet og til kong Joram, sønn av avgudsdyrkeren Akab, og dels av at ryktet hans nådde ut over Israels grenser.

Alle undrene i dette avsnittet hører til Israels konge Jorams regjering. De er likevel ikke fortalt i tidsrekkefølge, for fortelleren samler ofte det som hører sammen etter innholdet. Flere av beretningene er knyttet løst til hverandre uten noe ord som viser at det ene fulgte etter det andre (4,1.38.42; 5,1; 6,8; 8,1). Først kommer undrene Elisja gjorde til hjelp for profetdisiplene og for enkeltpersoner (4,1–6,7), så de gjerningene som mer gjaldt folkets politiske kår og kongen som folkets leder (6,8–7,20).

Hendelsen i 8,1–6 burde etter tiden stått foran kap. 5. Den er satt sist blant undrene Elisja gjorde for kong Joram fordi den viser tydeligst hvilken god frukt gjerningene hans bar.

Beretningen om den spedalske Na'aman står i kap. 5, selv om den egentlig hører hjemme etter 6,7. Den avslutter rekken av under for

enkeltpersoner, og underet ble gjort på en utlending, så profetens ry alt var nådd ut til et fremmed land. Etter tiden hører den enten hjemme mellom 6,23 og 6,24 – for de syriske streiftogene i 6,8–23 hadde alt funnet sted – eller først etter kap. 7.

At undrene for profetdisiplene (4,1–7; 4,38–44; 6,1–7) står spredt, kan derimot bare forklares ut fra tiden de skjedde. Det støttes av at de hendelsene som står imellom, er knyttet til det foregående med en form som nettopp viser rekkefølge (5,8; 6,1).

Sett under ett står likevel hele avsnittet 4,1–8,6 – som uten tvil er hentet fra et profetisk skrift og satt inn i kongenes historie – på sin rette plass i tiden. For kap. 3 hører til den tidligere delen av historien, og det som blir fortalt fra 8,7 og videre, til den senere.

V. 1–24. Enkens olje

> «[1]En kvinne, kone til en av profetenes disipler, ropte til Elisja og sa: Din tjener, min mann, er død. Du vet at din tjener fryktet Herren. Nå kommer en som han sto i gjeld til, og vil ta begge sønnene mine til treller. [2]Elisja sa til henne: Hva kan jeg gjøre for deg? Si meg, hva har du i huset? Hun svarte: Din tjenestekvinne har ikke annet i huset enn en krukke med salveolje. [3]Da sa han: Gå til alle naboene dine og be om å få låne hjem noen tomme kar – bare ikke for få! [4]Gå så inn og lukk døren etter deg og sønnene dine. Og hell oljen i alle karene. Etter hvert som de blir fulle, skal du sette dem bort. [5]Og hun gikk fra ham og lukket døren etter seg og sønnene sine. De bar karene fram til henne, og hun helte i. [6]Da karene var fulle, sa hun til sønnen sin: Bær fram enda et kar til meg! Men han svarte: Det er ikke flere kar. Da stanset oljen. [7]Så kom hun og fortalte det til Guds mann, og han sa: Gå og selg oljen og betal gjelden din. Så kan du og sønnene dine leve av det som blir til overs.»

En fattig enke etter en av profetdisiplene klaget sin nød for Elisja: En som mannen hadde stått i gjeld til, ville ta de to sønnene hennes som treller. Moseloven ga den som hadde penger til gode, rett til å kreve skyldneren og barna hans hvis han ikke kunne betale. De måtte da tjene ham som treller til jubelåret, da de ble satt fri igjen (3 Mos 25,39–40).

Da profeten spurte, fikk han vite at hun ikke hadde annet i huset enn en liten krukke med olje. Ordet *asuk* (אָסוּךְ) er en salvekrukke, et

lite kar til den oljen en trengte for å salve kroppen. Han ba henne låne tomme kar hos alle naboene, og ikke for få. Så skulle hun lukke seg inne med sønnene, helle av oljekrukken i alle karene til de var fulle, selge oljen og betale gjelden med pengene, og leve av resten sammen med barna.

Hun skulle lukke døren så ingen andre forstyrret henne i arbeidet, og så hun ellers unngikk alle unødige blikk mens underet skjedde. De fulle karene skulle sønnene sette til side. Det var de som rakte henne karene (v. 5–6), så hun kunne helle uten opphold. «Da stanset oljen», det vil si at den holdt opp å renne.

V. 8–10. Kvinnen i Sjunem

> «[8]En dag gikk Elisja over til Sjunem. En velstående kvinne som bodde der, nødde ham til å ete hos seg. Hver gang han siden dro der forbi, tok han inn der og fikk seg mat. [9]En gang sa hun til mannen sin: Hør her, jeg vet at han som stadig drar forbi oss, er en hellig Guds mann. [10]La oss mure opp et lite takkammers og sette inn der en seng for ham og et bord og en stol og en lysestake. Når han så kommer til oss, kan han ta inn der.»

En dag Elisja kom til Sjunem, nødde en velstående kvinne ham til å ete hos seg. Sjunem er dagens Solam ved sørvestfoten av Lille Hermon (se 1 Kong 1,3). Siden pleide han å ta inn hos henne hver gang han kom forbi på reisene sine mellom Karmel og Jisre'el.

Kvinnen ba så mannen sin bygge et lite takkammer for denne hellige Guds mann og sette inn det han trengte, seng, bord, stol og lysestake, så han alltid kunne ta inn hos dem. Det var enten et murt takkammer, altså bygd av stein og ikke med vegger av tre, eller et rom bygd oppå husets mur.

V. 11–17. Løftet om en sønn

> «[11]Så kom han dit en dag og tok inn på takkammerset og la seg der. [12]Så sa han til Gehasi, tjeneren sin: Kall på den sunamittiske kvinnen som bor her! Så hentet han henne, og hun sto fremfor ham. [13]Han hadde sagt til ham: Si til henne: Du har gjort deg stor umak for vår skyld. Hva kan jeg gjøre for deg? Kan jeg tale med kongen om noe for deg, eller med hærføreren? Hun svarte: Jeg bor jo her midt iblant mitt folk! [14]Så sa han: Hva kan jeg da gjøre for henne? Gehasi svarte: Jo, hun har ingen sønn, og mannen hennes er gammel. [15]Da sa Elisja: Kall på henne! Så kalte han på henne, og hun kom og ble

> stående i døråpningen. [16]Profeten sa: Neste år på denne tiden skal du holde en sønn i armene. Men hun svarte: Nei, min herre, du som er en Guds mann! Lyv ikke for din tjenestekvinne! [17]Og kvinnen ble med barn og fødte en sønn det følgende året, nettopp på den tiden som Elisja hadde sagt henne.»

En tid senere, da Elisja hadde overnattet i kammeret, ville han gjengjelde den kjærligheten vertinnen hadde vist ham. Han ba Gehasi kalle på henne og si: «Du har gjort deg stor umak for vår skyld. Hva kan jeg gjøre for deg? Kan jeg tale med kongen om noe for deg, eller med hærføreren?» Det betyr: Har du et ønske som jeg kan legge fram for dem, så jeg kan gå i forbønn for deg?

Det er påfallende at Elisja ikke selv talte til kvinnen, enda hun sto foran ham, men lot tjeneren si at han ville gjøre noe til gjengjeld. Det kom trolig bare av at hun hadde så stor ærefrykt for «en hellig Guds mann» (v. 9). Han ville gi henne mot til å si fram det hun ønsket i hjertet.[1]

Hun svarte: «Jeg bor jo her midt iblant mitt folk!» Det betyr: Jeg lever i ro og fred blant mine landsmenn og trenger ingen som taler min sak hos kongen og rikets stormenn.

Da Elisja talte videre med Gehasi om saken, sa tjeneren: «Hun har ingen sønn, og mannen hennes er gammel.» Elisja lot henne da kalle inn igjen og sa til henne i døren: «Neste år på denne tiden skal du holde en sønn i armene» (se 1 Mos 18,10).

Kvinnen i Sjunem skulle få den samme nåden som Sara fikk i sin alderdom, så hun kunne lære at Abrahams Gud ennå hersket i Israel og for Israel. Hun svarte: «Nei, min herre, du som er en Guds mann! Lyv ikke for din tjenestekvinne!» Det vil si: Vekk ikke falske håp hos meg.

Hvor utrolig løftet enn kunne virke for henne, slik det en gang virket for Sara (1 Mos 18,12–13), ble det oppfylt til den fastsatte tiden (jf. 1 Mos 21,2).

V. 18–24. Gutten dør

> «[18]Da barnet ble større, hendte det en dag at han gikk ut til sin far, som var ute hos høstfolkene. [19]Og han sa til sin far: Hodet mitt! Hodet mitt! Da sa faren til tjenestegutten: Bær ham hjem til hans

[1]At Elisja skulle ha holdt seg for god til å tale med henne, blir motsagt av v. 15–16, der han taler direkte til henne.

> mor! [20]Han tok og bar ham hjem til moren, og gutten satt på fanget hennes til midt på dagen. Da døde han. [21]Hun gikk opp og la ham på sengen til Guds mann, lukket etter ham og gikk ut. [22]Så kalte hun på mannen sin og sa: Send en av tjenesteguttene til meg med et esel! Så vil jeg skynde meg av sted til Guds mann og så komme tilbake. [23]Han sa: Hvorfor vil du gå til ham i dag? Det er jo verken nymåne eller sabbat. Men hun sa: La meg bare gå! [24]Så lot hun eselet sale og sa til tjenestegutten: Før eselet av sted og gå på! Stans meg ikke når jeg rir, uten at jeg sier fra om det.»

Men snart skulle også troen til den gudfryktige kvinnen bli prøvd. Den skulle styrkes ved en enda herligere åpenbaring av Herrens allmakt, han som virker gjennom sine profeter. Da gutten Gud hadde gitt henne, var blitt større, klaget han en dag ute hos høstfolkene over sterk hodepine og sa til faren: «Hodet mitt! Hodet mitt!» Han ble båret hjem til moren og døde midt på dagen på fanget hennes, uten tvil av en hjernebetennelse etter solstikk.

Moren bar straks det døde barnet opp i kammeret som var bygd for Elisja, la det på sengen til Guds mann og lukket døren etter seg. Uten å si til mannen sin at gutten var død, ba hun ham sende en tjenestegutt med et esel, så hun kunne ri så fort som mulig til Guds mann. Mannen spurte: «Hvorfor vil du gå til ham i dag? Det er jo verken nymåne eller sabbat.»

Av disse ordene har flere utleggere med rette sluttet at de gudfryktige i Israel pleide å samles i profetenes hus til gudstjeneste og oppbyggelse på de dagene loven hadde satt av til å dyrke Gud (3 Mos 23,3; 4 Mos 28,11 ff.). Hengstenberg og andre har videre sluttet at en i tistammeriket ikke bare holdt sabbat og nymåne, noe også Amos 8,5 viser, men at profetene ga de gudfryktige der en erstatning for det levittiske presteskapet de manglet.

Hun svarte *sjalom* (שָׁלוֹם), det vil si enten «det er godt» eller «bry deg ikke om det». Ordet ble brukt som svar når noen spurte hvordan en hadde det (v. 26), men tydeligvis også når en ville unngå å gi et klart svar og likevel stille den andre til freds. Så red hun uten stans på eselet som tjenestegutten drev, til Elisja på Karmel.

V. 25–41. Kvinnen hos Guds mann

«[25]Så dro hun av sted og kom til Guds mann på Karmel-fjellet. Da Guds mann så henne et stykke borte, sa han til sin tjener Gehasi: Se der kommer kvinnen fra Sjunem! [26]Spring fort og møt henne og si: Står det vel til med deg og mannen din og med barnet? Hun svarte: Ja, det står vel til. [27]Men da hun kom opp på fjellet til Elisja, Guds mann, slo hun armene om føttene hans. Da gikk Gehasi fram og ville dra henne bort. Men Guds mann sa: La henne være! For hun har en stor hjertesorg, men Herren har skjult det for meg og ikke latt meg få vite det. [28]Hun sa: Har jeg vel bedt min herre om en sønn? Sa jeg ikke: Du må ikke narre meg? [29]Da sa han til Gehasi: Bind opp om deg og ta staven min i hånden og gå av sted! Møter du noen, så hils ikke på ham. Og hilser noen på deg, så svar ham ikke. Og legg staven på guttens ansikt. [30]Men guttens mor sa: Så sant Herren lever, og så sant du selv lever: Jeg går ikke fra deg! Da sto han opp og fulgte med henne. [31]Gehasi gikk i forveien og la staven på guttens ansikt. Men det hørtes ikke en lyd, og det viste seg ikke noe tegn til at han merket noe. Så vendte han tilbake og gikk Elisja i møte og fortalte ham det og sa: Gutten våknet ikke.»

Da profeten så henne komme langt borte og kjente henne igjen, sendte han Gehasi i møte med henne for å spørre hvordan det sto til med henne, mannen og barnet. Hun svarte bare «det står vel til», så hun ikke skulle bli holdt opp med mer snakk. Så kom hun til profeten og grep om føttene hans for å be den hellige Guds mann om hjelp.

Gehasi ville skyve henne bort, «fordi han syntes det var en ubeskjeden pågåenhet å trenge seg slik inn på profeten og liksom tvinge ham» (Sebastian Schmidt). Men profeten sa: «La henne være! For hun har en stor hjertesorg, men Herren har skjult det for meg og ikke latt meg få vite det.»[2]

Så klaget den gudfryktige kvinnen for profeten: «Har jeg vel bedt min herre om en sønn? Sa jeg ikke: Du må ikke narre meg?» Hva som hadde hendt, sa hun ikke. Det er lett å forstå ut fra den dype sorgen hennes. Men Elisja kunne ikke unngå å skjønne det av ordene hennes.

Derfor sa han til Gehasi: «Bind opp om deg og ta staven min i hånden og gå av sted! Møter du noen, så hils ikke på ham. Og hilser

[2]Av disse ordene kan vi om profetiens vesen bare slutte at profetgaven ikke innebar at alt som skjedde, ble åpenbart overnaturlig.

noen på deg, så svar ham ikke. Og legg staven på guttens ansikt.» At han verken skulle hilse eller svare på hilsener underveis, var ikke bare at han skulle skynde seg mest mulig – folk i Østen bruker jo mye tid på lange hilsener.[3]

Profeten ville heller fra først av utelukke at noen kunne skyve skylden på en slik ytre og tilfeldig ting når Gehasi ikke klarte å vekke barnet. Det er utenkelig at profeten valgte en feil framgangsmåte og sendte Gehasi i håp om at han skulle vekke den døde gutten til live.

Han kan da bare ha sendt tjeneren for å vise kvinnen og familien hennes, og kanskje også Gehasi selv, i praksis at kraften til å gjøre under ikke var bundet på noen magisk måte til hans person eller hans stav. Under er gjerninger av Guds allmakt og kan bare skje ved tro og bønn.

Hensikten var ikke å vise at bare han kunne gjøre under, så han selv ble viktigere. Han ville rense de gudfryktiges tro for falske forestillinger og løfte dem fra overtroisk tillit til hans menneskelige person til sann tillit til Herren Gud.

Guttens mor ser riktignok ikke ut til å ha ventet noe av det Elisja satte i gang, for hun sverget høytidelig at hun ikke ville gå fra ham. Men spørsmålet er om hun ba profeten komme selv fordi hun tvilte på at Gehasi skulle klare det, eller om det heller var et ufrivillig utbrudd av hennes store sorg og det varmeste ønske i et morshjerte om å se det kjære barnet kalt tilbake til livet. Det siste kan vi trolig slutte av at Elisja gjorde som hun ba.

Gehasi gjorde som han hadde fått beskjed om, men det døde barnet våknet ikke. Profetens stav gjorde ikke noe under. «Det hørtes ikke en lyd, og det viste seg ikke noe tegn til at han merket noe», det vil si at den døde ikke viste tegn til liv. Det samme uttrykket står i 1 Kong 18,29 om de døde avgudene. Gehasi lyktes ikke – verken fordi kvinnen manglet tillit til ham eller fordi han selv var forfengelig, men bare for at sann tro på Herren skulle vokse fram blant de gudfryktige i Israel.

V. 32–37. Gutten vekkes til live

«[32]Da Elisja kom til huset, fikk han se at gutten lå død på hans seng. [33]Så gikk han inn og lukket døren og ba til Herren. [34]Så steg han opp i sengen og la seg over gutten med sin munn mot guttens munn

[3] Theodoret mener at Elisja kjente Gehasi som forfengelig og glad i ros, så han ville fortelle alle han møtte hvorfor han var ute; og forfengelighet hindrer under.

> og sine øyne mot hans øyne og sine hender på hans hender. Da han bøyde seg slik over gutten, ble kroppen hans varm. [35]Så sto han opp igjen og gikk én gang fram og tilbake i kammerset. Deretter steg han opp i sengen igjen og bøyde seg over gutten. Da nøs gutten sju ganger og slo øynene opp. [36]Han kalte på Gehasi og sa: Kall på den sunamittiske kvinnen! Han kalte på henne, og da hun kom inn til ham, sa han: Ta sønnen din! [37]Og hun kom og falt ned for hans føtter og bøyde seg til jorden. Så tok hun sin sønn og gikk ut.»

Elisja gikk inn i huset, der gutten lå død på sengen hans. Han lukket døren etter dem begge, seg selv og det døde barnet, og ba til Herren. Så la han seg over gutten, så hans munn, øyne og hender lå mot barnets munn, øyne og hender, og bøyde seg ned over ham (se 1 Kong 18,42). Da ble barnets kropp varm. Så vendte han seg bort fra gutten, gikk én gang fram og tilbake i kammeret og bøyde seg over ham igjen. Da nøs gutten sju ganger og slo øynene opp.

Denne oppvekkelsen ligner riktignok den Elia gjorde (1 Kong 17,20 ff.). Men måten det skjedde på, er så tydelig forskjellig at vi alt av dette kan se at Elisja ikke hadde fått Elias ånd i dobbelt mål. Elia la seg riktignok tre ganger over det døde barnet, men på hans bønn vendte den døde straks tilbake til livet. Hos Elisja kom livet tilbake litt etter litt.[4]

Begge skiller seg vesentlig fra Kristi oppvekkelser av døde. Han kalte de døde tilbake til livet med ett allmektig ord (Mark 5,39–42; Luk 7,13–15; Joh 11,43–44). Det var et tegn på at han var Guds enbårne Sønn, som Faderen har gitt å ha liv i seg selv, likesom Faderen har liv i seg selv (Joh 5,25 ff.). I hans navn kunne også apostelen Peter ved bønn kalle den døde Tabita tilbake til livet. Elisja og Elia skulle bare i ord og gjerning profetere om den Guds herlighet som en gang skulle bli åpenbart.

Da gutten var vekket til live, lot Elisja moren kalle inn og ga henne sønnen tilbake. Hun falt ned for føttene hans og takket.

V. 38–41. Død i gryten

> «[38]Elisja vendte tilbake til Gilgal. Det var den gang hungersnød i landet. Da profetenes disipler en gang satt der hos ham, sa han til

[4]Mange har forklart Elias og Elisjas oppvekkelser, særlig Elisjas, som en gjenoppliving ved magnetisk behandling eller dyrisk magnetisme. Men ingen død er noen gang vekket til live ved magnetisme. At de to guttene bare var skinndøde, strider mot tekstens klare ord, og både Elisja og Elia gjorde underet ved bønn, som det står så tydelig som mulig både her, v. 33, og i 1 Kong 17,21–22.

> tjenestegutten: Sett den store gryten over og kok en rett mat for profetenes disipler! [39]Da gikk en av dem ut på marken for å sanke maturter. Han fant en vill slyngplante og sanket av den ville gresskar, kappen full. Da han kom inn, skar han dem opp i matgryten, for de visste ikke hva det var. [40]Så øste de opp for mennene for at de skulle ete. Men da de begynte å ete av maten, skrek de opp og ropte: Det er død i gryten, du Guds mann! Og de kunne ikke ete. [41]Da sa han: Hent noe mel! Og han kastet det i gryten og sa: Øs opp for folket, så de kan få ete! Og da var det ikke lenger noe skadelig i gryten.»

Elisja kom tilbake til Gilgal, der det var en profetflokk (se 2,1). Han kom altså dit igjen på sin årlige rundreise, mens det var hungersnød i landet (se 8,1). Profetdisiplene satt foran ham, sin lærer og mester, og han ba tjeneren sin sette den store gryten over ilden og koke en rett mat til dem. Tjeneren var trolig ikke Gehasi, men den disippelen som gikk ham til hånde.

En av disiplene gikk ut på marken for å sanke grønnsaker. Han fant en vill slyngplante, ikke en vill vinranke, men en markslyngplante som ligner vinranken (slik Luther oversetter). Han sanket kappen full av ville gresskar, tok dem med hjem og skar dem opp i matgryten, for de kjente dem ikke.

De gamle oversettelsene gjengir ordet *pakku'ot* (פַּקֻּעֹת) med koloquinter. Mange nyere har heller tenkt på villagurker, en bitter frukt som spretter opp med et smell når den er moden. Likevel er de gamle oversetterne trolig nærmest det rette. Også koloquintene hører til agurkslekten og kryper langs bakken. De er runde, gule frukter så store som en stor appelsin, svært bitre, og de gir kolikk og virker på nervene. Formen deres passer også langt bedre til de ovale prydformene i templet som har navn etter dem (1 Kong 6,18; 7,24).

Da profetdisiplene begynte å ete, skremte den sterkt bitre smaken dem så mye at de ropte: «Det er død i gryten!» De trodde altså at frukten var giftig. Spiser en mye av dem, kan koloquinter virkelig føre til døden.

Elisja lot noe mel hente og kastet det i gryten. Så kunne folkene ete av maten, og det var ikke lenger noe skadelig i gryten. Melet kunne kanskje dempe noe av bitterheten og det skadelige i frukten, men ikke ta det helt bort. Melet, menneskets sunneste føde, var bare det

jordiske grunnlaget for Åndens virkning, som gikk ut fra Elisja og gjorde den skadelige maten helt sunn.

V. 42–44. Hundre mann mettes av tjue byggbrød

> «[42]En gang kom det en mann fra Ba'al-Sjalisja, som hadde med seg til Guds mann brød som var bakt av førstegrøden. Han hadde tjue byggbrød, og nyhøstet korn i sekken sin. Da sa Elisja: Gi det til folket, så de kan få ete! [43]Men tjeneren sa: Hvordan kan jeg sette dette fram for hundre mann? Han svarte: Gi det til folket, så de kan få mat! For så sier Herren: De skal ete og få til overs. [44]Så satte han det fram for dem, og de åt og fikk til overs, slik Herren hadde sagt.»

En mann fra Ba'al-Sjalisja, et sted i landskapet Sjalisja vest for Gilgal (Jiljilia; se 1 Sam 9,4), kom til profeten med tjue byggbrød som førstegrøde og ristede aks i sekken sin (se 3 Mos 2,14). Elisja ba tjeneren gi gaven til folket, det vil si til profetdisiplene som bodde sammen i et felles hus, så de kunne ete. Tjeneren innvendte: «Hvordan kan jeg sette dette fram for hundre mann?» Men Elisja gjentok befalingen: «Gi det til folket, så de kan få mat! For så sier Herren: De skal ete og få til overs.» Og slik gikk det.

At tjue byggbrød og litt ristet korn ikke var nok til å mette hundre mann, ser vi av at én mann kunne bære hele gaven i en sekk. Enda klarere viser tjenerens innvending at mengden slett ikke sto i forhold til det hundre mennesker trengte. Herrens ord velsignet maten så hundre mann ble mette av så lite og fikk til overs. Slik er dette et forbilde på hvordan Kristus mettet folket ved et under (Matt 14,16 ff.; 15,36–37; Joh 6,11–12). Men det var den forskjellen at profeten Elisja ikke selv gjorde at maten ble mer, han bare forutsa det.

Hensikten med beretningen er derfor ikke å fortelle om enda et under av Elisja. Den vil vise hvordan Herren sørget for sine tjenere og ga dem det loven hadde gitt de levittiske prestene. Etter 5 Mos 18,4–5 og 4 Mos 18,13 skulle de få førstegrøden av korn, ny vin og olje. Beretningen er altså et nytt vitnesbyrd om at de gudfryktige i Israel ikke så på den gudsdyrkelsen Jeroboam hadde innført, hans statskirke, som en rett gudstjeneste. I profetflokkene søkte og fant de en erstatning for den lovlige gudsdyrkelsen (Hengstenberg).

Kapittel 5. Na’aman blir ren

V. 1–14. Den spedalske hærføreren

«[1]Na’aman, den syriske kongens hærfører, hadde meget å si hos sin herre og var høyt aktet. For Herren hadde gitt Syria seier ved hans hjelp. Han var en veldig stridsmann, men spedalsk. [2]Syrerne hadde en gang gjort et herjetog og bortført en liten pike som fange fra Israels land. Hun tjente nå hos Na’amans kone. [3]Hun sa til sin frue: Bare min herre var hos profeten i Samaria! Da skulle nok han fri ham fra spedalskheten. [4]Na’aman gikk inn til sin herre og fortalte ham det og sa: Så og så har piken fra Israels land sagt. [5]Da sa kongen i Syria: Dra dit! Så vil jeg sende et brev til Israels konge. – Han dro så av sted og tok med seg ti talenter sølv og seks tusen sekel gull og ti festkledninger. [6]Han ga brevet til Israels konge, og i det sto det: Når nå dette brevet kommer til deg, så vil du se at jeg har sendt min tjener Na’aman til deg, for at du skal fri ham fra hans spedalskhet. [7]Da Israels konge hadde lest brevet, flerret han klærne sine og sa: Er jeg Gud, så jeg kan ta liv og gi liv, siden han sender bud til meg og vil at jeg skal fri en mann fra hans spedalskhet? Nå ser dere vel tydelig at han vil ha et påskudd til krig mot meg.»

Na’aman, hærføreren for kongen i Syria, sto svært høyt hos sin herre – han hadde en høy stilling i kongens tjeneste og var høyt aktet (jf. Jes 3,3; 9,15) fordi Gud hadde gitt syrerne seier ved ham. Men denne stridsmannen var spedalsk. «En veldig stridsmann» er et eget utsagn om ham: Mannen var en tapper kriger, og han var spedalsk.

Her ligger en antydning om at syrerne og israelittene så forskjellig på spedalskheten. I Israel ble de spedalske stengt ute fra andre mennesker (se 3 Mos 13–14). I Syria kunne en spedalsk mann ha et svært høyt embete i nærmeste samkvem med kongen.

I huset til Na'aman tjente en israelittisk pike hos hustruen hans. Syrerne hadde ført henne bort på et herjetog. Hun sa til sin frue: «Bare min herre var hos profeten i Samaria!» Der hadde Elisja et hus (6,32). «Da skulle nok han fri ham fra spedalskheten.»

Det hebraiske uttrykket betyr egentlig å «ta ham inn igjen» fra spedalskheten. Det kan forklares ut fra 4 Mos 12,14–15, der det samme verbet blir brukt om at Mirjam ble tatt inn i leiren igjen etter at hun hadde vært stengt ute på grunn av spedalskhet.

Da Na'aman fortalte dette til kongen sin, ba kongen ham dra til Samaria med et brev til Israels konge. Han tok med seg rike gaver som lønn for helbredelsen: ti talenter sølv, seks tusen sekel gull, det vil si to talenter, og ti festkledninger, en gave som ennå blir satt høyt i Østen (se 1 Mos 45,22). Denne store gaven passet godt til Na'amans stilling og var ikke for stor for det han ville oppnå: å bli fridd fra en sykdom som sikkert, om enn langsomt, førte til døden.

Da Israels konge, Joram, fikk brevet og leste at han skulle fri Na'aman fra spedalskheten, flerret han klærne sine i redsel og ropte: «Er jeg Gud, så jeg kan ta liv og gi liv?» Det vil si: Er jeg allmektig som Gud? (jf. 5 Mos 32,39; 1 Sam 2,6).

Ordene i brevet var nok ikke så frekke som Joram trodde. De betydde bare: La ham bli helbredet, du som har en profet som gjør under. Den syriske kongen tenkte ut fra sine hedenske forestillinger om prester og guder at Joram kunne gjøre som han ville med profetene sine og deres undergjørende kraft. Det var altså ingen grunn til mistanken Joram ga uttrykk for, at den syriske kongen søkte et påskudd til strid.

V. 8–12. Na'aman ved Elisjas dør

> «[8]Men da Guds mann Elisja hørte at Israels konge hadde flerret klærne sine, sendte han bud til kongen og sa: Hvorfor har du revet i stykker klærne dine? La ham komme til meg! Så skal han kjenne at det er en profet i Israel. [9]Så kom Na'aman med sine hester og sin vogn og stanset ved døren til Elisjas hus. [10]Og Elisja sendte et bud ut til ham og sa: Gå og bad deg sju ganger i Jordan! Så skal ditt kjøtt bli friskt igjen, og du skal bli ren. [11]Da ble Na'aman vred og dro bort og sa: Jeg tenkte at han ville komme ut til meg og stå fram og påkalle Herrens, sin Guds navn og føre hånden fram og tilbake over det syke stedet, og ta bort spedalskheten. [12]Er ikke elvene ved Damaskus,

> Abana og Parpar, bedre enn alle Israels vann! Kunne jeg ikke bade meg i dem og bli ren? Og han vendte om og dro bort i vrede.»

Da Elisja hørte dette, refset han kongen for hans vantro redsel og ba ham sende mannen til ham, «så skal han kjenne at det er en profet i Israel».

Da Na'aman stanset med hester og vogn utenfor huset til Elisja, sendte profeten et bud ut til ham og sa: «Gå og bad deg sju ganger i Jordan! Så skal ditt kjøtt bli friskt igjen, og du skal bli ren.» Ordet betyr egentlig at kjøttet skal «vende tilbake», for spedalskheten hadde gjort det om til verk og forråtnelse.

At Elisja ikke selv gikk ut til Na'aman, kom ikke av lovens forbud mot samkvem med spedalske, og ikke av at han var redd den spedalske, og heller ikke av at han ville gjøre underet større i Na'amans øyne.

Grunnen lå bare i Na'amans sinnelag. Det ser vi av det han sa da han ble så vred over hvordan han ble tatt imot: «Jeg tenkte at han ville komme ut til meg og stå fram og påkalle Herrens, sin Guds navn og føre hånden fram og tilbake over det syke stedet, og ta bort spedalskheten. Er ikke elvene ved Damaskus, Abana og Parpar, bedre enn alle Israels vann! Kunne jeg ikke bade meg i dem og bli ren?» Med de ordene vendte han om og dro bort i sinne.

Na'aman hadde en høy stilling i riket, der alle unntatt kongen bøyde seg for ham og tjente ham med den dypeste ærbødighet. Det hadde styrket det hovmodet som bor i ethvert naturlig menneske. Derfor skulle han få en sunn lekse i ydmykhet. Samtidig skulle han lære at han ikke hadde profetens magiske berøring å takke for helbredelsen, men bare Guds kraft, som virket gjennom profeten.

Av de to elvene ved Damaskus er Abana uten tvil dagens Barada, «den kalde elven», som grekerne kalte Chrysorrhoas. Den springer ut på høysletten sør for Zebedani, renner gjennom selve Damaskus, deler seg i to armer og munner ut i to små sjøer øst for byen. Parpar er trolig den eneste andre selvstendige elven av betydning i området, Awaj, som renner gjennom sletten sør for Damaskus.

Vannet i Barada er vakkert, klart og gjennomsiktig, mens vannet i Jordan er grumsete og leirfarget. Derfor var det naturlig at Na'aman syntes elvene i hjemlandet var bedre enn Jordan.

V. 13–14. Na'aman blir ren

«[13]Men tjenerne hans trådte fram og talte til ham og sa: Min far! Dersom profeten hadde bedt deg gjøre noe vanskelig, ville du da ikke ha gjort det? Hvor mye mer når han bare sier til deg: Bad deg, så skal du bli ren! [14]Så dro han ned og dukket seg sju ganger i Jordan, slik Guds mann hadde sagt. Og hans kjøtt ble friskt som på en liten gutt, og han ble ren.»

Da talte tjenerne vennlig til ham og sa: «Min far! Dersom profeten hadde bedt deg gjøre noe vanskelig, ville du da ikke ha gjort det? Hvor mye mer når han bare sier til deg: Bad deg, så skal du bli ren!» «Min far» er en fortrolig tiltale som kommer av barnlig hengivenhet, som i 6,21 og 1 Sam 24,12. Meningen er: Hvor mye mer skulle du da gjøre det han krever, når han har bedt deg om noe så lite og lett.

Så dro Na'aman ned fra Samaria til Jordan og dukket seg sju ganger i elven. Da ble kjøttet hans friskt som på en liten gutt. Det skulle være sju ganger for å vise at helbredelsen var Guds verk, for sjutallet er det merket Gud setter på sine gjerninger.

V. 15–19. Na'amans bekjennelse og Rimmons hus

«[15]Da vendte han tilbake til Guds mann med hele følget sitt. Og da han kom dit, sto han fram for ham og sa: Nå vet jeg at det ikke er noen Gud på hele jorden uten i Israel! Så ta nå imot en gave av din tjener. [16]Men han sa: Så sant Herren lever, han som jeg tjener: Jeg tar ikke imot noe. Og han ba ham inntrengende om å ta imot, men han ville ikke. [17]Da sa Na'aman: Siden du ikke vil ta imot, så la din tjener få så mye jord som et par muldyr kan bære! For din tjener vil ikke lenger ofre brennoffer eller slaktoffer til andre guder, men bare til Herren. [18]Men én ting må Herren tilgi din tjener: Når min herre går inn i Rimmons hus for å tilbe der, og han støtter seg til min hånd, og jeg kaster meg ned der i Rimmons hus, så må Herren la din tjener få tilgivelse for dette at jeg kaster meg ned i Rimmons hus! [19]Elisja svarte: Dra bort i fred! Så dro han fra ham. Men da han var kommet et stykke på veien,»

Da Na'aman var blitt frisk, vendte han tilbake til Guds mann med hele følget sitt og bekjente: «Nå vet jeg at det ikke er noen Gud på hele jorden uten i Israel!» Han ba profeten ta imot en gave, egentlig en «velsignelse» (*beraka*, בְּרָכָה se 1 Mos 33,11; 1 Sam 25,27). Men hvor mye

han enn ba, avslo profeten bestemt. Han ville unngå ethvert skinn av egennytte, for det var egennytten som drev de falske profetene.

Da sa Na'aman: «Så la din tjener få så mye jord som et par muldyr kan bære! For din tjener vil ikke lenger ofre brennoffer eller slaktoffer til andre guder, men bare til Herren.» Han ba også: «Men én ting må Herren tilgi din tjener: Når min herre», kongen i Syria, «går inn i Rimmons hus for å tilbe der, og han støtter seg til min hånd, og jeg kaster meg ned der i Rimmons hus, så må Herren la din tjener få tilgivelse for dette.»

Begrunnelsen hans, «for din tjener vil ikke lenger ofre …», viser tydelig at han ville ta med seg et lass jord fra Israels land for å kunne ofre til Israels Gud på den. Han var nemlig ennå fanget i den mangegudsdyrkende overtroen at en gud bare kunne dyrkes på rett og velbehagelig måte i sitt eget land, eller på et alter bygd av jord fra hans eget land.

Fordi Na'amans kunnskap om Gud ennå var blandet med overtro, var han heller ikke rede til å bekjenne for mennesker uten forbehold at han trodde på Herren som den eneste sanne Gud. Han håpet at Herren ville tilgi ham om han fortsatt tok del i avgudsdyrkelsen i det ytre, så langt embetsplikten krevde det.

Rimmon betyr «granateple». Her, og trolig også i stedsnavnet Hadad-Rimmon (Sak 12,11), er det navnet på den øverste guden for syrerne i Damaskus. På assyrisk skal navnet ha lydt Ramman, og han skal ha vært guden for været og luften, for torden og lyn.

Ordene «han støtter seg til min hånd» skal ikke tas bokstavelig. De betegner i sin alminnelighet den tjenesten Na'aman hadde å yte kongen sin som adjutant (jf. 7,2.17). Når han gjentar ordene «når jeg kaster meg ned i Rimmons hus», viser det hvor inderlig han ønsket dette.

Elisja svarte: «Dra bort i fred!» Han ønsket den bortdragende syreren Guds fred på veien, uten med det verken å godkjenne eller underkjenne den åndelige overbevisningen Na'aman hadde gitt uttrykk for.

Na'aman hadde ikke bedt om lov til å gå med kongen sin inn i Rimmons tempel. Han hadde bare sagt at Herren måtte tilgi ham eller bære over med ham i dette. Uten en særlig befaling fra Gud kunne Elisja da ikke gjøre mer enn å overgi hedningen, som ved den under-

fulle helbredelsen fra spedalskheten var blitt ført til tro på Israels Gud som den sanne Gud, til Herrens videre ledelse og hans nåde.[1]

V. 20–27. Gehasi blir straffet

> «[20]tenkte Gehasi, tjeneren til Guds mann Elisja: Min herre har spart denne syreren Na'aman og ikke tatt imot av ham det han hadde med seg. Så sant Herren lever, vil jeg løpe etter ham og få noe av ham! [21]Så skyndte Gehasi seg etter Na'aman. Og da Na'aman så en som kom løpende etter ham, steg han fort ned av vognen for å møte ham, og sa: Står alt vel til? [22]Han sa: Ja, men min herre har sendt meg med disse ordene: Nettopp nå er det kommet to unge menn til meg fra Efra'im-fjellene, to av profetens disipler. Gi dem en talent sølv og to festkledninger! [23]Na'aman svarte: Vær så snill å ta to talenter! Og han ba ham inntrengende og knyttet to talenter sølv inn i to punger. Så tok han to festkledninger og ga dem til to av tjenerne sine, og de bar dem foran Gehasi. [24]Men da han kom til haugen, tok han det av deres hånd og gjemte det i huset. Han tok farvel med mennene, og de dro sin vei. [25]Selv gikk han inn og sto fram for sin herre. Da spurte Elisja ham: Hvor kommer du fra, Gehasi? Han svarte: Din tjener har ikke vært noe sted. [26]Men han sa til ham: Var jeg ikke til stede i ånden da mannen vendte om fra vognen og gikk for å møte deg? Er det nå tid til å ta imot sølv og få seg klær og oljetrær og vingårder og småfe og storfe og tjenere og tjenestepiker? [27]Derfor skal Na'amans spedalskhet henge ved deg og ved ætten din til evig tid. Så gikk han ut fra ham og var spedalsk, hvit som snø.»

Da Na'aman var kommet et stykke på veien (se 1 Mos 35,16), våknet lysten i Gehasi, Elisjas tjener, til å få en del av syrerens gaver, som herren hans hadde avslått. Han skyndte seg etter ham. Så snart Na'aman så Gehasi komme løpende, steg han fort ned av vognen i ærbødig takknemlighet mot profeten (jf. 1 Mos 24,64). Gehasi ba da i Elisjas

[1]De fleste eldre teologene fant i Elisjas ord en direkte godkjenning av Na'amans overbevisning og av hans holdning til avgudsdyrkelsen. De kunne ikke godta at en profet skulle ha tillatt så mye som én hedning å ta del i avgudsdyrkende seremonier, for da skulle det følge at kristne også kunne ta del i dem. Derfor prøvde de å komme unna den slutningen, enten ved å skille mellom kongens frivillige bøyning, som var virkelig tilbedelse, og Na'amans tvungne bøyning som tjener, som bare var en borgerlig plikt, eller ved den språkstridige forklaringen at Na'aman bare talte om det han hadde gjort før, ikke om det han ville gjøre siden. Begge deler er utilstrekkelig. Den fryktede slutningen faller bort av seg selv når vi skiller mellom den gamle og den nye paktens tider. Under den gamle pakt var tiden ennå ikke kommet da hedninger som kom til kunnskap om at Israels Gud er den sanne Gud, kunne pålegges å bryte med alt hedensk, så sant de ikke formelt ville gå inn i fellesskapet med paktsfolket.

navn om en talent sølv og to festkledninger, angivelig til to fattige profetdisipler som var kommet til profeten fra Efra'im-fjellene.

Men Na'aman nødde ham til å ta imot to talenter i to punger og to festkledninger, og av høflighet lot han to av tjenerne sine bære gavene foran Gehasi. Da Gehasi kom til haugen, den kjente haugen foran byen, tok han gavene fra bærerne, lot mennene gå og gjemte det i huset.

Men da han kom inn til sin herre igjen, spurte Elisja: «Hvor kommer du fra, Gehasi?» Han svarte med en løgn at han ikke hadde vært noe sted. Da holdt Elisja fram for ham alt han hadde gjort: «Var jeg ikke til stede i ånden da mannen vendte om fra vognen og gikk for å møte deg?»

Ordrett står det: «Gikk ikke mitt hjerte?» Det er den enkleste og eneste riktige forklaringen av disse vanskelige ordene, som er forklart på mange måter. Theodoret og Vulgata har alt forstått dem slik: Var ikke mitt hjerte der med deg? «Gikk» svarer bevisst til Gehasis «ikke vært noe sted», egentlig «ikke gått noe sted».

«Er det nå tid til å ta imot sølv og få seg klær og oljetrær og vingårder og småfe og storfe og tjenere og tjenestepiker?» Det betyr: Er dette tiden for at en tjener av den sanne Gud skal ta imot penger og gods av en som ikke er israelitt, for det Gud har gjort gjennom ham, så han kan skaffe seg eiendom og vellevnet? Nå er det jo så mange hyklere som utgir seg for profeter av egennytte og pengegriskhet og gjør profetembetet foraktet blant de vantro.

«Derfor skal Na'amans spedalskhet henge ved deg og ved ætten din til evig tid.» Straffen rammet ham straks. Gehasi gikk ut fra Elisja dekket av spedalskhet som av snø (jf. 2 Mos 4,6; 4 Mos 12,10).

Det var ikke en for hard straff at spedalskheten som var tatt fra Na'aman fordi han trodde på den levende Gud, gikk over på Gehasi fordi han hadde veket fra den sanne Gud. For det var ikke bare pengegriskheten hans som skulle straffes, men at han misbrukte profetens navn for å nå sitt egennyttige mål, og at han framstilte profeten falskt.[2]

[2]Grotius: «Dette var ikke bare straffen for at han tok imot gaver uten måte, men mest av alt for løgnen hans. For den som prøver å føre profeten bak lyset i det som hører til hans embete, sies å lyve for Den Hellige Ånd, som profetene er redskaper for», jf. Apg 5,3.

Kapittel 6. Øksen, Dotan og hungersnøden i Samaria

V. 1–23. Øksen som fløt

> «[1]Profetenes disipler sa til Elisja: Huset som vi sitter i her hos deg, er for trangt for oss. [2]La oss få gå ned til Jordan og hente hver sin stokk der. Så vil vi bygge oss et hus der som vi kan holde til i! Han svarte: Ja, gjør det! [3]Da sa en av dem: Vær så snill å gå med dine tjenere! Han svarte: Ja, jeg vil gå med. [4]Så gikk han med dem. Og da de kom til Jordan, tok de til å felle trær. [5]Men da en av dem holdt på med å felle sitt tre, falt øksen i vannet. Da ropte han: Å, min herre! Den var til og med lånt! [6]Da sa Guds mann: Hvor mistet du den? Han viste ham stedet. Da hogg Elisja av et stykke tre og kastet det dit ned og fikk øksen til å flyte opp. [7]Og han sa: Ta den opp! Så rakte mannen ut hånden og tok den.»

Denne beretningen gir oss et innblikk i de trange kårene profetdisiplene levde under. Huset de bodde sammen i, var blitt for lite. Med Elisjas samtykke bestemte de seg for å bygge et nytt, og de gikk sammen med profeten til de skogkledde breddene av Jordan for å felle tømmeret de trengte.

Hvor huset lå, blir ikke sagt. De fleste utleggerne tenker på Gilgal, mest fordi de feilaktig mener at Gilgal i 2,1 lå i Jordandalen øst for Jeriko. Men profetdisiplene satt rundt sin mester i et felles hus ikke bare i Gilgal, men også i Betel og Jeriko. Vi kan heller tenke på Jeriko. Betel og Gilgal (Jiljilia) lå så langt fra Jordan at det knapt er sannsynlig at noen derfra skulle ha tenkt på å flytte samlingsstedet ned til elven.

Mens de felte stokkene, falt øksen til en av profetdisiplene i vannet. Han klaget: «Å, min herre! Den var til og med lånt!» Klagen var en

bønn om hjelp. Ordet *sja'ul* (שְׁאוּל) betyr ikke «lånt», men «tigget», «fått som gave». At verbet skulle bety «låne», bygger på en misforståelse av enkelte steder (se 2 Mos 3,22). Profetdisippelen hadde tigget seg til øksen fordi han var for fattig til å kjøpe en, og derfor var tapet så tungt for ham.[1]

Da han viste Elisja stedet der den hadde falt, skar profeten av en stokk, kastet den dit og fikk jernet til å flyte. Så tok disippelen øksen opp av vannet med hånden. Underet hadde samme hensikt som statermynten i fiskens munn (Matt 17,27) og den underfulle bespisningen: å vise hvordan Herren kunne hjelpe i jordisk nød gjennom sin profet.

Den naturlige forklaringen, at Elisja traff økseøyet med en lang stokk han stakk ned i elven, så jernet ble løftet opp av treet, trenger ingen gjendrivelse. Etter tyngdeloven er det umulig å løfte en jernøks med en lang stokk så den flyter i vannet.

V. 8–12. Elisja røper syrernes planer

> «[8]Kongen i Syria lå i krig med Israel. Han rådførte seg med mennene sine og sa: På det og det stedet vil jeg slå leir. [9]Men Guds mann sendte bud til Israels konge og sa: Vokt deg! Dra ikke forbi dette stedet! For syrerne har dratt ned der. [10]Så sendte Israels konge folk til det stedet som Guds mann hadde nevnt for ham og advart ham for, og han tok seg i vare der. Dette hendte ikke bare én gang, men flere ganger. [11]Kongen i Syria ble svært urolig over dette. Han kalte mennene sine til seg og sa til dem: Kan dere ikke si meg hvem det er av våre folk som holder med Israels konge? [12]Da sa en av mennene hans: Det har seg ikke slik, herre konge. Det er Elisja, profeten i Israel, som åpenbarer for Israels konge hvert ord du taler i ditt sengekammer.»

Syrerne førte krig mot Israels konge Joram, ikke mot Joakas, ved å sende herjeflokker inn i landet (jf. v. 23). Gang på gang lot Elisja da kong Joram vite hvor syrerne hadde bestemt seg for å slå leir, og slik gjorde han fiendens planer til intet. «Vokt deg! Dra ikke forbi dette stedet!» betyr: La ikke dette stedet stå ubesatt, for der har syrerne tenkt å falle inn.

Når Israels konge etter Elisjas melding sendte folk til stedet, kan han bare ha sendt tropper for å besette det. Da syrerne kom, fant de israelittiske soldater der og kunne ikke angripe. Teksten sier ingen-

[1] NB har «lånt».

ting om at syrerne brøt fram fra et bakhold. Kongen «tok seg i vare der», det vil si at han besatte stedet med tropper og forsvarte det mot syrerne, så de ikke kunne utrette noe, og det «ikke bare én gang, men flere ganger».

Kongen i Syria ble rasende over dette og sa til mennene sine: «Kan dere ikke si meg hvem det er av våre folk som holder med Israels konge?» En av dem svarte: «Det har seg ikke slik, herre konge», det vil si: Det er ikke vi som røper planene dine for Israels konge. «Det er Elisja, profeten i Israel, som åpenbarer for Israels konge hvert ord du taler i ditt sengekammer.»

V. 13–17. Den himmelske hæren ved Dotan

> «[13]Han sa: Gå og finn ut hvor han er, så jeg kan sende folk dit og hente ham! Det ble meldt ham at profeten var i Dotan. [14]Da sendte kongen dit hester og vogner og en stor hær. De kom dit om natten og omringet byen. [15]Da tjeneren til Guds mann sto opp tidlig om morgenen og gikk ut, fikk han se at en hær med hester og vogner omringet byen. Og tjeneren sa til ham: Å, min herre, hva skal vi gjøre? [16]Han svarte: Frykt ikke! De som er med oss, er flere enn de som er med dem. [17]Og Elisja ba og sa: Herre! Åpne øynene hans så han kan se! Og Herren åpnet guttens øyne, og han fikk se at fjellet var fullt av hester og vogner av ild rundt omkring Elisja.»

Kongen i Syria spurte da hvor profeten bodde, og sendte en sterk hær med hester og vogner til Dotan for å ta ham til fange. Dotan (se 1 Mos 37,17) lå etter Eusebius tolv romerske mil nord for Samaria. Navnet lever ennå i en ruinhaug sørvest for Jenin, ved karavaneveien fra Gilead til Egypt.

Da Elisjas tjener gikk ut neste morgen og så hæren som hadde omringet byen om natten, sa han til profeten: «Å, min herre, hva skal vi gjøre?» Men Elisja beroliget ham: «Frykt ikke! De som er med oss, er flere enn de som er med dem.» Så ba han Herren åpne tjenerens øyne, og da så tjeneren at fjellet Dotan lå på, var fullt av hester og vogner av ild rundt omkring Elisja.

At øynene hans ble åpnet, betyr at han ble satt i en tilstand der han så det som ellers er skjult, og fikk se inn i den usynlige åndeverdenen.

Hestene og vognene av ild var bilder på de himmelske maktene som vernet profeten. At de var av ild, viste at denne hæren kom fra en verden over jorden. Ilden er det fineste og mest uhåndgripelige av

alle jordiske elementer og passer derfor best til å gjøre åndeverdenen synlig. Synet knytter an til Jakobs syn (1 Mos 32,1–2), da han så en dobbel hær av engler slå leir rundt seg den gangen Esau truet ham.

V. 18–23. Syrerne blir slått med blindhet

> «[18]Da så syrerne kom ned til ham, ba Elisja til Herren og sa: Slå dette folket med blindhet! Og han slo dem med blindhet, som Elisja hadde bedt om. [19]Da sa Elisja til dem: Dette er ikke den rette veien og ikke den rette byen! Følg meg, så skal jeg føre dere til den mannen dere leter etter! – Så førte han dem til Samaria. [20]Da de kom inn i Samaria, sa Elisja: Herre, lat opp øynene deres, så de kan se! Og Herren åpnet øynene deres, og de fikk se at de var midt i Samaria. [21]Da Israels konge så dem, sa han til Elisja: Skal jeg hogge dem ned, min far? Skal jeg hogge dem ned? [22]Han svarte: Du skal ikke hogge dem ned. Hogger du vel ned dem som du gjør til fanger med sverdet ditt og buen din? Sett brød og vann fremfor dem, så de kan ete og drikke og så vende tilbake til sin herre! [23]Kongen gjorde så i stand et rikelig måltid for dem, og de åt og drakk. Deretter lot han dem fare, og de vendte tilbake til sin herre. Siden kom det ikke mer syriske herjeflokker inn i Israels land.»

Da fienden kom ned til Elisja, ba han Herren slå dem med blindhet. Da det skjedde som han hadde sagt, sa han til dem: «Dette er ikke den rette veien og ikke den rette byen! Følg meg, så skal jeg føre dere til den mannen dere leter etter!» Så førte han dem til Samaria, omkring fire timers vei fra Dotan. Der ble øynene deres åpnet på Elisjas bønn, så de så hvor de var ført.

«Da de kom ned til ham» kan ikke gjelde Elisja og tjeneren hans, som om de gikk ned til den syriske hæren. Det må gjelde syrerne, som kom ned til profeten, slik det følgende viser.

Dotan ligger riktignok på en enslig haug midt på sletten, men på østsiden er den omgitt av en åsrekke som stikker ut i sletten. Der hadde syrerne stilt seg opp, og derfra kom de ned mot byen på haugen, mens Elisja gikk ut av byen og møtte dem. At han gikk ut, står ikke uttrykkelig, men v. 19 forutsetter det tydelig.

Blindheten var her en blindhet i sinnet, som i 1 Mos 19,11: en tilstand der en ikke ser riktig, enda en har øyne som kan se. Elisjas usanne ord, «dette er ikke den rette veien» osv., skal bedømmes som enhver annen krigslist som fienden blir ført bak lyset med.

Elisja forbød kong Joram å drepe fiendene han hadde ført til ham, for kongen hadde ikke tatt dem til fange i krig. Han rådet ham heller til å vise dem gjestfrihet og så la dem vende tilbake til sin herre. Hadde syrerne blitt drept, ville hensikten med underet ha gått tapt. Syrerne skulle nettopp se at de hadde med en profet for den sanne Gud å gjøre, som ingen menneskelig makt kunne stå seg mot, så de skulle lære å frykte den allmektige Gud.

Også politisk sett var profetens råd mer egnet til å sikre fred enn kongens forslag, slik utfallet i v. 23 tydelig viser. Syrerne våget ikke lenger å falle inn i Israels land med herjeflokker, for de fryktet det vernet Israels Gud så åpenbart ga sitt folk. Det utelukket likevel ikke en regulær krig som den det fortelles om i neste beretning. Elisjas spørsmål i v. 22 betyr: Du dreper jo ikke engang dem du har tatt til fange i åpen strid. Hvordan skulle du da våge å drepe disse?

V. 24–33. Hungersnøden i Samaria

«[24]En tid etter samlet kongen i Syria, Benhadad, hele hæren sin og
dro opp og beleiret Samaria. [25]Mens de holdt Samaria beleiret, ble
det til sist så stor en hungersnød i byen at et eselhode kostet åtti sekel
sølv, og fjerdedelen av en kab duemøkk kostet fem sekel sølv. [26]Da
Israels konge en dag gikk fram og tilbake på muren, ropte en kvinne
til ham: Hjelp, herre konge! [27]Han svarte: Hvis ikke Herren vil hjel-
pe deg, hvor skulle da jeg hente hjelp til deg? Fra treskeplassen eller
fra vinpressen? [28]Og kongen spurte henne: Hva står på? Hun svarte:
Denne kvinnen sa til meg: Kom hit med sønnen din, så eter vi ham
i dag. Og i morgen kan vi ete min sønn. [29]Så kokte vi sønnen min og
åt ham. Dagen etter sa jeg til henne: Kom nå hit med sønnen din, så
vi kan ete ham. Men hun gjemte bort sin sønn. [30]Da kongen hørte
det som kvinnen fortalte, flerret han klærne sine der han gikk fram
og tilbake på muren. Da fikk folket se at han hadde sekk innerst på
kroppen. [31]Og han sa: Gud la det gå meg ille både nå og siden, om
Elisjas, Safats sønns hode skal bli sittende på ham i dag!»

Siden kom det under Benhadads beleiring en så fryktelig hungersnød i Samaria at en mor klaget til kongen over en annen mor. Den andre ville ikke holde avtalen om å gi fra seg sønnen sin så de kunne ete ham, slik hun selv alt hadde gjort.

Et eselhode kostet åtti sekel sølv, og en fjerdedel kab duemøkk fem sekel. Eselet var et urent dyr som det ikke var lov å ete, og hodet er den minst spiselige delen av dyret. En fjerdedel kab var et svært lite mål, knapt to desiliter.

Uttrykket «duemøkk» kan tas bokstavelig, for i fryktelige hungersnøder har en kjent til at møkk er blitt samlet og spist (Josefus om beleiringen av Jerusalem). Men det kan også være brukt i overført betydning om en svært usel føde, slik araberne kaller en bestemt urt «spurvemøkk», og tyskerne kaller asafoetida «djevelsmøkk».

Kongen gikk omkring på muren for å lede forsvaret. Da ropte en kvinne til ham om hjelp, og han svarte: «Hvis ikke Herren vil hjelpe deg, hvor skulle da jeg hente hjelp til deg? Fra treskeplassen eller fra vinpressen?» Det betyr: Jeg kan verken hjelpe deg med korn eller vin, jeg kan verken skaffe deg mat eller drikke. Så spurte han hva som sto på, og hun fortalte den grufulle historien om hvordan hennes eget barn var blitt drept for å stille sulten.

Kongen grøsset over denne grufulle beretningen, der lovens forbannelser i 3 Mos 26,29 og 5 Mos 28,53.57 var oppfylt bokstavelig, og han flerret klærne sine. Da så folket at han hadde den grove sekken innerst på kroppen, under kappen, som et tegn på bot og sorg og ydmykhet for Gud. Men det var mer en ytre gjerning enn at hjertet virkelig bøyde seg for Gud og hans dom.

Det viser det han gjorde i v. 31. Da kvinnens klage satte byens hjerteskjærende nød levende fram for ham, ropte han: «Gud la det gå meg ille både nå og siden, om Elisjas, Safats sønns hode skal bli sittende på ham i dag!»

Elisja hadde trolig rådet til at byen ikke under noen omstendighet måtte overgis. Han hadde lovt at Gud ville frelse den, om de ydmyket seg oppriktig for ham og ba om hans hjelp. Kongen mente at han hadde gjort sin del ved å ta på seg sekken. Da hjelpen han ventet, likevel ikke kom, fór han opp i raseri, og det var profeten som skulle bøte for det.

Riktignok kom raseriet bare av et øyeblikks opphisselse og vek snart for samvittigheten, som talte bedre. Kongen skyndte seg etter budet han hadde sendt for å halshogge Elisja, for å hindre at den morderiske befalingen han hadde gitt i hast og kokende vrede, ble fullført (v. 32).

Men det viser likevel at kongen ennå manglet den sanne bot som ville ha sprunget ut av å se nøden som en dom fra Herren. Den desperate gjerningen som vreden drev ham til, ville ha blitt utført om ikke Herren hadde vernet sin profet og åpenbart kongens plan for ham, så han kunne ta sine forholdsregler.

V. 32–33. Kongen sender bud for å ta Elisjas liv

> «[32]Elisja satt i huset sitt, og de eldste satt der hos ham. Da sendte kongen en mann dit i forveien for seg. Men før budet kom til Elisja, sa han til de eldste: Ser dere at denne sønn av en morder har sendt bud hit for å ta mitt hode? Sørg nå for å stenge døren når budet kommer, trykk ham tilbake med den! Hører vi ikke allerede lyden av hans herres fottrinn bak ham? [33]Mens han ennå talte med dem, kom budet ned til ham. Da sa kongen: Se for en ulykke det er kommet fra Herren! Hvorfor skulle jeg da vente på Herren lenger?»

De eldste i byen var samlet i Elisjas hus, trolig for å søke råd og trøst. Kongen sendte en mann i forveien for seg – for å halshogge profeten.

Men før budet kom, fortalte profeten de eldste hva kongen hadde i sinne: «Ser dere at denne sønn av en morder har sendt bud hit for å ta mitt hode?» Joram var både av ætt og sinnelag en ekte sønn av Akab, som hadde myrdet Nabot og profetene. Elisja ba dem stenge døren for budet og trykke ham tilbake med den, for han hørte alt lyden av hans herres fottrinn bak ham.

Det Elisja gjorde her, kom altså ikke av noe ønske om å sette seg opp mot den lovlige øvrigheten. Det var kloke tiltak som utsatte en urettferdig og morderisk befaling gitt i hast, og slik gjorde han kongen selv en tjeneste.

I v. 33 må vi ut fra sammenhengen legge til at kongen fulgte tett etter budet, som kom ned til Elisja mens han ennå talte med de eldste, og at kongen selvsagt straks ble sluppet inn. Det er nemlig ikke budet, men kongen, som taler her, slik 7,2 og 7,17 viser.

Kongen sa: «Se for en ulykke det er kommet fra Herren! Hvorfor skulle jeg da vente på Herren lenger?» Det er ordene til en mann i fortvilelse, men i sjelen hans glødet likevel en gnist av tro. Bare det at han øste ut sitt hjerte for profeten, viser at han ennå hadde et svakt håp til Herren og ønsket å bli styrket og holdt oppe av profeten. Og den styrkingen fikk han.

Kapittel 7. Samaria blir befridd

> «[1]Da sa Elisja: Hør Herrens ord! Så sier Herren: I morgen på denne tid skal et mål fint mel være å få for en sekel og to mål byggmel for en sekel i Samarias port. [2]Men den høvedsmannen som kongen støttet seg til, svarte Guds mann: Om så Herren gjorde luker på himmelen, hvordan kunne slikt gå for seg? Han svarte: Du skal få se det med egne øyne, men ikke få ete av det.»

Elisja forkynte kongen Herrens ord: «I morgen på denne tid skal et mål fint mel være å få for en sekel og to mål byggmel for en sekel i Samarias port», det vil si på torget i Samaria. Målet, en *sea* (סְאָה), var en tredjedel efa. En sekel for et slikt mål var fremdeles en høy pris, men sammenlignet med prisene i 6,25 for den usleste føde var det utrolig billig.

Kongens høvedsmann, adjutanten som kongen støttet seg til (jf. 5,18 og 7,17), svarte med spott: «Om så Herren gjorde luker på himmelen, hvordan kunne slikt gå for seg?» Det vil si: Hvordan skulle slike lave priser komme?

Spotten lå særlig i «lukene på himmelen». Det er en hentydning til 1 Mos 7,11: Herren skulle liksom la en flom av mel og korn regne ned. Elisja svarte alvorlig: «Du skal få se det med egne øyne, men ikke få ete av det» (se v. 17 ff.). Det som blir fortalt fra v. 3 og videre, førte til at Elisjas ord ble oppfylt.

V. 3–7. De spedalske og den tomme leiren

> «[3]Foran byporten var det fire spedalske menn. De sa til hverandre: Hvorfor skal vi bli sittende her til vi dør? [4]Sier vi: Vi vil gå inn i byen! – så er det hungersnød i byen, og vi må dø der. Blir vi sittende her, må vi også dø. Så kom nå og la oss gå over til syrernes leir! Lar de oss leve, så lever vi. Dreper de oss, så dør vi. [5]Så sto de opp i skumringen

og gikk over til syrernes leir. Da de kom til utkanten av leiren, fantes det ikke en mann der. [6]For Herren hadde latt syrernes leir få høre lyd av vogner og hester, lyden av en stor hær. Da sa de til hverandre: Du skal se at Israels konge har leid hetittkongene og kongene i Egypt til å gå mot oss! [7]Så brøt de opp i skumringen og flyktet. De forlot sine telt og sine hester og sine esler, hele leiren som den sto der, og flyktet for å berge livet.»

Fire spedalske menn holdt til ved porten, stengt ute fra andre mennesker etter loven (3 Mos 13,46; 4 Mos 5,3), trolig i et hus som var bygd for dem (jf. 15,5). Slik har de spedalske i Jerusalem ennå i dag hyttene sine ved Sionsporten. Mennene holdt på å sulte i hjel, og derfor bestemte de seg for å gå over til syrernes leir. Det gjorde de i kveldsskumringen, ikke i morgengryet. Det ser vi av v. 12, der kongen får melding om syrernes flukt om natten.

Da de kom til utkanten av leiren, på siden mot byen, fant de ingen der. For «Herren hadde latt syrernes leir få høre lyd av vogner og hester, lyden av en stor hær». Syrerne trodde at Israels konge hadde leid hetittkongene og kongene i Egypt til å falle over dem. Derfor flyktet de fra leiren i skumringen for å berge livet. De lot teltene, hestene og eslene sine bli igjen, hele leiren som den sto.

Underet som Gud fridde Samaria med fra hungersnøden og fra å måtte overgi seg til fienden, var et bedrag for hørselen. De som beleiret byen, trodde de hørte fiendtlige hærer marsjere fram fra nord og fra sør. De ble grepet av en slik panisk skrekk at de flyktet i største hast og lot både utrustningen og trekk- og kløvdyrene bli igjen.

Om lyden de hørte, var noe virkelig, for eksempel en underfull dur i luften, eller om det bare var et sansebedrag som Gud skapte i ørene deres, kan ikke avgjøres. Det har heller ingen betydning, for i begge tilfeller var det Gud som skapte det ved et under.

Hetittkongene er kongene i det nordlige Kanaan, på Libanon og mot Fønikia. «Hetitter» står her i videre betydning om kanaaneerne, som i 1 Kong 10,29. Flertallet «kongene i Egypt» er trolig bare valgt for å svare til «hetittkongene» og skal ikke presses.

V. 8–11. De spedalske melder det gode budskapet

«[8]Da de spedalske kom til utkanten av leiren, gikk de inn i et telt og åt og drakk. De tok sølv og gull og klær der og gikk bort og gjemte det. Deretter vendte de tilbake og gikk inn i et annet telt og tok det

som var der, og gikk bort og gjemte det. [9]Men så sa de til hverandre: Det er ikke rett det vi gjør. Dette er dagen da vi kan bringe et godt budskap. Tier vi stille og venter til morgenen gryr, så faller det skyld på oss. Så kom nå og la oss gå inn og melde det i kongens hus. [10]Så kom de og ropte til vakten ved byporten og fortalte det og sa: Vi kom til syrernes leir. Der var det ikke en mann å se eller høre. Men hestene og eslene sto bundet, og teltene var som de pleier å være. [11]Portvakten ropte det ut, og det ble meldt i kongens hus.»

Da de spedalske kom inn i den forlatte leiren, stilte de først sin egen sult med maten de fant i teltene, og så tok de med seg forskjellige kostbarheter og gjemte dem. Men snart våknet samvittigheten, og de sa: Det er ikke rett det vi gjør. Dette er en dag med godt budskap. Tier vi og venter til morgenen, kommer skylden over oss, «for det er borgernes plikt å kunngjøre det som gjelder felles sikkerhet» (Grotius).

De bestemte seg for å melde den gledelige hendelsen i kongens hus og fortalte det til vaktene ved byporten. Portvaktene ropte det ut, og det ble meldt i kongens hus.

V. 12–15. Kongen sender speidere

«[12]Da sto kongen opp om natten og sa til mennene sine: Jeg skal si dere hva syrerne har gjort mot oss. De vet at vi er utsultet. Derfor har de forlatt leiren og gjemt seg ute på marken. De tenker som så: Når de nå drar ut av byen, så griper vi dem levende, og så kan vi komme inn i byen. [13]Men en av mennene hans svarte: La noen av folkene dine ta fem av de hestene som ennå er igjen her i byen. Det kan jo ikke gå dem verre enn hele mengden av israelitter som ennå er tilbake her, eller verre enn hele mengden av israelitter som er omkommet. La oss så sende dem av sted, så får vi se! [14]Da tok de to vogner med hester for, og kongen sendte dem etter syrernes hær og sa: Dra av sted og se hvordan det har seg! [15]Så dro de etter dem helt til Jordan. Hele veien lå det fullt av klær og utstyr som syrerne hadde kastet fra seg mens de flyktet i skrekk. Og sendebudene vendte tilbake og meldte det til kongen.»

Kongen trodde at syrernes uventede oppbrudd bare var en list: De hadde forlatt leiren og gjemt seg ute på marken for å lokke de beleirede ut av festningen, og så falle over dem og trenge inn i byen. For å få visshet om dette rådet en av kongens tjenere til å ta fem av de hestene som var igjen i byen, og sende dem ut for å se hvordan det hadde seg.

Ordene «det kan jo ikke gå dem verre enn hele mengden av israelitter …» betyr: De fem rytterne kan ikke få en annen skjebne enn resten av folket i Samaria. Det er selvsagt menn til hest og ikke hestene alene som skulle sendes ut som speidere. Enten kommer de uskadd tilbake og må dø av sult med dem som ennå er igjen, eller de faller i fiendens hender og blir drept, og da lider de bare samme lodd som dem som alt har omkommet.

Fem hester er et omtrentlig lite tall og strider derfor ikke mot det som følger, at to par hester ble sendt av sted med vogner og menn.

De sendte så ut to vogner med hester. De forfulgte den flyktende fienden helt til Jordan og fant hele veien full av spor etter den forhastede flukten, klær og utstyr som var kastet fra seg.

V. 16–20. Elisjas ord blir oppfylt

> «[16]Så gikk folket ut og plyndret syrernes leir. Da ble et mål fint mel å få for en sekel og likeså to mål bygg for en sekel, slik som Herren hadde sagt. [17]Kongen hadde satt den høvedsmannen som han støttet seg på, til å ha oppsyn med porten. Men folket tråkket ham ned i porten så han døde, slik som den Guds mann hadde sagt – som han hadde sagt den gang kongen kom ned til ham. [18]For da Guds mann sa til kongen: I morgen ved denne tiden skal to mål byggmel være å få for en sekel og likeså et mål hvetemel for en sekel i Samarias port, [19]da svarte kongens høvedsmann og sa til Guds mann: Om så Herren gjorde luker på himmelen, hvordan kunne slikt gå for seg? Han svarte: Du skal få se det med egne øyne, men ikke få ete av det. [20]Og slik gikk det med ham. Folket tråkket ham ned i porten, så han døde.»

Da sendebudene kom tilbake og meldte dette, gikk folket ut og plyndret syrernes leir. Så kom de lave prisene Elisja hadde forutsagt. Kongen hadde satt den vantro høvedsmannen til å ha oppsyn med porten og holde orden i trengselen når den utsultede mengden strømmet ut. Folket tråkket ham ned, så han døde, og slik gikk også dette ordet til Elisja i oppfyllelse.

At ordet ble oppfylt så nøyaktig, syntes fortelleren var så minneverdig at han i v. 18–20 gjentar profetordet og det som ga grunn til det, og igjen viser til oppfyllelsen.

Kapittel 8. Kvinnen fra Sjunem, Hasael og Judas konger

V. 1–9. Kvinnen fra Sjunem får igjen hus og jord

«[1]Elisja sa til kvinnen som var mor til den gutten han hadde vakt til
live: Stå opp og dra bort med hele ditt hus og opphold deg på et eller
annet fremmed sted! For Herren har kalt på hungersnøden. Den
kommer også over landet og skal vare i sju år. [2]Kvinnen brøt da opp
og gjorde som Guds mann hadde sagt. Hun dro bort med hele sitt
hus og oppholdt seg som fremmed i filistrenes land i sju år. [3]Men da
de sju år var gått, vendte kvinnen tilbake fra filistrenes land. Hun
gikk da av sted for å be kongen om hjelp til å få igjen sitt hus og sin
jord. [4]Kongen holdt nettopp da på å tale med Gehasi, Guds manns
tjener, og sa: Fortell meg om alle de store gjerninger Elisja har gjort!
[5]Nettopp som han fortalte kongen at han hadde gjort den døde
gutten levende, kom moren inn og ba kongen om hans hjelp til å få
igjen sitt hus og sin jord. Da sa Gehasi: Herre konge! Her er kvinnen,
og her er sønnen hennes som Elisja vakte til live! [6]Så spurte kongen
kvinnen, og hun fortalte ham det. Og kongen lot henne få en av
hoffolkene med seg og sa: La henne få igjen alt det som hører henne
til, og alt det hennes jord har kastet av seg fra den dagen hun reiste
fra landet og til nå!»

Kvinnen fra Sjunem, hun som hadde fått sønnen sin vakt til live av profeten (4,32 ff.), hadde etter Elisjas råd dratt med familien sin til filistrenes land under en hungersnød som varte i sju år, og hun hadde blitt der i sju år.

De fleste utleggerne gjengir de to første versene i førfortid, «Elisja hadde sagt …», og det med full rett. Versene beskriver omstendighe-

tene og forbereder det som følger. Hensikten er ikke å fortelle om en profeti Elisja ga om de sju årene med hungersnød, men om det som skjedde siden: hvordan kong Joram, da han hørte om Elisjas undergjerninger, lot kvinnen få igjen eiendommen sin da hun ba om det.

Hungersnøden kom midt i Jorams regjering. Det som blir fortalt her, skjedde før Na'aman ble helbredet (kap. 5), for Gehasi talte med kongen (v. 4) og var altså ennå ikke straffet med spedalskhet. Men det kan ikke opprinnelig ha stått mellom 4,37 og 4,38, for det som blir fortalt i 4,38–44, hører til tiden for denne hungersnøden (jf. 4,38) og kom derfor før det som skjer her. Når det står at «Herren har kalt på hungersnøden», blir den framstilt som en dom fra Gud over folkets avgudsdyrkelse.

Da kvinnen kom hjem etter de sju årene, gikk hun til kongen for å be om hjelp til å få igjen huset og jorden sin. Sammenhengen viser at en annen hadde tatt det i besittelse mens hun var borte. Akkurat da ba kongen Gehasi fortelle om de store gjerningene Elisja hadde gjort, og Gehasi fortalte nettopp om sønnen til kvinnen fra Sjunem som var vakt til live.

Mens han fortalte, kom kvinnen selv inn for å be kongen om hjelp, og Gehasi pekte henne ut som den kvinnen han talte om. Det gjorde kongen så velvillig mot henne at han, etter å ha hørt klagen hennes, sendte en hoffmann med henne. Han skulle skaffe henne igjen ikke bare hele eiendommen, men også det jorden hadde gitt mens hun var borte.

V. 7–9. Benhadad sender Hasael til Elisja

> «[7]Elisja kom til Damaskus mens kongen i Syria Benhadad lå syk. Da det ble fortalt kongen at Guds mann var kommet dit, [8]sa han til Hasael: Ta en gave med deg og gå og møt Guds mann. Spør Herren gjennom ham om jeg skal komme meg av denne sykdommen! [9]Hasael gikk så for å møte Elisja, og tok med seg en gave av det beste som fantes i Damaskus, så mye som førti kameler kunne bære. Mannen kom og sto fram for profeten og sa: Din sønn Benhadad, kongen i Syria, har sendt meg til deg for å spørre: Skal jeg komme meg av denne sykdommen?»

Så kom Elisja til Damaskus, drevet av Guds Ånd, for å fullføre det oppdraget Elia hadde fått på Horeb om Hasael (1 Kong 19,15). Kongen i Syria, Benhadad, lå da syk. Da han fikk høre at Elisja var kommet,

sendte han Hasael med en stor gave til Guds mann for å spørre Herren gjennom ham om sykdommen.

Gaven var av «det beste som fantes i Damaskus», varer fra den rike handelsbyen, «så mye som førti kameler kunne bære». Den var uten tvil svært stor, men likevel ikke så stor at det trengtes førti kameler til å bære den. Det må forstås ut fra skikken i Østen med å gjøre stas av gaver og bruke så mange folk eller kløvdyr som mulig til å bære dem, så hver bærer bare én ting.

V. 10–29. Elisja gråter over Hasael

> «[10]Elisja svarte: Gå du bare og si til ham: Du skal leve! Men Herren
> har latt meg se at han skal dø. [11]Og Guds mann sto med ubevegelig
> ansikt og stirret på ham til Hasael kjente seg brydd. Så begynte
> Elisja å gråte. [12]Da sa Hasael: Hvorfor gråter min herre? Han svarte:
> Fordi jeg vet at du skal gjøre Israels barn mye ondt. Deres festninger
> skal du sette ild på. Deres unge menn skal du drepe med sverdet.
> Deres små barn skal du knuse, og du skal skjære opp kvinnene deres
> som er med barn. [13]Hasael sa: Hva er din tjener, en hund som jeg, at
> han skulle gjøre så store ting? Elisja svarte: Herren har latt meg se
> deg som konge over Syria. [14]Så forlot han Elisja og kom til sin herre.
> Han spurte ham: Hva sa Elisja til deg? Han svarte: Han sa til meg
> at du skal leve. [15]Men dagen etter tok Hasael et teppe og dyppet det
> i vann og bredte det over hans ansikt, og han døde. Og Hasael ble
> konge etter ham.»

(Keil: «10 Gå og si: Du skal ikke leve! For Herren har latt meg se at han skal dø.»)

Etter den skrevne teksten (*ketiv*) svarte Elisja: «Du skal ikke leve, for Herren har latt meg se at han skal dø.» Etter den leste teksten (*qere*) lyder det: «Si til ham: Du skal leve! Men Herren …» Forskjellen ligger i ett ord som uttales likt: lo (לֹא, «ikke») eller lo (לוֹ, «til ham»).

De fleste utleggerne følger de gamle oversettelsene og masoretene og velger den leste teksten. De mener for det første at det er naturlig å tenke seg at «til ham» ble endret til «ikke» for at Elisja ikke skulle si noe usant. For det andre står en nektelse svært sjelden foran den formen verbet har her.

Men ingen av grunnene veier tungt. Nettopp fordi nektelsen sjelden står slik, kan «ikke» ha blitt lest som «til ham». Og at Hasael brakte kongen svaret «Du skal leve» (v. 14), kunne synes å bekrefte det.

Den skrevne teksten er den vanskeligste, og det taler for den. Nektelsen står likevel på samme plass andre steder der trykket ligger på den (1 Mos 3,4; Sal 49,8; Amos 9,8). At v. 14 sier noe annet, forklares enkelt med at Hasael ikke sa sannheten til kongen sin, for han ville drepe ham og ta tronen selv.

Vi foretrekker derfor den skrevne teksten, for det stemmer ikke med profetenes karakter å si noe usant. Forklaringen «du skal ikke dø av sykdommen, men en voldsom død» legger en mening inn i ordene som de ikke har. For selv om Benhadad ikke døde av sykdommen, ble han heller ikke frisk av den.

Så festet Elisja blikket lenge på Hasael og gråt. Han holdt ansiktet ubevegelig og så på ham, ikke på en skamløs måte, men til Hasael ble forlegen. Da Hasael spurte hvorfor han gråt, svarte Elisja: «Fordi jeg vet at du skal gjøre Israels barn mye ondt. Deres festninger skal du sette ild på. Deres unge menn skal du drepe med sverdet. Deres små barn skal du knuse, og du skal skjære opp kvinnene deres som er med barn.»

Den grusomheten mot Israel som her blir forutsagt om Hasael, utdyper bare det korte ordet Herren hadde sagt om ham til Elia (1 Kong 19,17). Oppfyllelsen blir antydet i 10,32–33 og 13,3 ff. Av Hos 10,14 og 14,1 kan vi slutte med sikkerhet at Hasael virkelig gjorde de grusomhetene som er nevnt.

Hasael svarte med falsk ydmykhet: «Hva er din tjener, en hund som jeg, at han skulle gjøre så store ting?» En «hund» betyr en så ussel kar (se 1 Sam 24,15). Elisja sa: «Herren har latt meg se deg som konge over Syria.» Så vendte Hasael tilbake til sin herre og brakte ham det falske svaret at han skulle leve, det vil si bli frisk. Dagen etter kvalte han ham med et teppe dyppet i vann.

Ordet *makber* (מִכְבֵּר) kommer av et verb som betyr «flette», og betyr egentlig noe flettet. Det er ikke et myggnett, men et tykt, vevd teppe. Dyppet i vann ble det så tett at det kvalte den syke når det ble lagt over ansiktet hans.

V. 16–19. Joram, konge i Juda

«[16]I Israels konge Jorams, Akabs sønns femte år, mens Josjafat ennå var konge i Juda, ble Joram, Josjafats sønn, konge i Juda. [17]Han var trettito år gammel da han ble konge, og regjerte i åtte år i Jerusalem. [18]Han vandret på Israels kongers vei, slik som Akabs hus hadde gjort. For han hadde en datter av Akab til kone, og han gjorde det som var ondt i Herrens øyne. [19]Men for sin tjener Davids skyld ville Herren ikke ødelegge Juda. For han hadde lovt sin tjener David at han ville la en lampe brenne for ham og sønnene hans gjennom alle tider.»

Om Jorams regjering, se også 2 Krøn 21,2–20. Joram ble konge i Israels konge Jorams femte år, mens faren Josjafat ennå var konge i Juda. Josjafat overlot regjeringen til ham to år før han døde (se 1,17). Joram regjerte i åtte år, to år fram til Josjafats død og seks år etter.[1]

Joram hadde giftet seg med en datter av Akab, nemlig Atalja (v. 26), og han vandret på Akabs hus' vei og plantet Ba'al-dyrkelsen inn i riket sitt. Straks Josjafat var død, myrdet han brødrene sine, tydeligvis bare for å få tak i skattene faren hadde etterlatt dem (2 Krøn 21,2–4). Denne ugudeligheten ville ha ført til Judas undergang om ikke Herren hadde bevart et skudd av kongehuset for Davids skyld.

Om løftet om «en lampe»[2], se 1 Kong 11,36. Ordene «for ham og sønnene hans» forklarer hva lampen er: Han skulle alltid ha sønner, etterkommere, på tronen.

V. 20–24. Edom og Libna faller fra

«[20]I hans dager gjorde Edom opprør mot Juda og tok seg en konge. [21]Da dro Joram over til Sa'ir med alle stridsvognene sine. Han brøt opp om natten og slo edomittene, som hadde omringet ham, og høvedsmennene over deres vogner. Men folket flyktet til sine hjem. [22]Slik gjorde Edom opprør mot Juda og har vært skilt fra dem til den dag i dag. På samme tid gjorde også Libna opprør. [23]Det som ellers er å fortelle om Joram og alt det han gjorde, er skrevet i Judas kongers krønike. [24]Og Joram la seg til hvile hos sine fedre og ble begravet hos sine fedre i Davids by. Og hans sønn Akasja ble konge etter ham.»

Likevel uteble ikke Guds tukt. Jorams ugudelighet ble straffet dels ved at Edom og byen Libna falt fra ham, dels ved en fryktelig sykdom

[1]Ordene «mens Josjafat ennå var konge i Juda» er ekte. Septuaginta og den arameiske oversettelsen har dem, og det er vilkårlig å stryke dem, slik noen gamle oversettelser og Luther gjorde.

[2]**«en lampe»** nir, נִיר

som han døde av (2 Krøn 21,12–15). Edom hadde til nå bare hatt en stattholder med kongetittel (se 3,9 og 1 Kong 22,48). Nå rystet landet av seg Judas herredømme og satte inn sin egen konge. Under ham ble Edom selvstendig, for Jorams forsøk på å legge det under seg igjen slo helt feil.

Beretningen om dette forsøket her og i 2 Krøn 21,9 er svært uklar: «Da dro Joram over til Sa'ir med alle stridsvognene sine. Han brøt opp om natten og slo edomittene, som hadde omringet ham, og høvedsmennene over deres vogner. Men folket flyktet til sine hjem.»

Det er Judas krigsfolk som flyktet, ikke edomittene. Av dette ser vi at Joram hadde rykket fram til Sa'ir i Edom. Der ser det ut til at han ble omringet og stengt inne, så han måtte slå seg gjennom om natten. Han kunne være glad han slapp unna full undergang, for hæren hans flyktet hjem.

Sa'ir er et ukjent sted i Edom. Noen har ment det er Soar, men Soar lå i Moab og ikke i Edom. Krønikebøkene har i stedet «med høvedsmennene sine», bare ut fra en gjetning. At navnet skulle være skrevet feil for Se'ir, er svært lite sannsynlig når det gjelder et så kjent navn.

«Til den dag i dag» betyr til den tiden da kildene til bøkene våre ble skrevet. Amasja og Ussia la nemlig Edom under seg igjen (14,7.22), selv om edomittene på Akas' tid igjen gjorde innfall i Juda (2 Krøn 28,17).

På samme tid falt også Libna fra. Det var en kongeby fra kanaaneernes tid og senere ennå en betydelig festning (19,8). Den skal trolig søkes i ruinene ved Arak el-Menshiyeh, to timer vest for Beit Jibrin (se Jos 10,29). Byen falt trolig fra Juda da filistrene herjet landet og bortførte Jorams sønner, alle unntatt den yngste, Joakas, det vil si Akasja (2 Krøn 21,16–17).

Etter 2 Krøn 21,18 ff. døde Joram av en fryktelig sykdom der innvollene falt ut. Han ble begravet i Davids by, men ikke i kongenes familiegrav.[3]

V. 25–29. Akasja, konge i Juda

«[25]I Israels konge Jorams, Akabs sønns tolvte år, ble Akasja, Jorams sønn, konge i Juda. [26]Akasja var tjueto år gammel da han ble konge,

[3] J. D. Michaelis peker på at grunnleggelsen av Kartago og tyrerkongen Pygmalion faller i Jorams tid. Tyros, Israel og Juda var tett knyttet sammen nettopp da. Jesabel, en fyrstedatter fra Tyros, var Akabs hustru, og hennes datter Atalja var Jorams hustru, og etter hans død myrdet hun arvingene til riket og satt alene på tronen. Gjennom disse ekteskapene førte Tyros sin egen ånd og stor ulykke inn i begge de israelittiske rikene.

og regjerte ett år i Jerusalem. Hans mor hette Atalja og var datter av
Israels konge Omri. [27]Han vandret på samme vei som Akabs hus og
gjorde det som var ondt i Herrens øyne, slik som Akabs hus, for han
var inngiftet i Akabs hus. [28]Sammen med Joram, Akabs sønn, dro
han ut i krig mot Hasael, kongen i Syria, og kjempet mot ham ved
Ramot i Gilead. Men syrerne såret Joram. [29]Da vendte kong Joram
tilbake til Jisre'el for å få leget de sår syrerne hadde gitt ham ved
Rama, da han kjempet mot Syrias konge Hasael. Og Judas konge
Akasja, Jorams sønn, dro ned til Jisre'el for å se til Joram, Akabs
sønn, fordi han var syk.»

Om Akasjas regjering, se også 2 Krøn 22,1–6. Akasja, Jorams yngste sønn, besteg tronen da han var tjueto år gammel. Når 2 Krøn 22,2 sier at han var førtito år, bygger det på en skrivefeil: Bokstaven for tjue (כ) er forvekslet med bokstaven for førti (מ). Faren ble konge trettito år gammel og regjerte i åtte år. Da må Akasja være født i farens nittende leveår.

Det kan virke underlig at Akasja hadde eldre brødre (2 Krøn 21,17). Men i Østen er det vanlig å gifte seg tidlig, og kongesønnene hadde som regel medhustruer ved siden av hustruen av første rang, slik det uttrykkelig står om Joram i 2 Krøn 21,17. Da kunne han godt ha hatt flere sønner i sitt nittende år.

Moren hans het Atalja og var datter av avgudsdyrkersken Jesabel. I v. 26 og 2 Krøn 22,2 blir hun kalt Omris datter, det vil si sønnedatter, for etter v. 18 var hun Akabs datter. Bestefaren Omri blir nevnt i v. 26 fordi han grunnla det kongehuset som brakte så mye ulykke over Israel og Juda med sin avgudsdyrkelse.

Akasja regjerte som faren i Akabs ånd fordi han lot moren være hans rådgiver (2 Krøn 22,3–4). Han dro med Joram av Israel, sin morbror, i krig mot syrerne ved Ramot. Striden om denne byen hadde alt kostet Akab livet (1 Kong 22). Etter Guds styrende forsyn skulle den nå gi anledning til at hele Omris hus ble utryddet.

Joram av Israel ble såret i kampen mot syrerne og vendte tilbake til Jisre'el for å få sårene leget. Der besøkte søstersønnen Akasja ham, og der ble han drept sammen med Joram av Jehu, som hadde sammensverget seg mot Joram (se 9,14 ff.; 2 Krøn 22,7–9).

Om krigen med Hasael ved Ramot gjaldt å ta tilbake byen fra syrerne eller å holde den mot dem, kan ikke avgjøres. Vi kan bare se av 9,14

at Ramot da var på israelittenes hånd. Enten var den kommet tilbake til dem etter syrernes skammelige flukt fra Samaria (kap. 7), eller den ble kanskje først vunnet tilbake i denne krigen. Rama i v. 29 er Ramot i Gilead (se 1 Kong 22,4).

Kapittel 9. Jehu blir salvet til konge

Mens Israels hær lå ved Ramot, fullførte Elisja det siste av de oppdragene Elia hadde fått på Horeb (1 Kong 19,16). Han sendte en av profetenes disipler til leiren for å salve hærføreren Jehu til konge. Disippelen skulle kunngjøre ham i Herrens navn at han skulle være konge over Israel, og pålegge ham å utrydde Akabs hus.

V. 1–26. Elisja sender en profetdisippel

> «[1]Profeten Elisja kalte på en av profetenes disipler og sa til ham: Bind opp om deg og ta denne oljekrukken i hånden og gå til Ramot i Gilead. [2]Når du kommer dit, skal du oppsøke Jehu, sønn av Josjafat, Nimsis sønn. Gå inn til ham der han sitter blant brødrene sine. Du skal be ham stå opp, og ta ham med inn i det innerste rommet. [3]Ta så oljekrukken og hell den ut over hodet hans og si: Så sier Herren: Jeg har salvet deg til konge over Israel! Så skal du åpne døren og flykte uten å dryge.»

Versene gir Elisjas pålegg til profetdisippelen. Oljekrukken er den samme som i 1 Sam 10,1. Disippelen skulle se seg om etter Jehu i leiren og be ham reise seg fra brødrene sine, det vil si fra våpenbrødrene, og ta ham med inn i det innerste rommet (se 1 Kong 20,30). V. 3 gir bare hovedpunktene i oppdraget; alt det han skulle si, kommer fram når det blir fortalt hvordan oppdraget ble utført (v. 6–10).

«Flykte uten å dryge»: Elisja ga ham ikke denne ordren for å verne ham mot fare fra Akabs hemmelige tilhengere. Han skulle unngå alle videre samtaler, eller, som Sebastian Schmidt sier, «ikke blande seg inn i andre saker».

V. 4–10. Jehu blir salvet

> «[4]Så gikk den unge mannen, den unge profeten, til Ramot i Gilead. [5]Da han kom dit, så han hærens høvedsmenn sitte der. Og han sa: Jeg har noe å si deg, høvedsmann! Da sa Jehu: Hvem av alle oss her? Han svarte: Deg, høvedsmann! [6]Da sto han opp og gikk inn i huset. Profeten helte da oljen ut over hodet hans og sa til ham: Så sier Herren, Israels Gud: Jeg har salvet deg til konge over Herrens folk, over Israel. [7]Du skal gjøre ende på din herre Akabs hus, for jeg vil hevne mine tjenere profetenes blod og alle Herrens tjeneres blod på Jesabel. [8]Og hele Akabs hus skal gå til grunne. Jeg vil utrydde alle menn av Akabs ætt, både myndige og umyndige, i Israel. [9]Jeg vil gjøre med Akabs ætt som jeg gjorde med ætten til Jeroboam, Nebats sønn, og med ætten til Basja, Akias sønn. [10]Jesabel skal hundene fortære på Jisre'els mark, og ingen skal begrave henne. – Så åpnet han døren og flyktet.»

Den unge mannen var profetens tjener. Da han hadde sagt at han hadde et ord til Jehu, reiste Jehu seg og gikk med ham inn i huset, det vil si inn i det indre av det huset der høvedsmennene satt sammen i gården. Der helte profetdisippelen olje over hodet hans og kunngjorde at Herren hadde salvet ham til konge over Israel. Han skulle slå Akabs hus, det vil si utrydde det, for å hevne profetenes blod på det (se 1 Kong 18,4; 19,10). V. 8–10 gjentar bare trusselen fra 1 Kong 21,21–23.

V. 11–13. Jehu blir utropt til konge

> «[11]Da Jehu kom ut til sin herres menn, spurte de ham: Er alt i orden? Hvorfor kom denne gale mannen til deg? Han svarte: Dere kjenner jo mannen og vet hvordan han snakker! [12]Men de sa: Du taler ikke sant! Si oss hva det er! Da sa han: Så og så talte han til meg og sa: Så sier Herren: Jeg har salvet deg til konge over Israel. [13]Da skyndte de seg og tok hver sin kappe og la dem under ham på trappetrinnene. Og de blåste i hornet og ropte: Jehu er konge!»

Nå begynner Jehus sammensvergelse mot Joram. Da Jehu kom ut igjen til våpenbrødrene etter at profetdisippelen var gått, spurte de: «Er alt i orden? Hvorfor kom denne gale mannen til deg?»

De var ikke redde for at han hadde gjort Jehu noe vondt eller kommet med onde nyheter. De gjettet bare at han hadde brakt et viktig budskap. Profeten kalte de spottende *mesjugga* (מְשֻׁגָּע, «gal mann»), med tanke på de henrykte utbruddene profetene kunne ha når den

hellige inngivelsen kom over dem. Jehu svarte unnvikende: «Dere kjenner jo mannen og vet hvordan han snakker», det vil si: Dere vet at han er gal og ikke sier noe fornuftig.

Det svaret slo de seg ikke til ro med. «Du taler ikke sant», sa de. Da fortalte Jehu at profeten hadde salvet ham til konge over Israel i Herrens navn. Straks tok hver av dem kappen sin og la den under ham på trappen, blåste i hornet og utropte ham til konge. Kappene var bare et stort tøystykke som en svøpte rundt kroppen (se 1 Kong 11,29). De bredte dem ut som tepper på trinnene, som tjente som trone, og hyllet Jehu. Sammenlign denne hyllesten med Matt 21,7.

De vanskelige ordene som NB gjengir med «på trappetrinnene», kan knapt forstås annerledes enn Kimchi gjør: «på selve trinnene», det vil si på de nakne trinnene. Uten å lete etter et passende sted å reise en trone la de kappene sine på trappetrinnene i det huset der de var samlet, og satte ham der for å utrope ham til konge.

V. 14–15. Jehus sammensvergelse

> «[14]Slik fikk Jehu, sønn av Josjafat, Nimsis sønn, en sammensvergelse i stand mot Joram. Kong Joram hadde med hele Israel ligget på vakt ved Ramot i Gilead mot kongen i Syria, Hasael. [15]Men selv var kong Joram vendt tilbake til Jisre'el for å få leget de sårene syrerne hadde gitt ham i kampen mot Syrias konge Hasael. – Og Jehu sa: Hvis dere har samme mening, så la ingen rømme og slippe ut av byen, slik at han kan gå av sted og kunngjøre dette i Jisre'el!»

Slik fikk Jehu i stand en sammensvergelse mot Joram. Et innskudd forteller på ny (jf. 8,28–29) at Joram hadde holdt vakt ved Ramot i Gilead, det vil si forsvart byen mot Hasaels angrep, og så vendt tilbake til Jisre'el for å få leget sårene sine.

Jehu sa: «Hvis dere har samme mening, så la ingen rømme og slippe ut av byen» for å kunngjøre i Jisre'el det som hadde skjedd, nemlig sammensvergelsen og at Jehu var utropt til konge. Dette viser at israelittene hadde Ramot i sin hånd og forsvarte byen mot syrerne. Ordet for å holde vakt i v. 14 kan derfor ikke gjelde en beleiring av Ramot.

V. 16–21. Jehu kjører mot Jisre'el

> «[16]Så steg Jehu opp i vognen sin og dro til Jisre'el, for Joram lå syk der. Og Judas konge Akasja hadde dratt dit ned for å se til Joram. [17]Vaktmannen som sto på tårnet i Jisre'el, ropte da han så Jehu

komme med flokken sin: Jeg ser en flokk som kommer. Da sa Joram:
Send en rytter av sted for å møte dem og spørre: Kommer dere med
fred? [18]Rytteren dro i møte med ham og sa: Så sier kongen: Kommer
dere med fred? Jehu svarte: Hva kommer det deg ved? Vend om og
følg meg! Vaktmannen meldte dette og sa: Budet har nådd fram til
dem, men kommer ikke tilbake. [19]Da sendte han en annen rytter,
og da han kom til dem, sa han: Så sier kongen: Kommer dere med
fred? Jehu svarte: Hva kommer det deg ved? Vend om og følg meg!
[20]Vaktmannen meldte dette og sa: Han har nådd fram til dem, men
kommer ikke tilbake. Slik som de kjører, ser det ut som det kunne
være Jehu, Nimsis sønn. For han bruker å kjøre som en gal! [21]Da sa
Joram: Spenn for! Og de spente for vognen hans, og Israels konge
Joram og Judas konge Akasja dro ut, hver på sin vogn. De dro ut for
å møte Jehu, og traff ham på jisre'elitten Nabots mark.»

Her begynner fortellingen om hvordan de to kongene, Joram av Israel og Akasja av Juda, ble drept. Jehu kjørte uten opphold til Jisre'el, der Joram lå syk og Akasja var kommet for å besøke ham. Vaktmannen på tårnet meldte at en flokk nærmet seg, og rytterne som ble sendt for å møte den, sluttet seg til Jehus følge. Til slutt mente vaktmannen at han kjente igjen Jehus kjøring i flokken som kom. Da steg Joram og Akasja opp i vognene sine og kjørte ut mot ham, og de traff ham ved Nabots mark.

For «Hva kommer det deg ved?» står det på hebraisk «Hva har du med fred å gjøre?», det vil si: Hvorfor bryr du deg om den? «Vend om og følg meg», egentlig: «Vend deg bak meg.» Om kjøringen sier vaktmannen at den er som Jehus, «for han kjører som en gal», det vil si i full fart. «Nabots mark» er den vingården som er omtalt i 1 Kong 21. Den var bare ett stykke av hagene ved kongens palass.

V. 22–24. Joram blir drept

«[22]Da Joram fikk øye på Jehu, spurte han: Kommer du med fred,
Jehu? Han svarte: Hvordan kan du tale om fred så lenge din mor
Jesabel driver på med sitt horeliv og sine mange trolldomskunster?
[23]Da vendte Joram om og flyktet, og han ropte til Akasja: Det er
forræderi, Akasja! [24]Men Jehu grep buen sin og spente den med
sin fulle styrke, og han skjøt Joram mellom armene så pilen gikk
gjennom hjertet, og han sank ned i vognen.»

Joram spurte: «Kommer du med fred, Jehu?» Jehu svarte: «Hvordan kan du tale om fred så lenge din mor Jesabel driver på med sitt horeliv og sine mange trolldomskunster?» Ordet «så lenge» rommer tanken om at det fortsatt pågår. Horelivet er åndelig hor, det vil si avgudsdyrkelse. Trolldomskunstene er besvergelser og trolldom generelt, som gjerne fulgte med avgudsdyrkelsen (jf. 5 Mos 18,10).

Av svaret forsto Joram at det var en sammensvergelse. Han vendte om (som i 1 Kong 22,34) og flyktet og ropte til Akasja: «Forræderi!», det vil si: Vi er bedratt, ja, forrådt. Men Jehu grep buen, på hebraisk «fylte hånden sin med buen», og skjøt Joram «mellom armene», det vil si i ryggen mellom skuldrene og på skrå, så pilen gikk ut ved hjertet, og Joram sank sammen i vognen.

V. 25–26. Joram kastes på Nabots mark

> «[25]Da sa Jehu til sin høvedsmann Bidkar: Ta og kast ham inn på jisre'elitten Nabots mark! Husk hvordan jeg og du red sammen etter hans far Akab, og Herren uttalte dette ordet mot ham: [26]Sannelig, i går så jeg Nabots blod og hans sønners blod, sier Herren, og jeg vil gjengjelde deg det på denne marken, sier Herren. Så ta nå og kast ham inn på marken, slik som Herren har sagt!»

Jehu bød adjutanten sin Bidkar (se 2 Sam 23,8) å kaste den drepte inn på Nabots mark og sa: «Husk hvordan jeg og du red sammen etter hans far Akab, og Herren uttalte dette ordet mot ham.» Ordet for at de red «sammen» betyr at de red to og to; det kan også forstås om de to som sto i samme vogn. «Dette ordet»[1] betyr egentlig «byrde» og så et truende profetord (se kommentaren til Nah 1,1).

I v. 26 siterer Jehu innholdet av Guds ord mot Akab i 1 Kong 21,19 for å vise at han bare er redskapet som fullbyrder det: «Sannelig, i går så jeg Nabots blod og hans sønners blod, sier Herren, og jeg vil gjengjelde deg det på denne marken.»

At Nabots sønner også ble drept, står ikke uttrykkelig i 1 Kong 21,13, «fordi det var så vanlig at fortelleren kunne gå ut fra det som en selvfølge» (J. D. Michaelis). Det fulgte i alle fall av at Nabots mark ble inndratt (se 1 Kong 21,14).

[1] **«Dette ordet»** massa, מַשָּׂא

V. 27–37. Akasja blir drept

«[27]Da Judas konge Akasja så det, flyktet han og tok veien til hagehuset. Men Jehu satte etter ham og ropte: Slå ned ham også! Og de slo ham ned i vognen hans i Gur-bakken ved Jibleam. Han flyktet til Megiddo og døde der. [28]Hans tjenere kjørte ham til Jerusalem, og de la ham i hans grav hos hans fedre i Davids by. [29]Men Akasja var blitt konge over Juda i Jorams, Akabs sønns ellevte år.»

Da Akasja så dette, flyktet han mot hagehuset. Men ved Gur-bakken nær Jibleam ble han såret til døde av Jehus folk, så han døde da han flyktet videre til Megiddo. Tjenerne hans førte liket til Jerusalem og begravde ham der. Etter «Slå ned ham også!» må vi tenke oss til «og de slo ham ned», som nok bare er falt ut ved en avskrivningsfeil.

Hvilken vei Akasja flyktet, og hvor han ble såret, kan ikke avgjøres sikkert, for stedene er ennå ikke funnet. Hagehuset kan ikke ha vært en del av kongens hager, men må ha ligget et stykke fra Jisre'el, siden Akasja tok veien dit og ikke ble såret før ved Gur-bakken. Mellom Jisre'el og Megiddo ligger bare Jisre'el-sletten, der vi ikke kan tenke oss noen bakke.

Jibleam eller Bileam (1 Krøn 6,70; se Jos 17,11) lå trolig sør for Jenin, der det gamle navnet er bevart i brønnen Belame, en halv times vei fra Beled esj-Sjeikh Mansur.

Dette lar seg godt forene med fortellingen. Det er på forhånd rimelig at Akasja tok veien mot Samaria da han flyktet fra Jisre'el, både fordi hans fars brødre var der (10,13) og fordi det var den korteste veien til Jerusalem.

Fra Jisre'el til Jenin er det bare to og en halv time, så Jehu og følget hans kan lett ha forfulgt ham til Gur-bakken før de nådde ham. Den sårede kongen kan siden ha skiftet retning og flyktet til Megiddo, trolig fordi han trodde han var tryggere der enn i Samaria.[2]

I v. 29 blir det sagt på ny i hvilket av Jorams år Akasja ble konge. At det her står «det ellevte året» og i 8,25 «det tolvte året», forklares

[2] I 2 Krøn 22,8–9 er drapet på Akasja og brødrene hans (10,12 ff.) trukket sammen i én kort opplysning. Der står det at Jehu lette etter Akasja, og at de grep ham der han holdt seg skjult i Samaria, førte ham til Jehu og drepte ham. Av det ser det ut til at Akasja slapp unna til Samaria. De to beretningene er så korte at uoverensstemmelsen ikke kan løses med full visshet. Vår beretning utelukker ikke at Akasja virkelig slapp unna til Samaria, ble innhentet der og ført tilbake til Jehu, og så ble såret ved Gur-bakken og flyktet til Megiddo, der han døde. På den annen side kan Krønikebokas sammenfattende ord om at han «holdt seg skjult i Samaria», forstås om forsøket på å flykte og skjule seg der, slik at han ble grepet på veien dit og såret til døde da Jehu nådde ham.

enklest med at Jorams regjeringsår ble regnet fra ulike begynnelsespunkter.

V. 30–33. Jesabels død

> «[30]Så kom Jehu til Jisre'el. Da Jesabel hørte det, sminket hun øynene, pyntet seg på hodet og så ut gjennom vinduet. [31]Da Jehu kom inn gjennom porten, ropte hun: Kommer du med fred, du Simri som slo din herre i hjel? [32]Men han så opp mot vinduet og sa: Hvem holder med meg? Hvem? Da så to-tre hoffmenn ut gjennom vinduet. [33]Han ropte: Kast henne ned! Og de kastet henne ned, og blodet sprutet oppetter veggen og på hestene, og han lot hestene tråkke henne ned.»

Da Jehu kom til Jisre'el og Jesabel hørte det, «la hun øynene i blysminke», det vil si sminket dem med den, pyntet hodet og stilte seg i vinduet.

Puk (פּוּךְ) er en øyensminke som er yndet av kvinner i Østen ennå i dag. Den lages av antimonmalm, som knust gir et svart pulver med metallglans. Den ble lagt på øyenbrynene og øyenvippene, enten tørr eller blandet med olje til en salve, med en fin, glatt stift av tre, metall eller elfenben. En holdt stiften vannrett mellom øyelokkene og trakk den ut mens en dreide den, så kantene av øyelokkene ble svarte rundt.

Slik skulle det mørke sørlandske øyet få mer glans og glød, og vippene se unge ut selv i høy alder. Rosellini fant krukker med slik sminke i gamle egyptiske graver.

Jesabel gjorde dette for å møte Jehu med verdighet og dø som dronning, ikke for å lokke ham med sin skjønnhet. For da Jehu kom inn gjennom porten til palasset, ropte hun: «Kommer du med fred, du Simri som slo din herre i hjel?» Hun kalte ham Simri, kongemorderen, for å minne ham om den skjebnen han ville føre over seg med kongemordet, slik Simri hadde gjort (se 1 Kong 16,10–18).

Jehu verdiget ikke den foraktelige kvinnen et svar. Han så bare opp mot vinduet og spurte: «Hvem holder med meg? Hvem?» Da så to–tre hoffmenn ut gjennom sidevinduene, og på Jehus befaling kastet de den stolte dronningen ut av vinduet. Noe av blodet hennes sprutet på veggen og på Jehus hester, og Jehu kjørte over henne med hester og vogn.

V. 34–37. Ordet til Elia blir oppfylt

> «[34]Så gikk han inn. Da han hadde ett og drukket, sa han: Sørg for at denne forbannede kvinnen blir begravet! Hun er jo kongedatter. [35]Men da de kom for å begrave henne, fant de ikke annet av henne enn hodeskallen og føttene og hendene. [36]De kom tilbake og fortalte ham det. Da sa han: Dette er det ordet som Herren talte gjennom sin tjener tisbitten Elia da han sa: På Jisre'els mark skal hundene ete opp kroppen til Jesabel. [37]Liket av Jesabel skal bli som møkk på jorden på Jisre'els mark, så ingen skal kunne si: Dette er Jesabel.»

Så gikk Jehu inn i palasset, spiste og drakk og sa til mennene sine: «Sørg for at denne forbannede kvinnen blir begravet! Hun er jo kongedatter.» Den forbannede er kvinnen som Guds forbannelse har rammet.

Men da de kom for å begrave henne, fant de bare hodeskallen, de to føttene og de to hendene. Resten hadde hundene ett opp og slept bort. Da dette ble meldt, sa Jehu: «Dette er det ordet som Herren talte gjennom sin tjener Elia» (1 Kong 21,23), det vil si: Dette er skjedd for at Herrens ord skulle bli oppfylt.

Også v. 37 hører til Elias profetord som Jehu siterer, og er ikke en avsluttende merknad fra fortelleren, slik Luther mente. Ordene står riktignok ikke slik i 1 Kong 21,23; Jehu har utvidet meningen i profetordet temmelig fritt. «Så ingen skal kunne si: Dette er Jesabel» betyr at ingen lenger skulle kunne kjenne henne igjen.

Kapittel 10. Jehu utrydder Akabs hus og Ba'al

V. 1–17. Jehus brev til Samaria

> «[1]Akab hadde sytti sønner i Samaria. Jehu skrev nå brev og sendte dem til Samaria, til de øverste i Jisre'el, de eldste, og til de formynderne som Akab hadde innsatt for sine sønner. I brevene sto det: [2]Når dette brevet nå kommer til dere som har deres herres sønner hos dere, og som råder over vognene og hestene og en befestet by og våpnene, [3]så se etter den beste og mest skikkede blant deres herres sønner og sett ham på hans fars trone og kjemp for deres herres hus!»

Akab hadde sytti sønner i Samaria. «Sønner» står her i vid betydning og tar med sønnesønnene (se v. 13). Det ser vi av at formyndere blir nevnt. Akab hadde vært død i fjorten år, så de yngste sønnene hans kunne ikke lenger ha formyndere. Jehu sendte et brev til byens eldste og prinsenes formyndere og bød dem sette en av deres herres sønner på tronen.

Ordene «til de øverste i Jisre'el, de eldste» er påfallende, både fordi Jisre'el blir nevnt, og fordi «de eldste» er knyttet til «de øverste». Sammenligner vi med v. 5, ser vi at «de eldste» ikke kan være en nærmere bestemmelse av «de øverste i Jisre'el». Det betegner byens eldste, så et «til» må være falt ut foran ordet.

«De øverste i Jisre'el» kunne riktignok være de høyeste hoffmennene i Akabs kongehus, siden Akab ofte holdt til i Jisre'el. Men vi kan ikke se noen grunn til at hoffmenn som bodde i Samaria, skulle kalles de øverste i Jisre'el. Dessuten nevner v. 5 i stedet slottshøvdingen og høvdingen over byen.

Det må derfor være en tekstfeil: I stedet for «Jisre'el» skulle det stå «byen». Feilen er likevel eldre enn de gamle oversettelsene. De øverste i byen er altså etter v. 5 slottshøvdingen og byens høvding, de eldste er Samarias øvrighet, og formynderne er de fosterfedrene og lærerne Akab hadde satt over sønnene og sønnesønnene sine.

V. 2 er en forklarende bisetning: «siden dere har deres herres sønner hos dere, og vognene og hestene, en befestet by og våpnene», det vil si: siden dere har alt i deres hånd, både kongesønnene og makten til å gjøre en av dem til konge. Uttrykket «deres herres sønner», altså kong Jorams, viser tydelig at de sytti sønnene av Akab også omfattet sønnesønner.

Jehus utfordring var bare en list. Han ville finne ut hvordan lederne i rikets hovedstad var sinnet, for han kunne ikke våge å dra til Samaria for å utrydde dem som var igjen av Akabs kongehus, uten å være trygg på dem.

V. 4–5. Lederne underkaster seg

> «[4]Da ble de meget forferdet og sa: De to kongene holdt ikke stand mot ham, hvordan skulle da vi kunne det? [5]Så sendte slottshøvdingen og høvdingen over byen og de eldste og formynderne bud til Jehu og sa: Vi er dine tjenere. Alt det du sier til oss, vil vi gjøre. Vi vil ikke gjøre noen til konge, du får gjøre det du finner for godt.»

Listen virket. De som fikk brevet, ble meget forferdet og sa: «De to kongene holdt ikke stand mot ham, hvordan skulle da vi kunne det?» De sendte bud for å melde at de underkastet seg. De ville gjøre alt han sa, og ønsket ikke å sette noen til konge.

V. 6–7. Kongesønnene blir drept

> «[6]Da skrev han et nytt brev til dem, og i det sto det: Dersom dere holder med meg og vil gjøre som jeg sier, så hogg hodet av deres herres sønner og kom til meg i Jisre'el i morgen ved denne tiden! Men kongens sønner, sytti i tallet, bodde hos de store i byen, som oppfostret dem. [7]Da nå brevet kom til dem, tok de kongens sønner og drepte dem, alle sytti. Og de la hodene i kurver og sendte dem til ham i Jisre'el.»

Jehu skrev et nytt brev: Ville de lyde ham, skulle de sende ham hodene av deres herres sønner til Jisre'el neste dag ved denne tiden. Det gjorde de villig. De drepte de sytti og sendte ham hodene i kurver. For å få fram hvor stort Jehus krav var, blir tallet gjentatt i et innskudd:

«Men kongens sønner, sytti i tallet, bodde hos de store i byen, som oppfostret dem.»

V. 8–11. Jehu taler til folket

«[8]Da budet kom og meldte ham at de var kommet med kongesønnenes hoder, sa han: Legg dem i to hauger foran inngangen til porten til i morgen. [9]Om morgenen gikk han ut og trådte fram, og han sa til folket: Dere er uten skyld! Det er jeg som har fått i stand en sammensvergelse mot min herre og drept ham. Men hvem har slått alle disse i hjel? [10]Nå ser dere at ikke noe av det som Herren har talt mot Akabs hus, faller til jorden. Men Herren har gjort det som han talte gjennom sin tjener Elia. [11]Så slo Jehu i hjel alle som var igjen av Akabs hus i Jisre'el, alle hans stormenn og hans kjenninger og hans prester. Han lot ikke noen bli i live eller slippe unna.»

Da hodene kom, lot Jehu dem legge i to hauger foran byporten. Neste morgen talte han til folket som var samlet foran dem: «Dere er uten skyld! Det er jeg som har fått i stand en sammensvergelse mot min herre og drept ham. Men hvem har slått alle disse i hjel?»

Jehu sa ikke til folket at kongesønnene var drept på hans befaling. Han talte som om dette hadde skjedd uten hans medvirkning, ved en høyere rådslutning. Slik ville han rettferdiggjøre sammensvergelsen sin i folkets øyne og få dem til å tro det han sa videre i v. 10: «Nå ser dere at ikke noe av det som Herren har talt mot Akabs hus, faller til jorden», det vil si: forblir uoppfylt.

Ordene virket slik at folket rolig så på mens han drepte alle som var igjen av Akabs hus i Jisre'el, det vil si de fjernere slektningene. Han drepte også «alle hans stormenn», det vil si de høyeste embetsmennene i det falne kongehuset, «hans kjenninger», det vil si vennene og tilhengerne, og «hans prester». Det var trolig hoffprester, slik hedenske konger hadde. Ordet betyr ikke verdslige rådgivere eller nærmeste tjenere, slik noen har ment. Den betydningen har det aldri, heller ikke i 2 Sam 8,18 og 1 Kong 4,5.

V. 12–14. Akasjas brødre blir drept

«[12]Siden brøt Jehu opp og dro av sted til Samaria. Underveis kom han til Bet-Eked-Haro'im, [13]og der møtte han brødrene til Judas konge Akasja. Han spurte dem: Hvem er dere? De svarte: Vi er brødre av Akasja, og er på vei ned for å hilse på kongens barn og dronningens barn. [14]Da sa han: Grip dem levende! Så grep de dem

levende og drepte dem ved brønnen i Bet-Eked, førtito i tallet. Han lot ikke én av dem bli i live.»

Så dro Jehu mot Samaria. Underveis, ved Bet-Eked-Haro'im, møtte han brødrene til Akasja, som var på vei for å besøke sine kongelige slektninger. Da han fikk vite hvem de var, lot han dem gripe, førtito mann, og drepe ved brønnen i Bet-Eked.

At det står både at han «brøt opp» og at han «dro», er ikke overflødig. Ordene skal ikke byttes om, for Jehu dro ikke rett til Samaria, men gjorde det som følger, på veien. Bytter en dem om, flyttes drapet på Akasjas slektninger til Samaria, og det strider mot v. 15.

Navnet Bet-Eked-Haro'im (בֵּית־עֵקֶד הָרֹעִים) blir forklart på to måter: enten som «hyrdenes møtested» eller, av ordet for å binde, som «hyrdenes bindehus», der hyrdene bandt sauene når de klippet dem. I alle fall var det et hus, eller heller et sted, der hyrdene pleide å samles, på veien fra Jisre'el til Samaria. Eusebius legger stedet femten romerske mil fra Legio (Megiddo) på den store Jisre'el-sletten. Det kan være riktig, bortsett fra at milene er for få. Men det passer ikke på den nåværende landsbyen Beit Kad øst for Jenin.

Akasjas «brødre» (2 Krøn 22,8: «Akasjas brorsønner») var ikke hans egentlige brødre. De var bortført og drept av araberne før han ble konge (2 Krøn 21,17). Det var dels halvbrødre, det vil si sønner Joram hadde fått med medhustruer, dels Akasjas brorsønner og fettere. De skulle «hilse på» kongens barn, altså Jorams, og dronningens barn, det vil si dronningmoren Jesabels, altså Jorams brødre. I v. 1 er begge regnet med blant Akabs «sønner».

V. 15–17. Jonadab, Rekabs sønn

> «[15]Da han så dro derfra, traff han på Jonadab, Rekabs sønn, som kom imot ham. Han hilste på ham og sa: Mener du det like så oppriktig med meg som jeg med deg? Jonadab svarte: Ja! Jehu sa: Er det så, da gi meg din hånd! Da ga han ham hånden, og han lot ham stige opp til seg i vognen. [16]Og han sa: Følg med meg og se hvor nidkjær jeg er for Herren! Så lot han ham kjøre med i vognen. [17]Da Jehu kom til Samaria, slo han i hjel alle som var igjen av Akabs hus i Samaria, til han hadde utryddet det, slik som Herren hadde talt til Elia.»

På veien videre møtte Jehu Jonadab, Rekabs sønn. Han hilste på ham og spurte: «Mener du det like så oppriktig med meg som jeg med deg?» Da han svarte ja, bød Jehu ham stige opp i vognen: «Er det så, da gi

meg din hånd!» Så sa han: «Følg med meg og se hvor nidkjær jeg er for Herren!» Han kjørte med ham til Samaria og utryddet der alle som var igjen av Akabs ætt.

Jonadab, Rekabs sønn, var stamfar for rekabittene (Jer 35,6). Han ga sønnene og etterkommerne sine en regel for alle tider: De skulle leve et enkelt nomadeliv, bo i telt, ikke drive jordbruk og ikke drikke vin. Denne regelen holdt de så hellig at profeten Jeremia stilte dem fram som forbilder for sin egen samtid, som brøt Guds lov på det skamløseste. Han kunne også kunngjøre for rekabittene at de skulle bli spart da kaldeernes dom kom, fordi de trofast hadde holdt sin fars bud (Jer 35).

Rekab, som etterkommerne av Jonadab fikk stammenavnet sitt fra, var sønn av Hammat og hørte til kenittene (1 Krøn 2,55). Til dem hørte også Moses' svigerfar Hobab (4 Mos 10,29). Rekabittene var derfor trolig etterkommere av Hobab, for kenittene, Hobabs sønner, hadde dratt med israelittene fra Arabias ørken til Kanaan og fortsatt sitt nomadeliv der (Dom 1,16; 4,11; 1 Sam 15,6).

Jonadab var altså en mann som var kjent for sitt strenge liv. Jehu synes å ha tatt så vennlig imot ham fordi han var høyt aktet, ikke bare i sin egen stamme, men i hele Israel. Ved vennskapet med ham kunne Jehu heve seg selv i folkets øyne.[1]

V. 18–36. Jehu utrydder Ba'al-dyrkelsen

> «[18]Siden samlet Jehu alt folket og sa til dem: Akab har dyrket Ba'al lite, Jehu vil dyrke ham meget! [19]Så kall nå hit til meg alle Ba'als profeter, alle hans tjenere og alle hans prester, ikke én må mangle! For jeg vil holde en stor slaktofferfest for Ba'al. Hver den som ikke møter, skal late livet. – Men dette var en list Jehu brukte for å utrydde Ba'als tjenere. [20]Så sa Jehu: Hold en hellig festforsamling for Ba'al! Da kunngjorde de en slik fest. [21]Jehu sendte bud omkring i hele Israel, og alle Ba'als tjenere kom. Det var ikke noen som lot være å komme. Og de gikk inn i Ba'als hus, og Ba'als hus ble fullt fra ende til annen.»

[1]Cornelius a Lapide sier at Jehu tok ham opp i vognen «for å styrke sin anseelse hos folket i Samaria og vinne ry for redelighet ved å ha Jonadab som forbundsfelle, en mann som alle holdt for rettskaffen og hellig. Slik kunne han lettere gjennomføre det blodbadet på Ba'als-dyrkerne som han planla, uten at noen våget å stå ham imot».

Under påskudd av at han ville dyrke Ba'al enda mer enn Akab, lyste Jehu ut en stor offerfest for avguden og kalte sammen alle Ba'als-dyrkerne i hele landet. Så stilte han åtti mann av livvakten sin rundt Ba'als tempel, der de var samlet, og da offeret var båret fram, lot han dem hogge ned Ba'als prester og dyrkere med sverd.

Sett i seg selv var det i samsvar med loven å drepe Ba'als-dyrkerne, og etter teokratiets grunnsetning var det helt rett. Men bortsett fra listen var Jehus egne beveggrunner helt selviske, som Sebastian Schmidt riktig har sett.

Ba'als prester og profeter i hele Israels rike var med alle sine interesser og hele sin eksistens bundet til Akabs ætt. De kunne bli svært farlige for Jehu dersom han av politiske grunner ikke skulle fremme deres sak. Ved å utrydde dem kunne han derimot håpe å vinne alle de mange tilhengerne av Herrens dyrkelse, som før hadde vært den lovlige i Israel, og slik feste tronen sin. Nettopp det at Jehu lot kalvedyrkelsen bestå, viser at han bare brukte gudsdyrkelsen som middel for sine egne mål (v. 29).

«Hold en hellig festforsamling for Ba'al» (v. 20), egentlig «hellige en festforsamling», betyr at han lot en festforsamling for Ba'al kunngjøre i landet (jf. Jes 1,13). Ba'als hus ble fullt «fra ende til annen», egentlig «fra munn til munn». Ordet betyr munn eller den øvre kanten på et kar, og bildet er hentet fra et kar som er fylt helt opp.

> «[22]Så sa han til den som hadde tilsyn med kleskammeret: Hent fram kledninger for alle Ba'als tjenere! Og han hentet kledningene fram til dem.»

«Den som hadde tilsyn med kleskammeret» (v. 22) forvaltet klesforrådet. Det var ikke kleskammeret i kongens palass, som om Jehu lot alle som var med på festen, få en festdrakt, men kleskammeret i Ba'als tempel, for Ba'als prester hadde egne hellige drakter, slik prestene i nesten alle religioner har. De ble bare brukt under gudstjenesten og ble oppbevart i et kleskammer i templet.

> «[23]Da nå Jehu sammen med Jonadab, Rekabs sønn, kom til Ba'als hus, sa han til Ba'als tjenere: Se nøye etter at det ikke er noen av Herrens tjenere her blant dere, men bare Ba'als tjenere! [24]Så gikk de inn for å ofre slaktoffer og brennoffer, og Jehu stilte åtti mann utenfor huset og sa: Den som lar noen slippe unna av de menn som jeg overgir i hendene deres, skal bøte for det med livet. [25]Da de var

> ferdige med å ofre brennofferet, sa Jehu til vaktmennene og livvakten: Gå inn, slå dem i hjel, la ikke én slippe ut! Så slo de dem med sverdets egg, og vaktmennene og livvakten kastet dem ut og gikk til Ba'al-husets by.»

Jehu kom med Jonadab til templet og bød at Ba'als-dyrkerne skulle undersøkes nøye, så ingen av Herrens tilbedere var blant dem. Da Ba'als prester gjorde seg klar til å ofre, stilte Jehu åtti mann av livvakten foran templet og påla dem: «Den som lar noen slippe unna av de menn som jeg overgir i hendene deres, skal bøte for det med livet», det vil si: hans liv skal stå inne for den andres liv (som i 1 Kong 20,39).

Da presten som ofret, ikke Jehu, var ferdig med brennofferet, bød Jehu vaktmennene og livvakten: «Gå inn, slå dem i hjel, la ikke én slippe ut!» De slo dem med sverdets egg, det vil si uten skånsel. Så kastet de de drepte ut og gikk inn i «Ba'al-husets by». Det kan ikke være den bydelen der Ba'als tempel sto, for vaktmennene var alt i tempelgården. Det er uten tvil tempelborgen, selve tempelhuset, et Ba'als-tempel «prektig bygd som en borg» (Sebastian Schmidt).

> «[26]De bar ut støttene i Ba'als hus og brente dem opp. [27]Ba'als egen støtte rev de ned. Og Ba'als hus rev de ned og gjorde det til et do, som det er den dag i dag. [28]Slik utryddet Jehu Ba'al av Israel.»

Så bar de ut støttene fra templet og brente dem. Deretter knuste de Ba'als egen støtte, det vil si selve Ba'als-bildet, trolig en kjegleformet stein viet til Ba'al. Støttene som ble brent, var derimot trestøtter som sto ved siden av Ba'al. Til slutt rev de ned selve templet og gjorde det til et do. Masoretene har satt et mildere ord i stedet. Det var den største vanære en kunne vise et sted, og det finnes mange eksempler på det blant folkene i Østen (se Esra 6,11; Dan 2,5).

Slik utryddet Jehu Ba'al av Israel. Denne merknaden i v. 28 innleder fortellingen om Jehus regjering. Med den begynner den siste tidsalderen i de ti stammenes historie.

V. 29–31. Jehu holder fast ved Jeroboams synd

> «[29]Men Jehu vendte seg ikke bort fra de syndene som Jeroboam, Nebats sønn hadde fått Israel til å gjøre. Han forlot ikke gullkalvene i Betel og Dan. [30]Herren sa til Jehu: Fordi du har gjort til gagns det som var rett i mine øyne, og gjort mot Akabs hus alt det jeg ville, så skal dine sønner til fjerde ledd sitte på Israels trone. [31]Men Jehu ga ikke akt på å vandre i Herrens, Israels Guds lov av hele sitt hjerte.

Han vendte seg ikke bort fra de synder som Jeroboam hadde fått Israel til å gjøre.»

Jehu utryddet Ba'al-dyrkelsen av Israel, men Jeroboams synder lot han bestå, det vil si gullkalvene i Betel og Dan, den avguderiske dyrkelsen av Herren. «Gullkalvene» er en forklarende tilføyelse til «Jeroboams synder».

Fordi Jehu hadde utryddet Akabs ugudelige kongehus, fikk han løfte om at hans sønner til fjerde ledd skulle sitte på tronen (se 15,12). Guds ord, «fordi du har gjort til gagns det som var rett i mine øyne, og gjort mot Akabs hus alt det jeg ville», gjelder selve gjerningen, ikke de beveggrunnene Jehu hadde.

At gjerningen ikke sprang ut av ren nidkjærhet for Herrens ære, ser vi tydelig av forbeholdet i v. 31: «Men Jehu ga ikke akt på å vandre i Herrens, Israels Guds lov av hele sitt hjerte. Han vendte seg ikke bort fra de synder som Jeroboam hadde fått Israel til å gjøre.»

V. 32–33. Hasael river løs deler av Israel

«[32]Ved denne tiden begynte Herren å rive løs deler av Israel. Hasael slo dem langs hele Israels grense. [33]På østsiden av Jordan tok han hele Gileads land, landet til gadittene og rubenittene og manassittene, like fra Aroer ved Arnon-elven, både Gilead og Basan.»

Derfor måtte Hasael nå tukte det troløse Israel. Teksten sier ikke denne sammenhengen rett ut, men den følger av det som skjedde. I Jehus dager begynte Herren å skjære av Israel, det vil si rive løs deler av riket.

Hasael slo israelittene langs hele rikets grense: øst for Jordan hele Gileads land, altså landet til Gad, Ruben og halve Manasse. Det strakte seg fra Aroer ved Arnon-elven, nå ruinen Ara'ir på nordkanten av Mojib-dalen (se 4 Mos 32,34), som var sørgrensen for Israels land øst for Jordan (5 Mos 2,36; 3,12). Det omfattet både Gilead og Basan, de to landskapene som Gilead i videre forstand var delt i (se 5 Mos 3,8–17).

Disse erobringene skjedde i løpet av de tjueåtte årene Jehu regjerte, ikke først i den senere delen av hans tid. Hasael ble nemlig konge før Jehu, mens Joram ennå regjerte, og hadde alt da kjempet med hell mot Israel ved Ramot (8,28–29).

V. 34–36. Slutten på Jehus regjering

> «[34]Det som ellers er å fortelle om Jehu, om alt det han gjorde og alle hans store gjerninger, det er skrevet i Israels kongers krønike. [35]Og Jehu la seg til hvile hos sine fedre. Han ble begravet i Samaria. Og hans sønn Joakas ble konge etter ham. [36]Den tid Jehu var konge over Israel i Samaria, var tjueåtte år.»

Her slutter fortellingen om Jehus regjering. Mot vanen i Kongebøkene blir lengden på regjeringen hans først nevnt til slutt (v. 36). Det er fordi det ikke er sagt uttrykkelig foran at han steg opp på tronen. Hovedtrekkene ved regjeringen hans er i stedet gitt rett etter fortellingen om salvingen og om utryddelsen av Akabs ætt.

Kapittel 11. Atalja og Joasj

V. 1–3. Atalja tar makten

> «[1]Da Atalja, mor til Akasja, fikk vite at sønnen hennes var død, gikk hun i gang med å utrydde hele kongeætten. [2]Men Akasjas søster Josjeba, kong Jorams datter, tok Joasj, Akasjas sønn, og førte ham hemmelig bort fra kongesønnene som skulle drepes. Hun førte ham og hans amme inn i et sengekammer. Der gjemte hun ham for Atalja, så han ikke ble drept. [3]Siden var han hos henne i Herrens hus og ble holdt skjult i seks år, mens Atalja regjerte i landet.»

Se også 2 Krøn 22,10–12. Etter at Akasja av Juda var død, grep hans mor Atalja, datter av Akab og Jesabel (se 8,18.26), makten. Hun drepte alle kongens etterkommere unntatt Joasj, Akasjas sønn, som bare var ett år gammel. Hans fars søster Josjeba, hustru til ypperstepresten Jojada, førte ham i hemmelighet bort fra kongebarna som skulle drepes. Først gjemte hun ham med ammen hans i sengekammeret, og siden holdt hun ham skjult for Atalja i seks år i yppersteprestens hus.

Hele kongeætten er alle Akasjas sønner og slektninger som kunne gjøre krav på tronen. Utenom Akasjas sønner fantes det knapt andre direkte etterkommere av kongehuset. Akasjas eldre brødre var bortført og drept av araberne, og de andre nære slektningene av mannkjønn var drept av Jehu (se 10,13).

Josjeba (i Krønikebøkene Josjabat), hustru til ypperstepresten Jojada (2 Krøn 22,11), var datter av kong Joram og søster av Akasja. Men hun var neppe datter av Atalja, for denne Ba'als-dyrkeren ville knapt ha latt sin egen datter gifte seg med ypperstepresten. Hun var nok født av en av Jorams hustruer av lavere rang.

«Sengekammeret» henger sammen med at hun førte ham bort: Hun stjal ham bort fra de andre kongesønnene, som skulle drepes,

og inn i sengekammeret. Det var ikke barnas soverom, men et rom i palasset der sengene, det vil si madrassene og teppene, ble oppbevart. I Østen er det et eget rom til det, som ikke brukes til å bo i. Der var det i begynnelsen lettest å gjemme barnet og ammen.

Siden ble han holdt skjult hos Josjeba i Herrens hus, det vil si i yppersteprestens bolig i en av bygningene i tempelgården.

Atalja blir styrtet, og Joasj blir konge

Se også fortellingen i 2 Krøn 23, som er fyldigere på flere punkter.[1]

V. 4–12. Jojada samler høvedsmennene

> «[4]Men i det sjuende året sendte Jojada bud etter livvaktens høvedsmenn og lot dem komme inn til seg i Herrens hus. Han gjorde en pakt med dem og tok dem i ed der i Herrens hus og viste dem kongens sønn.»

I det sjuende året av Ataljas regjering kalte Jojada høvedsmennene over kongens livvakt til seg i templet. Han sluttet en pakt med dem, tok dem i ed og viste dem kongesønnen. Pakten gikk ut på å styrte tyrannen Atalja og sette kongesønnen på tronen.

Høvedsmennene var førere for kreterne og løperne (jf. 1 Kong 1,38; 2 Sam 8,18), det vil si for kongens livvakt. I 2 Krøn 23,1–3 nevner krønikeskriveren navnene deres. Han forteller også at de dro omkring i landet og kalte levittene og Israels slektsoverhoder til Jerusalem, trolig under påskudd av en fest. Så sluttet Jojada en pakt med de forsamlede for å sikre seg hjelpen deres når planen skulle settes ut i livet.

V. 5–8. Vaktene blir fordelt

> «[5]Han ga dem ordre og sa: Hør nå hva dere skal gjøre: Den ene tredjedel av dere skal tiltre vakten på sabbaten og holde vakt ved kongens hus. [6]Den andre tredjedelen skal være ved Sur-porten, og en tredjedel skal være ved porten bak vaktmennene. Dere skal holde vakt ved huset i skift. [7]Og to avdelinger, alle dere som skulle ha avløsning på sabbaten, skal holde vakt over kongen i Herrens hus.

[1]Begge beretningene er korte utdrag av en felles og mer fullstendig kilde. Utdragene er gjort uavhengig av hverandre og etter ulike planer. Derfor kan de se ut til å stride mot hverandre, men det kommer dels av at begge er forkortet, dels av at de er skrevet ut fra ulike synsvinkler. Noen motsigelse som ikke lar seg forene, finnes ikke. Påstanden om at krønikeskriveren har forvrengt det som skjedde, for å fremme levittene, bygger på en vilkårlig feiltolkning av vår beretning.

> [8]Dere skal stille dere rundt om kongen, hver mann med våpen i hånd. Den som vil trenge inn i rekkene, skal drepes. Dere skal være hos kongen, både når han går ut og når han går inn.»

Nå ga Jojada dem som var innviet i planen, de pålegg som trengtes for å sette den ut i livet, og viste dem hvor de skulle stå. «De som tiltrer på sabbaten» og «de som har avløsning på sabbaten» er vaktskiftene, de som begynte tjenesten på sabbaten, og de som ble avløst samme dag. Det gjelder ikke vakten ved palasset, men tempelvakten, som besto av levitter. David hadde nemlig delt prestene og levittene i skift, og hvert skift gjorde tjeneste en uke og ble avløst på sabbaten (se 1 Krøn 23–26; Luk 1,5).

Josefus sier uttrykkelig at hvert av de tjuefire presteskiftene hadde tjeneste «i åtte dager, fra sabbat til sabbat». Om noen liknende ordning for kongens livvakt eller hæren vet vi derimot ingenting.

Den vanlige oppfatningen, at det gjelder kongens livvakt eller palassvakten, holder derfor ikke. Er det likevel noen tvil, fjerner v. 7 og v. 10 den. Etter v. 7 skulle to avdelinger av dem som ble avløst på sabbaten, holde vakt over kongen i Herrens hus, altså over det rommet i templet der kongen var. Kunne Jojada ha brukt den livvakten som nettopp var avløst fra palassvakten, til noe slikt? Hvem kan tro det?

Etter v. 10 ga Jojada dessuten høvedsmennene kong Davids våpen, som var i Herrens hus. Skulle palassvakten da ha kommet tilbake uten våpen? I 2 Krøn 23,4 blir de som tiltrer på sabbaten, med rette kalt «de prestene og levittene som tiltrer vakttjenesten på sabbaten».

Etter denne forklaringen, den eneste som holder grammatisk, gikk det slik til: Jojada hadde innviet høvedsmennene over livvakten, og gjennom dem også slektsoverhodene i folket, i planen om å sette unge Joasj på tronen og styrte Atalja. Han bestemte seg for å gjennomføre saken særlig med hjelp av de prestene og levittene som begynte tjenesten i templet på sabbaten, og dem som ble avløst samme dag.

Kommandoen over dem ga han til høvedsmennene over livvakten. De skulle besette veiene til templet med prestene og levittene, så ingen væpnet styrke fra palasset kunne komme til, og verne den unge kongen. Høvedsmennene var kommet til templet uten våpen for ikke å vekke oppsikt. Derfor ga Jojada dem kong Davids våpen, som ble oppbevart i templet.

Det skaper ingen vanske at det først er tale om tre tredjedeler i v. 5–6 og så om to avdelinger i v. 7. Tredjedelene i v. 5–6 var de som kom på sabbaten, mens de to avdelingene i v. 7 var alle som skulle gå av på sabbaten. Prestene og levittene som begynte ukens tjeneste, ble delt i tre flokker, og de som skulle ha vært avløst, men ble holdt tilbake, i to.

Denne gangen kom trolig langt flere enn vanlig for å gjøre tjeneste, siden prestene var innviet i Jojadas hemmelighet. Derfor kunne de som kom, deles i tre, mens de som skulle gå, bare kunne deles i to. Krønikebøkene nevner også de tre flokkene av dem som tiltrådte, men i stedet for de to avdelingene av dem som ble avløst, taler de om «hele folket».

I hovedsak er dette klart: De to avdelingene av dem som ble avløst, skulle vokte den unge kongen i Herrens hus og altså holde seg i de indre delene av tempelgården for å verne ham. De tre flokkene av dem som tiltrådte, skulle besette veiene inn til templet utenfra.

Den første tredjedelen skulle «holde vakt ved kongens hus», det vil si mot palasset. De skulle ikke besette palasset, men stille seg slik at ingen kunne trenge seg inn i templet fra den kanten. At palasset ikke var bevoktet, ser vi både av v. 13, der Atalja kom ut fra palasset og inn til folket i templet, og av v. 19, der lederne og folket først gikk fra Herrens hus til kongens hus etter at Joasj var salvet og Atalja drept.

Den andre tredjedelen skulle stå ved Sur-porten, i Krønikebøkene kalt Jesod-porten (*jesod*, יְסוֹד, «grunnvoll»). Det er utvilsomt samme port. Vi kan bare ikke avgjøre om det ene navnet kommer av en avskrivningsfeil, eller om porten hadde to navn. Navnet «grunnvollsporten» tyder på en port i templets ytre forgård, ut mot en av dalene, Tyropøon eller Kidron. Sammenhengen utelukker en port i palasset.

Den tredje tredjedelen skulle stå «ved porten bak vaktmennene», i v. 19 kalt «vaktmennenes port». V. 19 viser tydelig at denne porten førte fra tempelgården til kongens palass på Sion og altså lå på vestsiden av tempelgården. Det samme følger av 2 Krøn 23,4, der denne flokken skulle «stå vakt ved dørtersklene», det vil si ved oppgangen til templet (jf. 1 Krøn 9,19).

De siste ordene, «dere skal holde vakt ved huset i skift», gjelder alle tre flokkene og forklarer hvorfor de var stilt der. Ordet som NB gjengir

med «i skift»[2], er ikke et stedsnavn, men betyr «vern» eller «avverge». De skulle vokte huset, holde folket borte og ikke la noen av Ataljas folk trenge inn i templet.

I v. 7 er «alle dere som skulle ha avløsning på sabbaten» en forklaring av «to avdelinger». Oppgaven deres, å holde vakt over kongen i Herrens hus, blir i v. 8 nærmere forklart: De skulle omringe kongen med våpen i hånd og drepe hver den som prøvde å trenge inn i rekkene.

«Når han går ut og når han går inn» betyr i alt det han foretar seg, i alle hans skritt (jf. 5 Mos 28,6; 31,2; 4 Mos 27,17), ikke bare når han gikk ut av templet og inn i palasset.

V. 9–12. Joasj blir kronet

> «[9]Høvedsmennene gjorde nøyaktig som presten Jojada ga dem ordre om. De tok hver sine menn, både dem som tiltrådte på sabbaten, og dem som trådte fra på sabbaten, og kom til presten Jojada. [10]Og presten ga høvedsmennene de spydene og skjoldene som hadde tilhørt kong David, og som var i Herrens hus. [11]Vaktmennene sto oppstilt, hver mann med våpen i hånd, fra husets høyre side til husets venstre side bort imot alteret og huset, rundt omkring kongen. [12]Så førte han kongesønnen ut og satte kronen på ham og overga vitnesbyrdet til ham. De gjorde ham til konge og salvet ham, og de klappet i hendene og ropte: Kongen leve!»

Nå blir det fortalt hvordan planen ble satt i verk. Ypperstepresten ga høvedsmennene de spydene og skjoldene (se 2 Sam 8,7) som hadde tilhørt kong David, det vil si de våpnene David hadde gitt helligdommen som vigslede gaver. Han ga dem våpen fra templet fordi de, som alt sagt, var kommet uten våpen. Det var ikke for å gi dem gamle, hellige våpen i stedet for de vanlige.

V. 11 sammenfatter hvor alle flokkene sto, for å kunne føre fortellingen videre til kroningen: «Vaktmennene sto oppstilt, hver mann med våpen i hånd, fra husets høyre side til husets venstre side bort imot alteret og huset, rundt omkring kongen», det vil si for å dekke kongen fra alle kanter. Det betyr ikke at de alt hadde sluttet ring om ham, for etter v. 12 førte Jojada ikke kongesønnen ut før mennene hadde tatt oppstilling.

[2] **«i skift»** massach, מַסָּח

Det er uvanlig at ordet «vaktmennene», egentlig «løperne», her står om høvedsmennene og de væpnede prestene og levittene under dem. Men ordet hadde beholdt den generelle betydningen kongelig livvakt, og prestene og levittene gjorde jo nettopp livvaktens tjeneste ved denne handlingen. Krønikeskriveren bruker det ubestemte uttrykket «hele folket», det vil si alle som var samlet i tempelgården.

Da alle veiene til templet var besatt, førte Jojada kongesønnen ut fra boligen hans i templet. Han satte kronen på ham og overga ham vitnesbyrdet, det vil si lovboken, som rettesnor for hans liv og gjerning som konge, etter forskriften i 5 Mos 17,18–19. Ordet for å sette kronen på ham betyr generelt å overgi, og gjelder derfor begge deler.

«De gjorde ham til konge», det vil si de som var til stede. Men det sier seg selv at salvingen ble utført av Jojada og prestene, som Krønikebøkene uttrykkelig sier. Å klappe i hendene var et tegn på jublende hyllest, som ropet «Kongen leve!» (jf. 1 Kong 1,39).

V. 13–20. Ataljas død

> «[13]Da Atalja hørte ropet fra vaktmennene og folket, gikk hun inn til folket i Herrens hus. [14]Der fikk hun se at kongen sto ved søylen, som skikken var, og høvedsmennene og trompetblåserne sto hos ham. Hele folkemengden gledet seg og blåste i trompeter. Da flerret Atalja klærne sine og ropte: Opprør, opprør!»

Så snart Atalja hørte folkets høye jubel, gikk hun inn til folket i templet. Der så hun den unge kongen på sin plass, omgitt av høvedsmennene, trompetblåserne og hele folket, som jublet og blåste i trompeter. Hun flerret klærne i forferdelse og ropte: «Opprør, opprør!»

I den hebraiske teksten står det egentlig «ropet fra vaktmennene, folket». Opprinnelig sto det nok «vaktmennene og folket», og «og» er falt ut ved en avskrivningsfeil. Vaktmennene er høvedsmennene med de væpnede levittene, som i v. 11, og folket er de andre som var samlet (jf. v. 19).

«Søylen» kongen sto ved, var ikke en søyle, men en forhøyet plass for kongen ved østporten til den indre forgården (2 Krøn 23,13; jf. Esek 46,2), der han sto når han besøkte templet ved høytidene (jf. 23,3). Trolig er den det samme som den kobberforhøyningen som er nevnt i 2 Krøn 6,13. Det forklarer «som skikken var».

Høvedsmennene er ikke bare høvedsmennene fra v. 4, 9 og 10, men også de andre slektsoverhodene som var samlet (2 Krøn 23,2). Trompetblåserne er de levittiske musikerne (jf. 1 Krøn 13,8; 15,24). De blir skilt fra «hele folkemengden» som jublet og blåste i trompeter, det vil si mengden av folk som var til stede i templet.

> «[15]Men presten Jojada ga en ordre til høvedsmennene som var satt over hæren, og sa til dem: Før henne ut mellom rekkene, og om noen følger henne, så drep ham med sverd! For presten hadde sagt: Hun må ikke drepes i Herrens hus! [16]Så gjorde de plass for henne til begge sider, og hun gikk den veien som hestene pleier å kjøre inn til kongens hus, og der ble hun drept.»

Jojada bød da høvedsmennene som var satt over hæren, det vil si over de væpnede levittene, å føre Atalja ut mellom rekkene og drepe hver den som fulgte henne, altså tok hennes parti. For presten hadde sagt på forhånd: «Hun må ikke drepes i Herrens hus!» Templet skulle ikke bli vanhelliget med blodet av tronraneren og morderen.

Så gjorde de plass for henne til begge sider. Etter den riktige forklaringen i den arameiske oversettelsen dannet de rekker på begge sider og førte henne tilbake. Hun gikk veien der hestene kjørte inn til palasset, og ble drept der. Krønikebøkene kaller stedet «inngangen til Hesteporten». Denne veien til kongens stall, som uten tvil lå nær palasset, er ikke den Hesteporten som er nevnt i Neh 3,28. Den var en port i bymuren, mens veien fra templet til kongens stall lå innenfor muren.

V. 17–20. Pakten blir fornyet

> «[17]Og Jojada sluttet en pakt mellom Herren og kongen og folket: De skulle være Herrens folk. Han sluttet også en pakt mellom kongen og folket. [18]Og hele folkemengden gikk inn i Ba'als hus og rev det ned. Hans altere og hans bilder knuste de fullstendig. Ba'als prest Mattan drepte de foran altrene. – Og presten satte vaktmenn ved Herrens hus.»

Da Joasj var kronet og Atalja drept, sluttet Jojada pakten, først mellom Herren på den ene siden og kongen og folket på den andre, og så mellom kongen og folket. Den første var bare en fornyelse av den pakten Herren hadde sluttet med Israel gjennom Moses (2 Mos 24). Ved den forpliktet kongen og folket seg til å leve som Herrens folk,

det vil si å holde hans lov (jf. 5 Mos 4,20; 27,9–10). Den bygde på det «vitnesbyrdet» som var gitt kongen.

Av denne pakten fulgte pakten mellom kongen og folket. Kongen forpliktet seg til å styre folket etter Herrens lov, og folket lovte å være lydig og underdanig mot kongen som den hersker Herren hadde satt over det (jf. 2 Sam 5,3).

Pakten med Herren måtte fornyes fordi folket under de foregående kongene hadde falt fra Herren og dyrket Ba'al. Den nærmeste følgen av paktsfornyelsen var derfor at Ba'al-dyrkelsen ble utryddet. Det blir fortalt straks i v. 18, selv om det i tid hører hjemme etter v. 18.[3]

Hele folket gikk til Ba'als tempel, rev ned altrene hans og knuste bildene hans, det vil si Ba'als og Astartes støtter, fullstendig (som i 5 Mos 9,21). Ba'als prest Mattan, trolig Ba'als yppersteprest, drepte de foran altrene.

At Ba'als tempel sto innenfor helligdommens område, altså ved Herrens tempel, kan verken sannsynliggjøres ut fra 2 Krøn 24,7 eller ut fra de siste ordene i verset (se om 2 Krøn 24,7 ved 12,4).

Ordene «presten satte vaktmenn ved Herrens hus» betyr ikke at Jojada opprettet et nytt tilsynsembete for å hindre at templet ble vanhelliget av avgudsdyrkelse på ny. De sier bare at han satte tilsynsmenn over templet, nemlig prester og levitter som skulle våke over at gudstjenesten ble holdt etter lovens forskrifter, slik det er nærmere fortalt i 2 Krøn 23,18–19.

> «[19]Så tok han med seg høvedsmennene og livvakten og vaktmennene og hele folkemengden, og de førte kongen ned fra Herrens hus og gikk inn i kongens hus gjennom vaktmennenes port. Og han satte seg på kongetronen. [20]Hele folkemengden gledet seg, og byen var rolig. Men Atalja hadde de drept med sverd i kongens hus.»

At Jojada «tok med seg» dem, skal ikke presses. Det sier bare at han overlot til dem som er nevnt, å føre kongen inn i palasset. Ved siden av høvedsmennene (se v. 4) blir livvakten og vaktmennene nevnt, det vil si kongens livvakt. Den var gått over til den nye kongen straks etter Ataljas fall og fulgte nå sine høvedsmenn. Dertil kom hele resten av folket som var samlet.

[3] Slik står det hos Keil, både på tysk og engelsk. Trolig mener han «etter v. 19», altså etter at kongen var ført inn i palasset.

I stedet for livvakten nevner Krønikebøkene «stormennene og høvdingene i folket». Det er en utfylling som ligger i sakens natur, siden Jojada hadde dratt folkets overhoder med i planen sin. Livvakten kunne derimot utelates som mindre viktig.

Av at de «førte kongen ned», kan vi ikke slutte at broen mellom Moria og Sion ennå ikke fantes. Ordet viser bare at broen lå lavere enn tempelgårdene. I stedet for «vaktmennenes port» har Krønikebøkene «Den øvre port», som etter 15,35 og 2 Krøn 27,3 synes å ha vært en port i templet. Det strider ikke mot at de gikk gjennom vaktmennenes port inn i kongens hus. Det kan forstås slik at det var gjennom vaktmennenes port i templet at de førte kongen inn i palasset.

V. 20 avslutter fortellingen med at hele folket gledet seg over at Joasj var kronet, og at byen var rolig da de hadde drept Atalja med sverd. Slik skal de to siste setningene knyttes sammen etter meningen.

«[21]Joasj var sju år gammel da han ble konge.»

Dette verset innleder Joasjs regjering. I den hebraiske teksten er det 12,1, og det blir forklart sammen med neste kapittel.

Kapittel 12. Joasj setter templet i stand

Foruten hovedtrekkene ved Joasjs førti år lange regjering (11,21–12,3) forteller boka bare om utbedringen av templet som han satte i verk (12,4–16), om hvordan han kjøpte syrerne til å trekke seg tilbake da de falt inn i Juda (v. 17–18), og til slutt om hans voldsomme død etter en sammensvergelse. Den blir bare nevnt kort i v. 20–21.

Parallellberetningen i 2 Krøn 24 har flere tillegg: om Joasjs hustruer, om hvordan levittene ble satt til arbeidet med templet, om Jojadas død, om hvordan Judas høvdinger forførte Joasj til avgudsdyrkelse, og om steiningen av profeten Sakarja, som refset dette frafallet. Alt dette lar seg lett føye inn i vår beretning.

V. 1–9. Joasjs regjering

> «[1]I Jehus sjuende år ble Joasj konge, og han regjerte i Jerusalem i førti år. Hans mor hette Sibja og var fra Be'er-Sjeba. [2]Joasj gjorde det som var rett i Herrens øyne, hele den tiden presten Jojada veiledet ham. [3]Men offerhaugene ble ikke nedlagt. Folket fortsatte med å ofre og brenne røkelse på haugene.»

Først nevnes Joasjs alder da han ble konge, sju år (11,21; jf. 11,4), så når han ble konge, og hvor lenge han regjerte. Hans mor var Sibja fra Be'er-Sjeba.

Joasj gjorde det som var rett i Herrens øyne «hele den tiden presten Jojada veiledet ham», det vil si så lenge Jojada levde og veiledet ham. Det betyr ikke «hele sitt liv, fordi Jojada hadde veiledet ham», selv om den hebraiske tegnsettingen taler for den forståelsen.

Jojada hadde ikke oppdratt ham før han ble konge. Han veiledet ham etter at han som sjuåring var satt på tronen, og det så lenge Jojada selv levde. Krønikebokas ord «så lenge presten Jojada levde» er derfor en riktig forklaring.

Etter Jojadas død ga Joasj etter for Judas høvdinger, som ba ham la dem dyrke avguder. Til slutt gikk han så langt at han lot steine sønnen til sin velgjører, profeten Sakarja, fordi han åpent refset dette frafallet (2 Krøn 24,17–22).

Men offerhaugene ble ikke helt fjernet, enda Jojada veiledet ham (om denne faste formelen se 1 Kong 15,14).

V. 4–5. Pengene til templet

> «[4]Joasj sa til prestene: Alle penger som kommer inn til Herrens hus som hellige gaver, både pengene fra dem som kommer med i manntallet – pengene for folk etter det verd som fastsettes for hver enkelt – og alle de penger som noen av fri vilje kommer med til Herrens hus – [5]disse pengene skal prestene ta imot, hver av sine kjenninger. Så skal de sette huset i stand, overalt hvor det blir funnet noen skade.»

Templet hadde forfalt, og for å få det satt i stand bød Joasj prestene å samle inn alle pengene fra de hellige gavene som pleide å komme inn til Herrens hus, og med dem utbedre alt som trengtes. «Penger som hellige gaver» blir nærmere bestemt som tre slags innbetalinger til templet.

Det første er «pengene fra dem som kommer med i manntallet». Det hebraiske ordet er en forkortelse av uttrykket i 2 Mos 30,13 om «enhver som blir tatt med i manntallet». Slik forsto den arameiske oversettelsen, Rashi og andre det.

Forklaringen «gangbar mynt» (Luther) gir ingen god mening, for vi kan ikke se hvorfor bare gangbar mynt skulle tas imot og ikke sølv i barrer eller kar. Moses hadde jo tatt imot gull, sølv, kobber og andre verdisaker i naturalier til byggingen av tabernaklet (2 Mos 25,2–3; 35,5; 36,5–6). Uttrykket kunne bli så kort fordi det var blitt et fast navn ut fra lovstedet.

Det andre er «pengene for folk etter det verd som fastsettes for hver enkelt», egentlig «sjelepenger etter hver enkelts verdsetting». Både når den førstefødte sønnen skulle løses ut (4 Mos 18,15–16), og når noen hadde lovt seg selv eller en annen bort, måtte det betales etter prestens verdsetting. Det tredje er «alle de penger som noen av

fri vilje kommer med til Herrens hus», det vil si alle frivillige gaver til helligdommen. Disse pengene skulle prestene ta imot, hver av sine kjenninger, og med dem utbedre alle skadene på templet.

Krønikebøkene nevner ikke de ulike slags penger, men sammenfatter alt under uttrykket «den avgiften … som er pålagt av Herrens tjener Moses, og som Israels menighet skal utrede til vitnesbyrdets telt» (2 Krøn 24,6). Det omfatter ikke bare den halve sekelen som 2 Mos 30,12 ff. fastsetter, men også de to andre avgiftene som er nevnt her.[1]

I 2 Krøn 24,7 begrunner Joasj påbudet slik: «For den ugudelige Ataljas sønner har ødelagt Guds hus. Til og med alle de hellige ting i Herrens hus har de brukt til Ba'alene.»

Vi får ikke vite hva denne ødeleggelsen besto i. At templet, omkring 130–140 år etter at det ble bygd, trengte store utbedringer, også på murverket, er lett å forstå uten at noen med vilje hadde ødelagt det. Ordene gir i alle fall ingen grunn til å slutte at Atalja eller sønnene hennes hadde reist et Ba'als-tempel innenfor helligdommens område. At de hellige gavene ble brukt til Ba'alene, betyr bare at de gavene som var helt nødvendige for å holde templet og gudstjenesten ved like, ble tatt fra Herrens helligdom og brukt til Ba'als-dyrkelsen. Når gudstjenesten ble forsømt, måtte helligdommen forfalle.

V. 6–9. Kisten ved alteret

> «[6]Men i kong Joasjs tjuetredje år hadde prestene ennå ikke utbedret skadene på huset. [7]Da kalte kong Joasj presten Jojada og prestene til seg og sa til dem: Hvorfor utbedrer dere ikke skadene på huset? Nå skal dere ikke lenger ta imot penger av folk dere kjenner, men gi dem fra dere, slik at skadene på huset kan bli utbedret. [8]Og prestene samtykte i at de ikke skulle ta imot penger av folket. Men så skulle de heller ikke sette i stand templet. [9]Så tok presten Jojada en kiste og boret et hull i lokket. Så satte han kisten ved siden av alteret. Han satte den på høyre side, der hvor folk går inn i Herrens hus. Og prestene som holdt vakt ved inngangen, la ned i den alle pengene som kom inn til Herrens hus.»

[1]Verken ordene eller sakene gir grunn til å begrense det helt generelle uttrykket i Krønikebøkene til avgiften i 2 Mos 30,12. Det skulle i så fall bare være for å finne en motsigelse mellom de to beretningene og så anklage krønikeskriveren for å ha forvrengt det som skjedde.

Da Joasjs tjuetredje regjeringsår kom og skadene ennå ikke var utbedret, la kongen saken fram for ypperstepresten Jojada og prestene. Han bød dem ikke lenger ta imot penger av kjenningene sine, men gi dem fra seg til utbedringen av templet. Prestene samtykte i ikke å ta imot penger og heller ikke sette i stand huset, det vil si ikke lenger ha ansvaret for utbedringen.

Av dette samtykket ser vi hvordan kongens påbud skal forstås. Til nå hadde prestene samlet inn pengene til utbedringen av templet. Men siden de ikke hadde utført arbeidet, tok kongen fra dem både innsamlingen og plikten til å utbedre templet.

Hvorfor den første ordningen slo feil, sier ikke teksten. Det kan bare sluttes av den nye ordningen kongen innførte: Jojada tok en kiste – på kongens befaling, naturligvis, som 2 Krøn 24,8 uttrykkelig sier – boret et hull i lokket og satte den ved siden av brennofferalteret, på høyre side der folk går inn i Herrens hus. Der skulle prestene som holdt vakt ved inngangen, legge ned alle pengene som kom inn til Herrens hus.

V. 10–21. Pengene går til arbeidet

> «[10]Når de så at det var mange penger i kisten, gikk kongens skriver og ypperstepresten dit opp, og de samlet de pengene som fantes i Herrens hus, og talte dem opp. [11]Siden ga de pengene som de hadde veid, til dem som gjorde arbeidet og hadde tilsyn med Herrens hus. Og de ga dem videre til tømmermennene og bygningsarbeiderne som arbeidet på Herrens hus, [12]og til murerne og steinhoggerne. Likeså brukte de pengene til innkjøp av tre og hogne steiner, så de kunne utbedre skadene på Herrens hus, og til andre utlegg for å sette huset i stand. [13]Men det ble ikke laget sølvfat eller kniver eller skåler til å stenke blod med, eller trompeter eller noe slags kar av gull eller sølv til Herrens hus for de pengene som kom inn til Herrens hus. [14]De overga pengene til dem som gjorde arbeidet, og de brukte dem til å sette Herrens hus i stand.»

Ordet NB gjengir med «samlet», betyr å binde pengene sammen i poser (jf. 5,23). Bindingen nevnes før opptellingen fordi myntene ikke ble talt én og én, men straks pakket i poser, som så ble veid for å finne summen. De veide pengene ble gitt til dem som var satt over arbeidet på Herrens hus, og de betalte dem ut etter behov til tømmermenn og

bygningsarbeidere, til murere og steinhoggere, og til innkjøp av tre og hogne steiner.

Dette viser klart at påstanden om at prestene hadde underslått de innsamlede pengene, er helt grepet ut av luften. Hadde kongen nært en slik mistanke, ville han ikke ha bedt om deres samtykke til å endre ordningen. Enda mindre ville han ha latt prestene som holdt vakt ved inngangen, legge pengene i kisten, for det ville ikke ha vært noe vern mot underslag. Ville dørvokterne underslå noe, behøvde de bare å legge en del av pengene i kisten.

Den enkle grunnen til at den første ordningen ble oppgitt og kisten innført, var at den første ikke strakk til for det kongen ville oppnå. Kongen hadde ikke satt av noen bestemt sum til utbedringen, men overlatt til prestene å betale den av de pengene som kom inn. Minst en del av disse pengene tilfalt etter loven prestene selv, til deres underhold og til utgiftene ved gudstjenesten. Derfor kunne det lett skje, uten det minste underslag, at pengene gikk med til gudstjenestens umiddelbare behov og prestenes underhold, så ingenting ble igjen til byggearbeidet. Av den grunn tok kongen nå selv ansvaret for utbedringen.

Kisten skulle for det første skille byggepengene fra de andre pengene som kom inn og var bestemt for prestene. For det andre skulle den øke gavene til byggearbeidet. Folk kunne ventes å gi mer når innsamlingen uttrykkelig gjaldt utbedringen av templet, enn når de lovpålagte og frivillige gavene bare ble gitt til prestene uten at noen visste hvor mye som gikk til byggearbeidet. Og fordi kongen hadde tatt byggearbeidet i sin egen hånd, sendte han sin skriver hver gang kisten var full, for at han sammen med ypperstepresten skulle telle pengene og overgi dem til byggelederne.

Beretningen i Krønikebøkene bekrefter dette. Etter 2 Krøn 24,5 hadde Joasj bedt prestene og levittene om å skynde seg med utbedringen, «men levittene skyndte seg ikke». De var altså sene både med å samle inn pengene og med å gi en del av sine egne inntekter til utbedringen av templet.

Men Krønikebøkene viser også at kongen tok saken i sin egen hånd, ikke så mye fordi prestene var sendrektige, som fordi den første ordningen ikke virket. Han nøyde seg ikke med å sette kisten ved inngangen, men lot også kunngjøre i Juda og Jerusalem at folk

skulle komme med avgiften fra Moses til utbedringen av templet (2 Krøn 24,9), tydeligvis for å få rikeligere gaver. For etter 24,10 gledet høvdingene og hele folket seg og kastet gavene sine i kisten.

De andre forskjellene mellom Krønikebøkene og vår tekst er uvesentlige. At kisten ble satt «utenfor porten til Herrens hus» (2 Krøn 24,8), bestemmer bare nærmere uttrykket «på høyre side, der hvor folk går inn i Herrens hus»: Kisten sto ikke på innsiden av inngangen til prestenes forgård, men mot ytterveggen. Det strider ikke mot «ved siden av alteret» i v. 9. Også ut fra vår egen tekst kan det bare bety ved inngangen på høyre side av alteret, altså ved den sørlige inngangen til den indre forgården, ikke midt i forgården.

At det etter 2 Krøn 24,11 var yppersteprestens tilsynsmann og ikke ypperstepresten selv som kom med skriveren, er bare en nærmere bestemmelse av vår beretning. Det er på samme måte som når det i v. 9 står at ypperstepresten tok kisten og boret hull i lokket; ingen fornuftig utlegger vil forstå det slik at han gjorde det med egen hånd.

En virkelig forskjell er det mellom v. 13–14 og 2 Krøn 24,14, men løsningen gir seg selv når en ser nøye på ordene. Etter vår beretning ble det ikke laget kar av gull eller sølv for pengene som kom inn; de ble gitt til utbedringen. Krønikebøkene sier derimot at «da de var ferdige, bar de resten av pengene til kongen og Jojada, og han brukte dem til å lage redskaper til Herrens hus».

Legger vi merke til ordene «da de var ferdige», er det ingen motsigelse. Vår tekst sier bare at ingenting av pengene gikk til tempelkar så lenge byggearbeidet pågikk. Hva som skjedde siden, forteller ikke vår beretning, som holder seg til hovedsaken. Det får vi vite av Krønikebøkene.

V. 15–16. Regnskap og offerpenger

> «[15]Ingen holdt regnskap med de mennene som tok imot pengene og ga dem til arbeidslederne, for de gikk ærlig fram. [16]Men de pengene som kom inn ved skyldoffer og syndoffer, gikk ikke til Herrens hus, de tilfalt prestene.»

Tilsynsmennene måtte ikke gjøre regnskap for pengene de fikk, for en var overbevist om at de var ærlige. Pengene fra skyldoffer og syndoffer gikk ikke til Herrens hus, det vil si til utbedringen av templet, men ble overlatt til prestene.

Ved skyldofferet måtte en erstatte den jordiske skylden etter prestens verdsetting med et tillegg på en femtedel i penger. Det tilfalt prestene, ikke bare når en hadde forbrutt seg mot Herren, men også når det var en neste som hadde lidd tap på eiendommen sin, og han var død i mellomtiden (se 3 Mos 5,16; 4 Mos 5,9).[2]

Ved syndofferet fikk prestene derimot ingen penger etter loven. De fleste utleggerne mener derfor at de som bodde langt borte, sendte prestene penger så de kunne bære fram syndoffer for dem, og at prestene beholdt det som ble til overs.

Men det finnes ikke det minste spor av en slik skikk, og den strider helt mot tanken bak syndofferet. Trolig var det med tiden blitt vanlig at den som bar fram et slikt offer, ga presten som gjorde tjenesten, en frivillig gave for umaken.

V. 17–18. Hasael mot Jerusalem

> «[17]På den tiden dro Syrias konge Hasael opp og kjempet mot Gat og inntok det. Deretter satte han seg fore å dra opp mot Jerusalem. [18]Da tok Judas konge Joasj alle de hellige ting som hans fedre Josjafat og Joram og Akasja, Judas konger, hadde helliget, og det han selv hadde helliget til Herren, og alt det gull som fantes i skattkamrene i Herrens hus og i kongens hus – og sendte det til Syrias konge Hasael. Da dro han bort og gikk ikke mot Jerusalem.»

Den korte beretningen om Hasaels felttog mot Jerusalem blir utfylt av 2 Krøn 24,23–24. Etter å ha slått Israel (se 13,3) hadde Hasael dratt ned langs kysten for å føre krig også mot Juda. Han inntok Gat, som Rehabeam hadde befestet (2 Krøn 11,8). Så «satte han seg fore», det vil si bestemte seg for, å dra opp mot Jerusalem.

Etter Krønikebøkene sendte han en hær mot Juda og Jerusalem. Den utryddet alle høvdingene i folket og sendte mye krigsbytte til kongen i Damaskus, for den lille syriske hæren hadde slått Judas svært tallrike hær. For å hindre at syrerne inntok Jerusalem etter dette nederlaget, sendte Joasj alle skattene fra templet og palasset til Hasael og kjøpte seg slik fri. Slik kan de to korte beretningene både forenes og forklares. Meningen at de handler om to ulike kriger, har ikke noe holdbart grunnlag.

[2]Etter 4 Mos 5,8 tilfalt vederlaget presten når den skadelidte ikke hadde etterlatt seg noen nær slektning som det kunne gis til.

Filisterbyen Gat (se Jos 13,3) synes da å ha hørt til Juda rike, slik at gatittene ikke var med blant de filistrene som sammen med de arabiske stammene i sør falt inn i Juda under Joram (2 Krøn 21,16). Når Gat igjen ble tatt fra syrerne, kan ikke avgjøres. Trolig var det i tiden til Joasj, Joakas' sønn, av Israel. Han tok tilbake fra syrerne alle de byene de hadde tatt fra Israel under Joakas (13,25), og slo til og med Judas konge Amasja ved Bet-Sjemesj og tok ham til fange (14,13; 2 Krøn 25,21 ff.).

«Det han selv hadde helliget» er det Joasj selv hadde viet til templet. At det fantes slike tempelskatter, strider ikke mot fortellingen om utbedringen av templet. Joasj ville ikke bruke de vigslede gavene til å sette templet i stand, for templets løpende inntekter strakk til.

Det strider heller ikke mot 2 Krøn 24,7, der det står at Atalja og sønnene hennes hadde brukt alle de hellige ting i Herrens hus til Ba'alene (se ved v. 4–5). Selv om både Akasja og Joram dyrket Ba'al, kan de av politiske grunner av og til ha gitt gaver til templet, om ikke annet i et forbigående anfall av gudsfrykt.

V. 19–21. Joasj blir drept

> «[19]Det som ellers er å fortelle om Joasj og om alt det han gjorde, er skrevet i Judas kongers krønike. [20]Hans tjenere reiste seg mot ham og fikk i stand en sammensvergelse og drepte Joasj i Millo-huset, på veien ned til Silla. [21]De som drepte ham var hans tjenere Josakar, Sjimats sønn, og Josabad, Sjomers sønn. Da han var død, begravde de ham hos hans fedre i Davids by. Og hans sønn Amasja ble konge etter ham.»

Ikke lenge etter at syrerne var dratt bort og hadde latt Joasj bli igjen med mange sår (2 Krøn 24,25), sammensverget tjenerne hans seg mot ham og drepte ham i sengen hans i Millo-huset, «på veien ned til Silla». For oss er denne stedsangivelsen helt dunkel.

At Millo-huset skulle være huset i borgen Millo, som så ofte blir nevnt (se 1 Kong 9,15; 2 Sam 5,9), er utelukket, for den borgen kalles alltid «Millo» med bestemt artikkel. Mange holder Silla for en forkortelse av ordet for «vei»: «som går ned ved veien». Andre holder det for navnet på et sted nær Jerusalem. Noen sikker mening kan vi ikke få ut av det uten å endre teksten etter vilkårlige antakelser.

Sammensvorne var etter v. 21 Josakar, Sjimats sønn, og Josabad, Sjomers sønn, men etter 2 Krøn 24,26 Sabad, sønn av ammonittkvin-

nen Sjimat, og Josabad, sønn av moabittkvinnen Sjimrit. At de første navnene er de samme, er helt klart. Sabad er en avskrivningsfeil for Sakar, som er en sammentrukket form av Josakar.

Forskjellen i det andre navnet, «Sjomers sønn» her og «Sjimrits sønn» i Krønikebøkene, er trolig også oppstått ved en skrivefeil, siden Sjomer lett kunne bli til når den siste bokstaven falt ut av Sjimrit, skrevet uten vokalbokstaver. Men det er også mulig at Sjomer var navnet på bestefaren.

Joasj ble begravet hos fedrene sine i Davids by, men etter 2 Krøn 24,25 ble han ikke lagt i kongegravene. De to opplysningene lar seg forene, og beretningen i Krønikebøkene kan godt ha et sikkert historisk grunnlag, slik Bertheau med full rett erkjenner.

Kapittel 13. Joakas, Joasj og Elisjas død

V. 1–19. Joakas blir konge

«[1]I Juda-kongen Joasjs, Akasjas sønns tjuetredje år ble Joakas, Jehus sønn, konge over Israel i Samaria. Han regjerte i sytten år.»

Etter Jehu ble hans sønn Joakas konge, «i Juda-kongen Joasjs tjuetredje år». Denne tidsangivelsen stemmer ikke med v. 10, og den lar seg heller ikke godt forene med 12,1. Ble Joakas konge i Joasjs tjuetredje år og regjerte i sytten år, kan ikke sønnen ha fulgt etter ham i Joasjs trettisjuende år, slik v. 10 sier. Mellom det tjuetredje og det trettisjuende året ligger bare fjorten år og kanskje noen måneder. Selv om Joakas kom på tronen i begynnelsen av det tjuetredje året og døde ved slutten av det trettisjuende, blir det bare femten år, ikke sytten.

Etter 12,1 ble dessuten Joasj av Juda konge i Jehus sjuende år. Atalja, som kom til makten samtidig med Jehu, regjerte altså i fulle seks år. Faller Joasjs første år sammen med Jehus sjuende, svarer Jehus tjueåttende år til Joasjs tjueandre. I dette året døde Jehu, og Joakas besteg tronen. Vi må derfor lese «det tjueandre året» i stedet for «det tjuetredje», eller kanskje enda riktigere «det tjueførste», som Josefus har.[1]

Døde Jehu i de første månedene av sitt tjueåttende regjeringsår, slik at han bare regjerte i tjuesju år og en måned eller to, kan hans død og sønnens tronbestigelse ha falt helt i slutten av Joasjs tjueførste år.

[1]Septuagintas lesemåte «det trettiniende året» i v. 10 i én utgave er bare et feilaktig forsøk på å fjerne motsigelsen og har ingen kritisk verdi.

Fra Joasjs tjueførste til hans trettisjuende år kan Joakas da ha regjert i seksten år og noen måneder, og det kunne regnes som sytten år.

V. 2–7. Undertrykkelse og redning

> «[2]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, og fulgte Jeroboam, Nebats sønn, i hans synder, som han hadde fått Israel til å gjøre. Dem vendte han seg ikke bort fra. [3]Da ble Herrens vrede opptent mot Israel, og han ga dem i lang tid i hendene på den syriske kongen Hasael og hans sønn Benhadad. [4]Men Joakas bønnfalt Herren, og Herren hørte ham fordi han så Israels trengsel når syrernes konge plaget dem. [5]Og Herren ga Israel en redningsmann, så de slapp ut av syrernes herredømme, og Israels barn bodde i sine hjem som før. [6]Likevel vendte de seg ikke bort fra de synder som Jeroboams hus gjorde, og som han hadde fått Israel til å gjøre. De fortsatte med disse syndene. Ja, også Astarte-bildet ble stående i Samaria. [7]Herren hadde ikke latt Joakas beholde mer enn femti hestfolk og ti vogner og ti tusen fotfolk. For kongen i Syria hadde ødelagt dem og tresket dem til støv.»

Joakas gikk i fedrenes fotspor og holdt fast ved Jeroboams synd, dyrkingen av kalvene. Derfor straffet Herren Israel enda hardere under ham enn under forgjengeren. Jo lenger og jo mer gjenstridig synden ble drevet, desto hardere ble straffen.

Herren ga israelittene i hendene på den syriske kongen Hasael og hans sønn Benhadad «i lang tid»[2], det vil si så lenge Joakas regjerte (se v. 22), og ikke så lenge Hasael og Benhadad regjerte. Det ville stride direkte mot v. 24–25. Etter v. 7 ødela syrerne Israels hær så grundig at det bare var femti hestfolk, ti stridsvogner og ti tusen fotfolk igjen.

I denne nøden bønnfalt Joakas Herren (samme uttrykk som i 1 Kong 13,6), og Herren hørte bønnen fordi han så hvordan syrerne plaget dem. Han ga Israel en redningsmann, så de slapp ut av syrernes makt og bodde i sine hjem som før. De kunne altså igjen leve i fred i husene sine uten å bli jaget og ført bort av fienden.

Redningsmannen (*mosjia*, מוֹשִׁיעַ) var verken en engel, profeten Elisja, en av Joasjs hærførere eller en seier Joakas vant over syrerne, slik eldre utleggere har ment, og heller ikke bare Jeroboam. Herren ga dem redningsmannen i Joakas' to etterfølgere, kongene Joasj og Jeroboam. Joasj vant tilbake fra syrerne alle de byene de hadde

[2] **«i lang tid»** kol-hajjamim, כָּל־הַיָּמִים, «alle dagene»

erobret under hans far (v. 25), og Jeroboam gjenreiste Israels gamle grenser (14,25).

Etter v. 22–25 varte syrernes undertrykkelse så lenge Joakas levde. Men etter hans død forbarmet Herren seg over Israel, og da Hasael var død og hans sønn Benhadad var blitt konge, vant Joasj tilbake fra Benhadad alle de israelittiske byene syrerne hadde tatt. Det viser at den undertrykkelsen Benhadad, Hasaels sønn, påførte Israel etter v. 3, falt mens faren ennå regjerte. Benhadad plaget altså Israel ikke som konge, men som øverste hærfører under sin far, og derfor blir han heller ikke kalt konge i v. 3.

Ordene «Likevel vendte de seg ikke bort …» i v. 6 er et innskudd og må forstås slik: «enda de ikke vendte seg bort fra Jeroboams synd». V. 7, «For han hadde ikke latt …», begrunner så v. 5: Gud ga dem en redningsmann, enda de ikke holdt opp med Jeroboams synd, for Israel var drevet til det ytterste. Av krigsfolket hadde Herren bare latt Joakas beholde femti hestfolk, ti vogner og ti tusen fotfolk.

«Også Astarte-bildet ble stående i Samaria», trolig helt fra Akabs tid (1 Kong 16,33), for det står ikke at Jehu ødela det (2 Kong 10,26 ff.). «Tresket dem til støv» er et uttrykk for fullstendig ødeleggelse.

V. 8–9. Joakas' død

> «[8]Det som ellers er å fortelle om Joakas, om alt det han gjorde, og om hans store gjerninger, det er skrevet i Israels kongers krønike. [9]Så la Joakas seg til hvile hos sine fedre. Han ble begravet i Samaria, og hans sønn Joasj ble konge i hans sted.»

Joakas hadde trolig vist sin kraft i krigen mot syrerne, enda han ble overvunnet.

V. 10–13. Joasj av Israel

> «[10]I Judas konge Joasjs trettisjuende år ble Joakas' sønn Joasj konge over Israel i Samaria, og han regjerte i seksten år. [11]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne. Han vendte seg ikke bort fra noen av Jeroboams, Nebats sønns synder, som han hadde fått Israel til å gjøre, men vandret i dem. [12]Det som ellers er å fortelle om Joasj, om alt det han gjorde, og om hans store gjerninger, hvordan han førte krig mot Judas konge Amasja, det er skrevet i Israels kongers krønike. [13]Og Joasj la seg til hvile hos sine fedre, og Jeroboam satte seg på hans trone. Joasj ble begravet i Samaria hos Israels konger.»

Om begynnelsen av hans regjering, se v. 1. Også Joasj vandret i Jeroboams synder (jf. v. 11 med v. 2 og 6).

Krigen mot Amasja som nevnes i v. 12, blir fortalt i Amasjas historie (14,8–14), og der står også avslutningen av Joasjs regjering med den faste formelen (14,15–16). Også her burde avslutningen egentlig ha stått ved slutten av kapitlet og ikke i v. 12–13, for versene som følger, forteller om flere ting fra Joasjs regjering. Men siden de henger sammen med slutten av Elisjas liv, var det helt i orden å runde av Joasjs regjering med v. 13.

V. 14. Elisjas sykdom

> «[14]Da Elisja var blitt rammet av den sykdommen som han døde av, kom Israels konge Joasj ned til ham. Han bøyde seg over ham, gråt og sa: Min far, min far! Israels vogner og ryttere!»

Da Elisja var blitt syk av den sykdommen han skulle dø av, besøkte kong Joasj ham. Han bøyde seg over den syke der han lå, gråt og ropte: «Min far, min far! Israels vogner og ryttere!» – de samme ordene Elisja hadde brukt da han klaget over at Elia ble tatt bort (2,12).

Kongens klage over at profeten skulle dø, viser at Joasj forsto å sette pris på hans gjerning. For denne troens skyld, som viste seg i at han anerkjente profetens verd, ga Herren kongen enda et nådefullt løfte gjennom den døende Elisja, og løftet ble stadfestet ved en symbolsk handling.

V. 15–18. Pilene

> «[15]Da sa Elisja til ham: Hent en bue og noen piler! Så hentet han en bue og noen piler til ham. [16]Og han sa til Israels konge: Legg din hånd på buen! Og han la hånden sin på den. Og Elisja la sine hender på kongens hender. [17]Så sa han: Lukk opp vinduet mot øst! Og han lukket det opp. Da sa Elisja: Skyt! Så skjøt han. Da sa han: En frelsens pil fra Herren! En frelsens pil mot syrerne! Du skal slå syrerne i Afek og gjøre ende på dem. [18]Så sa han: Ta pilene! Og han tok dem. Så sa han til Israels konge: Slå på jorden! Og han slo tre ganger. Så holdt han opp.»

Elisja ba Joasj hente bue og piler og legge hånden på buen, det vil si spenne den. Så la han sine hender på kongens hender, som tegn på at kraften i skuddet kom fra Herren ved profeten. Deretter ba han ham åpne vinduet mot øst og skyte, og da pilen gikk, sa han: «En frelsens pil fra Herren! En frelsens pil mot syrerne! Du skal slå syrerne i Afek

og gjøre ende på dem.» Om Afek, se 1 Kong 20,26. Pilen som ble skutt, skulle være et bilde på at Herren ville hjelpe mot syrerne til de var ødelagt.

Dette løftet skulle kongen så gjøre til sitt eget ved en handling. Elisja ba ham derfor ta pilene, og da han hadde tatt dem, sa han: «Slå på jorden!» Det betyr: Skyt pilene ned i jorden.

Det betyr ikke at han skulle slå på jorden med pilebunten, slik Thenius mener. Det passer verken med den første pilen som ble skutt, eller med språket, for når ordet *hikka* (הַכֵּה, «slå») står om piler, betyr det å skyte og å treffe med pilen, altså å såre eller drepe (9,24; 1 Kong 22,34). Pilene som ble skutt ned i jorden, skulle være et bilde på at syrerne ble slått ned. «Og han slo tre ganger. Så holdt han opp», det vil si: Han sluttet å skyte.

V. 19. Elisjas vrede

> «[19]Da ble Elisja, Guds mann, vred på ham og sa: Du burde ha slått fem eller seks ganger! Da hadde du slått syrerne og gjort ende på dem. Men nå skal du bare slå syrerne tre ganger.»

Kongen hadde fått vite at pilen han skjøt, betydde seier over syrerne. Derfor burde han ha skutt alle pilene for å vinne en fullstendig seier. Når han holdt opp etter bare tre skudd, viste det at han manglet den rette iver etter å få det guddommelige løftet, det vil si den sanne troen på at Gud er allmektig og kan oppfylle sitt løfte.

(*Clericus*: «*Da kongen tenkte på hvor mektige syrerkongene var, og ikke fullt ut trodde Elisja, mente han at det var nok å slå tre ganger på jorden. Han fryktet at profetien ikke ville bli oppfylt om han slo flere ganger.*») Elisja ble vred over denne svake troen og sa til kongen at han hadde berøvet seg selv en fullstendig seier over syrerne ved å holde opp så tidlig.

V. 20–25. Elisjas død og den døde ved hans grav

> «[20]Så døde Elisja, og de begravde ham. Først på året pleide moabittiske herjeflokker å falle inn i landet. [21]Så hendte det en gang at de fikk se en herjeflokk mens de holdt på å begrave en mann. Da kastet de mannen ned i Elisjas grav. Og med det samme mannen rørte ved Elisjas ben, ble han levende igjen og reiste seg opp på føttene.»

Så døde Elisja i høy alder. Elia hadde kalt ham til profet under Akab, og han døde ikke før under Joasj. Mellom Akabs dødsår og begynnel-

sen av Joasjs regjering gikk det førtien år. Elisja må altså ha hatt sitt profetembete i minst femti år og ha blitt rundt åtti år gammel.

Han ble begravet ved den tiden da moabittiske herjeflokker falt inn i landet. Det tunge uttrykket «et år kom» kan bare bety «da året kom», slik Septuaginta og den arameiske oversettelsen forstår det. Det viser at Elisja ble begravet på den tiden av året da moabittenes herjeflokker kom tilbake hvert år. Luther har «samme år», etter Vulgata og den syriske oversettelsen.

Mens noen holdt på å begrave en mann, fikk de se herjeflokkene komme, og i all hast la de den døde i Elisjas grav for å komme seg unna fienden. «Kastet» betyr her ikke at de kastet ham, men at de la ham i graven i hast.

Men da mannen rørte ved Elisjas ben, ble han levende og reiste seg opp på føttene. Den hebraiske teksten sier «og mannen gikk og rørte»; «gikk» maler for oss at han ble levende i samme øyeblikk som han rørte ved benene.

De gamle israelittene begravde ikke de døde i kister, men svøpte dem i linklær og la dem i graver hogd ut i klippen. Graven ble dekket med en stein som lett kunne tas bort. Den døde som så hastig ble lagt i den åpnede graven, kunne derfor lett komme i berøring med Elisjas ben.

Hensikten med dette underet var ikke å vise at Elisja til og med i graven overgikk sin mester Elia i underkraft, slik Efraim Syreren og andre har ment. Det skulle sette Guds stadfestende segl på det den døende profeten hadde forutsagt om Joasjs seier over syrerne (Sir 48,13–14). Herren vitnet dermed om at han ikke er de dødes Gud, men de levendes, og at hans Ånd står over døden og forgjengeligheten.

Den tanken at den døde ble levende igjen på naturlig vis, ved det kraftige støtet i fallet eller ved kjøligheten i graven, trenger ingen gjendrivelse.

V. 22–25. Herren forbarmer seg over Israel

> «[22]Kongen i Syria Hasael hadde plaget Israel hardt så lenge Joakas levde. [23]Men Herren var nådig mot dem og forbarmet seg over dem. Han vendte seg til dem på grunn av den pakten som han hadde gjort med Abraham, Isak og Jakob. Han ville ikke ødelegge dem, og han kastet dem ennå ikke bort fra sitt åsyn. [24]Men kongen i Syria Hasael døde, og hans sønn Benhadad ble konge etter ham. [25]Da tok Joasj,

> Joakas' sønn, tilbake fra Benhadad, Hasaels sønn, de byene som Hasael hadde tatt fra Joakas i krigen. Tre ganger slo Joasj ham og tok tilbake de byene som hadde tilhørt Israel.»

Rett etter profetien Elisja ga før sin død, følger her beretningen om hvordan den ble oppfylt. Derfor blir Hasaels undertrykkelse av israelittene nevnt en gang til, sammen med den vendingen som kom ved Guds barmhjertighet etter Hasaels død, under hans sønn Benhadad. «Hadde plaget» står i førfortid (jf. v. 4 og 7).

For pakten med patriarkene vendte Herren seg igjen til israelittene. Han ville ikke ødelegge dem og kastet dem ennå ikke bort fra sitt åsyn, slik det skjedde senere. Han reddet dem fra den undergangen som truet, ved at Hasael døde. Under hans sønn og etterfølger Benhadad tok nemlig Joasj, Joakas' sønn, tilbake fra ham de byene Hasael hadde tatt fra Joakas i krigen. Disse byene lå vest for Jordan, for Hasael hadde alt erobret hele Gilead i Jehus tid (10,32–33). Joasj vant disse byene tilbake fra Benhadad, og hans sønn Jeroboam erobret også Gilead tilbake (se 14,25).

Kapittel 14. Amasja og Jeroboam II

V. 1–20. Amasja blir konge i Juda

«[1]I Israels konge Joasjs, Joakas' sønns andre år ble Amasja konge. Han var sønn av Judas konge Joasj. [2]Han var tjuefem år gammel da han ble konge, og regjerte tjueni år i Jerusalem. Hans mor hette Joaddan og var fra Jerusalem. [3]Han gjorde det som var rett i Herrens øyne, men ikke som hans stamfar David, han gjorde nøyaktig som sin far Joasj. [4]Men offerhaugene ble ikke nedlagt. Folket fortsatte med å ofre og brenne røkelse på haugene.»

Om Amasjas regjering, se også 2 Krøn 25. V. 1–7 forteller hvor lenge han regjerte, i hvilken ånd han styrte, og om seieren over edomittene.

Amasja ble konge i Israels konge Joasjs andre år. Etter 13,10 ble Joasj av Israel konge i Juda-kongen Joasjs trettisjuende år. Joasj av Juda kan altså ikke ha regjert i fulle trettini år. Likevel kunne regjeringstiden hans regnes som førti år (12,1), fordi påbegynte år ble regnet som hele, hvis han ble konge et par måneder før nisan og døde et par måneder etter nisan. Vi trenger da ikke anta noen medregjering.

Amasja regjerte i tjueni år i samme teokratiske ånd som sin far Joasj, men ikke som sin stamfar David. Det betyr, som 2 Krøn 25,2 rett forklarer, at han ikke tjente Herren «med udelt hjerte» (se 1 Kong 11,4). Mot slutten av sin regjering falt nemlig Amasja fra til avgudsdyrkelse, slik også hans far Joasj gjorde (se 12,2–3; 2 Krøn 25,14 ff.).

V. 5–6. Straffen over farens mordere

«[5]Så snart han hadde fått kongedømmet fast i sin hånd, slo han i hjel dem av sine tjenere som hadde slått i hjel hans far kongen. [6]Men

> mordernes barn drepte han ikke, etter det som er skrevet i Mose lovbok, hvor Herren har gitt dette bud: Foreldre skal ikke lide døden for sine barns skyld, og barn skal ikke lide døden for sine foreldres skyld, men enhver skal dø for sin egen synd.»

Da Amasja hadde fått makten fast i sin hånd, straffet han farens mordere med døden. Men etter loven i 5 Mos 24,16 drepte han ikke barna deres. Det var ellers vanlig skikk i Østen i gammel tid, og det kan også ofte ha skjedd i Israel.

V. 7. Seieren over Edom

> «[7]Amasja slo Edom i Saltdalen, en hær på ti tusen mann. Han inntok Sela og kalte det Jokte'el, som det heter den dag i dag.»

Den korte beretningen om at edomittene ble slått i Saltdalen, og at byen Sela ble inntatt, blir utfylt i 2 Krøn 25,6–16. Der står det at Amasja ville styrke sin egen store hær med hundre tusen israelittiske leiesoldater. Men da en profet formante ham, sendte han dem hjem igjen, og i raseri plyndret de flere av Judas byer på hjemveien.

Edomittene hadde gjort seg fri fra Juda under Joram (8,20 ff.). Nå ville Amasja gjenreise herredømmet over dem, og det lyktes ham så langt at han slo dem fullstendig. Han drepte ti tusen i slaget og inntok deretter hovedstaden deres. Derfor kunne også hans etterfølger Ussia igjen legge den edomittiske havnebyen Eilat inn under sitt rike (v. 22).

Saltdalen er en sumpet saltslette sør for Dødehavet (se 2 Sam 8,13). Etter 2 Krøn 25,12 ble det i tillegg til de ti tusen som falt i slaget, tatt ti tusen edomitter til fange, og de ble styrtet levende ned fra toppen av en klippe.

Sela (*hassela*, הַסֶּלַע, «klippen») står med artikkel, fordi navnet bygger på byens særpreg. Det var trolig edomittenes hovedstad, som grekerne kalte Petra. Byen lå i en dal omgitt av klipper, og husene var delvis hogd ut i fjellet. Prektige ruiner av denne handelsbyen, som ennå blomstret i de første århundrene etter Kristus, er bevart i Wadi Musa («Mosedalen»), omtrent to dagsreiser fra sørenden av Dødehavet, øst for fjellet Hor.

V. 8. Amasja utfordrer Joasj

> «[8]På den tiden sendte Amasja bud til Israels konge Joasj, sønn av Joakas, Jehus sønn, og sa: Kom, la oss prøve styrke med hverandre!»

Amasja utfordret så Israels konge Joasj til krig. Den ytre grunnen var nok de fiendtlige handlingene de israelittiske troppene hadde gjort seg skyldige i, de som var leid til krigen mot Edom og så sendt hjem igjen (2 Krøn 25,13).

Men den indre grunnen var hovmodet som hadde grepet Amasja etter seieren over edomittene. Det rev ham så med seg at han glemte Herren sin Gud, som han hadde å takke for seieren. Han førte edomittenes guder, som han hadde tatt i krigen, til Jerusalem og tilba dem, og profeten som refset ham for denne avgudsdyrkelsen, fikk han til å tie med trusler (2 Krøn 25,14 ff.). Og i hovmodig tillit til sin egen makt utfordret han Israels konge til krig.

V. 9–10. Fabelen om tornebusken og sederen

> «[9]Men Israels konge Joasj sendte bud til Judas konge Amasja og svarte: Tornebusken på Libanon sendte bud til sederen på Libanon og sa: La min sønn få din datter til hustru! Men de ville dyrene på Libanon kom farende og trampet ned tornebusken. [10]Du har slått Edom, og derfor er du blitt overmodig. Vær tilfreds med den æren, og bli hjemme! Hvorfor vil du kalle ulykken ned over deg, så du går til grunne, både du og Juda med deg?»

Den frekke utfordringen «Kom, la oss prøve styrke med hverandre», det vil si måle krefter i krig, besvarte Joasj med en fabel, lik den Jotam en gang hadde formant sine landsmenn med (Dom 9,8 ff.). Fabelen skal selvsagt ikke tolkes bokstavelig, som om Amasja var tornebusken, Joasj sederen og de ville dyrene krigerne.

Tornebusken som setter seg på like fot med sederen, er et bilde på en hovmodig mann som overvurderer sin egen styrke. Ønsket den bærer fram for sederen, er et bilde på et ønske som går ut over det ens stand tillater. Thenius har derfor ingen grunn til å slutte av dette at Amasja tenkte på å legge Israel under Juda igjen. At et villdyr tramper ned tornebusken, skal bare vise hvor brått undergangen kan komme over den hovmodige midt i hans dristige planer.

V. 10 anvender fabelen: Seieren over Edom har gjort deg overmodig. «Hjertet ditt har løftet deg opp», det vil si: Du er blitt hovmodig. «Vær tilfreds med den æren» du har vunnet i Edom, «og bli hjemme!» Hvorfor vil du yppe strid med ulykken? Ulykken blir her tenkt som en fiende han ville kjempe mot.

V. 11–14. Juda blir slått ved Bet-Sjemesj

> «[11]Men Amasja hørte ikke på ham. Da dro Israels konge Joasj opp, og han og Judas konge Amasja prøvde styrke med hverandre ved Bet-Sjemesj, som hører til Juda. [12]Og Judas menn ble slått av Israels menn, og de flyktet hver til sitt hjem. [13]Men Judas konge Amasja, sønn av Joasj, Akasjas sønn, ble tatt til fange av Israels konge Joasj ved Bet-Sjemesj. Og da de kom til Jerusalem, rev han ned et stykke av Jerusalems mur, fra Efra'im-porten til Hjørneporten, fire hundre alen. [14]Og han tok alt det gull og sølv og alle de kar som fantes i Herrens hus og i skattkamrene i kongens hus, og dessuten gisler. Så vendte han tilbake til Samaria.»

Amasja ga ikke akt på advarselen. Slaget sto ved Bet-Sjemesj, nå Ain Sjems, på grensen mellom Juda og Dan (se Jos 15,10). Juda ble slått av Israel, og hver mann flyktet hjem. Joasj tok kong Amasja til fange og kom til Jerusalem. Der lot han fire hundre alen av muren rive ned ved Efra'im-porten og bort til Hjørneporten. Så vendte han tilbake til Samaria med skattene fra palasset og templet og med gisler.

Den hebraiske teksten skal leses «og han kom». Det er ingen grunn til å rette den etter Krønikebøkene, enda lesemåten der gjør tanken klarere (2 Krøn 25,23: «Han førte ham til Jerusalem»). For når Joasj tok Amasja til fange ved Bet-Sjemesj og så kom til Jerusalem, hadde han uten tvil fangen med seg. Amasja ble jo sittende som konge og regjerte i femten år etter at Joasj var død (v. 17).

Efra'im-porten, som vanligvis regnes for den samme som Benjamin-porten (Jer 37,13; Sak 14,10), lå midt i nordmuren av Jerusalem, der veien gikk til Benjamin og Efra'im. Hjørneporten lå i det nordvestre hjørnet av den samme muren, som vi ser av Jer 31,38 og Sak 14,10.

Når Joasj lot fire hundre alen av muren rive ned fra Efra'im-porten til Hjørneporten, var avstanden mellom de to portene ikke mer enn fire hundre alen. Det passer på nordmuren av Sion, men ikke på den andre muren, som vernet nedre by mot nord. Den må ha vært lengre, og etter 2 Krøn 32,5 ble den trolig først bygd av Hiskia. Joasj ødela dette stykket av Sion-muren for å gjøre byen forsvarsløs, for Jerusalem var lettest å innta fra den flate nordsiden.

Skattene fra templet og palasset som Joasj tok med seg, kan etter 12,18 ikke ha vært særlig store. Gislene (*bne hatta'arubot*, בְּנֵי הַתֵּעָרֻבוֹת,

egentlig «pantets sønner») tok han i bytte mot at han løslot Amasja, som pant på at han skulle holde fred.

V. 15–17. Joasjs død

> «[15]Det som ellers er å fortelle om Joasj, om det han gjorde, og om hans store gjerninger og hans krig med Judas konge Amasja, det er skrevet i Israels kongers krønike. [16]Og Joasj la seg til hvile hos sine fedre og ble begravet i Samaria hos Israels konger. Så ble hans sønn Jeroboam konge etter ham. [17]Judas konge Amasja, Joasjs sønn, levde femten år etter at Israels konge Joasj, Joakas' sønn, var død.»

At slutten på Joasjs regjering blir nevnt en gang til, med formelen fra 13,12–13, kan trolig forklares med at den i Israels kongers krønike sto etter beretningen om krigen mellom Joasj og Amasja. Det ser vi av at navnet her alltid står i den eldre formen *Jehoasj* (יְהוֹאָשׁ), mens 13,12–13 har den yngre formen *Joasj* (יוֹאָשׁ), som forfatteren selv nok brukte.

Men forfatteren kan ha gjentatt opplysningene slik han fant dem i kildene, på grunn av v. 17: at Amasja levde femten år lenger enn Joasj. Han så i det et vitnesbyrd om Guds nåde. Gud ville ikke ødelegge Amasja til tross for hans hovmod, men berget ham fra mer skade ved at seierherren døde.

Amasja ble konge i det andre av Joasjs seksten regjeringsår og førte krig mot edomittene og vant over dem før krigen mot Israel. Krigen mot Israel kan derfor bare ha falt i Joasjs siste år, og kongen kan ikke ha levd særlig lenge etter at han hadde seiret over Judas konge.

V. 18–20. Sammensvergelsen mot Amasja

> «[18]Det som ellers er å fortelle om Amasja, det er skrevet i Judas kongers krønike. [19]De gjorde en sammensvergelse mot ham i Jerusalem. Da flyktet han til Lakisj, men de sendte folk etter ham til Lakisj og drepte ham der. [20]Så kjørte de ham derfra med hester, og han ble begravet i Jerusalem hos sine fedre i Davids by.»

Amasja døde ikke en naturlig død, like lite som hans far Joasj. De gjorde en sammensvergelse mot ham i Jerusalem. Han flyktet til Lakisj, men de sendte mordere etter ham, og de drepte ham der. Eldre utleggere søkte årsaken til sammensvergelsen i det uheldige utfallet av krigen mot Joasj. Men det strider mot at sammensvergelsen ikke brøt ut før femten år eller mer etter den krigen.

Riktignok står det i 2 Krøn 25,27: «Men fra den tid Amasja falt fra Herren, gjorde de en sammensvergelse mot ham.» Men heller ikke

det kan forstås annerledes enn at frafallet hans vakte misnøye, som til slutt førte til en sammensvergelse. Frafallet begynte nemlig da han førte edomittiske guder inn i Jerusalem etter seieren over Edom, altså før krigen mot Joasj, i den første delen av hans regjering. Og en sammensvergelse kan umulig ha pågått i femten år eller mer før den brøt ut. Lakisj i Judas lavland er trolig bevart i ruinene Umm Lakis (se Jos 10,3).

«De kjørte ham med hester», det vil si på likvognen som kongens hester var spent for. Slik førte de ham til Jerusalem, og der ble han begravet hos sine fedre, altså i kongegraven.

V. 21–29. Asarja blir konge

> «[21]Hele Judas folk tok Asarja, som da var seksten år gammel, til konge etter hans far Amasja. [22]Han gjorde Eilat til en befestet by og vant den tilbake til Juda, etter at kongen hadde lagt seg til hvile hos sine fedre.»

Hele Judas folk, det vil si hele folket og ikke hele hæren (Thenius), gjorde så hans sønn Asarja (Ussia) til konge. Han var bare seksten år gammel. Han blir kalt Asarja her, flere steder i kap. 15 og i 1 Krøn 3,12, men Ussia i 15,13.30.32.34, i 2 Krøn 26 og hos profetene (Jes 1,1; 6,1; Hos 1,1; Am 1,1; Sak 14,5). Vekslingen er for gjennomført til at den kan skyldes en skrivefeil, og at han skulle ha tatt navnet Ussia som konge, forklarer ikke hvorfor begge navnene brukes i de historiske bøkene.

Vi må heller anta at de to navnene, som betyr nesten det samme, ble brukt om hverandre: Asarja (*asarja*, עֲזַרְיָה, «hos Herren er hjelp») og Ussia (*ussijja*, עֻזִּיָּה, «Herren er hans styrke»). Det støttes av det Bertheau peker på: Blant Kehats etterkommere finner vi en Ussia som også heter Asarja (1 Krøn 6,24.36), og blant Hemans etterkommere en Ussiel som også heter Asarel (1 Krøn 25,4.18).

Straks etter at Ussia var blitt konge, bygde han, det vil si befestet han, den edomittiske havnebyen Eilat (se 1 Kong 9,26) og vant den tilbake til Juda. Det viser at Ussia fullførte det arbeidet med å legge Edom under seg igjen som faren hadde begynt. At opplysningen står her, rett etter at han ble konge og før beretningen om hvor lenge og i hvilken ånd han regjerte, kan trolig forklares med hvor viktig dette verket var. Det preget begynnelsen av hans regjering og viste tydelig hvor kraftig den var.

V. 23–24. Jeroboam II blir konge i Israel

«[23]I Judas konge Amasjas, Joasjs sønns femtende år ble Jeroboam, sønn av Israels konge Joasj, konge i Samaria. Og han regjerte i førtien år. [24]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne. Han vendte seg ikke bort fra noen av de syndene som Jeroboam, Nebats sønn, hadde gjort og fått Israel til å gjøre.»

At Jeroboam, Joasjs sønn, ble konge i Amasjas femtende år, stemmer med v. 17, der det står at Amasja levde femten år lenger enn Joasj, for Amasja regjerte i tjueni år. Men at Jeroboam regjerte i førtien år, stemmer ikke med 15,8, der hans sønn Sakarja først blir konge i Asarjas (Ussias) trettiåttende år. Thenius vil derfor endre tallet 41 til 51, og Ewald til 53. Se mer om dette ved 15,8. Også Jeroboam holdt fast ved fedrenes bildedyrking, men han hevet riket sitt opp til stor makt igjen.

V. 25. Israels gamle grenser gjenreist

«[25]Han vant tilbake landområdene som hadde tilhørt Israel fra der hvor veien går til Hamat, og til Ødemarks-havet, slik som Herren, Israels Gud, hadde talt ved sin tjener profeten Jona, Amittais sønn, fra Gat-Hefer.»

Jeroboam gjenreiste Israels grense fra veien til Hamat i nord, så langt riket hadde nådd på Salomos tid (1 Kong 8,65), til Ødemarks-havet, det vil si Arabahavet eller Dødehavet. Betegnelsen på sørgrensen av tistammeriket er hentet fra 5 Mos 3,17 og 4,49. Dette skjedde «slik som Herren hadde talt ved profeten Jona», og Jona hadde trolig brukt denne betegnelsen fra Mosebøkene i det han forkynte.

Utstrekningen av Israels rike under Jeroboam blir angitt på samme måte i Am 6,14. Men i stedet for «Ødemarks-havet» står det der «bekken i ødemarken», etter all sannsynlighet Wadi el-Ahsa, som dannet grensen mellom Moab og Edom. Av det ser vi at Jeroboam også hadde lagt moabittene inn under sitt rike. Det er sannsynlig ut fra 3,6 ff., og det ligger også i ordene om at han gjenreiste Israels gamle grense.

Om profeten Jona, Amittais sønn, se kommentaren til Jona 1,1. Gat-Hefer i Sebulons stamme er nå landsbyen Mesjhed nord for Nasaret (se Jos 19,13).

V. 26–27. Herrens barmhjertighet

> «[26]For Herren hadde sett at Israel var kommet i bitter nød. Det var ute både med store og små, og det var ingen til å hjelpe Israel. [27]Herren hadde ikke sagt at han ville utslette Israels navn under himmelen, derfor frelste han dem ved Jeroboam, Joasjs sønn.»

Den dypere grunnen til at Israel ble styrket på Jeroboams tid, lå i Guds barmhjertighet. Herren så den store nøden og hjelpeløsheten i Israel, og han hadde ennå ikke uttalt dommen om å forkaste folket. Derfor sendte han hjelp ved Jeroboam.

«Det var ute både med store og små» er tatt ordrett fra 5 Mos 32,36. Det viser at Israels rike var kommet i den ytterste nød, slik Moses hadde forutsagt der, og at Herren måtte gripe inn med sin hjelp om ikke hans folk skulle gå helt til grunne. «Herren hadde ikke sagt», det vil si at han ennå ikke hadde uttalt dommen om forkastelse gjennom en profets munn. Å utslette navnet «under himmelen» er en forkortet måte å si «blant folkene som bor under himmelen».

V. 28–29. Jeroboams død

> «[28]Det som ellers er å fortelle om Jeroboam, om alt det han gjorde, og om alle hans store gjerninger, om de kriger han førte og hvordan han vant tilbake til Israel den del av Damaskus og Hamat som før hadde tilhørt Juda, det er skrevet i Israels kongers krønike. [29]Jeroboam la seg til hvile hos sine fedre, hos Israels konger, og hans sønn Sakarja ble konge etter ham.»

Om resten av Jeroboams historie får vi bare en antydning: Han vant tilbake til Israel det av Damaskus og Hamat som hadde tilhørt Juda, det vil si at han la det inn under Israels rike igjen. Meningen er: alt det i de to rikene Damaskus og Hamat som før hadde tilhørt Juda på Davids og Salomos tid.

Med Damaskus og Hamat menes ikke byene, men rikene. Byen Hamat hørte aldri til Israels rike, og den lå utenfor de grensene Moses hadde satt for Israel (se 4 Mos 34,8). Den kan derfor ikke ha blitt vunnet *tilbake* av Jeroboam. Med byen Damaskus var det annerledes. Den hadde David erobret, og selv Salomo hadde ikke mistet den for godt (se 1 Kong 11,24). Når det gjelder Damaskus, er altså hovedstaden regnet med i riket.

Jeroboam regjerte i førtien år, og han døde derfor i Ussias tjuesjuende år. Ble sønnen hans først konge i Ussias trettiåttende år, slik

15,8 sier, kan han ikke ha kommet på tronen straks etter farens død (se 15,8).

Kapittel 15. Ussia, Jotam og Israels siste konger

V. 1–16. Asarja blir konge

«[1]I Israels konge Jeroboams tjuesjuende år ble Asarja, sønn av Judas konge Amasja, konge.»

Om Asarjas (Ussias) regjering, se også 2 Krøn 26. Opplysningen om at Asarja ble konge «i Jeroboams tjuesjuende år», strider mot 14,2.16–17.23. Amasja ble konge i Joasjs andre år og levde femten år etter Joasj (14,2.17), og Jeroboam fulgte sin far Joasj i Amasjas femtende år (14,23). Amasja døde altså i Jeroboams femtende år.

Etter 14,21 gjorde folket Asarja til konge etter at faren var myrdet, og det utelukker at tronen sto tom en tid. Asarja må derfor ha blitt konge i Jeroboams femtende år. «Det tjuesjuende året» kan bare ha kommet inn i teksten ved at talltegnene (15) טו og (27) כז ble forvekslet, og vi må lese «i det femtende året».

V. 2–5. Ussias regjering og spedalskhet

«[2]Han var seksten år gammel da han ble konge, og regjerte femtito år i Jerusalem. Hans mor hette Jekolja og var fra Jerusalem. [3]Han gjorde det som var rett i Herrens øyne, nøyaktig som hans far Amasja hadde gjort. [4]Men offerhaugene ble ikke nedlagt, folket fortsatte med å ofre og brenne røkelse på haugene. [5]Herren slo kongen, så han ble spedalsk til sin dødsdag. Han bodde i et hus for seg selv, og Jotam, kongens sønn, sto for kongens hus og dømte landets folk.»

Om Ussias femtito år lange regjering får vi bare den alminnelige karakteristikken i den faste formelen; ikke en eneste enkelt gjerning blir nevnt. Likevel hevet han etter 2 Krøn 26 riket sitt til stor jordisk

makt og velstand. Grunnen er trolig ingen annen enn at det han satte i verk, ikke fikk varig betydning for utviklingen av Judas rike. Alle de gode fruktene av hans regjering ble ødelagt igjen av den ugudelige Akas.

Ussia gjorde det som var rett i Herrens øyne, slik hans far Amasja hadde gjort. Amasja var utro mot Herren i sine siste regjeringsår, og på samme måte søkte Ussia Gud bare så lenge Sakarja levde, han som hadde innsikt i Guds syner. Så lenge ga Gud ham framgang. Han førte seierrike kriger mot filistrene og araberne, befestet Jerusalems murer med sterke tårn, bygde vakttårn i ørkenen og hogde ut brønner for sine store buskaper. Han fremmet jordbruk og vindyrking og bygde opp en stor og godt utrustet hær (2 Krøn 26,5–15).

Men den store makten han vant, gjorde ham så hovmodig at han ville gjøre seg til ypperstepresten i sitt rike, slik hedenske konger gjorde. Han tilranet seg de hellige oppgavene som etter loven bare tilhørte de levittiske prestene, og ville brenne røkelse i templet. For det ble han straffet med spedalskhet på stedet (v. 5; jf. 2 Krøn 26,16 ff.). Også vår beretning framstiller kongens spedalskhet som en straff fra Gud: «Herren slo kongen, så han ble spedalsk.» Det forutsetter en skyld, og det bekrefter den fyldigere beretningen om skylden i Krønikebøkene.

Kritikerne har trukket denne beretningen i tvil med den feilaktige forutsetningen at den mektige kongen bare ville gjenreise det kongelige yppersteprestembetet som David og Salomo hadde utøvd. Men Oehler har vist at et slikt syn er helt grunnløst. Det står ingen steder at David og Salomo med egne hender utførte de oppgavene loven ga prestene ved offeret. Når disse kongene bar fram offer, er det ikke utelukket at prestene var med (2 Sam 6,17; 1 Kong 3,4 o.a.).

Da Ussia var blitt spedalsk, måtte han bo i et hus for seg selv, og han satte sin sønn Jotam over kongens hus til å dømme folket, det vil si til å lede rikets styre. Verken vår beretning eller Krønikebøkene sier når dette skjedde. Men straffen kan ikke ha rammet ham før i de ti siste av hans femtito regjeringsår. Sønnen var bare tjuefem år gammel da faren døde (v. 33; 2 Krøn 27,1), og han overtok straks ledelsen av rikets saker. Han må altså ha vært minst femten år gammel.

Huset Ussia bodde i, heter på hebraisk *bet hachofsjit* (בֵּית הַחָפְשִׁית). Mange har forstått det som et sykehus eller spedalskehus, ut fra et arabisk ord for «svak». Men den betydningen finnes ikke på hebraisk,

der *chofsji* (חָפְשִׁי) bare betyr «fri, satt i frihet». Aquila har derfor rett når han oversetter «frihetens hus». Kimchi forklarer at de som bodde der, var sendt bort fra det menneskelige fellesskapet. Kanskje er det enda riktigere å si at de var løst fra verden og dens rettigheter og plikter, eller avskåret fra samfunnet med Gud og mennesker.

V. 6–7. Ussias død

> «[6]Det som ellers er å fortelle om Asarja og om alt det han gjorde, det er skrevet i Judas kongers krønike. [7]Asarja la seg til hvile hos sine fedre, og de begravde ham hos hans fedre i Davids by. Og hans sønn Jotam ble konge etter ham.»

Da Ussia døde, ble han begravet hos sine fedre i Davids by. Men fordi han døde av spedalskhet, ble han ikke lagt i kongeslektens grav, men, som Krønikebøkene utfyller, «på den begravelsesplassen som tilhørte kongene» (2 Krøn 26,23). Trolig ble han altså begravet i jorden, slik vi gjør. Hans sønn Jotam ble ikke konge før etter Ussias død. Han hadde ikke vært medregent, men bare ledet rikets saker mens faren var spedalsk.

V. 8. Sakarja blir konge i Israel

> «[8]I Judas konge Asarjas trettiåttende år ble Sakarja, Jeroboams sønn, konge over Israel i Samaria. Han regjerte i seks måneder.»

Jeroboam døde i Ussias tjuesjuende år (se 14,29). Mellom hans død og sønnens tronbestigelse ligger det altså elleve år uten konge, slik nesten alle tidsregnere siden Ussher har antatt.

Riktignok kan dette tomrommet fjernes ved å anta at Jeroboam regjerte i femtien eller femtitre år i stedet for førtien, uten at samtidighetsangivelsene da må endres. Men det er lite sannsynlig at talltegnene for 51 eller 53 er forvekslet med tegnet for 41. Dessuten taler striden om tronen, som vi møter etter Sakarjas svært korte regjering, sammen med flere hentydninger hos profeten Hosea, heller for at lovløsheten brøt ut straks etter Jeroboams død. Vi mener derfor at antakelsen om en tid uten konge står på et bedre grunnlag enn å fjerne motsigelsen i tidsregningen ved å endre teksten.

V. 9–12. Sakarja blir drept

> «[9]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, slik som hans fedre hadde gjort. Han vendte seg ikke bort fra Jeroboams, Nebats sønns synder, som han hadde fått Israel til å gjøre. [10]Og Sjallum, sønn av

> Jabes, fikk i stand en sammensvergelse mot ham og slo ham i hjel mens folket så det, og ble konge etter ham. [11]Det som ellers er å fortelle om Sakarja, det er skrevet i Israels kongers krønike. [12]Slik gikk det ordet i oppfyllelse som Herren hadde talt til Jehu. Han hadde sagt: Dine sønner skal sitte på Israels trone til fjerde ledd. Og slik ble det.»

Også Sakarja holdt fast ved fedrenes synd med kalvedyrkingen, og derfor gikk Herrens ord til Jehu i oppfyllelse på ham (10,30). Sjallum, Jabes' sønn, fikk i stand en sammensvergelse og drepte ham «mens folket så det», det vil si åpenlyst for alles øyne.

Israel lot seg verken føre til omvendelse ved Guds nåde i Joasjs og Jeroboams tid eller ved de harde dommene før den tiden. Folket vendte heller ikke tilbake til Herren, sin Gud og Konge, ved profetene Hoseas og Amos' alvorlige formaninger. Derfor kunne ikke forkastelsesdommen utebli. Til slutt måtte den bryte løs over et folk som så skammelig foraktet Guds nåde, langmodighet og paktstroskap. Vi ser derfor at riket etter Jeroboams død skynder seg med raske skritt mot sin undergang.

I de sekstito årene mellom Jeroboams død og Salmanassars erobring av Samaria rådet lovløsheten to ganger, i alt i tjue år. Seks konger fulgte etter hverandre, og bare én av dem, Menahem, døde en naturlig død og ble etterfulgt av sin sønn. De andre fem ble styrtet og myrdet av opprørere.

Som Witsius med rette sier, gikk det derfor ved mordet på Sakarja i oppfyllelse ikke bare det Hosea hadde sagt: «Jeg vil hjemsøke Israels blodskyld på Jehus hus», men også det som følger: «og gjøre ende på kongedømmet i Israels hus» (Hos 1,4). Med Sakarja tok kongedømmet i Israel i virkeligheten slutt. «For Sakarjas etterfølgere var ikke så mye konger som røvere og tyranner, uverdige til det opphøyde kongenavnet. Det tyranniet de hadde vunnet med urett og utøvd med urett, mistet de igjen med vanære» (Witsius).

V. 13–16. Sjallum og Menahem

> «[13]Sjallum, sønn av Jabes, ble konge i Judas konge Ussias trettiende år, og regjerte en måneds tid i Samaria. [14]Da dro Menahem, Gadis sønn, opp fra Tirsa og kom til Samaria og slo i hjel Sjallum, Jabes' sønn, i Samaria og ble konge etter ham. [15]Det som ellers er å fortelle om Sjallum og om den sammensvergelsen han fikk i stand, det er

> skrevet i Israels kongers krønike. [16]På den tiden dro Menahem ut fra Tirsa og herjet Tifsah med alt som var der, og hele landområdet som hører til. Byen hadde ikke åpnet portene for ham, derfor herjet han den. Alle de kvinner i byen som var med barn, skar han opp.»

Sjallum regjerte bare en hel måned. Så førte Menahem, Gadis sønn, krig mot ham fra Tirsa, slo ham og drepte ham. Menahem må ha vært hærfører eller øverstkommanderende, slik Josefus sier.

Straks han var blitt konge, slo Menahem Tifsah, det vil si Thapsakus ved Eufrat. Byen er for lengst helt forsvunnet og skal trolig søkes i nærheten av dagens Rakka. Den var nordøstre grenseby i Israels rike på Salomos tid (1 Kong 4,24). Da Jeroboam II gjenreiste de gamle grensene, kom den igjen under Israels rike (14,25.28), men trolig hadde den falt fra igjen under lovløsheten etter Jeroboams død. «Fra Tirsa» betyr ikke at Menahem herjet landet fra Tirsa til Tifsah, men at han slo Tifsah med Tirsa som utgangspunkt.

At opplysningen står her, rett etter beretningen om at Menahem tok tronen og før historien om hans regjering, svarer til opplysningen om Eilat hos Ussia (14,22). Den må forklares på samme måte: Felttoget mot Tifsah innledet Menahems regjering, og som vi kan slutte av v. 19, fikk det store følger både for hans egen regjering og for Israels rike som helhet.

Grunnen til at han dro ut fra Tirsa mot Tifsah, var nok at hæren Menahem førte, lå i Tirsa. Byen er dagens Tallusa, bare tre timers vei øst for Samaria (se 1 Kong 14,17). Trolig hadde han dratt til Samaria med bare en liten styrke for å styrte Sjallum, Sakarjas morder og tronraner, og gjøre seg selv til konge.

Det er mulig at hæren alt var samlet i Tirsa for å dra mot Tifsah, som hadde falt fra Israel da Sjallum tok tronen ved å myrde Sakarja. Da Menahem hadde ryddet tronraneren av veien, gjennomførte han i så fall straks det felttoget som alt var bestemt, inntok Tifsah og straffet byen svært grusomt for frafallet. Om den grusomme skikken å skjære opp kvinner som var med barn, se 8,12; Am 1,13 og Hos 14,1.

Tifsah (*tifsach*, תִּפְסַח, «vadested») ser ut til å ha vært en sterk festning. Den lå på vestbredden av Eufrat, ved enden av den store handelsveien fra Egypt, Fønikia og Syria til Mesopotamia og rikene i

det indre Asia, og derfor var den svært viktig for Israels rike.[1]

V. 17–38. Menahems regjering

> «[17]I Judas konge Asarjas trettiniende år ble Menahem, Gadis sønn, konge over Israel i Samaria, og han regjerte i ti år. [18]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne. Så lenge han levde, vendte han seg ikke bort fra Jeroboams, Nebats sønns synder, som han hadde fått Israel til å gjøre.»

Menahem regjerte i ti hele år (se v. 23), og i sitt forhold til Gud lignet han forgjengerne. Uttrykket «så lenge han levde»[2] i v. 18 er svært påfallende, for en slik tidsangivelse står ikke ellers i den faste formelen, verken i dette kapitlet (v. 24 og 28) eller andre steder (3,3; 10,31; 13,2.11). Septuaginta har i stedet «i hans dager». Sammenligner vi med v. 29, «I Pekahs dager kom …», kan den opprinnelige teksten muligens ha vært «I hans dager kom (Pul)». Ved en skrivefeil kan det ha blitt til «alle hans dager», som så ble knyttet til setningen foran.

V. 19–22. Pul, Assyrias konge

> «[19]Kongen i Assyria, Pul, falt inn i landet. Da ga Menahem tusen talenter sølv til Pul for at han skulle støtte ham og trygge kongedømmet i hans hånd. [20]De pengene som Menahem skulle gi til kongen i Assyria, fikk han inn ved å legge skatt på Israel, på alle rikmenn, femti sekel på hver. Så vendte kongen i Assyria tilbake og ble ikke lenger i landet. [21]Det som ellers er å fortelle om Menahem og om alt det han gjorde, det er skrevet i Israels kongers krønike. [22]Så la Menahem seg til hvile hos sine fedre, og hans sønn Pekahja ble konge etter ham.»

På Menahems tid falt Assyrias konge Pul inn i landet, og Menahem ga ham tusen talenter sølv «for at han skulle støtte ham og trygge kongedømmet i hans hånd». De fleste utleggere fra Efraim Syreren av har forstått dette sammen med Hos 5,13, som om Menahem kalte Pul inn for å trygge sitt styre med hans hjelp.

Men Hoseas ord, «Efra'im gikk til Assur» for å søke hjelp (jf. 7,11; 8,9), er altfor generelle til at de kan gjelde Menahem særskilt. Og at

[1]Mange mener at Tifsah var en by mellom Tirsa og Samaria, som Menahem ødela på veien for å styrte Sjallum. Men det er lite sannsynlig at det lå en sterk festning mellom Tirsa og Samaria som han måtte innta før han kunne styrte tronraneren i hovedstaden. Navnet «vadested» passer heller ikke for en by i fjellene der, og Thenius må endre Tifsah til Tappuah uten noen kritisk grunn.

[2]**«så lenge han levde»** kol-jamav, כָּל־יָמָיו, «alle hans dager»

Menahem skulle ha kalt Pul inn i landet, strider mot ordene i vårt vers: «Pul falt inn i landet.»

At Menahem ga Pul tusen talenter sølv da han kom, for at han skulle hjelpe ham å trygge sitt styre, forutsetter i høyden at et parti som sto mot Menahem, hadde kalt assyrerne inn for å styrte tronraneren.

I alle fall kan vi godt tenke oss, i full samsvar med ordene i beretningen, at Pul dro mot Israel på egen hånd, kanskje fordi Menahem hadde gått mot Thapsakus. Hans komme ble da brukt som en god anledning til å bestride Menahem den tronen han hadde tilranet seg. Ved å betale skatten fikk Menahem assyreren til å dra bort, og slik tok han fra motpartiet den assyriske støtten og trygget sitt eget styre.

For å skaffe beløpet la Menahem en skatt på femti sekel på hver mann som hadde formue. «Rikmenn»[3] betyr her ikke krigere, men formuende menn, som i Rut 2,1 og 1 Sam 9,1.

Pul var den første assyriske kongen som falt inn i Israels rike. Han banet veien for at etterfølgerne hans kunne erobre dette riket og utvide assyrernes makt helt til Egypt. Etter M. von Niebuhrs grundige undersøkelse var Pul, hvis navn ennå ikke er funnet på de assyriske monumentene, den siste kongen i Ninive av derketadenes ætt, som etter Berossos ennå hersket over Babylon, og den nest siste av dette dynastiet.[4]

V. 23–26. Pekahja

> «[23]I Judas konge Asarjas femtiende år ble Pekahja, Menahems sønn, konge over Israel i Samaria, og han regjerte i to år. [24]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne. Han vendte seg ikke bort fra Jeroboams, Nebats sønns synder, som han hadde fått Israel til å gjøre. [25]Og hans høvedsmann Pekah, sønn av Remalja, fikk i stand en sammensvergelse mot ham og slo ham i hjel i Samaria i borgen i kongens hus. Han drepte også Argob og Arje. Han hadde med seg femti mann av gileadittene, og da han hadde drept Pekahja, ble han konge etter ham. [26]Det som ellers er å fortelle om Pekahja og om alt det han gjorde, det er skrevet i Israels kongers krønike.»

[3] **«Rikmenn»** gibbore chajil, גִּבּוֹרֵי חָיִל

[4] Riktignok er det funnet spor av felttoget hans. En innskrift som er tydet med temmelig stor sikkerhet, forteller at kong Minikhimmi av Samirina, det vil si Menahem av Samaria, betalte skatt til en assyrisk konge. Men navnet på denne kongen er ikke fastslått. Rawlinson og Oppert leser det som Tiglat-Pileser, mens Niebuhr mener at det er Puls fulle navn.

Menahem ble konge i Ussias trettiniende år og regjerte i ti år, og han må derfor ha dødd i Ussias førtiniende år. Ble sønnen hans først konge i det femtiende året, må det ha gått noen måneder mellom Menahems død og Pekahjas tronbestigelse. Det kom trolig av at noen, i den oppløsningen riket var i, gjorde Pekahja tronen stridig.

Pekahja regjerte i forgjengernes ånd, men bare i to år. Hans høvedsmann (*sjalisj*, שָׁלִישׁ, se 2 Sam 23,8), Pekah, gjorde en sammensvergelse mot ham og drepte ham i borgen i kongens palass (se 1 Kong 16,18), og med ham Argob og Arje.

Argob og Arje var ikke Pekahs medsammensvorne som hjalp ham å drepe kongen, men Pekahjas fyrster, trolig hans adjutanter, som ble drept av de sammensvorne da de forsvarte kongen sin. Det krever ordene som følger: «Han hadde med seg femti mann av gileadittene», det vil si at de hjalp ham. Gileadittene hørte trolig til kongens livvakt og sto under høvedsmannen Pekahs kommando.

V. 27–29. Pekah og Tiglat-Pileser

> «[27]I Judas konge Asarjas femtiandre år ble Pekah, Remaljas sønn, konge over Israel i Samaria, og han regjerte i tjue år. [28]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne. Han vendte seg ikke bort fra Jeroboams, Nebats sønns synder, som han hadde fått Israel til å gjøre. [29]I Israels konge Pekahs dager kom kongen i Assyria Tiglat-Pileser og tok Ijon og Abel-Bet-Ma'aka og Janoah og Kedesj og Hasor og Gilead og Galilea, hele Naftalis land, og han bortførte innbyggerne til Assyria.»

Pekah, Remaljas sønn, regjerte i tjue år.[5]

I hans regjeringstid kom den assyriske kongen Tiglat-Pileser. Han erobret de befestede byene rundt Merom-sjøen, tok Gilead og Galilea, hele Naftalis land, og førte innbyggerne bort til Assyria. Navnet står i flere former i Bibelen og på de assyriske monumentene, men lesningen og betydningen er usikker. Etter M. von Niebuhr var han den siste kongen av derketadenes dynasti. Da mederne og babylonerne rev seg løs fra Assyrias herredømme etter Puls død, prøvde han å gjenreise og

[5]Det ser ut til å stride mot v. 30, der Pekah blir drept i Jotams tjuende år, altså i Akas' fjerde år, og mot 17,1, der hans morder Hosea blir konge i Akas' tolvte år. Ewald og Thenius vil derfor forlenge Pekahs regjering til tjueni eller tretti år. Men da oppnår de likevel ikke samsvar verken med v. 30 eller med 17,1. Se mer ved v. 30 og 17,1.

utvide det gamle riket.[6]

Etter v. 29 og 16,9 falt hans felttog mot Israel i Pekahs siste år, da Akas var blitt konge i Juda. Opptellingen av erobringene i Israels rike begynner med de viktigste byene, trolig de fremste festningene. Deretter følger landskapene han tok, og hvis innbyggere han førte bort.

Ijon er trolig dagens Ayun i nordøstre kant av Merj Ayun. Abel-Bet-Ma'aka er dagens Abil el-Kamh nordvest for Hule-sjøen (se 1 Kong 15,20). Janoah må ikke forveksles med Janoah på grensen mellom Efra'im og Manasse (Jos 16,6–7). Den skal søkes i Galilea eller Naftalis stammeområde og er ennå ikke funnet. Kedesj lå i fjellene vest for Hule-sjøen og er bevart som en ubetydelig landsby med det gamle navnet (se Jos 12,22). Hasor lå i samme trakt, men er ennå ikke sikkert påvist (se Jos 11,1).

Gilead er hele landet øst for Jordan, Rubens, Gads og halve Manasses stammeområde (1 Krøn 5,26). Jeroboam II hadde bare kort tid før vunnet det tilbake fra syrerne og lagt det under Israel igjen (14,25). Galilea blir nærmere bestemt ved tillegget «hele Naftalis land» (se 1 Kong 9,11). I stedet for «til Assyria» nevner 1 Krøn 5,26 de ulike landskapene fangene ble ført til. Se mer om dette ved 17,6.

V. 30–31. Hosea dreper Pekah

> «[30]Og Hosea, Elas sønn, fikk i stand en sammensvergelse mot Pekah, Remaljas sønn, og slo ham i hjel og ble konge etter ham i Jotams, Ussias sønns tjuende år. [31]Det som ellers er å fortelle om Pekah og om alt det han gjorde, det er skrevet i Israels kongers krønike.»

Pekah døde ved en sammensvergelse som Hosea, Elas sønn, sto bak, og Hosea gjorde seg selv til konge «i Jotams tjuende år». Denne tidsangivelsen er svært påfallende, for Jotam regjerte bare i seksten år (v. 33), og Akas ble konge i Pekahs syttende år (16,1). Pekahs død skulle altså falle i Akas' fjerde år. Som Ussher har vist, kan grunnen til denne merkelige angivelsen bare være at det ennå ikke er sagt noe om Jotams etterfølger Akas, fordi Jotams egen regjering først blir omtalt i v. 32.[7]

V. 32–36. Jotams regjering

[6]Duncker regner også med et dynastiskifte da derketadene falt, men legger det mye tidligere, omkring 900 f.Kr. Hvem som har rett, kan ennå ikke avgjøres.

[7]Andre forsøk på å løse vanskeligheten er enten vilkårlige eller tvungne. Hitzigs forslag, å lese «i Akas', Jotams sønns tjuende år», kunne bare gjennomføres ved å endre teksten på ikke mindre enn sju steder.

> «[32]I Israels konge Pekahs, Remaljas sønns andre år ble Jotam konge. Han var sønn av Judas konge Ussia. [33]Han var tjuefem år gammel da han ble konge, og regjerte seksten år i Jerusalem. Hans mor hette Jerusja og var datter av Sadok. [34]Han gjorde det som var rett i Herrens øyne, slik som hans far Ussia hadde gjort. [35]Men offerhaugene ble ikke nedlagt. Folket fortsatte med å ofre og brenne røkelse på haugene. - Det var han som bygde den øvre port i Herrens hus. [36]Det som ellers er å fortelle om Jotam og om alt det han gjorde, det er skrevet i Judas kongers krønike.»

Om Jotams regjering, se også 2 Krøn 27,1–9. At Jotam ble konge «i Pekahs andre år», stemmer med v. 27, der Pekah blir konge i Ussias siste år, forutsatt at det skjedde i begynnelsen av året. Jotams seksten år endte altså i Pekahs syttende regjeringsår (16,1).

Jotams regjering lignet farens (jf. v. 34–35 med v. 3–4), bortsett fra at han, som 2 Krøn 27,2 tilføyer, ikke trengte seg inn i Herrens tempel slik Ussia hadde gjort (2 Krøn 26,16). Av det han satte i verk, nevner vår beretning bare at han bygde den øvre porten i Herrens hus, det vil si at han satte den i stand eller kanskje gjorde den vakrere. Etter Esek 9,2, sammenlignet med 8,3.5.14.16, er den øvre porten porten på nordsiden av den indre eller øvre forgården, der alle offerdyrene ble slaktet (Esek 40,38–43).

Av 2 Krøn 27,3 ff. vet vi også at han bygde mye på Ofel-muren, bygde flere byer i Judas fjelland og borger og tårn i skogene, og at han beseiret ammonittene, så de måtte betale ham skatt i tre år. Jotam førte altså med stor kraft videre det arbeidet faren hadde begynt, for å øke undersåttenes velstand.

V. 37–38. Resin og Pekah mot Juda

> «[37]I de dager begynte Herren å sende kongen i Syria, Resin, og Pekah, Remaljas sønn, mot Juda. [38]Og Jotam la seg til hvile hos sine fedre og ble begravet hos sine fedre i sin far Davids by. Og hans sønn Akas ble konge etter ham.»

Ut fra plasseringen ved slutten av beretningen om Jotam er det klart at de allierte syrernes og israelittenes innfall i Juda under Resin og Pekah begynte i Jotams siste år. Slik kunne disse fiendene stå foran Jerusalem helt i begynnelsen av Akas' regjering.

Riktignok hadde Jeroboam II lagt syrerne under seg (14,28). Men under lovløsheten i Israels rike etter hans død hadde de nok vunnet

sin selvstendighet tilbake. De må også ha blitt overvunnet av assyrerne under Pul, for han kunne aldri ha dratt mot Israel uten først å ha lagt Syria under seg.

Men da assyrernes makt for en tid ble sterkt svekket ved at mederne og babylonerne falt fra, brukte syrerne denne svakheten til å nekte å betale skatt til Assyria. De sluttet forbund med Pekah av Israel for å erobre Juda og slik styrke sin makt, så de kunne stå imot et angrep fra Eufrat-siden med hell. Men som 16,6 ff. og kap. 17 viser, var det bestemt annerledes i Herrens råd.

Kapittel 16. Kong Akas og alteret fra Damaskus

Akas' regjering i Juda

Med Akas' regjering kom det et skjebnesvangert vendepunkt i Juda rikes historie. Under de kraftige kongene Ussia og Jotam hadde riket hatt stor framgang i det ytre. Men som vi ser av profetiene i Jes 2–6, som er fra denne tiden, hadde rikdommen ført til luksus og falsk trygghet, urett og gudsglemsel blant de ledende.

Under Akas vokste disse syndene til åpent frafall fra Herren. Denne svake og karakterløse kongen gikk i Israels kongers fotspor. Han innførte bildedyrkelse og alle slags avgudsskikker, og til sist gikk han så langt i sin ugudelighet at han stengte dørene til tempelhallen og satte en stopper for den gudstjenesten loven foreskrev.

Straffen lot ikke vente på seg. Syrerne og israelittene gikk sammen og slo judeerne fullstendig. De drepte mer enn hundre tusen mann og førte enda flere bort som fanger. Så rykket de fram mot Jerusalem for å gjøre ende på Juda rike ved å innta hovedstaden.

I denne nøden søkte ikke Akas hjelp hos Herren, som ved profeten Jesaja lovte ham redning. I stedet vendte han seg til assyrerkongen Tiglat-Pileser. Han kom og fridde ham fra Resin og Pekah ved å innta Damaskus, Galilea og Israels land øst for Jordan. Men deretter trengte han selv Akas, så Akas måtte kjøpe vennskapet hans med alle skattene i templet og palasset.

Kapitlet gir først en samlet karakteristikk av Akas' avgudsdyrkelse (v. 2–4) og forteller så kort om krigen med Resin og Pekah og om at Akas søkte hjelp hos assyrerkongen (v. 5–9). Til sist hører vi hvordan han reiste et hedensk alter i tempelforgården der kobberalteret hadde

stått, og hvordan han ødela andre av de gamle hellige gjenstandene i forgården (v. 10–18). Parallellberetningen i 2 Krøn 28 legger til mange opplysninger.

V. 1–4. Akas går på Israels kongers vei

> «[1]I Pekahs, Remaljas sønns syttende år ble Akas, sønn av Judas konge Jotam, konge. [2]Akas var tjue år gammel da han ble konge, og han regjerte seksten år i Jerusalem. Han gjorde ikke det som var rett i Herrens, hans Guds øyne, slik som hans far David hadde gjort, [3]men vandret på Israels kongers vei. Ja, han lot til og med sønnen sin gå gjennom ilden, og fulgte dermed de motbydelige skikkene hos de folk som Herren hadde drevet bort for Israels barn. [4]Og han ofret og brente røkelse på haugene og bakkene og under hvert grønt tre.»

Om tidsangivelsen, Pekahs syttende år, se ved 15,32. Opplysningen om at Akas var tjue år gammel, er påfallende. Han regjerte bare seksten år, og ved hans død var sønnen Hiskia tjuefem år da han ble konge (18,2). Da måtte Akas ha fått ham da han selv var elleve år. I sørlige land er det verken umulig eller ukjent, men blant Judas konger har det ikke sitt sidestykke. (*Fra Østen og India er det kjent at gutter på tolv–tretten år giftes med jenter på ni–ti år, og blant jødene i Tiberias var det ikke uvanlig med mødre på elleve og fedre på tretten år.*)

Derfor kan det være at lesemåten «tjuefem år», som Septuaginta og de syriske og arabiske oversettelsene har i 2 Krøn 28,1, er den riktige. Da ble Hiskia, i likhet med Akas selv, født da faren var seksten år.

«Akas vandret på Israels kongers vei.» Krønikebøkene forklarer det med at han «laget til og med støpte bilder av Ba'alene» (2 Krøn 28,2). Uttrykket sikter først og fremst til dyrkelsen av Herren i kalvebildet, som Israels konger hadde innført, for det var den veien alle Israels konger gikk. Men i 8,18 brukes den samme formelen om Joram av Juda slik at den også omfatter Ba'als-dyrkelsen under Akabs ætt. Derfor omfatter Israels kongers vei også her Ba'als-dyrkelsen, som Krønikebøkene nevner særskilt.

«Han lot til og med sønnen sin gå gjennom ilden», det vil si: Han ofret ham til Molok i Hinnoms dal (se ved 23,10), etter de motbydelige skikkene hos de folkene Herren hadde drevet bort for Israel. Krønikebøkene har flertall, «sønnene sine» (2 Krøn 28,3), og i 28,16 «Assyrias

konger», enda det bare er tale om én, Tiglat-Pileser. At flertallet går igjen slik, viser tydelig at det er et retorisk flertall som uttrykker tanken helt allment, fordi selve handlingen betydde mer enn tallet.

Her møter vi det første eksemplet på at det virkelig ble ofret til Molok i Israel, altså ved slakting og brenning. Uttrykket «la gå gjennom ilden» betyr i seg selv ikke mer enn å føre gjennom ild, en slags renselse eller ilddåp (se ved 3 Mos 18,21).

Men steder som Esek 16,21 og Jer 7,31, der ofringen i Hinnoms dal kalles å slakte og brenne barna, viser helt tydelig at det her gjelder virkelig ofring, at barna ble slaktet og brent for Molok.

Det ettertrykkelige «til og med» viser også at Akas innførte en avgudsdyrkelse som aldri før var hørt om i Juda og Israel.[1]

Krønikebøkene forklarer derfor ordet riktig med «han brente». Akas ofret trolig sønnen til Molok mens syrerne trengte ham hardest, for å blidgjøre gudenes vrede, slik moabittkongen gjorde i en lignende situasjon (3,27).

V. 4 beskriver avgudsdyrkelsen med de faste uttrykkene om å ofre på haugene og bakkene, som i 1 Kong 14,23. Den gudstjenesten loven foreskrev, kunne godt fortsette i templet ved siden av, for mangeguderiet utelukket ikke dyrkelsen av Herren. Først i de siste årene av sin regjering gikk Akas så langt at han stengte tempelhallen og dermed stanset tempeltjenesten (2 Krøn 28,24), i alle fall først etter de endringene i templet som blir beskrevet fra v. 10 av.

V. 5–16. Syrerne og israelittene mot Jerusalem

> «[5]På den tiden dro kongen i Syria, Resin, og Israels konge Pekah, Remaljas sønn, opp for å angripe Jerusalem. De beleiret Akas, men kunne ikke komme seg til å gjøre noe angrep. [6]Kongen i Syria, Resin, la på den tiden Eilat til Syria. Han drev judeerne bort fra Eilat, og syrerne kom til Eilat og bosatte seg der, og bor der den dag i dag.»

[1]Som Movers med rette sier: Hadde denne avgudsdyrkelsen funnet sted i Israel før Akas, ville de bibelske forfatterne, som så ofte nevner andre former for avgudsdyrkelse, ikke ha forbigått dens grusomheter i taushet. Movers tar bare feil når han forklarer menneskeofrene som en vei til mystisk forening med guddommen. Som J. G. Müller har svart, var de ikke ment slik. De skulle bestikke gudene med kostbare gaver, blidgjøre dem etter ulykker som hadde rammet en, eller avverge ulykker en fryktet.

Om krigen som syrerne og israelittene førte mot Akas, nevner v. 5 bare hovedsaken: Fiendene dro opp mot Jerusalem for å angripe byen, men greide ikke å innta den. V. 6 forteller kort at syrerne inntok havnebyen Eilat. V. 5 står igjen nesten ordrett i Jes 7,1, i begynnelsen av den profetien der Jesaja lover kongen Guds hjelp og forutsier at fiendenes planer skal slå feil. Av den ser vi at de allierte kongene ville erobre Juda, avsette Akas og sette en lydkonge, Tabe'els sønn, på tronen (Jes 7,6).

Krigen hadde ifølge 15,37 begynt alt i Jotams siste år. Mer om den får vi vite i 2 Krøn 28,5–15: De to kongene tilføyde Akas store nederlag og førte mange fanger og mye bytte bort. Men israelittene satte fangene fri etter ordre fra profeten Oded, ga dem mat og klær og sendte dem tilbake til brødrene deres.

Det er nå allment godtatt at disse opplysningene ikke strider mot beretningen vår, men lar seg lett forene med den og fullstendiggjør den. (*Se C. P. Casparis avhandling om den syrisk-efra'imittiske krigen (Christiania 1849), der innvendingene mot Krønikebøkenes troverdighet blir grundig tilbakevist.*)

Det er uvisst om de to beretningene gjelder to forskjellige felttog eller to hendelser i det samme felttoget. Det finnes ingen avgjørende grunner for noen av delene. Sikkert er bare at krigen varte mer enn ett år, siden fiendene alt hadde falt inn i Juda før Jotam døde. De store slagene (2 Krøn 28,5–6) sto først under Akas, og først da rykket fiendene fram og beleiret Jerusalem. Det er heller ingen tvil om at slagene kom før fiendene sto foran Jerusalem. Beretningen vår nevner altså bare krigens siste og viktigste hendelse.

Fiendene måtte trekke seg tilbake fra Jerusalem fordi assyrerkongen Tiglat-Pileser, som Akas hadde kalt til hjelp, dro mot Syria og tvang Resin til å skynde seg hjem for å forsvare sitt eget rike.

Det er vanskeligere å plassere erobringen av Eilat (v. 6) i krigens gang. «På den tiden» knytter den bare helt generelt til krigstiden. Resin kan ikke ha tatt Eilat etter at han ga opp beleiringen av Jerusalem, slik Thenius mener, for da ville han ha latt sitt eget rike ligge forsvarsløst for assyrerne som rykket fram. Vi må derfor legge erobringen av Eilat før toget mot Jerusalem.

Hvordan Resin førte krigen, lar vi stå åpent. Enten dro han ned gjennom landet øst for Jordan, slo judeerne der og inntok Eilat, mens

Pekah falt inn i Juda fra nord, og så forente de seg mot Jerusalem, slik Caspari mener. Eller han rykket inn i Juda sammen med Pekah fra først av og sendte en del av hæren til Edom for å ta Eilat, mens han selv dro mot Jerusalem med resten.

«Resin la Eilat til Syria» betyr ikke at han førte byen tilbake, for den hadde aldri hørt til Syria. Den var en edomittisk by. Det er heller ingen grunn til å rette «Syria» til «Edom» eller «syrerne» til «edomittene», slik mange har gjort. Ordet *arommim* (אֲרוֹמִים, «arameere») er bare en syrisk form av ordet for syrere, med den mørke syriske ulyden, og kapitlet har flere slike former.

Det ville dessuten ikke gi mening at edomitter flyttet inn og «bor der den dag i dag». Edomittene bodde alt trygt i denne edomittiske byen mens den var under Juda, og de ble boende i sitt eget land helt til fangenskapet. Alt dette passer bare på syrere.

Da Resin hadde inntatt den viktige havnebyen, var det naturlig å anlegge en syrisk koloni der, som tok over handelen og ble boende til kongenes krøniker ble skrevet. Det var den fortsatt etter at assyrerne hadde gjort ende på Resins rike, for det slaget rammet ikke Eilat og syrerne som hadde slått seg ned der.

Da Resin hadde løst edomittene fra Juda, som Amasja og Ussia hadde lagt dem under igjen (14,7.22), tok de til å plyndre i Juda på ny (2 Krøn 28,17). Også filistrene tok flere byer i lavlandet for å hevne seg for ydmykelsen de hadde lidd under Ussia (2 Krøn 28,18).

V. 7–9. Akas kjøper hjelp hos assyrerkongen

> «[7]Da sendte Akas bud til kongen i Assyria, Tiglat-Pileser, og sa: Jeg er din tjener og din sønn. Kom og redd meg fra Syrias konge og Israels konge, som har overfalt meg! [8]Og Akas tok det sølv og gull som fantes i Herrens hus og i skattkamrene i kongens hus, og sendte det som gave til kongen i Assyria. [9]Kongen i Assyria gjorde som han ba. Han dro opp og inntok Damaskus og bortførte innbyggerne til Kir og drepte Resin.»

I denne nøden vendte Akas seg til Tiglat-Pileser. Han tok verken hensyn til Jesajas ord, som lovte ham frelse (Jes 7,4 ff.), eller til profetens advarsel mot å slutte forbund med Assyria. Med gullet og sølvet i skattkamrene i templet og palasset kjøpte han assyrerkongens hjelp mot Resin og Pekah.

Verken dette verset eller 2 Krøn 28,16 sier om det skjedde straks fiendene falt inn i landet, eller først etter at de hadde slått Judas hær og rykket fram mot Jerusalem. Trolig var det etter fiendens første store seier, og det stemmer med Jes 7–8.

Tiglat-Pileser dro så mot Damaskus, inntok byen, drepte Resin og førte innbyggerne bort til Kir, slik Amos hadde profetert (Amos 1,3–5). Kir, som syrerne ifølge Amos 9,7 var kommet fra, er nok et landskap ved elven Kur, som springer ut i Armenia, renner sammen med Araxes og munner ut i Det kaspiske hav. Fordi elven er så lang, kan vi ikke si nøyere hvor de bortførte ble bosatt. Tiglat-Pilesers innfall i Israels rike nevnes ikke her, for det er alt fortalt i 15,29, i beretningen om Pekah.

V. 10–13. Det nye alteret etter mønster fra Damaskus

> «[10]Da dro kong Akas til Damaskus for å møte kongen i Assyria, Tiglat-Pileser. Og da han så alteret i Damaskus, sendte han en tegning av alteret og et bilde av det til presten Uria, nøyaktig slik som det var laget. [11]Og presten Uria bygde alteret. Nøyaktig etter det bilde som kong Akas hadde sendt fra Damaskus, laget presten Uria alteret, før kong Akas kom tilbake fra Damaskus. [12]Da kongen kom tilbake fra Damaskus og så alteret, gikk han fram til det og ofret på det. [13]Han brente sitt brennoffer og sitt matoffer og helte ut sitt drikkoffer, og han stenket blodet av sitt fredsoffer på alteret.»

Akas besøkte Tiglat-Pileser i Damaskus, «for å takke ham og gratulere ham, og kanskje også for å unngå at Tiglat-Pileser kom på besøk til ham, noe som ikke ville ha vært særlig velkomment» (Thenius). Besøket nevnes bare på grunn av det som følger.

Akas så et alter der som han likte så godt at han sendte en tegning og en modell av det «nøyaktig slik som det var laget», altså byggemåten, til presten Uria (jf. Jes 8,2). Uria laget et alter etter det til templet. Da Akas kom tilbake til Jerusalem, lot han alle brennoffer, matoffer og drikkoffer bære fram på det. Her tenkes det på de offer han lot ofre fordi han var kommet vel hjem til Jerusalem.

V. 14–16. Kobberalteret flyttes

> «[14]Men kobberalteret, som sto for Herrens åsyn, flyttet han bort fra huset, fra dets sted mellom det nye alter og Herrens hus, og satte det på nordsiden av det nye alteret. [15]Og kong Akas befalte presten Uria: På det store alteret skal du brenne morgen-brennofferet og kvelds-

> matofferet og kongens brennoffer og hans matoffer og brennoffer for alt folket i landet, og deres matoffer og deres drikkoffer, og alt blodet av brennofrene og slaktofrene skal du stenke på det. Men kobberalteret vil jeg bruke når jeg tar varsler. [16]Og presten Uria gjorde nøyaktig som kong Akas hadde befalt.»

Snart etter gikk Akas enda lenger. Kobberalteret «som sto for Herrens åsyn», det vil si brennofferalteret midt i forgården foran inngangen til Det hellige, lot han flytte bort fra plassen foran templet, mellom det nye alteret som Uria hadde bygd, og Herrens hus. Han satte det på nordsiden av det nye alteret.[2]

Han befalte også at det daglige morgen- og kveldsofferet og de særskilte offer fra kongen og folket skulle bæres fram på det nye alteret. Dermed ble Salomos alter satt ut av bruk. Det nye alteret kalles «det store alteret», trolig fordi det var noe større enn Salomos. «Kvelds-matofferet» er ikke bare matofferet om kvelden, men hele kveldsofferet, både brennoffer og matoffer, som i 1 Kong 18,29.36.

Om kobberalteret sa Akas: «Det skal være til overveielse for meg»[3], det vil si: Jeg skal tenke over det og bestemme senere hva som skal skje med det (jf. Ordsp 20,25).[4]

Etter Akas' mening skulle alteret som var bygd etter mønster fra Damaskus, ikke være et avgudsalter, men et alter for Herren. Grunnen til at han egenmektig fjernet Salomos alter, som Herren selv hadde helliget med ild fra himmelen da templet ble innviet, var trolig mest at alteret fra Damaskus falt mer i smak hos ham.

Men nyordningen var en synd mot Herren. Gud hadde selv foreskrevet hvordan helligdommen hans skulle være (2 Mos 25,40; 26,30; 1 Krøn 28,19). Et alter som mennesker hadde tenkt ut og bygd etter hedensk mønster, var derfor i praksis det samme som et avgudsalter.

Krønikebøkene forteller ikke om dette alteret. I stedet står det: «Han ofret til gudene i Damaskus, som hadde slått ham, og sa: Siden syrerkongenes guder har hjulpet dem, så vil jeg ofre til dem for at de skal hjelpe meg. Men det ble til ulykke for ham og for hele Israel» (2 Krøn 28,23).

---

[2] Teksten gir ingen støtte for at Uria først flyttet Salomos alter nærmere templet og satte det nye på dets plass, slik Thenius mener.

[3] **«Det skal være til overveielse for meg»** levakker, לְבַקֵּר

[4] NB har «Men kobberalteret vil jeg bruke når jeg tar varsler».

Thenius og Bertheau mener at krønikeskriveren her har omtolket beretningen vår om alteret for å male Akas' ugudelighet så grelt som mulig. Men de tar feil. Selv om opplysningen bare skulle bygge på dette, kunne krønikeskriveren ut fra Moseloven godt kalle ofringen på et alter laget etter mønster av et syrisk avgudsalter for å ofre til disse gudene.

Men det er slett ikke sikkert at han bare tenkte på offerne på alteret i tempelforgården. Han kan like gjerne ha tenkt på offer som Akas bar fram til syrernes guder på en offerhaug, da syrerne hadde slått ham og trengte ham, for å vinne deres hjelp. Han som ofret sønnen sin til Molok (v. 3), kunne like gjerne ofre til syrernes guder.

V. 17–20. Akas skjender de hellige karene

> «[17]Kong Akas skar også fyllingen ut av fotstykkene og tok karene ned av dem. Han tok havet ned av kobberoksene som sto under det, og satte det på et underlag av stein. [18]Sabbatsgangen med tak over som de hadde bygd i Herrens hus, og likeså den ytre kongeinngangen, tok han bort fra Herrens hus av hensyn til assyrerkongen.»

(Keil, v. 18: «Den overdekte sabbatsplassen som de hadde bygd i huset, og kongens ytre inngang flyttet han inn i Herrens hus av frykt for assyrerkongen.»)

Akas forgrep seg også på de andre kostbare karene i tempelforgården. Han brøt løs fyllingene med det kunstferdige billedarbeidet på Salomos fotstykker, tok karene ned av dem, løftet kobberhavet ned av kobberoksene det sto på, og satte det på et underlag av stein. Med «underlag av stein» menes ikke steingulvet i forgården, men en sokkel murt opp av steiner til kobberhavet.

Teksten sier ikke hvorfor Akas skamferte disse hellige karene. Ewald, Thenius og andre mener at han ga fyllingene, karene og oksene i gave til Tiglat-Pileser. Det er lite sannsynlig. Ville Akas gi assyrerkongen en kostbar og velkommen gave, ville han heller ha valgt noen hele fotstykker med karene sine enn bare fyllingene og karene.

Bibelteksten gir heller ikke minste støtte for det, og sammenhengen taler mot det. Hadde disse tingene blitt sendt til Tiglat-Pileser, ville det sikkert ha blitt nevnt, slik det er fortalt at skattene fra templet og palasset ble sendt. Dessuten står skamferingen av karene mellom beretningen om det nye alteret og de tiltakene Akas gjorde

for å beskytte seg mot assyrerkongen (v. 18). Hadde han ment at han måtte sende kongen en ny kostbar gave for å sikre seg vennskapet hans, ville han neppe ha gjort det som står i v. 18.

Den «overdekte sabbatsplassen»[5] var nok en overdekket plass eller hall i tempelforgården der kongen sto med følget sitt når han besøkte templet på sabbaten og høytidene. Kongens ytre inngang var trolig den særskilte oppgangen til templet for kongen som nevnes i 1 Kong 10,5. Hva flyttingen gikk ut på, kan vi ikke si, fordi vi ikke vet hvordan disse stedene opprinnelig var.

Ewald og Thenius mener at Akas røvet prydelsene fra dem og sendte dem til assyrerkongen. Men ordet betyr ikke å skjemme ut eller plyndre, og «av frykt for assyrerkongen» kan i denne sammenhengen ikke bety å gi ham gaver.

Hadde endringene Akas gjorde med fotstykkene og kobberhavet, noe med forholdet til Tiglat-Pileser å gjøre – og det kan ikke bevises –, må han ha gjort dem av frykt. Det var ikke for å sende dem til assyrerkongen, men for å gjemme dem for ham om han skulle komme til Jerusalem. Det ser 2 Krøn 28,20–21 ut til å antyde.

Men det er også godt tenkelig, som Züllich gjetter, at Akas bare brøt fyllingene løs fra fotstykkene og tok oksene bort fra kobberhavet for å pryde et annet sted med disse kunstverkene, kanskje palasset sitt.

Om kunstverkene ble satt i stand igjen under Hiskias eller Josjias reform, vet vi ikke. Av 25,13–14; Jer 52,17 og 27,19 ser vi bare at fotstykkene og kobberhavet fortsatt fantes på Nebukadnesars tid, og at de ble slått i stykker og ført til Babylon som kobber da kaldeerne ødela Jerusalem. Kobberoksene nevnes særskilt i Jer 52,20, men ikke i parallellstedet 25,13. Det gir likevel ingen grunn til å slutte at de ikke lenger fantes.

V. 19–20. Slutten på Akas' regjering

> «[19]Det som ellers er å fortelle om Akas, om det han gjorde, det er skrevet i Judas kongers krønike. [20]Akas la seg til hvile hos sine fedre og ble begravet hos sine fedre i Davids by. Og hans sønn Hiskia ble konge etter ham.»

Ifølge 2 Krøn 28,27 ble Akas begravet i Davids by, men ikke i kongegravene.[6]

[5] **«overdekte sabbatsplassen»** mesak hasjabbat, מֵיסַךְ הַשַּׁבָּת

[6] 2 Krøn 28,27 har «i byen, i Jerusalem».

Kapittel 17. Samarias fall og samaritanenes opphav

V. 1–6. Hosea blir konge

> «[1]I Judas konge Akas' tolvte år ble Hosea, sønn av Ela, konge over Israel i Samaria, og han regjerte i ni år. [2]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, men likevel ikke som de konger i Israel som hadde vært før ham.»

Ifølge 15,30 sammensvor Hosea seg mot Pekah i Akas' fjerde år, drepte ham og gjorde seg selv til konge. Når han først ble konge i Akas' tolvte år, må retten hans til tronen ha vært omstridt i åtte år. De eldre utleggerne og nesten alle som har arbeidet med tidsregningen, har derfor med rette regnet med åtte års lovløshet mellom Pekahs død og begynnelsen av Hoseas regjering.

Denne forklaringen er bedre enn alle forsøk på å fjerne motsetningen ved å endre teksten. Det er slett ikke underlig at det var lovløse tilstander i et rike som var i dyp indre oppløsning og forfall.

Hosea regjerte i ni år og gjorde det som var ondt i Herrens øyne, «men likevel ikke som de konger i Israel som hadde vært før ham». Vi får ikke vite hva han var bedre i, og det kan heller ikke avgjøres sikkert. Men det er svært sannsynlig at han lot undersåttene sine dra til templet i Jerusalem. Ifølge 2 Krøn 30,10–11 innbød nemlig Hiskia israelittene fra Efra'im og Manasse helt til Sebulon til påskefesten i Jerusalem, og noen fra disse stammene tok imot innbydelsen.

Men selv om Hosea var bedre enn forgjengerne, brøt dommen og undergangen inn over det syndige riket og folket i hans dager, fordi han ikke virkelig vendte om til Herren.

Det har gjentatt seg ofte i verdenshistorien at de siste herskerne i et rike i forfall ikke har vært så onde som forfedrene. «Gud pleier i sin store langmodighet å utsette straffen over fedrene for å se om etterkommerne vil omvende seg. Men gjør de ikke det, rammer Guds vrede til sist synden, selv om de ikke er så onde (jf. 2 Mos 20,5)» (Sebastian Schmidt).

V. 3–5. Salmanassar beleirer Samaria

> «[3]Kongen i Assyria, Salmanassar, dro opp mot ham, og Hosea ble hans tjener og måtte svare skatt til ham. [4]Men så oppdaget kongen i Assyria at Hosea hadde innlatt seg i en sammensvergelse. Han hadde sendt bud til kongen i Egypt, So, og betalte ikke lenger skatt til kongen i Assyria, slik som han før hadde gjort år etter år. Da satte kongen i Assyria ham fast og holdt ham i fengsel. [5]Kongen i Assyria dro opp over hele landet. Han rykket fram mot Samaria og holdt det beleiret i tre år.»

Salmanassar dro opp mot Hosea, og Hosea ble hans undersått og betalte ham skatt, «gave»[1], som i 1 Kong 4,21. Etter de nyere undersøkelsene av Assyria er Salmanassar den samme som Sjalman i Hos 10,14, og også den samme som Sargon i Jes 20,1. På monumentene staves navnet Sargina, og i innskriftene i palasset hans i Khorsabad blir han kalt hersker over mange underlagte land. Blant dem nevnes Samirina, som kanskje er Samaria.

Grunnen til toget var nok bare at Salmanassar ville føre videre erobringene til forgjengeren Tiglat-Pileser. Det har ingenting for seg at han skal ha kommet for å hjelpe en rival av Hosea. Det kan heller ikke ha vært fordi Hosea nektet å betale skatten Israel hadde betalt til Assyria siden Menahems tid.

I 15,29 står det bare at Tiglat-Pileser tok en del av Israels land. Det sies ingenting om at Pekah betalte skatt eller ble lydkonge. Salmanassar var den første som gjorde kong Hosea til undersått og skattskyldig. Det skjedde i begynnelsen av Hoseas regjering, for Hosea betalte skatten i flere år og nektet først i sitt sjette år å betale mer.

Assyrerkongen oppdaget så at Hosea hadde sammensvoret seg mot ham. Han hadde sendt bud til So, kongen i Egypt, og betalte ikke lenger skatten slik han hadde gjort år etter år. So var utvilsomt en av

[1] **«gave»** minchah, מִנְחָה

de to kongene ved navn Sjebek i det 25. dynastiet, som var etiopisk. Men om det var den andre kongen i dette dynastiet, Sevechus, eller den første, Sabako, faren hans, lar seg ikke avgjøre slik egyptologien står i dag.

Da Salmanassar fikk vite hva Hosea hadde gjort, lot han ham gripe og sette i fengsel i lenker. Det kalles en sammensvergelse fordi det var opprør mot den overherren Hosea hadde anerkjent. Så dro han over hele landet, rykket fram mot Samaria og beleiret byen i tre år, og han inntok den i Hoseas niende år.

Ordene betyr ikke at Hosea ble tatt til fange og satt i fengsel før beleiringen av Samaria. Da kan vi ikke se hvordan Salmanassar skulle ha fått tak i ham.

Det er lite trolig at Hosea gikk ut og kjempet mot Salmanassar i åpen mark og ble tatt til fange der, for det ville neppe ha blitt forbigått. Det er enda mindre trolig at han møtte opp da Salmanassar kalte ham fram for å forsvare seg, slik Ewald mener. Etter å ha brutt med Assyria og sluttet forbund med So i Egypt kunne han ikke vente annet enn død eller fengsel.

Vi må heller anta, som mange utleggere har gjort, at Hosea først falt i assyrernes hender og ble satt i fengsel da hovedstaden hans ble inntatt. Når dette nevnes før beleiringen og erobringen av Samaria, er det fordi historieskriveren først forteller hvordan opprøret til slutt endte for Hosea selv, og så skildrer nærmere hvordan det gikk med riket og hovedstaden hans. Ordet betyr derfor her, som ellers, å holde fanget eller sette i fengsel (Jer 33,1; 36,5).

De tre årene beleiringen varte, var ikke fulle år. Ifølge 18,9–10 begynte den i Hoseas sjuende år, og byen ble inntatt i hans niende år, enda det også der kalles tre år.

V. 6. Israel føres bort til Assyria

> «[6]I Hoseas niende år inntok den assyriske kongen Samaria og bortførte Israel til Assyria. Han lot dem bo i Halah og ved Habor, en elv i Gosan, og i Medias byer.»

Hoseas niende år svarer til Hiskias sjette år (18,10), år 722 eller 721 f.Kr. Da ble tistammeriket ødelagt.

Etter at Samaria var inntatt, førte Salmanassar Israel bort til Assyria. Han lot de bortførte bo i Halah og ved Habor, ved elven Gosan og i

Medias byer. Etter tekstens klare ord skal vi ikke lete etter de ti stammenes bosteder i Mesopotamia, men i landskaper i Assyria og Media.

Halah er landskapet Kalachene, som Strabon nevner, øst for Tigris, nord for Ninive mot grensen til Armenia. Habor er ikke elven Kebar i Mesopotamia (Esek 1,3), som renner ut i Eufrat. Det er en annen elv med samme navn i det nordlige Assyria, som fortsatt heter Khabur. Den springer ut i fjellene nær øvre Zab og renner ut i Tigris litt nedenfor Jezireh.

Elven Gosan er en egen elv, ikke et tilnavn til Habor. Det ser vi av 1 Krøn 5,26, der Gosan-elven er skilt fra Habor med et annet navn imellom. Når både preposisjon og «og» mangler her, er det fordi de to første navnene, Halah og Habor, hører nærmere sammen, og likeså de to siste, elven Gosan og Medias byer.

Gosan må vi lete etter der den mediske byen Gauzania lå. Trolig er det den elven som i dag heter Kisil Ozan («den røde Ozan»). Den springer ut sørøst for Urmiasjøen og renner ut i Det kaspiske hav, og den skal ha dannet nordgrensen for Media. Også jødisk tradisjon sier at de ti stammene ble bortført til fjellandet på grensen mellom Assyria og Media mot Armenia. Det siste stedet som nevnes, «Medias byer», passer med dette.[2]

V. 7–17. Årsaken til ulykken: Israels frafall

«[7]Slik gikk det fordi Israels barn syndet mot Herren sin Gud, han
som hadde ført dem opp fra landet Egypt og fridd dem ut av egypterkongen, faraos hånd. De fryktet andre guder [8]og vandret etter
skikkene hos de hedningefolkene som Herren hadde drevet bort for
Israels barn, og etter de skikker som Israels konger hadde innført.
[9]Og Israels barn tildekket Herren sin Gud med ord som ikke var
rette. De bygde seg offerhauger på alle bostedene sine like fra vakttårnene til de befestede byene. [10]De reiste støtter og Astarte-bilder
på hver høy bakke og under hvert grønt tre. [11]De brente røkelse der
på alle haugene likesom de hedningefolkene Herren hadde drevet
bort for dem, og de gjorde onde ting, så de vakte Herrens harme.
[12]De dyrket avguder, enda Herren hadde talt til dem og sagt: Det skal
dere ikke gjøre.»

[2]NB har «ved Habor, en elv i Gosan».

Etter beretningen om hvordan tistammeriket gikk under og innbyggerne ble ført i landflyktighet til Assyria, ser den profetiske historieskriveren tilbake på årsakene til at den største delen av paktsfolket fikk en slik ende. Han finner dem i at Israel hardnakket falt fra Herren sin Gud og ikke lot seg rive løs fra avgudsdyrkelsen.

V. 7 begynner med «og det skjedde da»[3], ikke «fordi» eller «at» (jf. 1 Mos 6,1; 26,8; Dom 1,28). Etterleddet kommer først i v. 18, for v. 7–17 er en utførlig forklaring av Israels synd.[4]

For å vise hvor stor synden var, minner forfatteren om den store velgjerningen Herren hadde vist ved å fri folket ut av Egypt. Med den hadde han bundet folket sterkt til å holde trofast fast ved ham. Ordene viser til det første bud (2 Mos 20,2–3; 5 Mos 5,6–7), og derfra er også uttrykket «fryktet andre guder» hentet.

Frafallet viste seg på to måter. Israel vandret etter skikkene hos de folkene som var utryddet foran dem, i stedet for i Herrens forskrifter, slik Gud hadde befalt (3 Mos 18,4–5.26; 20,22–23; jf. 5 Mos 18,12). Og de vandret etter de skikkene Israels konger hadde innført, det vil si kalvedyrkelsen.

«De tildekket Herren sin Gud med ord som ikke var rette»[5], det vil si: De søkte å skjule hvem Herren deres Gud virkelig er, ved egenmektig å forvrenge Guds ord. Slik forklarer Hengstenberg det med rette. Denne tildekningen viste seg i at de bygde offerhauger. Ved å dyrke Gud på måter de selv hadde funnet på, skjulte de hvem den Gud som hadde åpenbart seg, virkelig var, og gjorde Herren lik avgudene.

«Fra vakttårnene til de befestede byene»: Vakttårnet ble bygd for å verne buskapen på steppene (2 Krøn 26,10). Det står her som den minste og mest ensomme bosetningen, i motsetning til den store befestede byen. Slike offerhauger var helligdommene og altrene for gullkalvene i Betel og Dan. Historien om tistammeriket nevner ingen andre ved navn, for den holder seg til hovedsakene, men det må sikkert ha vært andre.

De reiste støtter og Astarte-bilder på hver høy bakke. Det var fordømt alt på Jeroboams tid (1 Kong 14,15.23). I denne skildringen av

[3] **«og det skjedde da»** vajehi ki, וַיְהִי כִּי

[4] NB har «Slik gikk det fordi».

[5] **«De tildekket Herren sin Gud med ord som ikke var rette»** vajechappe'u, וַיְחַפְּאוּ, «de tildekket»

avgudsdyrkelsen har historieskriveren ikke bare de ti stammene for øye, men også Juda. Det ser vi av v. 13, «Herren vitnet for Israel og for Juda ved alle sine profeter», og av v. 19.

I v. 11 brukes ordet for å føre i landflyktighet om at Herren drev kanaaneerne bort og utryddet dem, med tanke på at nå også israelittene ble ført bort. De dyrket avguder, *gillulim* (גִּלּוּלִים, egentlig «klumper»), det vil si klumper eller steinblokker som de tilba som guder (se ved 1 Kong 15,12), enda Gud hadde forbudt det (2 Mos 20,3 ff.; 3 Mos 26,1).

V. 13–17. Herren advarte ved profetene

> «[13]Og Herren vitnet for Israel og for Juda ved alle sine profeter, alle seerne, og sa: Vend om fra deres onde veier og hold mine befalinger og bud i samsvar med hele den lov som jeg ga deres fedre, og som jeg sendte til dere ved mine tjenere profetene! [14]Men de ville ikke høre og var hardnakkede som sine fedre, som ikke trodde på Herren sin Gud. [15]De forkastet hans bud og den pakten som han hadde sluttet med deres fedre, og de vitnesbyrd som han hadde gitt dem. De fulgte de tomme avgudene og ble selv tomme. De etterlignet de hedningefolkene som bodde rundt omkring dem, enda Herren hadde sagt: Dere skal ikke gjøre som de. [16]De forlot alle Herrens, sin Guds bud og laget seg støpte bilder, to kalver, og de laget et Astarte-bilde og tilba hele himmelens hær og dyrket Ba'al. [17]Sine sønner og døtre lot de gå gjennom ilden og ga seg av med spådomskunster og varseltydning og solgte seg selv til å gjøre det som var ondt i Herrens øyne, så de vakte hans harme.»

Herren nøyde seg ikke med lovens forbud. Ved alle sine profeter vitnet han mot avgudsdyrkelsen og bildedyrkelsen i Israel og Juda og formante dem til å vende om fra sin onde vei og lyde hans bud. Men alt var forgjeves. De var hardnakkede som fedrene sine.

Juda nevnes sammen med Israel, enda historieskriveren bare beskriver hvorfor Israel ble forkastet. Han vil vise på forhånd at Juda alt var i ferd med å dra den samme skjebnen over seg, slik v. 19–20 sier enda tydeligere. Det er ikke, som Thenius mener, fordi han her taler om tiden før riket ble delt.

«Ved alle sine profeter, alle seerne» betyr profeter av alle slag som Herren hadde sendt. «Og som jeg sendte til dere ved mine tjenere profetene»: Til Moseloven kom Guds advarsel ved profetene. Uttryk-

ket «var hardnakkede», egentlig «gjorde nakken stiv», er hentet fra 5 Mos 10,16. De hardnakkede fedrene er israelittene på Moses' tid.

«De fulgte de tomme avgudene og ble selv tomme» står ordrett i Jer 2,5. Det beskriver hvor tomt hele livet og strevet deres var i det viktigste av alt, forholdet til Gud. Alt et menneske setter seg som mål for livet utenom Gud, er tomhet, *hevel* (הֶבֶל, jf. 5 Mos 32,21), og avgudsdyrkelse. Det fører til tomhet, til åndelig og moralsk forfall (Rom 1,21). «De etterlignet de hedningefolkene som bodde rundt omkring dem», det vil si nabofolkene. Slutten av verset minner om 3 Mos 18,3.

Så kommer høydepunktet i frafallet: «De laget seg støpte bilder, to kalver» (1 Kong 12,28). De kalles støpte bilder etter 2 Mos 32,4.8 og 5 Mos 9,12.16. «Og de laget et Astarte-bilde» (se 1 Kong 16,33), «og tilba hele himmelens hær», sol, måne og stjerner, «og dyrket Ba'al», på Akabs og hans ættes tid (1 Kong 16,32).

Dyrkelsen av himmelens hær nevnes ikke særskilt i historien om tistammeriket. Den møter oss første gang i Juda på Manasses tid (21,3). Når himmelens hær nevnes mellom Astarte og Ba'al, viser det at historieskriveren tenker på Ba'als- og Astarte-dyrkelsen. Uttrykket har han fra 5 Mos 4,19 og 17,3, for å vise hva slags dyrkelse det var, for både Ba'al og Astarte var stjernegudommer.

Første halvdel av v. 17 bygger på 5 Mos 18,10, der Molok-dyrkelsen forbys sammen med spådom og varseltydning. Historien om tistammeriket nevner ikke denne dyrkelsen, men den fantes sikkert på Akabs tid. Andre halvdel av v. 17 sikter også til Akab (se ved 1 Kong 21,20).

V. 18–23. Herren støter Israel bort

«[18]Da ble Herren meget vred på Israel og støtte dem bort fra sitt åsyn. Det ble ingen tilbake uten Judas stamme. [19]Heller ikke Juda holdt Herrens, sin Guds bud, men de vandret i de skikker som Israel hadde innført. [20]Derfor forkastet Herren hele Israels ætt og plaget dem og ga dem i røveres hånd, inntil han kastet dem bort fra sitt åsyn. [21]For han hadde revet Israel løs fra Davids hus, og de gjorde Jeroboam, Nebats sønn, til konge. Og Jeroboam dro Israel bort fra Herren og forførte dem til stor synd. [22]Israels barn vandret i alle de synder som Jeroboam hadde gjort, de vek ikke fra dem. [23]Til slutt støtte Herren Israel bort fra sitt åsyn, slik som han hadde talt ved

alle sine tjenere profetene. Så ble Israel bortført fra sitt land til Assyria, og der har de vært til denne dag.»

Denne ferden vakte Guds vrede, så han støtte dem bort fra sitt åsyn og bare lot Judas stamme, det vil si Juda rike, bli igjen. Men heller ikke Juda holdt Herrens bud. Også Juda vandret i Israels skikker og hadde fortjent å bli forkastet.

V. 19 er et innskudd som ordene «uten Judas stamme» i v. 18 har gitt foranledning til. Israels skikker som Juda vandret i, er ikke bare Ba'als-dyrkelsen under Akabs ætt, som Joram, Akasja og Akas fulgte (8,18.27; 16,3). Det er også dyrkelsen på offerhaugene og avgudsdyrkelsen som mange av Judas konger holdt fast ved.

«Derfor forkastet Herren hele Israels ætt» fører videre det som sto i v. 18, men slik at det også gjelder innskuddet i v. 19. Herren forkastet ikke bare de ti stammene, men hele folket, og ydmyket dem til han støtte dem bort fra sitt åsyn.

Det er forskjell på å forkaste (*ma'as*, מָאַס) og å kaste bort fra sitt åsyn. Det siste betyr å føre i landflyktighet. Det første betyr her den forkastelsen som besto i tukt og i at folket ble gitt i røveres hånd (jf. Dom 2,14). Det var straffedommer som Herren ville bruke til å føre Israel og Juda tilbake til seg og sine bud, så de skulle slippe å bli drevet ut blant hedningene.

«For han hadde revet Israel løs fra Davids hus»: Det er trolig Herren som er subjekt. Det ser ut til å være mer riktig enn å forstå det slik at Israel rev riket løs fra Davids hus. Den tanken møter vi aldri, og i 1 Kong 11,31 står det bare at Herren rev riket fra Salomo. Det er dette verset vårt viser til, mens ordene om at de gjorde Jeroboam til konge, minner om 1 Kong 12,20.

«For» forklarer: Herren ga sitt folk i røveres hånd, for han hadde revet Israel løs fra Davids hus som straff for Salomos avgudsdyrkelse. Israelittene gjorde Jeroboam til konge, og han dro Israel bort fra Herren.

Israels barn, de ti stammene, vandret i alle Jeroboams synder til Herren støtte dem bort fra sitt åsyn og drev dem ut av Herrens land, slik han hadde truet ved alle sine profeter helt fra Jeroboams tid (1 Kong 14,15–16; Hos 1,6; 9,16; Amos 3,11–12; 5,27; Jes 28,1 ff.). Landflyktigheten i Assyria (v. 6) varte «til denne dag», det vil si til den tiden da Kongebøkene ble skrevet.

Det hebraiske ordet for «til» trekker ikke alltid en skarp grense mot det som kommer etter. Derfor følger det slett ikke av ordene at de ti stammene vendte hjem etter at Kongebøkene ble skrevet, omkring midten av 500-tallet f.Kr. Men det motsatte, som mange tror, kan heller ikke bevises, at de fremdeles lever samlet i landflyktighet.

De forsvunne ti stammene er «funnet» igjen mange ganger: i jødiske menigheter i Sør-Arabia, India, Kina, Turkestan og Afghanistan, ja, i Amerika, og sist mente Asahel Grant å ha funnet dem blant nestorianerne. Andre har søkt å vise at de ti stammene delvis ble blandet med judeerne under det babylonske fangenskapet og delvis sluttet seg til dem som vendte hjem med Serubabel og Esra, så det er nytteløst å lete etter restene av dem noe sted. Dette synet er i hovedsak riktig.

Av Daniel, Esra, Nehemja og Ester ser vi at de judeerne Nebukadnesar bortførte, ikke bare ble bosatt i Babylonia, men spredt over hele det assyriske, kaldeiske og persiske riket. Da skillet som Israels konger hadde holdt så strengt ved like av politiske grunner, falt bort, måtte den felles sorgfulle skjebnen blant hedningene knytte alle Jakobs etterkommere tettere sammen.

Perserkongene kjente ingen forskjell på jøder og israelitter, og under Xerxes ville Haman utrydde alle jødene, det vil si alle hebreerne. Kyros' påbud («Er det noen blant dere som hører til hans folk», Esra 1,3) og Artaxerxes' påbud (Esra 7,13) ga alle israelitter av de tolv stammene lov til å vende hjem. Hvem kan med rimelighet påstå at ingen fra de ti stammene benyttet seg av det?

Riktignok sier Esra 1,5 og 2,1 at de som vendte hjem, var av Juda og Benjamin, prestene og levittene, og av dem Nebukadnesar hadde bortført. Det gjelder flertallet og viser at de ti stammene som sådan ikke vendte tilbake. Men det utelukker ikke at mange fra de andre stammene kan ha sluttet seg til dem.

Allerede rabbinerne regnet med at de 12 000 som Esra 2,64 har mer enn summen av de navngitte slektene, kan ha kommet fra de ti stammene. De som vendte hjem, så seg også som de tolv stammenes representanter. Ved innvielsen av det nye templet ofret de syndoffer «for hele Israel, etter tallet på Israels stammer» (Esra 6,17), og de som kom med Esra, ofret tolv okser «for hele Israel» (Esra 8,35).

At flertallet var fra Juda, Benjamin og Levi, er naturlig, for de hadde vært kortere tid i landflyktighet og hadde en sterkere lengsel etter

landet Herren hadde gitt fedrene, enn stammene som var bortført 180 år før. Men at mange senere fulgte etter, må vi slutte av at Galilea og delvis Perea var tett befolket av israelitter på Kristi og apostlenes tid. Den befolkningen kan ikke føres tilbake verken til jødene som vendte hjem til Jerusalem og Judea, eller til de få israelittene som ble igjen i landet ved den assyriske bortførelsen.

Når det gjelder israelittene og jødene i hedningelandene, er de etter hvert blitt så blandet med jødene som ble spredt over hele jorden fra Aleksander den stores tid og særlig etter romernes ødeleggelse av Jerusalem, at de siste sporene av den gamle stammeinndelingen er helt borte.

V. 24–34. Hedenske nybyggere i Samaria

> «[24]Og kongen i Assyria lot det komme folk fra Babel og Kuta og Avva og Hamat og Sefarvajim, og lot dem bo i Samarias byer istedenfor Israels barn. De tok Samaria i eie og bosatte seg i byene der.»

Her begynner beretningen om samaritanene og gudsdyrkelsen deres. Etter at israelittene var ført bort, lot assyrerkongen nybyggere fra forskjellige landskaper i riket sitt komme til Samarias byer.

Denne assyrerkongen er ikke Salmanassar. V. 25 viser at det gikk en god stund mellom bortførelsen av israelittene og bosettingen i det tomme landet. Det er riktignok bare Salmanassar som er nevnt før, men avsnittet v. 24–41 henger ikke så nær sammen med den første delen av kapitlet at det må være den samme kongen. Ifølge Esra 4,2 var det Asarhaddon som førte de hedenske nybyggerne til Samaria.

Noen har ment at Salmanassar bosatte en del av nybyggerne og Asarhaddon en annen del, og at Asarhaddon samtidig førte bort den siste resten av de ti stammene, de som hadde flyktet til fjellene eller til Juda og samlet seg igjen da assyrerne hadde trukket seg tilbake. Men det finnes ikke den minste antydning noe sted om en ny bosetting av hedninger i Samaria, og heller ikke om en ny bortførelse av den israelittiske resten.

Jesajas profeti om at Efra'im skal være knust om sekstifem år, «så det ikke er et folk lenger» (Jes 7,8), krever ingen ny bortførelse, selv om den skulle sikte til Asarhaddons bosetting, slik Ussher og Hengstenberg mener. Den krever bare at landet ble tatt i eie av hedenske

nybyggere som de siste restene av efra'imittene ble blandet med, så Efra'im ikke lenger var et folk.

Så lenge Israels land bare var lagt øde og hadde mistet det meste av den israelittiske befolkningen, var det alltid mulig at de bortførte en dag skulle vende tilbake og bli ett folk med dem som var igjen. Så lenge kunne Israel fortsatt regnes som et folk, slik judeerne i Babylon ikke sluttet å være et folk, fordi de ventet med sikkert håp på å vende hjem etter sytti år.

Men da hedenske nybyggere var ført inn i landet, og de israelittene som var igjen, smeltet sammen med dem til et samaritansk blandingsfolk med overveiende hedensk preg, kunne en ikke lenger tale om et Efra'ims folk i Israels land. Denne bosettingen kan derfor regnes som tidspunktet da Efra'im helt opphørte å være et folk, uten at den siste resten av israelittene ble ført bort.

Hengstenberg mener at de ti stammene ble bortført til siste mann, og at samaritanene opprinnelig var et rent hedensk folk uten israelittisk blod. Men det motsatte går tydelig fram av 2 Krøn 34,6.9. Der ser vi at det på Josjias tid var ikke så få israelitter igjen i det avfolkede landet. Vi holder derfor Asarhaddon for den assyrerkongen som førte nybyggerne til Samaria.

Han førte innbyggere fra Babel, det vil si fra landskapet Babylonia, ikke byen. Hvor Kuta (Kut i v. 30) lå, kan ikke avgjøres sikkert. Noen mener at kutittene bodde i Persia og Media, nordøst for Susa. Andre tenker på Kuta i det babylonske Irak, og det støttes av at en by ved dette navnet lå ved muren nordøst for Babylon. De fleste nybyggerne kom trolig fra Kuta, for rabbinerne kaller samaritanene *kutim* (כּוּתִים, «kutitter»).

Avva er nesten alltid, og trolig med rette, regnet for det samme stedet som Ivva i 18,34 og 19,13. Det ligger nær å tenke at avvittene som Asarhaddon flyttet til Samaria, var innbyggerne i Avvas rike, som assyrerkongen hadde ødelagt. Siden Ivva står ved siden av Hena, kan Avva neppe være annet enn landskapet Hebeh ved Eufrat, mellom Anah og Khabur.

Hamat er Epifania ved Orontes (se ved 1 Kong 8,65). Sefarvajim er utvilsomt Sippara, den sørligste byen i Mesopotamia, ved Eufrat. Her brukes for første gang navnet Samaria tydelig om hele riket.

V. 25–29. Løvene og presten i Betel

«[25]Men den første tiden de bodde der, fryktet de ikke Herren. Da sendte Herren løver iblant dem, og de herjet mellom dem. [26]Da sa folk til kongen i Assyria: De folk som du førte bort og lot bo i Samarias byer, vet ikke hvordan landets gud skal dyrkes. Han har sendt løver iblant dem, og de dreper dem, fordi de ikke vet hvordan landets gud skal dyrkes. [27]Da bød kongen i Assyria: La en av de prestene som dere har ført bort derfra, fare dit! De skal dra av sted og bosette seg der, så han kan lære dem hvordan landets gud skal dyrkes. [28]Så kom da en av de prestene som de hadde ført bort fra Samaria, og bosatte seg i Betel. Han lærte dem hvordan de skulle frykte Herren. [29]Hvert folk laget seg sine gudebilder og satte dem i husene på de haugene som Samarias innbyggere hadde bygd – hvert folk i de byene hvor de bodde.»

Den første tiden etter at nybyggerne hadde slått seg ned i Samarias byer, ble de hjemsøkt av løver, som kan ha formert seg sterkt mens landet lå øde. Nybyggerne så det som en straff fra Herren, det vil si fra landets gud, som de ikke dyrket. Derfor ba de assyrerkongen om en prest som kunne lære dem den rette dyrkelsen av landets gud. Kongen sendte dem en av de bortførte prestene. Han slo seg ned i Betel og lærte folket å dyrke Herren.

Også forfatteren av Kongebøkene så løvene som en straff sendt av Herren etter 3 Mos 26,22, fordi de nye innbyggerne ikke fryktet ham. I v. 27 står «de skal dra av sted» i flertall fordi presten hadde følgesvenner med seg. Det er ingen grunn til å rette det til entall.

Presten assyrerkongen sendte, var selvsagt en israelittisk kalveprest. Han var en av de bortførte, og han slo seg ned i Betel, hovedsetet for Jeroboams bildedyrkelse. Han lærte nybyggerne å frykte eller dyrke Herren etter landets skikk. Det forklarer gudsdyrkelsen i landet slik v. 29 beskriver den: Hvert folk laget seg sine egne guder og satte dem opp i offerhaugenes hus (se ved 1 Kong 12,31). Disse husene hadde «Samarias innbyggere» bygd. Det er ikke nybyggerne Asarhaddon sendte dit, men de tidligere innbyggerne i Israels rike, som er kalt opp etter hovedstaden Samaria.

V. 30–31. Nybyggernes guder

«[30]Mennene fra Babel laget seg et bilde av Sukkot-Benot, mennene fra Kut et bilde av Nergal, mennene fra Hamat et bilde av Asjima, [31]avvittene et bilde av Nibhas og av Tartak, sefarvittene brente

sønnene sine i ilden for Adrammelek og Anammelek, Sefarvajims guder.»

Folket fra Babel laget seg *Sukkot-Benot* (סֻכּוֹת בְּנוֹת, «døtrenes hytter»). Mange har forstått det om telt viet til Mylitta eller Astarte, der kvinnene ga seg til utukt. Men sammenhengen viser at det gjelder gudebilder eller gjenstander for avgudsdyrkelse som ble satt opp i offerhaugenes hus. Det ligger nærmere å tenke på små teltaltere som ble satt opp sammen med bildene i dem. Ifølge 23,7 vevde kvinner små hus for Astarte, og Esekiel taler om offerhauger av lappede tøystykker (Esek 16,16).

Men det kan være mer sannhet enn en tror i rabbinernes forklaring at Sukkot-Benot er et bilde av «klukkhønen», stjernebildet Pleiadene, som tegn på himmelens Venus. De andre gudebildene har jo også dyreskikkelser.

Kutittene laget seg Nergal. Mange forstår det om planeten Mars som krigsgud, andre om solguden Bel, men begge forklaringene er svært usikre.

Ifølge rabbinerne ble Nergal fremstilt som en hane. Det har mange gjort narr av, men de assyriske monumentene viser at det er riktig. De har mange dyreguder, blant dem en hane som står på et alter, og på en gemme en prest som ber foran en hane. Den stridbare hanen opptrer ofte sammen med krigsgudene i de gamle hedenske religionene. Asjima, guden til folket fra Hamat, ble ifølge rabbinerne dyrket i skikkelse av en skallet geitebukk.

Av avvittenes guder hadde Nibhas ifølge rabbinerne form som en hund (av *navach*, נָבַח, «gjø»), og Tartak som et esel. Sefarvittenes guder Adrammelek og Anammelek var i slekt med Molok, det ser vi av at det ble ofret barn til dem. Navnet Adrammelek, som også er et personnavn (19,37), er forklart som «den herlige kongen» eller, ut fra persisk, «ildkongen», om solen.

Movers mener at de to navnene betegner én og samme gud, en dobbeltskikkelse av Molok og en solgud, fordi Sefarvajim kalles en solby. Det kan være riktig, men det han ellers bygger på dette, er svært usikkert.

V. 32–34. Herren og avgudene side om side

«[32]Men de fryktet også Herren og gjorde hvem de ville av sine egne
til prester for haugene, og de ofret for dem i husene på haugene.

> [33]De fryktet Herren, men dyrket også sine egne guder på samme vis som de hedningefolkene de var bortført fra. [34]Den dag i dag følger de sine gamle skikker. De frykter ikke Herren og gjør ikke etter de forskrifter og regler de har fått, eller etter den lov og de bud Herren har gitt etterkommerne av Jakob, han som han ga navnet Israel,»

(Keil, v. 34b: «De frykter ikke Herren og gjør ikke etter sine forskrifter og sin rett, og ikke etter den lov og det bud Herren ga Jakobs sønner.»)

Ved siden av disse avgudene ble også Herren dyrket i offerhaugenes hus, slik den israelittiske presten som assyrerkongen hadde sendt, hadde lært dem. «De gjorde hvem de ville av sine egne til prester», egentlig «av hele folket» (som i 1 Kong 12,31), og prestene ofret for dem i husene på haugene. V. 33 sammenfatter til slutt skildringen av de forskjellige gudsdyrkelsene.

Denne blandede gudsdyrkelsen, der de dyrket både avgudene og Herren, holdt de fast ved til Kongebøkene ble skrevet. «Den dag i dag følger de sine gamle skikker.»

De gamle skikkene kan bare være de gudstjenestlige ordningene som ble innført da de nye innbyggerne slo seg ned, og som er beskrevet i v. 28–33. Profeten som skriver historien, legger til at de «ikke frykter Herren og ikke gjør etter sine forskrifter og sin rett, og ikke etter den lov og det bud Herren ga Jakobs sønner», han som han ga navnet Israel (se 1 Kong 18,31), det vil si Moseloven.

«Sine forskrifter og sin rett» står i motsetning til den loven og det budet Herren ga Israels barn. Ellers ville det være en åpenbar motsigelse til det som nettopp er sagt, at de «følger sine gamle skikker». Vi må derfor forstå «sine forskrifter og sin rett» om de ti stammenes forskrifter og rett, det vil si dyrkelsen av Herren under kalvebildet. At uttrykket er så unøyaktig, kommer av at historieskriveren tenkte på de israelittene som var blitt igjen i landet og hadde blandet seg med de hedenske nybyggerne (23,19–20; 2 Krøn 34,6.9.33).

Meningen er altså: Samarias innbyggere holder til denne dag fast ved en gudsdyrkelse satt sammen av avgudsdyrkelse og dyrkelse av Herren i bilde. De dyrker ikke Herren verken på de ti stammenes vis eller etter Moseloven. Gudsdyrkelsen deres er en blanding av bildedyrkelsen av Herren og hedensk avgudsdyrkelse (jf. v. 41).

V. 35–41. Pakten de brøt

> «[35]og som Herren gjorde en pakt med og bød: Dere skal ikke frykte andre guder og ikke tilbe dem og ikke dyrke dem og ikke ofre til dem. [36]Men Herren, som førte dere opp fra landet Egypt med stor kraft og med utrakt arm, ham skal dere frykte, og ham skal dere tilbe, og ham skal dere ofre til. [37]Og de forskrifter og regler og den lov og de bud som han lot skrive for dere, skal dere gi akt på og holde alle dager, og dere skal ikke frykte andre guder. [38]Den pakten som jeg sluttet med dere, skal dere ikke glemme, og dere skal ikke frykte andre guder. [39]Men Herren deres Gud skal dere frykte, og han skal fri dere fra alle deres fienders hånd. [40]Men de ville ikke høre, de bar seg at på samme vis som før. [41]Så fryktet da disse hedningefolkene Herren, men dyrket på samme tid sine utskårne bilder. Også deres barn og deres barnebarn har helt til denne dag gjort som deres fedre gjorde.»

For å vise enda tydeligere hva slags gudsdyrkelse dette var, og stille den fram som et fullstendig paktsbrudd og et fullt frafall fra Herren, skildrer historieskriveren utførlig i v. 35–39 hvor alvorlig og ettertrykkelig Israels folk var forbudt å dyrke andre guder. De var formant til å dyrke Herren alene, han som hadde forløst Israel fra Egypt og opphøyd det til sitt eget folk.

Til v. 35 se 2 Mos 20,5, og til v. 36 forklaringen av v. 7 og 2 Mos 6,6; 32,11; 5 Mos 4,34; 5,15. V. 37 forutsetter at loven var skrevet ned. Til v. 39 se 5 Mos 13,4; 23,14.

«Men de ville ikke høre» – subjektet er selvsagt de ti stammene – men de, etterkommerne av israelittene som ble igjen i landet, gjør etter sin gamle skikk. Den gamle skikken er måten de dyrket Gud på, en blanding av avgudsdyrkelse og bildedyrkelse av Herren, som i v. 34. V. 41 gjentar dette en gang til og avslutter hele betraktningen med at barna og barnebarna deres gjør det samme til denne dag.

Etter det babylonske fangenskapet ga samaritanene opp den egentlige avgudsdyrkelsen. Da de tok imot Mosebøkene, gikk de over til troen på én Gud. En liten flokk av dem har holdt seg til i dag i det gamle Sikem, nåværende Nablus.

Kapittel 18. Hiskia og Rabsjake

Judas historie fra tistammerikets fall til det babylonske fangenskapet

Da tistammeriket gikk under, var Juda avhengig av stormakten Assyria. Dit hadde Akas ført riket med sin ugudelige politikk. Men tre år før Salmanassar dro mot Samaria, hadde den fromme Hiskia besteget sin stamfar Davids trone i Jerusalem. Med kraft og iver tok han fatt på å lege Judas sår: Han utryddet avgudsdyrkelsen og gjenopprettet den gudstjenesten loven foreskrev. Fordi Hiskia hang ved Herren sin Gud med udelt hjerte og stolte fast på ham, kjente Herren seg også ved ham og ved det han tok seg fore.

Etter Hiskias opprør oversvømte Sankerib Juda med en mektig hær og krevde at hovedstaden skulle overgi seg. Da hørte Herren bønnen til sin trofaste tjener Hiskia og berget Juda og Jerusalem fra den truende undergangen: På underfullt vis tilintetgjorde han den stolte Sankeribs hær (kap. 18–19). Slik ble Assyrias makt så svekket at Juda ikke lenger hadde mye å frykte fra den, selv om den senere tuktet Manasse (2 Krøn 33,11 ff.).

Likevel var denne utfrielsen ved Hiskia og i hans tid bare en utsettelse av den dommen profetene Jesaja og Mika hadde varslet: at riket skulle gå under og folket føres bort. Frafallet fra den levende Gud og den moralske fordervelsen hadde slått så dype og faste røtter i folket at avgudsdyrkelsen, som Hiskia hadde undertrykt i det ytre, brøt åpent fram igjen like etter hans død, og enda sterkere enn før.

Sønnen og etterfølgeren hans, Manasse, førte ikke bare tilbake alle de avgudsstyggedommene faren hadde utryddet. Han bygde til

og med altere for avgudene i forgårdene til Herrens tempel og fylte Jerusalem med uskyldig blod fra ende til annen (kap. 21).

Dermed ble syndens mål fullt. Gjennom sine profeter måtte Herren kunngjøre for den ugudelige kongen og folket at han hadde bestemt å ødelegge Jerusalem og støte resten av sin arv ut blant hedningene.

Hvor streng dommen hans var, viste han da Manasse ble ført bort som fange av den assyriske kongens hærførere. Riktignok tok Manasse selv avstand fra all grov avgudsdyrkelse etter denne tuktelsen, og da han var satt fri og kommet tilbake til Jerusalem, gjenopprettet han den lovlige gudstjenesten i templet. Men omvendelsen hans fikk ingen varig virkning på folket, og sønnen Amon gjorde den helt til intet, for han vandret ikke på Herrens vei, men dyrket farens avguder.

Under slike forhold kunne heller ikke den gudfryktige Josjia skape noen sann hjerteforandring hos folket eller få det til å vende om til sin Gud av hjertet, enda han utryddet avgudsdyrkelsen med all strenghet, særlig etter at lovboka var funnet. Han kunne bare utslette de ytre tegnene og sporene etter avgudsdyrkelsen og gi Herrens gudstjeneste herredømmet i det ytre.

I sin kjødelige trygghet trodde folket at de hadde gjort nok for Gud ved å gjenopprette den ytre gudstjenesten loven foreskrev, og at de nå var sikre på Guds vern. De hørte ikke på profetene som varslet at Guds dommer snart skulle komme.

Ved å ydmyke seg for Gud og gjennomføre sine reformer hadde Josjia holdt dommen tilbake i tretti år. Men mot slutten av hans regjering begynte Herren å støte Juda bort fra sitt åsyn for Manasses synders skyld og forkaste byen han hadde utvalgt for at hans navn skulle bo der (22,1–23,27).

Farao Neko av Egypt rykket fram for å utvide sitt herredømme til Eufrat og styrte det assyriske riket. Josjia dro ut mot ham for å hindre at makten hans bredte seg inn i Syria. Ved Megiddo ble Judas hær slått, og Josjia falt – og med ham det siste håpet for den synkende staten (23,29–30; 2 Krøn 35,23–24).

I Jerusalem gjorde folket Joakas til konge, men etter tre måneder ble han tatt til fange av Neko i Ribla i Hamat-landet og ført til Egypt, der han døde. Neko satte Josjias eldre sønn Eljakim inn som egyptisk lydkonge i Jerusalem og ga ham navnet Jojakim. Han var hengitt til

avgudsdyrkelse, og med sin praktsyke (Jer 22,13 ff.) ødela han riket enda mer, enda det alt var tømt av skatten til Egypt.

I hans fjerde år bukket farao Neko under ved Karkemis for kaldeernes makt, som vokste fram under Nebukadnesar på ruinene av det assyriske riket. Samtidig forkynte Jeremia for det uforbederlige folket at Herren, hærskarenes Gud, ville gi Juda og alle folkene omkring i hånden på sin tjener Nebukadnesar. Judas land skulle legges øde, og folket skulle tjene kongen i Babel i sytti år (Jer 25).

Like etter kom Nebukadnesar til Juda for å følge opp seieren over Neko. Han inntok Jerusalem, gjorde Jojakim til sin undersått og førte Daniel og mange av de fremste unge mennene bort til Babel (24,1).

Etter noen år gjorde Jojakim opprør. Da sendte Nebukadnesar nye hærer mot Jerusalem for å beleire byen. Han beseiret Jojakin, som i mellomtiden hadde fulgt faren på tronen, og førte ham i fangenskap til Babel sammen med kjernen av folket: stormennene, stridsmennene, håndverkerne og smedene. På tronen satte han Josjias eneste gjenlevende sønn Mattanja og ga ham navnet Sidkia (24,2–17).

Men da også Sidkia i sitt niende år sluttet forbund med farao Hofra og falt fra kongen i Babel, rykket Nebukadnesar straks fram med hele sin hær og beleiret Jerusalem. Han inntok og ødela byen, drepte Sidkia og sønnene hans og førte bort hele resten av folket, bortsett fra en liten rest av jordbrukere. Slik gjorde han ende på Judas rike (24,18–25,26), 134 år etter at tistammeriket var gått under.[1]

V. 1–16. Hiskia blir konge

> «[1]I Israels konge Hoseas, Elas sønns tredje år ble Hiskia konge. Han var sønn av Judas konge Akas. [2]Han var tjuefem år gammel da han ble konge, og han regjerte tjueni år i Jerusalem. Hans mor hette Abi og var datter av Sakarja.»

De to historieverkene beretter ulikt om Hiskias regjering, og det viser straks hvor forskjellig de er lagt opp. Profeten som skrev Kongebøkene, gir først en ganske kort karakteristikk av Hiskias regjering (v. 1–8). Så skildrer han utførlig hvordan Sankerib falt inn i Juda og prøvde å få Jerusalem i sin makt, hvordan den stolte assyriske hæren ble tilintetgjort, og hvordan Sankerib i hast vendte tilbake til Ninive og

[1]Etter 2 Kong 25,7 ble Sidkia blindet og ført til Babel; det var sønnene hans som ble drept.

døde (18,13–19,37). Til sist forteller han inngående om Hiskias sykdom og helbredelse, om sendebudene fra Babel og om hvordan Hiskia oppførte seg da de kom (kap. 20).

Krønikebøkene retter derimot oppmerksomheten mest mot den åndelige reformen Hiskia gjennomførte. Først skildrer de svært utførlig hvordan templet ble renset for alle avgudsstyggedommer, hvordan gudstjenesten for Herren ble gjenopprettet, og påskefesten Hiskia innbød hele folket til, ikke bare sine egne undersåtter, men også resten av de ti stammene (2 Krøn 29–31).

Så gir de i kap. 32 bare et svært kort sammendrag av Sankeribs angrep på Jerusalem og hærens undergang, av Hiskias sykdom og helbredelse og hans store rikdom. Sendebudene fra Babel blir bare nevnt i forbifarten. Det Krønikebøkene forteller om Hiskias reform av gudstjenesten og påskefesten, er historisk pålitelig; det er med hell blitt forsvart mot dem som har tvilt på det.

I Israels konge Hoseas tredje år ble Hiskia konge over Juda, tjuefem år gammel. Etter v. 9–10 svarte Hiskias fjerde og sjette år til Hoseas sjuende og niende. Da ser det ut til at Hiskias første år falt sammen med Hoseas fjerde, og Josefus lar ham derfor bli konge i Hoseas fjerde år. Men det er ingen grunn til å endre teksten. Antar vi at Hiskia ble konge mot slutten av Hoseas tredje år, falt hans fjerde og sjette år for det meste sammen med Hoseas sjuende og niende.

Navnet Hiskia står i Krønikebøkene (2 Krøn 29 ff.) og i Jes 1,1 i sin fulle form, *Jechiskijjahu* (יְחִזְקִיָּהוּ, «den Herren styrker»). Om alderen hans da han ble konge, se ved 16,2. Morens navn, Abi, er en sterkt sammentrukket form av Abia (2 Krøn 29,1).

V. 3–8. Hiskias fromhet og framgang

> «[3]Han gjorde det som var rett i Herrens øyne, slik som hans far David hadde gjort. [4]Han la ned offerhaugene og slo i stykker billedstøttene og hogg ned Astarte-bildet og knuste den kobberslangen som Moses hadde laget, for like til den tid hadde Israels barn brent røkelse for den. De kalte den Nehusjtan. [5]Hiskia satte sin lit til Herren, Israels Gud. Etter ham har det ikke vært hans like blant alle Judas konger, heller ikke blant dem som hadde vært før ham. [6]Han holdt fast ved Herren. Han vek ikke fra ham, og han holdt hans bud, dem som Herren hadde gitt Moses. [7]Og Herren var med ham. I alt han foretok seg, bar han seg klokt at. Han falt fra kongen i Assyria

og ville ikke tjene ham lenger. [8]Han slo filistrene og tok deres land helt til Gasa og de omliggende bygdene like fra vakttårnene til de befestede byene.»

Som konge gikk Hiskia i sin stamfar Davids fotspor. Han tok bort offerhaugene og alt det andre som hørte til avgudsdyrkelsen, satte sin lit til Herren og holdt fast ved ham uten å vakle. Derfor lot Herren alt han foretok seg, lykkes. Offerhaugene, billedstøttene og Astarte-bildet (se ved 1 Kong 14,23) omfatter alle de gjenstandene for avgudsdyrkelse som var innført i Jerusalem og Juda under de tidligere kongene, og særlig under Akas. «Astarte-bildet» står i entall, men gjelder alle slike bilder (jf. 2 Krøn 31,1).

Den eneste avguden som nevnes særskilt, er kobberslangen Moses hadde laget i ørkenen (4 Mos 21,8–9). Med sin dragning mot avgudsdyrkelse hadde folket med tiden gjort den til en avgud. Ordene «like til den tid hadde Israels barn brent røkelse for den» betyr ikke at dette hadde skjedd uavbrutt fra Mose tid til Hiskias tid. De betyr bare at det skjedde fra tid til annen, og at denne avgudsdyrkelsen varte helt til Hiskia slo slangen i stykker for avgudsdyrkelsens skyld. Om hva slangen betydde som tegn, se ved 4 Mos 21,8–9.

Folket kalte slangen Nehusjtan (*nechusjtan*, נְחֻשְׁתָּן, «kobbertingen»). Det ligger ikke noe foraktelig i navnet, slik de eldre utleggerne mente, og det betyr heller ikke «kobberguden».

Ordene «Etter ham har det ikke vært hans like blant alle Judas konger» gjelder Hiskias tillit til Gud; i den hadde han ingen like. Om Josjia blir de samme ordene brukt om hans samvittighetsfulle troskap mot Moseloven (23,25). Det er derfor ingen motsigelse mellom de to stedene. «Han holdt fast ved Herren» (samme ord som i 1 Kong 11,2) «og vek ikke fra ham», det vil si: Han ga seg aldri over til avgudsdyrkelse.

Derfor ga Herren ham framgang i alt han foretok seg (jf. 1 Kong 2,3), også i opprøret mot kongen i Assyria. Han tjente ham ikke lenger, det vil si: Han betalte ham ikke lenger skatt.

Det var Akas som hadde gjort Juda avhengig av Assyria. Hiskia rev seg løs ved å nekte å betale mer skatt, trolig etter at Salmanassar hadde dratt bort fra landet, kanskje ikke før etter at denne kongen var død. Derfor gikk Sankerib til krig mot Hiskia for å legge Juda under

seg igjen (v. 13 ff.).[2]

Hiskia slo filistrene helt til Gasa og herjet landet deres «like fra vakttårnene til de befestede byene», det vil si alle byene, fra den minste til den største (se ved 17,9). Slik straffet han dem for at de hadde falt inn i Juda i Akas' tid. Han tok tilbake byene de hadde inntatt den gangen (2 Krøn 28,18), og herjet hele landet deres helt til Gasa, nå Ghuzzeh, den sørligste av filistrenes hovedbyer (se ved Jos 13,3). Trolig skjedde dette etter Sankeribs nederlag (jf. 2 Krøn 32,22–23).

V. 9–12. Samarias fall

> «[9]I kong Hiskias fjerde år, som var Israels konge Hoseas, Elas sønns sjuende år, dro Salmanassar, kongen i Assyria, opp mot Samaria og beleiret byen. [10]Da tre år var gått, inntok de byen. Det var i Hiskias sjette år, det samme som Israels konge Hoseas niende år, at Samaria ble inntatt. [11]Og kongen i Assyria bortførte Israel til Assyria og flyttet dem til Halah og til Habor, en elv i Gosan, og til byene i Media, [12]fordi de ikke hadde hørt på Herrens, sin Guds røst, men overtrådt hans pakt – alt det Moses, Herrens tjener, hadde befalt. De ville verken høre på det eller adlyde det.»

I v. 9–12 blir det fortalt en gang til hvordan Salmanassar ødela tistammeriket. Det er alt fortalt i 17,3–6 etter Israels rikes annaler. Her står det etter Judas rikes annaler, for også der var denne katastrofen tatt med som en hendelse som var minneverdig for hele paktsfolket.

V. 13. Sankerib faller inn i Juda

> «[13]I kong Hiskias fjortende år dro kongen i Assyria, Sankerib, opp mot alle Judas befestede byer og inntok dem.»

Om Sankeribs felttog og nederlag (18,13–19,37), om Hiskias sykdom og helbredelse og om sendebudene fra Babel (20,1–19) har vi en parallell og like utførlig beretning i Jes 36–39, og et kort utdrag med noen ikke uviktige tillegg i 2 Krøn 32. Som de fleste nå er enige om, er de tre beretningene hentet uavhengig av hverandre fra en samling av Jesajas profetier som var tatt inn i rikets annaler (2 Krøn 32,32). De stadfester og utfyller hverandre.

Sankerib (*sancherib*, סַנְחֵרִיב) var etterfølgeren til Salmanassar, som på monumentene heter Sargina. Herodot kaller ham «konge over

[2]NB har «I alt han foretok seg, bar han seg klokt at». Keil forstår ordet om framgang: Hiskia lyktes i alt han foretok seg.

arabere og assyrere», og etter Berossos regjerte han i atten år. Han inntok alle Judas befestede byer. «Alle» må ikke presses. Foruten den sterkt befestede hovedstaden hadde han nemlig ennå ikke inntatt festningene Lakisj og Libna (v. 17; 19,8) da han sendte en del av hæren mot Jerusalem og krevde at Hiskia skulle overgi byen.

Etter Herodot var det egentlige målet for felttoget Egypt. Det går også fram av 19,24 og bekreftes av Jes 10,24, og derfor dro Tirhaka ut mot ham (19,9).

V. 14–16. Hiskia betaler skatt

> «[14]Da sendte Judas konge Hiskia bud til den assyriske kongen i Lakisj og sa: Jeg har gjort galt, vend deg bort fra meg igjen! Alt det du legger på meg, vil jeg bære. Da påla kongen i Assyria Judas konge Hiskia å betale tre hundre talenter sølv og tretti talenter gull. [15]Og Hiskia ga alt det sølv som fantes i Herrens hus og i skattkamrene i kongens hus. [16]På samme tid lot Hiskia gullet bryte av dørene på Herrens tempel og av dørstolpene som Hiskia, Judas konge, hadde kledd med gull. Alt ga han til kongen i Assyria.»

Da Hiskia fikk høre at Sankerib var på vei, sørget han straks for å sikre Jerusalem. Han lot byen befeste sterkere og demme igjen kilden ved den øvre Gihon og bekken nær byen (se ved v. 17), så beleirerne ikke skulle få vann. Det står i 2 Krøn 32,2–8 og bekreftes av Jes 22,8–11.

I mellomtiden hadde Sankerib trengt fram til Lakisj, nå Um Lakis, i Judas lavland sørvest for Jerusalem, på veien til Egypt (se ved Jos 10,3). Hiskia tvilte da på at han kunne gjøre motstand med hell. Han sendte menn for å forhandle med Sankerib og lovte å betale så mye skatt han krevde, om han bare ville trekke seg tilbake.

Bekjennelsen «Jeg har gjort galt» må ikke presses, for nøden presset den fram. Assur hadde gjort Juda skattskyldig ved Tiglat-Pilesers troløshet mot Akas, og det var derfor ikke noe egentlig galt i å riste av seg åket ved å nekte å betale mer skatt.

Men Hiskia gjorde utvilsomt galt da han ble skremt av de ulykkelige følgene av det første skrittet, og prøvde å kjøpe tilbake den freden han selv hadde brutt, ved å underkaste seg på ny og betale skatt igjen. Den fromme kongens feiltrinn kom av en forbigående svakhet i troen. Likevel ble det vendt til velsignelse, ved Sankeribs hovmod og ved Herrens paktstroskap mot Hiskia og hans rike.

Sankerib krevde den veldige summen av tre hundre talenter sølv og tretti talenter gull. Hiskia ga ham ikke bare alt sølvet og gullet som fantes i skattkamrene i templet og palasset. Han lot også gullplatene bryte av dørene og dørstolpene i templet, som han selv hadde kledd med gull (2 Krøn 29,3), og sendte dem til kongen i Assyria. Både Jesajaboka og Krønikebøkene forbigår disse forhandlingene, fordi de ikke fikk noen betydning for hvordan krigen gikk videre.

V. 17–27. Hæren foran Jerusalem

> «[17]Men kongen i Assyria sendte Tartan og Rabsaris og Rabsjake med en stor hær fra Lakisj til kong Hiskia i Jerusalem. De dro opp og kom til Jerusalem, og da de var kommet dit, stanset de ved vannledningen fra den øvre dammen, ved landeveien til Vaskervollen.»

Sankerib tok riktignok imot pengene, men han dro ikke bort, slik han utvilsomt hadde lovt. Underkastelsen gjorde ham bare dristigere. Han sendte en del av hæren mot Jerusalem og krevde at Hiskia skulle overgi hovedstaden. Hos Jesaja nevnes bare Rabsjake, fordi det var han som førte ordet i forhandlingene, men Jes 37,6.24 hentyder tydelig også til de to andre. Tartan hadde utvilsomt overkommandoen, for han nevnes først her, og etter Jes 20,1 ledet han beleiringen av Asjdod.

De tre navnene er trolig bare titler på embetene deres. *Rab-saris* (רַב־סָרִיס) betyr «den øverste hoffmannen», egentlig «evnukkenes høvding», og *rabsjake* (רַבְשָׁקֵה) betyr «overmunnskjenk». At Tartan skulle være et persisk ord, er neppe riktig, for de to andre titlene er semittiske.

Hærførerne stilte seg opp med hæren «ved vannledningen fra den øvre dammen, ved landeveien til Vaskervollen». Det var ledningen som førte vannet fra den øvre dammen – etter 2 Krøn 32,30 den øvre Gihon-dammen (Birket el-Mamilla) – ned til den nedre dammen (Birket es-Sultan; se ved 1 Kong 1,33). Etter Jes 7,3 fantes ledningen alt i Akas' tid. Denne ledningen, som i 2 Krøn 32,30 kalles «utløpet fra den øvre Gihon», demmet Hiskia igjen, og han ledet vannet ned under jorden mot vest inn i Davidsbyen.

Før hadde vannet fra den øvre Gihon rent langs vestsiden av byen utenfor muren ned i den nedre Gihon og videre ned gjennom Hinnoms sønns dal. Nå ledet Hiskia det inn i selve byen gjennom en

underjordisk kanal. Slik kunne han beholde vannet til byens bruk under en beleiring og holde det borte fra beleirerne.

Vannet ble trolig samlet i den dammen Hiskia lot lage (20,20), eller i bassenget «mellom begge murene for vannet fra den gamle dammen» i Jes 22,11. Mest trolig er det bassenget som ennå finnes et stykke øst for Jaffaporten, på vestsiden av veien til Gravkirken. Det kalles «Hiskias dam», og de innfødte kaller det Birket el-Hammam, «badedammen», eller Birket el-Batrak, «patriarkens dam». Det får fortsatt vann gjennom en ledning fra Mamilla-dammen.[3]

V. 18. Hiskias menn går ut

> «[18]Og så ropte de på kongen. Da gikk slottshøvdingen Eljakim, Hilkias sønn, ut til dem sammen med statsskriveren Sjebna og historieskriveren Joah, Asafs sønn.»

Hiskia fant det under sin verdighet å forhandle personlig med Sankeribs hærførere. Han sendte tre av sine fremste menn ut foran byen: slottshøvdingen Eljakim, Hilkias sønn, som ikke lenge før hadde fått embetet etter Sjebna (Jes 22,20–21); Sjebna, som fortsatt var statsskriver (se ved 2 Sam 8,17); og historieskriveren Joah, Asafs sønn (se ved 2 Sam 8,16).

V. 19–25. Rabsjakes tale til sendemennene

> «[19]Og Rabsjake sa til dem: Si til Hiskia: Så sier den store kongen, kongen i Assyria: Hva er det for en trygghet som er kommet over deg? [20]Vil du si at tomme ord er innsikt og styrke nok til krig! Hvem setter du da din lit til, siden du har gjort opprør mot meg? [21]Nåvel, du setter din lit til Egypt, den knekkede rørstaven! Når en støtter seg på den, går den inn i hånden hans og gjennomborer den. Slik er kongen i Egypt, farao, for alle dem som setter sin lit til ham. [22]Men sier dere til meg: Vi setter vår lit til Herren vår Gud! – er det da ikke hans offerhauger og altere Hiskia har tatt bort da han sa til Juda og Jerusalem: For dette alteret skal dere tilbe, her i Jerusalem? [23]Men gjør nå et veddemål med min herre, kongen i Assyria: Jeg vil gi deg to tusen hester om du kan få deg folk til å ri på dem! [24]Hvordan

[3] At dette er Hiskias dam, er svært sannsynlig, men ikke helt sikkert. Ved graving på Sions nordskråning er det nylig funnet en stor, velbevart hvelvet kanal som kanskje kan ha sammenheng med Hiskias ledning. Hiskia bygde ikke ledningen først etter at Sankerib hadde dratt bort, men da Sankerib falt inn i Juda, før den assyriske hæren sto foran Jerusalem. Det går fram av 2 Krøn 32,3–4.30, der det å demme igjen kilden utenfor byen nevnes uttrykkelig blant forsvarstiltakene.

> skulle du da kunne drive tilbake en eneste stattholder, en av min herres minste tjenere? Derfor setter du din lit til Egypt og håper å få vogner og hestfolk derfra. [25]Mener du da at jeg har dratt opp mot dette stedet for å ødelegge det, uten at Herren har villet det? Nei, Herren har selv sagt til meg: Dra opp mot dette landet og ødelegg det!»

Til disse tre holdt Rabsjake en tale. Han ville vise at Hiskias tillit til at han kunne stå imot assyrerkongens makt, var helt forfengelig. Verken Egypt (v. 21), Hiskias Gud (v. 22) eller hans egne stridskrefter (v. 23) kunne forsvare ham.

«Den store kongen» var en tittel de assyriske, babylonske og persiske kongene tok (jf. Esek 26,7; Dan 2,37), fordi kongene i de erobrede landene var lydkonger under dem (se ved Jes 10,8).

«Hva er det for en trygghet som er kommet over deg?» betyr: Hvor tom og verdiløs er ikke denne tilliten! Og når Hiskia taler om innsikt og styrke til krig, er det bare tomme ord, egentlig «ord fra leppene». Ordene kommer ikke fra hjertet, forstandens sete; det er en tåpelig og ubetenksom tale (jf. Ordsp 14,23; Job 11,2). «Hvem setter du da din lit til?» – nå skal vi se hvem du stolte på da du gjorde opprør mot meg.

På Egypt? «den knekkede rørstaven», som går inn i hånden på den som vil støtte seg på den i den tro at den er hel, og gjennomborer den. Bildet går igjen i Esek 29,6–7, og det er godt valgt, fordi Nilen, som står for Egypt, er rik på siv. Det Rabsjake her sier om Egypt, hadde Jesaja alt innprentet sitt folk med alvor (Jes 30,3–5). Han ville advare dem mot å stole på hjelp fra Egypt, for et parti i folket ventet hjelp derfra mot Assyria.

Hiskia og Juda hadde en sterkere grunn til tillit: Herren deres Gud. Også den prøvde Rabsjake å rokke ved. Ut fra sitt hedenske synspunkt utnyttet han svært listig Hiskias reform av gudstjenesten. Han framstilte det som en krenkelse av den ærefrykten Gud hadde krav på, at alterne på offerhaugene var tatt bort.

Angrepet på judeernes tillit til Gud begynner med «er det da ikke …». Den siste delen av verset kan ikke være en fortsettelse av det judeerne sier, for Hiskias sendemenn kunne ikke regne offerhaugene og avgudsalterne som var tatt bort, for Herrens altere.

Enda mindre kunne Hiskia stole på sine stridskrefter. «Gjør nå et veddemål med min herre … Jeg vil gi deg to tusen hester om du kan

få deg folk til å ri på dem!» Meningen er selvsagt ikke at Hiskia ikke kunne stille to tusen soldater i alt, men at han ikke hadde så mange menn som kunne kjempe til hest.

«Hvordan skulle du da kunne drive tilbake en eneste stattholder …?» Å «drive tilbake ansiktet» til noen betyr ellers å avvise en som kommer med en bønn (1 Kong 2,16–17); her betyr det å slå tilbake en angriper.

Ordet for stattholder, *pechah* (פֶּחָה se ved 1 Kong 10,15), betegner en styresmann for en provins under en satrap, og i militærstater også en lavere offiser. «Derfor setter du din lit til Egypt»: Med en så liten hær stoler du på Egypt for å få vogner og hestfolk.

Da Rabsjake mente å ha tatt fra Hiskia enhver grunn til tillit, la han til at heller ikke assyrerkongen var kommet uten Herren. Herren hadde selv kalt ham til å ødelegge Juda. Kanskje hadde han hørt noe om profetenes forutsigelser, som framstilte den assyriske invasjonen som en dom fra Herren, og nå brukte han dem for sine egne formål.

V. 26–27. Ikke på jødisk

> «[26]Da sa Eljakim, Hilkias sønn, og Sjebna og Joah til Rabsjake: Tal til dine tjenere på arameisk, for vi forstår det språket. Tal ikke til oss på jødisk, så folket som står på muren, hører det! [27]Men Rabsjake svarte: Har min herre sendt meg til deg og til din herre for å tale disse ordene? Er det ikke til de mennene som sitter på muren og må ete sin egen skitt og drikke sitt eget vann likesom dere selv?»

Rabsjakes skryt kunne lett gjøre inntrykk på folket. Hiskias sendemenn avbrøt ham derfor og ba ham tale arameisk, for det forsto de, og ikke jødisk, for folkets skyld som sto på muren. Arameisk ble talt i Syria og Babylonia og trolig også i Assyria. Det kan ha vært Rabsjakes morsmål, selv om hoffspråket hos de assyriske kongene var et arisk mål.

Fordi arameisk og hebraisk er nær beslektet, kunne ikke hebraisk være ukjent for Rabsjake, og han brukte det. På samme måte forsto Hiskias menn arameisk, mens folket i Jerusalem bare forsto «jødisk», det vil si det hebraiske språket som ble talt i Judas rike. Slutten av verset viser at forhandlingene foregikk nær bymuren i Jerusalem.

Men Rabsjake avviste bønnen med hån: Oppdraget hans var ikke å tale bare til Hiskia og sendemennene, men nettopp til folket på muren. Med ordene om dem «som sitter på muren og må ete sin egen

skitt og drikke sitt eget vann», peker Rabsjake på de grusomhetene en beleiring av Jerusalem ville føre over innbyggerne. Masoretene har satt mildere ord i stedet for de grove uttrykkene i teksten.

V. 28–37. Rabsjake taler til folket

> «[28]Og Rabsjake trådte fram og ropte med høy røst på jødisk og talte slik: Hør den store kongens, den assyriske kongens ord! [29]Så sier kongen: La ikke Hiskia få narret dere! For han makter ikke å redde dere ut av min hånd. [30]Og la ikke Hiskia få dere til å feste lit til Herren, idet han sier: Herren vil redde oss, og denne byen skal ikke bli gitt i assyrerkongens hånd! [31]Hør ikke på Hiskia! For så sier kongen i Assyria: Gjør fred med meg og kom ut til meg, så skal enhver av dere få ete av sitt eget vintre og av sitt eget fikentre og drikke vannet av sin egen brønn, [32]til jeg kommer og henter dere til et land som ligner deres eget land, et land med korn og most, et land med brød og vingårder, et land med oljetrær og honning, så dere kan leve og ikke dø! Hør ikke på Hiskia når han vil narre dere og sier: Herren vil redde oss! [33]Har vel noen av folkenes guder reddet landet sitt av assyrerkongens hånd? [34]Hvor er Hamats og Arpads guder? Hvor er Sefarvajims, Henas og Ivvas guder? Har vel Samarias guder reddet landet av min hånd? [35]Hvem er det blant alle landenes guder som har reddet sitt land av min hånd, så Herren skulle redde Jerusalem av min hånd?»

«Rabsjake trådte fram» betyr ikke at han reiste seg eller gikk fram, men at han stilte seg opp i en holdning som skulle gjøre inntrykk. Så ropte han med høy røst på jødisk til folket. De skulle høre på kongen i Assyria og ikke la seg narre av Hiskia til å forsvare byen lenger, for verken Hiskia eller Herren kunne verge dem mot Sankeribs makt.

«La ikke Hiskia få narret dere», nemlig ved å late som han kunne forsvare eller redde Jerusalem. På hebraisk står det i v. 29 «av hans hånd», og der slutter taleren å tale i kongens navn.[4]

«Gjør fred med meg og kom ut til meg», det vil si: Gå ut av murene og overgi dere, «så skal enhver av dere få ete av sitt eget vintre …» Ordet for fred er egentlig «velsignelse»[5]. Her betyr det fred som summen av velferd og velsignelse. Å ete av sitt vintre og fikentre og drikke

[4] NB har «ut av min hånd».

[5] **«velsignelse»** beraka, בְּרָכָה

vannet av sin brønn er et bilde på å nyte fruktene av sin eiendom i ro og fred (jf. 1 Kong 4,25).

Men selv om de overga seg, ville assyreren føre folket bort til et annet land; det var fast skikk hos de asiatiske erobrerne i gammel tid. For å få folket til å slå seg til ro med den tanken lovte skrythalsen at assyrerkongen ville føre dem til et land som var like fruktbart og herlig som Kanaan.

Skildringen av landet med korn og most minner om skildringen av Kanaan i 5 Mos 8,8 og 33,28. «Så dere kan leve og ikke dø» betyr: Dere skal ikke lide noe vondt av meg. Hos Jesaja er dette stedet forkortet (Jes 36,17).

Heller ikke Herren kunne redde dem, like lite som Hiskia. Som bevis nevnte Rabsjake en rekke byer og land assyrerkongen hadde erobret, uten at gudene deres kunne gjøre motstand mot ham. «Hvor er de?» betyr: De er borte, gått til grunne (jf. 19,18). Og spørsmålet om de har reddet Samaria, betyr: De har ikke reddet det.

Blant «folkenes guder» er også Samarias Gud regnet med. Sankerib ser seg selv som ett med forgjengerne sine, som den som representerer Assyrias makt, og derfor tilegner han seg de erobringene forfedrene hans hadde gjort. (Keil: «Hvor er Hamats og Arpads guder? … og har de reddet Samaria av min hånd?»)

Byene og landene i v. 34 er alt nevnt i 17,24 som erobrede områder som det ble flyttet nybyggere fra til Samaria, unntatt Arpad og Hena. Arpad nevnes også i 19,13; Jes 10,9; 36,19; 37,13 og Jer 49,23 sammen med Hamat og lå utvilsomt i nærheten av den byen. Navnet lever videre i den store landsbyen Arfad nord i Syria, sju timers reise nord for Aleppo.

Hena, som også nevnes sammen med Ivva i 19,13 og Jes 37,13, er trolig byen Ana ved Eufrat, og Ivva er sannsynligvis det samme som Avva i 17,24. Hena og Ivva er falt bort hos Jesaja, fordi Rabsjakes tale er forkortet der.

V. 35 trekker slutningen: Ingen av gudene i de landene som er nevnt, har kunnet redde landet sitt fra Assyria. Derfor vil heller ikke Herren kunne forsvare Jerusalem.

V. 36–37. Folket tier

«[36]Men folket tidde og svarte ham ikke ett ord, for kongens befaling lød så: Dere skal ikke svare ham. [37]Så kom slottshøvdingen Eljakim,

> Hilkias sønn, og statsskriveren Sjebna og historieskriveren Joah, Asafs sønn, til Hiskia med flerrede klær og meldte ham det Rabsjake hadde sagt.»

Folket, som Rabsjake hadde villet tale til, tidde helt, for Hiskia hadde forbudt dem å svare. Det var ikke bare for at Rabsjake ikke skulle si noe mer, men for at Sankeribs sendemenn skulle bli holdt i full uvisshet om hvilket inntrykk ordene deres hadde gjort.

Hiskias menn vendte tilbake til kongen med flerrede klær, som tegn på sorg over assyrerens ord, for med dem hadde han spottet ikke bare Hiskia, men enda mer Herren. Og de meldte kongen det de hadde hørt.

Kapittel 19. Hiskias bønn og Sankeribs fall

V. 1–7. Hiskia sender bud til Jesaja

> «[1]Da kong Hiskia hørte dette, flerret han klærne sine, kledde seg i sekk og gikk inn i Herrens hus. [2]Han sendte slottshøvdingen Eljakim og statsskriveren Sjebna og de eldste blant prestene, kledd i sekk, til profeten Jesaja, Amos' sønn. [3]Og de sa til ham: Så sier Hiskia: Dette er en dag med trengsel og straff og vanære. For barnet er kommet til modermunnen, men det er ingen kraft til å føde. [4]Kanskje Herren din Gud vil høre alt det Rabsjake har sagt, han som hans herre, kongen i Assyria, har sendt for å håne den levende Gud, så han straffer ham for de ordene Herren din Gud har hørt. Send nå opp en bønn for den rest som ennå er igjen!»

Da rådgiverne fortalte Hiskia hva Rabsjake hadde sagt, flerret han klærne sine av redsel over den frekke hånen mot den levende Gud (v. 4). Han kledde seg i sørgeklær som tegn på sjelens nød og gikk inn i templet. Samtidig sendte han Eljakim og Sjebna sammen med de eldste blant prestene, kledd i sekk, til profeten Jesaja for å be ham gå i forbønn for dem hos Herren i den fortvilte stillingen.

1

«Dette er en dag med trengsel og straff og vanære.» Med «straff» menes Guds tukt. Ordet NB gjengir med «vanære», *ne'asa* (נְאָצָה), betyr at Gud behandler folket med forakt og forkaster det (jf. 5 Mos 32,19; Jer 14,21; Klag 2,6). «For barnet er kommet til modermunnen, men det er ingen kraft til å føde.»

[1] «Men den vise kongen møtte ikke spotten med våpen, men med bønn og tårer og sekk, og han ba profeten Jesaja være hans sendebud» – Theodoret.

Bildet betegner den ytterste fare, den mest fortvilte stilling. Har kvinnen i fødsel ikke krefter til å føde barnet som er kommet til modermunnen, er både barnets og morens liv i den største fare. Slik var det med folket nå (jf. Hos 13,13).

Kanskje Herren din Gud vil høre Rabsjakes spott mot den levende Gud. «Høre» betyr her å legge merke til det og så straffe det. «Den levende Gud» står i motsetning til hedningenes guder, som bare er livløse avguder (jf. 1 Sam 17,26.36).

«Så han straffer ham for de ordene Herren din Gud har hørt» fortsetter «høre»; ordene hører ikke sammen med «håne», som om Rabsjake var sendt for å «håne og refse med ord», slik Luther og andre forstår det. «Send nå opp en bønn for den rest som ennå er igjen», det vil si resten av Guds folk. Etter at de ti stammene var ført bort, var nemlig nesten hele Juda kommet i Sankeribs makt.

V. 5–7. Jesajas svar

> «[5]Da kong Hiskias tjenere kom til Jesaja, [6]sa Jesaja til dem: Dette skal dere si til deres herre: Så sier Herren: Frykt ikke for de ordene du hørte, de ordene assyrerkongens menn hånte meg med! [7]Se, nå gir jeg ham et slikt sinn at han vender tilbake til landet sitt på grunn av et rykte han får høre. Der i hans eget land vil jeg la ham falle for sverd.»

Jesaja svarte med et trøstefullt løfte: Hiskia skulle ikke frykte for den assyriske kongens spotteord. Herren ville skremme ham med et rykte, så han vendte tilbake til sitt land, og der ville han la ham falle for sverd. Ordet NB gjengir med «menn», *na'are* (נַעֲרֵי, «gutter, tjenere»), er en nedsettende betegnelse på de assyriske embetsmennene.

«Se, nå gir jeg ham et slikt sinn at han vender tilbake til landet sitt på grunn av et rykte han får høre.» Ryktet er ikke budet om at hæren var ødelagt (v. 35), for det fikk ikke Sankerib høre gjennom andre; han var selv hos hæren da Herrens engel slo den. Det er ryktet som nevnes i v. 9.

Riktignok gjorde han et siste forsøk på å få Jerusalem til å overgi seg straks han hørte det. Men da han ikke klarte å rokke Hiskias fasthet, måtte motet svikte og tanken på å vende hjem melde seg. Slaget mot hæren fikk ham bare til å dra hjem enda raskere.

Uten at Tirhaka nærmet seg, ville nemlig ødeleggelsen av hæren neppe ha virket avgjørende, for den assyriske kongens store makt var

ikke brutt med det, særlig ikke overfor det lille Juda. Men på kongens bønn føyde Herren dette underet til det andre, som hans forsyn alt hadde ført fram. Om oppfyllelsen av ordet om Sankeribs død, se v. 37.

V. 8–13. Sankeribs brev

> «[8]Da Rabsjake vendte tilbake, fant han assyrerkongen i ferd med å stride mot Libna. For han hadde hørt at han hadde brutt opp fra Lakisj. [9]Da fikk kongen melding om at Tirhaka, kongen i Etiopia, var dratt ut for å kjempe mot ham. Da sendte han igjen bud til Hiskia og sa: [10]Så skal dere si til Judas konge Hiskia: La ikke din Gud, som du setter din lit til, få narret deg, så du tenker som så: Jerusalem skal ikke gis i assyrerkongens hånd. [11]Du har hørt det kongene i Assyria har gjort med alle landene, hvordan de har ødelagt dem, og så skulle du bli reddet! [12]Har vel folkenes guder frelst dem som fedrene mine ødela, Gosan og Karan og Resjef og Edens barn i Telassar? [13]Hvor er nå Hamats konge og Arpads konge og byen Sefarvajims konge, Henas og Ivvas konger?»

I mellomtiden var Rabsjake vendt tilbake til kongen sin ved Libna (se ved 8,22). Dit hadde kongen dratt fra Lakisj, trolig etter å ha inntatt den festningen. Der fikk Sankerib høre at Tirhaka rykket fram for å kjempe mot ham.

Tirhaka, kongen i Kusj, er Manethos Tarakos, etterfølgeren til Sevekus (Sjebek II) og den tredje kongen i det 25. (etiopiske) dynastiet. Strabo omtaler ham som en stor erobrer. På monumentene skrives navnet Tharqo, og på porttårnet ved det store templet i Medinet Habu er han framstilt som en konge som hogger ned fiender fra erobrede land framfor guden Ammon.

[2]

Da Sankerib fikk høre at Tirhaka nærmet seg, sendte han igjen bud til Hiskia, denne gangen med et brev (v. 14). Der krevde han enda en gang at Hiskia skulle gi opp tilliten til sin Gud og visheten om at Jerusalem ikke skulle bli gitt i assyrerkongens hånd. Ingen andre folks guder hadde jo kunnet redde landene og byene sine fra de assyriske

[2]Hvor lenge Tirhaka regjerte, og når, er usikkert; etter en Apis-stele regjerte han trolig i tjueåtte år. Noen setter begynnelsen av regjeringen hans til 693 f.Kr., men det lar seg ikke forene med Det gamle testamentets tidsregning, for Hiskias fjortende år, da Sankerib falt inn i Juda, svarer til 714 eller 713 f.Kr. Det bekrefter bare at tidsangivelsene for de egyptiske kongene før Psammetik ikke kan gjøre krav på historisk sikkerhet. Det kan være at han dro ut mot Sankerib før han ble konge over Egypt, og tittelen «kongen i Kusj», ikke «i Egypt», kan tyde på det.

kongene før ham. Brevet gjentok altså bare det Rabsjake alt hadde sagt (18,19 ff.), men det nevnte flere erobrede land, for å forsterke inntrykket av at de assyriske våpnene var uimotståelige.

For å kunne stå imot Tirhaka og overvinne ham trengte Sankerib framfor alt fast fotfeste i Juda. Da var Jerusalem av største betydning, for byen ville dekke ryggen hans og sikre tilbaketoget.

Festninger som Lakisj og Libna kunne tas raskt med storm, men med Jerusalem var det annerledes. Salmanassar hadde ligget tre år foran Samaria før han kunne innta den, og Nebukadnesar beleiret Jerusalem i to år før byen var utsultet og kunne tas (25,1 ff.). Nå som Tirhaka nærmet seg, hadde Sankerib ikke tid til en så langvarig beleiring. Derfor prøvde han å få Hiskia til å overgi byen frivillig ved å skryte av sin makt.

I v. 9 står det hos Jesaja «da han hørte det, sendte han» (Jes 37,9), og det er trolig det opprinnelige. Det viser at Sankerib sendte bud straks han fikk meldingen.

«La ikke din Gud … få narret deg», det vil si: La deg ikke narre av tilliten til din Gud. For å knuse denne tilliten minner Sankerib om det de assyriske kongene hadde gjort. Ordet for «ødelegge», *hacharim* (הַחֲרִים), betyr egentlig «bannlyse». Det er valgt med ettertrykk for å uttrykke at de utryddet uten skånsel. «Og så skulle du bli reddet!» er et spørsmål som venter et klart nei.

«Har vel folkenes guder frelst dem …?» «Dem» viser tilbake til «alle landene» i v. 11, og de blir så nevnt ved navn. Gosan kan være landskapet Gauzanitis i Mesopotamia, men like gjerne Gauzania på den andre siden av Tigris (se ved 17,6). At det nevnes sammen med Karan, tvinger oss ikke til det første, for lista er historisk, ikke geografisk.

Karan, grekernes og romernes Carrhae, der Abrahams far Tarah døde (se ved 1 Mos 11,31), lå nord i Mesopotamia; her menes trolig ikke bare byen, men landet rundt den. Resjef er et vanlig navn; her er det trolig den mest kjente byen med dette navnet, Rusafa i Syria, en dagsreise fra Eufrat på veien fra Rakka til Emesa.

«Edens barn i Telassar» var tydeligvis en stamme som hadde sitt hovedsete i Telassar. Mest taler for at Eden er det assyriske Eden som nevnes i Esek 27,23 sammen med Karan som en viktig handelsby, men beliggenheten kan ikke fastslås nærmere. Telassar er like ukjent, og

ingen av gjetningene om hvor stedene lå, kan engang gjøres sannsynlige. Om stedene i v. 13, se ved 18,34.

V. 14–19. Hiskias bønn

> «[14]Da Hiskia hadde mottatt brevet av sendebudene og lest det, gikk han opp til Herrens hus. Der bredte Hiskia brevet ut for Herrens åsyn. [15]Og Hiskia ba for Herrens åsyn og sa: Herre, Israels Gud, du som troner over kjerubene! Du alene er Gud for alle jordens riker. Du har skapt himmelen og jorden. [16]Herre, bøy ditt øre til og hør! Herre, lukk opp dine øyne og se! Hør de ordene som Sankerib har sendt for å håne den levende Gud! [17]Det er sant, Herre, at kongene i Assyria har ødelagt folkene og landene deres. [18]De har kastet gudene deres i ilden, for de er ikke guder, men et verk av menneskehender, tre og stein. Derfor kunne de gjøre dem til intet. [19]Men frels oss nå, Herre vår Gud! Frels oss av hans hånd, så alle jordens riker må kjenne at du, Herre, er Gud – bare du!»

Hiskia tok imot brevet, leste det, gikk inn i templet og bredte det ut for Herrens åsyn for å legge innholdet fram for Gud. Innholdet er gjengitt i v. 10–13 som det budskapet sendebudene bar fram fra kongen. De sa det vesentlige muntlig og ga ham brevet som stadfestelse på ordene sine.

At Hiskia bredte brevet ut for Gud, var et uttrykk for det ønsket som sprang ut av en barnlig og troende tillit: at Herren måtte legge merke til den hånen mot den levende Gud som brevet inneholdt, og straffe den. Hva Hiskia mente med denne handlingen, sa han i bønnen som følger.

I motsetning til assyrernes villfarelse kaller han Herren, Israels Gud, den eneste Gud for alle jordens riker, fordi han har skapt himmelen og jorden. «Du som troner over kjerubene» (se ved 1 Sam 4,4 og 2 Mos 25,22) peker på paktsforholdet som Herren, den allmektige skaper og hersker over hele verden, hadde gått inn i med Israel.

Som paktens Gud, tronende over kjerubene, hadde Herren forpliktet seg til å hjelpe sitt folk når de vendte seg til ham i tro i nødens tid og ba om hjelp. Og som den eneste Gud over hele verden hadde han makt til å hjelpe.

Hos Jesaja er «hærskarenes Gud» føyd til gudsnavnet (Jes 37,16). Det navnet er svært sjeldent i historisk prosa, men vanlig i profetenes

taler, og slik blir Herren straks i begynnelsen påkalt som Gud over hele verden. Om «Du alene er Gud», se 2 Sam 7,28 og 1 Kong 18,39.

Ordene hoper seg opp: «Herre, bøy ditt øre til og hør! Herre, lukk opp dine øyne og se! Hør de ordene …» Det viser hvor inderlig og inntrengende bønnen er. «Øre» står i entall og «øyne» i flertall, og det er riktig, for et menneske åpner alltid begge øynene for å se, men vender det ene øret mot den som taler. «De ordene» er det Sankerib hadde sagt i brevet.

Etter at han har bedt Herren legge merke til Sankeribs spott, innrømmer Hiskia at assyrerne virkelig har ødelagt alle landene. De skryter altså ikke uten grunn av sin store makt. Men forklaringen finner han i at hedningenes guder er maktesløse og intet: «De har kastet gudene deres i ilden, for de er ikke guder, men et verk av menneskehender, tre og stein. Derfor kunne de gjøre dem til intet.»

Hiskia nevner ikke dette som tegn på assyrernes hensynsløshet. Sankerib hadde skrytt av at ingen folks guder hadde kunnet stå ham imot (v. 12–13), og dette setter Hiskia i rett lys. Så knytter han til det bønnen om at Herren må frelse dem, og ved det gjøre kjent for alle jordens riker at han alene er Gud.

V. 20–28. Herrens svar til Sankerib

«[20]Da sendte Jesaja, Amos' sønn, bud til Hiskia og sa: Så sier Herren, Israels Gud: Jeg har hørt det du har bedt meg om angående kongen i Assyria, Sankerib. [21]Slik lyder det ordet Herren har talt om ham: Jomfruen, Sions datter, forakter deg og spotter deg. Jerusalems datter rister på hodet av deg. [22]Hvem er det du har hånet og spottet? Hvem er det du har løftet din røst imot? Du har løftet dine øyne til det høye, mot Israels Hellige. [23]Ved sendebudene dine har du hånet Herren og sagt: Med mine utallige vogner dro jeg opp på fjellenes tinder, til Libanons øverste topper. Der hogger jeg ned dets høyeste sedrer, dets herlige sypresser. Jeg trenger fram til dets fjerneste hvilested, dets frodige skog. [24]Jeg gravde brønner og drakk av fremmede vann. Jeg tørker ut alle strømmer i Egypt med fotsålene mine. [25]Har du da ikke hørt det? Fra fjerne tider har jeg gjort det, fra fortidens dager har jeg laget det slik. Nå har jeg latt det komme, så du har fått makt til å ødelegge befestede byer og gjøre dem til ruinhauger. [26]Deres innbyggere ble maktesløse, de ble forferdet og skamfulle. De ble som gresset på marken og som grønne vekster, som gresset

> på takene og som korn som er avsvidd før det er fullvokst. [27]Enten
> du sitter eller du går ut og inn, så vet jeg det, og jeg vet at du raser
> mot meg. [28]Fordi du raser mot meg, og din overmodige trygghet
> har nådd opp til mine ører, så vil jeg legge ring i din nese og bissel
> mellom dine lepper og føre deg tilbake den veien du kom.»

Da Hiskia hadde bedt, fikk profeten Jesaja en åpenbaring fra Gud om at bønnen var hørt, og den sendte han til kongen. Herrens ord kunngjorde to ting for kongen. For det første skulle Sankerib trekke seg tilbake med skam, som rettferdig gjengjeldelse for at han hadde hånet den levende Gud (v. 21–28; Jes 37,22–29). For det andre ble dette stadfestet med et tegn som Hiskia skulle kjenne Jerusalems utfrielse på (v. 29–31; Jes 37,30–32), og med det uttrykkelige løftet at assyreren verken skulle komme inn i byen eller beleire den, fordi Herren vernet den (v. 32–34; Jes 37,33–35).

I den første delen er ordene med poetisk liv vendt direkte til Sankerib. De svinger svepen over hans hovmodige skryt ved å vise til den hån og spott som skulle følge ham når han dro ut av landet.

«Jomfruen, datter Sion, forakter deg og spotter deg; bak deg rister datter Jerusalem på hodet.» Med «Sions datter» og «Jerusalems datter» menes ikke innbyggerne i Sion eller Jerusalem. Det er byen selv med innbyggerne som i bilde er framstilt som en datter og jomfru, og uttrykket skal forstås som «datter Sion», ikke «datter av Sion».

Sion kalles «jomfru» fordi den er en uinntakelig by for assyrerne, en by de ikke kan erobre. Å riste på hodet er en gest av hån og skadefryd (jf. Sal 22,8; 109,25). «Bak deg», det vil si etter deg når du drar bort, står først i setningen for ettertrykkets skyld.[3]

Denne hånen rammer assyreren fordi han har spottet Herren Gud med sitt dåraktige skryt om sin uimotståelige makt. Å løfte røsten viser til den truende og anmassende tonen Rabsjake og Sankerib hadde talt i. Å løfte øynene til det høye betyr bare å se opp mot himmelen (jf. Jes 40,26), ikke i seg selv å kaste stolte blikk mot Gud.

Hovmodet ligger i det som følger: «mot Israels Hellige». Gud kalles Israels Hellige fordi han åpenbarer sin hellighet i og på Israel. Dette gudsnavnet er særegent for Jesaja, men det stammer fra Asaf (Sal 78,41; se ved Jes 1,4).

[3] NB har «Jerusalems datter rister på hodet av deg».

Krenkelsen av den hellige Gud besto i det Sankerib hadde sagt gjennom sine tjenere (v. 23–24): «Med mine utallige vogner dro jeg opp på fjellenes tinder …» Ordene han får i munnen, uttrykker det sinnelaget som lå under all hans spott.

De to versene er bygd likt: Andre halvdel sier hva assyreren ville gjøre videre etter å ha fullført det som står i første halvdel. Når han har steget opp på Libanons høyder, ødelegger han fjellets herlige trær. På samme måte er uttørkingen av Egypts strømmer i v. 24 følgen av at han har gravd brønner i den tørre ørkenen. Det betegner at Egypt skal legges øde, for all landets fruktbarhet var avhengig av vann fra Nilen og kanalene.

Vi kan derfor ikke forstå første halvdel av begge versene som det assyreren, eller en av forgjengerne hans, virkelig alt hadde gjort. Selv om en av de assyriske kongene hadde steget opp på Libanons høyeste topper, finnes det ingen historiske vitnesbyrd om at Sankerib eller noen av forgjengerne hans alt hadde trengt inn i Egypt. Ordene må forstås i overført betydning, som et levende bilde av de erobringene assyrerne alt hadde gjort, og dem de ennå tenkte å gjøre.

Dermed blir ikke Sankerib framstilt som en ren skrythals som hoper opp latterlige overdrivelser. For selv om assyreren ikke hadde kjørt med alle vognene sine opp på Libanons høyeste tinder for å felle sedrene og sypressene, hadde Libanon ikke satt noen grense for erobringsplanene hans. Derfor kunne Sankerib godt framstille sitt inntog i Kanaan som en ferd opp på fjellkjedens høye tinder.

Libanon nevnes dels som en fjellkjede som var helt utilgjengelig for stridsvogner, dels som landets nordlige vern; den som erobret det, ble herre over landet. Når Libanon står for det landet det vernet, betyr det å hogge ned sedrene og sypressene – disse herlige vitnene om Guds skaperverk – at hele landet blir lagt øde med alt det herlige naturen og menneskehender har frambrakt.

De gamle asiatiske erobrernes viktigste styrke lå i mengden av stridsvogner. Derfor nevnes vognene her bare som tegn på veldige stridskrefter, uten tanke på at de bare kunne brukes på flat mark.

«Utallige vogner», egentlig «vogner på vogner», er et poetisk uttrykk for en utallig mengde. «Libanons øverste topper» er dets høyeste tinder. «Det fjerneste hvilestedet» er det høyeste punktet på Libanon der et menneske kan slå seg ned, og «den frodige skogen»,

egentlig «hagelandets skog», er en skog som ligner en frukthage. Det siktes til den berømte sederskogen mellom Libanons høyeste topper ved landsbyen Bsjerre.

V. 24 gjelder den erobringen av Egypt som assyreren hadde i tankene. Libanon kunne ikke stanse assyrernes felttog eller holde dem borte fra Kanaan, og like lite var ørkenen et-Tih, som skiller Egypt fra Asia, noen hindring for ham, enda den mangler vann. Ingenting kunne hindre ham i å trenge gjennom den og legge Egypt øde.

Å grave brønner er her ikke bare å åpne igjen brønner som var fylt igjen og dekket til før fienden kom, men å grave brønner i den vannløse ørkenen. «Fremmede vann» er vann som ikke hører til denne jorden, altså vann hentet fram i et område som ellers ikke har noe.

Fortidsformene framstiller dette som om det alt var gjort, uten noen tvil. Men ørkenen nevnes ikke ved navn, og uttrykket er så generelt at det også kan omfatte det assyreren virkelig hadde gjort på tog gjennom lignende strøk.

Å tørke ut strømmene med fotsålene er en overdrivelse som skildrer den allmakt assyreren hersker over jorden med: Slik han graver fram vann i ørkenen der det ikke finnes noe, tilintetgjør han det der det er mektige elver. Strømmene er Nilens armer og kanaler. For Egypt står her et retorisk navn på landet, *masor* (מָצוֹר), som også brukes i Jes 19,6 og Mika 7,12.

Mot dette dåraktige skrytet setter profeten Guds plan, som var lagt for lenge siden. Etter den hadde assyreren, uten å vite det og uten å ville erkjenne det, bare vært Herrens redskap. Herren hadde gitt ham makt til å ødelegge, men ville snart tøyle hans raseri mot ham, den sanne Gud.

Ordene er fortsatt rettet til assyreren. Herren spør om han ikke vet at de ødeleggelsene han har gjort, var bestemt for lenge siden. «Har du da ikke hørt det?» – det Herren for lenge siden hadde kunngjort gjennom sine profeter i Juda (jf. Jes 7,7–9; 8,1–4.7).

«Fra fjerne tider har jeg gjort det» viser til hvordan Gud ordner og styrer det som skjer i verden, slik han har satt seg fore og fastsatt fra tidenes begynnelse. «Det» viser ikke til skrytet i v. 23–24, men til de erobringene og ødeleggelsene assyreren virkelig hadde gjort.

Slutten av v. 25 betyr: «at befestede byer skulle ødelegges og bli til øde ruinhauger». Gjengivelsen «så du skulle være til å ødelegge» stemmer ikke med språkbruken.[4]

V. 26 henger i meningen nært sammen med slutten av v. 25, men i formen er det bare løst knyttet til det. Innbyggerne var «korte på hånd», det vil si maktesløse til å gjøre motstand med hell (jf. 4 Mos 11,23; Jes 50,2; 59,1). De var like forgjengelige som gresset på marken og grønne vekster, som fort visner (jf. Sal 37,2; 90,5–6; Jes 40,6). Gresset på takene visner enda fortere, fordi det ikke kan slå dype røtter (jf. Sal 129,6). Det avsvidde kornet er korn som blir svidd og visner før det skyter strå.

Tanken i de to versene er denne: Assyreren har ikke sin uimotståelige makt å takke for seirene og erobringene sine, men bare at Gud for lenge siden hadde besluttet å gi folkene i hans hånd. Derfor kunne de overvinnes uten å kunne gjøre motstand. Dette hadde ikke assyreren forstått; i sitt dristige hovmod hadde han opphøyd seg over den levende Gud. Herren kjente godt til hans ferd, og han ville ydmyke ham for den.

Å sitte, gå ut og komme inn betegner alt et menneske gjør, slik som å sitte og å stå opp i Sal 139,2 (jf. 5 Mos 28,6; Sal 121,8). Ordet for «overmodige trygghet», *sja'anan* (שַׁאֲנָן), betegner den tryggheten de ugudelige har fordi de føler seg langt overlegne i makt.

Bildet «jeg vil legge ring i din nese» er hentet fra skikken med å temme ville dyr på denne måten, slik som løver (Esek 19,4) og andre villdyr (Esek 29,4; Jes 30,28). Om «bissel» i munnen på ustyrlige hester, se Sal 32,9. Å føre en tilbake den veien han kom, er å sende ham skuffet hjem, uten at han har nådd målet han hadde satt seg.

V. 29–34. Tegnet og løftet om resten

> «[29]Og dette skal du ha til tegn: I år skal dere ete det kornet som vokser av seg selv, og neste år det som skyter opp fra roten. Men i det tredje året skal dere så og høste og plante vingårder og ete deres frukt. [30]Og den rest som har sluppet unna av Judas hus, skal skyte dypere rot nedentil og bære frukt oventil. [31]For fra Jerusalem skal det komme fram en levning, og fra Sions berg en rest som har sluppet unna. Herrens nidkjærhet skal gjøre dette.»

[4]NB har «så du har fått makt til å ødelegge befestede byer og gjøre dem til ruinhauger».

For å stadfeste det han hadde sagt, ga profeten Hiskia et tegn. At ordene ikke er rettet til assyrerkongen som i v. 28, men til Hiskia, går fram av innholdet. Den brå vekslingen kommer av at det fra v. 29 begynner en helt ny tankerekke.

Tegnet (ot, אוֹת) er her ikke et overnaturlig under som i 1 Kong 13,3. Det består bare i at naturlige hendelser blir forutsagt, og de tjener som stadfestelse på et profetord (jf. 2 Mos 3,12; 1 Sam 2,34; 14,10; Jer 44,29). I Jes 7,14 og 38,7 er tegnet derimot et under.

«Det kornet som vokser av seg selv», er korn som skyter opp av kornene som falt av året før (3 Mos 25,5.11), og «det som skyter opp fra roten», er korn som spirer på ny fra røttene av det som ble sådd.[5]

Ut fra tegnet kan vi ikke avgjøre sikkert hvor lenge assyrerne var i landet. Bare dette går tydelig fram: I to år, det vil si to høster etter hverandre, kunne markene ikke dyrkes, fordi fienden hadde besatt og herjet landet.

Om okkupasjonen varte i to år eller bare litt over ett, avhenger av når på året assyrerne falt inn. Falt de inn i Juda om høsten, kort før såtiden, og ble hæren tilintetgjort et år senere omtrent på samme tid, ble såingen hindret to år på rad. Da måtte folket leve av det som vokste av seg selv, i to år.

Både Jesajas profeti og oppfyllelsen i v. 35–36 ville da falle om høsten, etter at assyrerne hadde hersket et helt år i landet. Derfor kunne profeten si: I år og neste år skal dere ete det som vokser av seg selv – for da han sa det, var det første året ennå ikke helt omme.

Selv om assyrerne ble slått like etterpå (v. 35), hadde de herjet landet så hardt – mange av innbyggerne var drept eller tatt til fange, og mange andre hadde flyktet – at det var helt umulig å dyrke og så markene samme år. Folket måtte leve av det som vokste vilt også det andre året, til det kunne dyrke landet skikkelig og høste igjen i det tredje.[6]

Etter tegnet følger i v. 30–31 det uttrykkelige løftet om at Juda og Jerusalem skal bli frelst, og Jesaja bruker tegnet selv som forbilde på det. «Skyte dypere rot» betyr egentlig «legge til røtter», det vil si slå nye røtter.

[5] At det i Israels land og andre land kan høstes to eller tre ganger av én såing, se ved 3 Mos 25,7.

[6] Det er derfor ikke nødvendig å forklare tegnet med et sabbatsår, med eller uten et jubelår etter, eller med at assyrerne ble i landet en tid etter katastrofen.

Meningen er at Juda ikke skal gå til grunne under denne dommen. Den resten av folket som har sluppet unna assyrerne, skal igjen vokse og blomstre kraftig, for fra Jerusalem skal en reddet rest gå ut. Ordet for «en rest som har sluppet unna», *peleta* (פְּלֵיטָה), betegner dem som har sluppet unna dommens ødeleggelse (jf. Jes 4,2; 10,20).

Utfrielsen knyttes til Jerusalem og Sions berg, ikke så mye fordi assyrernes makt skulle knuses foran Jerusalems porter, men fordi Jerusalem og Sions berg betydde så mye for paktsfolket. Der var sentrum for Guds rike og setet for kongen Gud, og etter Jes 2,3 var det også derfra den messianske frelsen skulle gå ut.

Utfrielsen føres tilbake til Herrens nidkjærhet for sitt folk og mot sine fiender (se ved 2 Mos 20,5), slik som Messias' komme i Jes 9,7, når han skal grunnlegge et evig rike med fred og rettferdighet. Judas utfrielse fra Assurs makt var et forspill til og et forbilde på at Messias skulle fri Guds folk fra makten til alt som er ugudelig.

V. 32–34. Herren verner byen

> «[32]Derfor sier Herren så om kongen i Assyria: Han skal ikke komme inn i denne byen og ikke skyte en pil inn i den. Han skal ikke rykke fram mot den med skjold og ikke kaste opp voll mot den. [33]Den veien han kom, skal han vende tilbake, og inn i denne byen skal han ikke komme, sier Herren. [34]Jeg vil verne denne byen og frelse den, for min skyld og for min tjener Davids skyld.»

Til slutt kunngjør Jesaja at Sankerib ikke skal komme til Jerusalem, ikke engang skyte mot byen og beleire den, men vende skuffet tilbake, fordi Herren vil verne og frelse byen for sitt løftes skyld. «Derfor» innleder summen av hele profetien: fordi saken står slik som forklart foran. Å «rykke fram mot den med skjold» er å gå mot byen med skjold for å storme den.

De fire leddene i verset stiger trinnvis: Han skal ikke komme for å innta byen, ikke engang skyte mot den og angripe den, ja, ikke engang beleire den. I v. 33 blir v. 28 tatt opp igjen, og v. 32 gjentatt for å forsterke løftet. «For min skyld», slik Hiskia hadde bedt i v. 19, og «for min tjener Davids skyld», fordi Herren, den uforanderlig trofaste, må oppfylle det løftet han ga David (se ved 1 Kong 11,13).

V. 35–37. Hærens undergang og Sankeribs død

> «[35]Samme natt skjedde det at Herrens engel gikk ut og slo ett hundre og åttifem tusen mann i assyrernes leir. Da folk sto opp om morgenen, fikk de se dem alle ligge der som døde kropper. [36]Da brøt kongen i Assyria, Sankerib, opp og dro bort og vendte hjem igjen. Og siden holdt han seg i ro i Ninive. [37]Men en gang da han tilba i sin gud Nisroks hus, slo Adrammelek og Sareser ham i hjel med sverd. De kom seg unna og flyktet til Ararats land, og hans sønn Asarhaddon ble konge etter ham.»

Herrens engel slo 185 000 mann i assyrernes leir. Da de som var igjen, kongen med, sto opp om morgenen, lå alle de omkomne der som døde kropper, det vil si: De var døde i søvne. «Samme natt» er etter all sannsynlighet natten etter den dagen Jesaja hadde forutsagt Jerusalems utfrielse for Hiskia.

Hvor den assyriske hæren sto da dette fryktelige slaget rammet den, blir ikke sagt, for beretningen holder seg til hovedsaken. En del av hæren sto trolig fortsatt foran Jerusalem, mens resten enten var ved Libna (v. 8) eller på marsj mot Jerusalem.

At Sankeribs andre sendebud (v. 9 ff.) ikke hadde noen hær med seg, betyr slett ikke at den store hæren som kom med det første (18,17), hadde trukket seg tilbake, eller at den hadde gått til Libna da Rabsjake vendte tilbake til kongen sin (v. 8). Det motsatte kan med langt større rett sluttes av v. 32.

Og at Herrens engel slo 185 000 mann, forutsetter slett ikke at hele Sankeribs hær var samlet på ett sted. Slaget kunne godt ramme assyrerne hvor de enn sto eller lå i leir.

«Herrens engel» er den samme engelen som slo Egypts førstefødte som «ødeleggeren» (2 Mos 12,23; jf. 12,12–13), og som sendte pesten over Israel etter Davids folketelling (2 Sam 24,15–16). Det siste stedet gjør det svært sannsynlig at også assyrerne ble drept ved en fryktelig pest.

Men tallet på de drepte – 185 000 på én natt – overgår så langt virkningene av selv de verste farsotter at dette ikke kan forklares naturlig. De som benekter undrene, har derfor sett seg nødt til å gjøre vold på teksten. De erklærer enten tidsangivelsen «samme natt» eller tallet på de drepte for en mytisk overdrivelse.

7

Denne Guds dom tvang Sankerib til å trekke seg tilbake straks og vende hjem til Ninive, slik Jesaja hadde forutsagt (v. 28.33). Verbene hoper seg opp – «brøt opp og dro bort og vendte hjem igjen» – og viser hvor fort det gikk hjemover. «Holdt han seg i ro i Ninive», egentlig «ble han boende i Ninive», betyr ikke bare at Sankerib levde en tid etter at han kom hjem, men også at han ikke dro på noe nytt felttog mot Juda. Om Ninive, se ved 1 Mos 10,11.

V. 37 forteller om Sankeribs død. Mens han tilba i sin gud Nisroks hus, slo sønnene hans Adrammelek og Sareser ham i hjel. De flyktet til Ararats land, og sønnen Asarhaddon ble konge etter ham.

Om Nisrok synes bare så mye å stå fast at han var en ørneguddom. Han ble framstilt som en bevinget menneskeskikkelse med ørne- eller gribbehode, som ofte finnes på de assyriske monumentene. Der ser en ham stadig kjempe mot andre fabeldyr og alltid seire, og av det kan en slutte at han var et bilde på den øverste guden. Ørnen ble også dyrket som gud blant araberne og regnet som hellig blant fønikerne og perserne.

Men den vanlige forklaringen av navnet ut fra ordet for ørn (*nesjer*, נֶשֶׁר) er svært usikker. Navnet forekommer nemlig ikke i assyrisk; der finnes bare Asar eller Asarak som navn på en guddom, og den formen har også Septuaginta. Hva navnet betyr, og hvordan Nisrok og Asarak henger sammen, er ennå uklart.

Adrammelek var etter 17,31 navnet på en guddom i Sefarvajim, som her ble båret av kongens sønn. Sareser skal bety «ildens fyrste» og er trolig også hentet fra en guddom. «Ararats land» var en del av høylandet i Armenia, etter Moses av Khorene den midtre delen med fjellene som har samme navn (se ved 1 Mos 8,4).

At Sankerib ble drept, bekrefter også Berossos, men han nevner bare én sønn, Ardumusanus, som morderen, og omtaler en annen, Asordanius, bare som visekonge i Babel. (*Hos Abydenos er Nergilus trolig den samme som Sareser og Axerdis den samme som Asarhaddon.*)

[7] Herodot forteller (2,141) at guden lovte den egyptiske kongen Sethos, en prest for Hefaistos, seier over Sankeribs store hær da han ba til ham. Om natten spredte det seg mus i fiendens leir ved Pelusium og åt opp koggerne, buene og skjoldremmene, så de måtte flykte våpenløse neste morgen, og mange ble hogd ned. Dette er bare en legendeaktig etterligning av vår beretning, en egyptisk variant av Sankeribs nederlag i Juda. Musene var bare den forklaringen de egyptiske prestene ga Herodot på hieroglyfinnskriften ved en statue av Sethos i Memfis. Av den kan en ikke engang slutte at Sankerib virkelig kom helt til Pelusium.

At Asordanius er den samme som Asarhaddon, er hevet over all tvil. Navnet har mange former hos de greske forfatterne, og i Esra 4,10 er det forvansket til Osnappar. På de assyriske monumentene heter han Assur-akh-iddin. Hvor lenge han regjerte, er usikkert; overslagene varierer fra sytten til tjueåtte år.

Kapittel 20. Hiskias sykdom og sendemennene fra Babel

Kapitlet forteller om Hiskias sykdom og helbredelse og om sendemennene fra Babel. Den samme beretningen står i Jes 38–39, og der har vi også Hiskias takkesang etter at han var blitt frisk (Jes 38,9–20).

V. 1–7. Hiskia blir dødssyk

> «[1]På den tiden ble Hiskia dødssyk. Da kom profeten Jesaja, Amos' sønn, inn til ham og sa til ham: Så sier Herren: Beskikk ditt hus! For du skal dø og ikke leve lenger.»

«På den tiden» legger bare sykdommen løst til samme tid som det som er fortalt før. Men v. 6 viser at den ikke kom etter at assyrerne var dratt bort. Den kom da Sankerib begynte sitt felttog, altså i Hiskias fjortende regjeringsår. Hiskia fikk nemlig løfte om femten år til, og likevel regjerte han bare tjueni år i alt (18,2). Dessuten lovte Gud å redde ham av assyrerkongens hånd og verne Jerusalem. Dermed faller hovedstøtten for den utbredte tanken at sykdommen var pest og hang sammen med pesten i assyrernes leir. Ordet for byllen i v. 7 betegner heller ikke pest.

Jesaja ba ham beskikke sitt hus, det vil si gi befaling om det som hørte huset til. «For du skal dø og ikke leve lenger» betyr at sykdommen var til døden, så sant ikke Gud grep inn med et under. For de gudfryktige i Den gamle pakt var det å bli dødssyk midt i sine beste år et tegn på Guds mishag. Hiskia var da i sitt førtiende år. Derfor ble han dypt rystet av budskapet og søkte trøst og hjelp i bønn.

V. 2–3. Hiskias bønn

«[2]Da vendte han ansiktet mot veggen og ba til Herren og sa: [3]Å, Herre! Kom i hu at jeg har vandret for ditt åsyn i troskap og med helt hjerte og gjort det som er godt i dine øyne! Og Hiskia gråt høyt.»

Han vendte ansiktet mot veggen i rommet, ikke mot templet, slik den arameiske oversettelsen mener. Han vendte seg bort fra dem som sto omkring, så han kunne be mer samlet.

I bønnen viste han til at han hadde vandret for Herrens åsyn i troskap og med et helt hengivent hjerte, og gjort det som var godt i Guds øyne. Det svarer helt til lovens ståsted i Den gamle pakt, som krevde at de gudfryktige skulle leve rettferdig etter loven. Det betyr på ingen måte at han satte en selvrettferdig lit til sin egen dyd. Å vandre for Gud med et helt hengivent hjerte var umulig uten tro.

Hiskia gråt høyt. Det var ikke bare fordi han skulle dø uten en arving til tronen – Manasse ble først født tre år senere (Josefus, Efraim Syreren m.fl.). Han gråt også fordi han skulle dø midt i livet, enda Gud hadde lovt de rettferdige et langt liv.

V. 4–7. Herren hører bønnen

«[4]Men Jesaja var ennå ikke kommet ut av den indre byen, da Herrens ord kom til ham, og det lød så: [5]Vend tilbake og si til Hiskia, fyrsten over mitt folk: Så sier Herren, din far Davids Gud: Jeg har hørt din bønn, jeg har sett dine tårer. Se, jeg vil helbrede deg! I overmorgen skal du gå opp til Herrens hus. [6]Og jeg vil legge femten år til din alder. Jeg vil redde deg og denne byen av assyrerkongens hånd. Jeg vil verne denne byen for min egen skyld og for min tjener Davids skyld. [7]Og Jesaja sa: Hent en fikenkake! Så hentet de en fikenkake og la den på byllen, og da frisknet han til.»

Den gudfryktige kongens bønn ble hørt med en gang. Jesaja var ennå ikke kommet ut av den indre byen da Herrens ord kom til ham. Han skulle vende tilbake til kongen og si at Herren ville helbrede ham innen tre dager og legge femten år til livet hans, og at han ville redde ham fra assyrerne og verne Jerusalem.

«Den indre byen» er den midterste delen av byen, Sions by, der kongeborgen sto. Randlesningen «den midterste forgården», som alle de gamle oversettelsene følger, er bare en tolkning av ordet «byen» som kongeborgen.

Løftet «jeg vil helbrede deg» fikk et bestemt tillegg: «I overmorgen skal du gå opp til Herrens hus.» Det skulle være et pant for kongen

på at helbredelsen ville komme. At Gud ville legge femten år til livet hans, er ikke lagt i munnen på profeten i ettertid. Påstanden at bestemte tidsangivelser strider mot profetiens vesen, bygger bare på at en på forhånd avviser at profetien er overnaturlig.

Ordene «jeg vil redde deg av assyrerkongens hånd» viser helt tydelig at assyreren hadde besatt landet og truet Jerusalem, men ennå ikke var dratt bort. Vitringa og andre mener at ordene bare lover utfrielse fra undertrykkeren i de neste femten årene, men det legger noe inn i dem som ikke står der. Ordene om å verne byen er de samme som i 19,34. Der gjentok profeten dette guddommelige løftet da Sankerib forsøkte å få Jerusalem i sin makt.

Jesaja bød så at de skulle legge en fikenkake på byllen, og Hiskia frisknet til. Det er selvsagt forutsatt at Jesaja vendte tilbake til kongen etter Guds åpenbaring og bar fram Herrens ord til ham.
1

En fikenkake er en masse av sammenpressede fiken. Ifølge mange vitnesbyrd brukte de gamle den på pestbyller og andre byller, og den brukes ennå for å myke opp verkende sår. Ordet for byll, *sjechin* (שְׁחִין), brukes aldri om pest eller pestbyller, bare om bylder ved spedalskhet (Job 2,7–8) og andre betente bylder (2 Mos 9,9). Hos Hiskia var det trolig en karbunkel.

Etter at helbredelsen er nevnt, forteller v. 8 ff. om tegnet som Jesaja stadfestet løftet med. I tid kommer v. 7 etter v. 11, for profeten har nok først kunngjort løftet, så gitt tegnet og deretter foreskrevet legemidlet. Men det er også mulig at han først lot fikenkaken legge på byllen og så kunngjorde løftet og stadfestet det med tegnet. Da foregriper bare «han frisknet til» det som skjedde senere. Tegnet var at skyggen på Akas' solur ved et under gikk tilbake.

V. 8–21. Skyggen går tilbake

«[8]Og Hiskia sa til Jesaja: Hva skal jeg ha til tegn på at Herren vil helbrede meg, så jeg kan gå opp til Herrens hus i overmorgen? [9]Jesaja svarte: Dette gir Herren deg til tegn på at Herren vil holde det han har lovt: Skal skyggen gå ti trinn fram, eller skal den gå ti trinn

[1]I Jesajaboka er beretningen enda kortere. Der mangler blant annet tidsangivelsen i v. 4, ordene om helbredelsen og tempelgangen i v. 5 og «for min egen skyld og for min tjener Davids skyld» i v. 6. Tegnet i v. 8–11 er sterkt forkortet (Jes 38,7–8), og v. 7–8 står først etter Hiskias lovsang (Jes 38,21–22).

tilbake? [10]Hiskia sa: Det er en lett sak for skyggen å strekke seg ti trinn fram. Nei, skyggen skal gå ti trinn tilbake! [11]Da ropte profeten Jesaja til Herren, og han lot skyggen gå tilbake de trinn som den hadde gått ned på Akas' trapp - ti trinn.»

(Keil: «9 Skyggen er gått ti trinn – om den skulle gå ti trinn tilbake?»)

Slik lyder spørsmålet i v. 9 egentlig. Gjengivelsen «Vil du at skyggen skal gå ti trinn fram eller tilbake?» lar seg ikke forene med verbformen, som står i fortid. Den er bare en gjetning ut fra Hiskias svar.

Ut fra svaret «Det er en lett sak for skyggen å strekke seg ti trinn fram» – altså gå lenger ned – «nei, men skyggen skal gå ti trinn tilbake» kan det se ut som om Jesaja lot kongen velge om skyggen skulle gå fram eller tilbake.

Men det følger ikke nødvendigvis av ordene. Hiskia kan ha forstått profetens ord som en betingelse: «Er skyggen gått ti trinn fram, eller skal den gå tilbake?» Og han kan ha svart at det ikke ville være noe sikkert tegn for ham om skyggen gikk fram, bare om den gikk tilbake.

Jesaja ba så til Herren, og Herren lot skyggen gå ti trinn tilbake på Akas' solur, de trinnene den hadde gått ned.

Det som her kalles Akas' trinn, kan ikke være en trapp ved Akas' palass, bygd slik at skyggen av en gjenstand like ved viste timene, slik Septuaginta, Josefus og den syriske oversettelsen forstår det. Det er uten tvil et solur. Akas kan ha fått det fra Babylonia, der soluret ble funnet opp, ifølge Herodot.

Mer om hvordan det var bygd, kan vi ikke slutte av ordene, for de gamle hadde flere slags solur. Ordet for trinn, *ma'alot* (מַעֲלוֹת), betyr egentlig trappetrinn, men er overført til skalaen som skyggen gikk opp og ned over på uret. Det brukes både om de enkelte gradene på skalaen og om hele uret.[2]

At skyggen gikk ned, viser bare at skiven sto loddrett. At skyggen gikk ti trinn ned eller tilbake, forutsetter at uret hadde minst tjue trinn, og at trinnene altså viste kortere tidsrom enn timer.

Når det i Jes 38,8 står at solen gikk ti trinn tilbake, etter at det først er talt om skyggen som i vår tekst, er det klart at «solen» står for solskinnet på skiven, som fikk skyggen til å gå tilbake. Vi skal selvsagt

[2]NB har «Akas' trapp».

ikke tenke oss at både solen på himmelen og skyggen på uret gikk tilbake samtidig.

Når det gjelder selve underet, krever ikke ordene at solen gikk tilbake eller at jorden snudde i sin omdreining, slik Efraim Syreren og andre mente. De sier bare at skyggen på soluret ved et under gikk tilbake. Det kan forklares ved en underfull brytning av solstrålene som Gud virket på profetens bønn. Svake motstykker til slikt finnes også i naturens vanlige gang.[3]

Tegnet var valgt med god mening. Det skulle stadfeste den nye livstiden som Gud av nåde hadde gitt Hiskia, mot tingenes naturlige gang. At skyggen gikk tilbake på soluret, viste at Hiskias liv, som etter naturens gang alt var ved sin slutt, skulle bli satt tilbake ved et under av Guds allmakt, så det kunne fortsette en rekke år til.

V. 12–13. Sendemennene fra Babel

> «[12]På den tiden sendte Merodak Baladan, Baladans sønn, kongen i Babel, brev og gaver til Hiskia. For han hadde hørt at Hiskia hadde vært syk. [13]Da Hiskia hadde hørt på dem, lot han dem få se hele skattkammeret sitt, sølvet og gullet og krydderiene og den kostbare oljen og hele sitt våpenhus og alt det som fantes i hans skattkamre. Det var ikke den ting Hiskia ikke lot dem få se i sitt hus og i hele sitt rike.»

Nå følger sendebudene fra Babel og Hiskias uforstand (jf. Jes 39,1–8). «På den tiden» legger bare løst sendebudenes komme til tiden etter at Hiskia var blitt frisk. Men av hensikten med reisen ser vi at de ikke kom til Jerusalem før Sankerib var slått og dratt bort, altså minst et halvt år etter helbredelsen.

Den oppgitte grunnen var at Merodak Baladan hadde hørt om sykdommen og ville ønske ham til lykke med helbredelsen. I 2 Krøn 32,31 nevnes også at han ville spørre om underet med soluret. Men den egentlige hensikten var nok, som Josefus viser, å sikre seg Hiskias vennskap før han gjorde det planlagte opprøret mot assyrerne.

Merodak Baladan er den samme som den Marodak Baladan som ifølge Berossos regjerte et halvt år i Babel og ble drept, og den samme

[3] Flere utleggere nevner at prioren i klosteret i Metz og andre i 1703 så skyggen på et solur gå halvannen time tilbake. Thenius' naturlige forklaring, at det var en solformørkelse, trenger ingen gjendrivelse.

som Mardokempad, som ifølge Ptolemaios' kongeliste regjerte fra 721 til 709 f.Kr.

Første del av navnet, Merodak, er i Jer 50,2 navnet på en babylonsk avgud, nevnt sammen med Bel. Hele navnet står også på en sylinder om Sankeribs første felttog mot Babel og Media og i innskriftene fra Khorsabad. Jesajabokas «han hadde hørt at han hadde vært syk og var blitt frisk» forklarer bare vår tekst, der helbredelsen ligger i «hadde vært syk».

I v. 13 står «Hiskia hørte på dem». Det er trolig en avskriverfeil for Jesajabokas «Hiskia gledet seg over dem», som mange håndskrifter og gamle oversettelser har også her. I sin glede over den æren sendebudene viste ham, lot Hiskia dem se hele skattkammeret sitt, sølvet, gullet, krydderiene, den kostbare oljen og hele våpenhuset. Huset fikk navn etter krydderiene det egentlig var bygd for å oppbevare, enda det også ble brukt til sølv og gull.

Den kostbare oljen er ikke fin olivenolje, men den verdifulle balsamoljen fra de kongelige hagene. Olivenolje, som ble utvunnet over hele Judea, ble ikke lagret sammen med gull, sølv og krydder, men i egne forrådshus (1 Krøn 27,28).

At det fantes slike skatter så kort tid etter at assyrerne var dratt bort, strider ikke mot 18,15–16, der Hiskia ga Sankerib alt sølvet i skattkamrene og til og med gullet på tempeldørene. For det første står det ikke at det var mye sølv og gull i skattkammeret. Sølvet og gullet blir bare nevnt sammen med krydderiene. For det andre kan Hiskia ha holdt tilbake mangt et verdifullt stykke for Sankerib. Han kan ha tatt gullet av tempeldørene for å vise Sankeribs sendemenn at han ikke kunne gi mer.

Dessuten kan mye ha strømmet inn i skattkamrene siden, både av gavene Hiskia fikk fra mange kanter etter Sankeribs nederlag (2 Krøn 32,23), og av byttet fra assyrernes leir etter den hastige flukten. Skattene som fedrene hans hadde samlet (v. 17), kan også ha vært smykker og kunstgjenstander som ikke kunne brukes til å betale skatten.

Og endelig må vi ikke overse at det passet fortelleren å hope sammen så mye som mulig, for å vise hvor ivrig Hiskia var etter å vise fram alt som kunne bidra til dårskapen (Drechsler). Hiskia ville tyde-

ligvis vise all sin herlighet, for sendebudene fra Babel hadde smigret hans forfengelighet.

V. 14–18. Jesaja varsler at skattene skal føres til Babel

> «[14]Da kom profeten Jesaja til kong Hiskia og sa til ham: Hva sa disse menn, og hvor kommer de fra til deg? Hiskia svarte: De kommer fra et land langt borte, fra Babel. [15]Og han sa: Hva fikk de se i ditt hus? Hiskia svarte: Alt det som er i huset mitt, har de fått se. Det var ikke den ting jeg ikke lot dem få se i skattkamrene mine. [16]Da sa Jesaja til Hiskia: Hør Herrens ord: [17]Se, de dager kommer da alt det som er i ditt hus, og alle de skatter dine fedre har samlet like til denne dag, skal føres bort til Babel. Det skal ikke bli noen ting tilbake, sier Herren. [18]Og blant sønnene dine som skal stamme fra deg, som du skal være far til, skal det være noen som blir tatt til hoffmenn i palasset til kongen i Babel.»

Jesaja kunngjorde derfor Herrens ord for ham: Alle skattene hans skulle en dag føres til Babel, og noen av sønnene hans skulle tjene som hoffmenn i palasset til kongen i Babel. Forfengelighetens synd skulle straffes ved at det hjertet hans var stolt av, ble ført bort.

Jesaja kom ikke til Hiskia av egen drift, men etter Guds befaling. Spørsmålene hans, «Hva sa disse menn, og hvor kommer de fra til deg?», skulle bare få kongen til å si det han hadde i hjertet. I svaret «De kommer fra et land langt borte, fra Babel» kommer forfengeligheten hans over den store æren tydelig fram.

«Sønnene dine som skal stamme fra deg» gjelder ikke nødvendigvis hans egne sønner, men etterkommerne i rett linje. Hoffmenn (*sarisim*, סָרִיסִים) er kammertjenere og hoffolk, slik som i 1 Sam 8,15, og ikke nødvendigvis evnukker. Om oppfyllelsen av trusselen, se Dan 1,2.

V. 19. Hiskias svar

> «[19]Da sa Hiskia til Jesaja: Det Herrens ord som du har talt, er godt. Så sa han: Er det ikke godt hvis det skal være fred og trygghet i mine dager?»

Den første delen av svaret, «Det Herrens ord som du har talt, er godt», viser at han bøyde seg under Herrens vilje, slik som Eli i 1 Sam 3,18.[4]

[4]Clericus: «Han kaller det godt fordi det er rett å finne seg i det, siden det kommer fra ham som aldri gjør noe annet enn det som ikke bare er helt rettferdig, men også mildnet med den største godhet, selv når han straffer.»

Den andre delen, «Er det ikke godt hvis det skal være fred og troskap i mine dager?», ble sagt etter et opphold, det viser det gjentatte «så sa han». Den var ikke rettet direkte til Jesaja. Hiskia erkjenner her oppriktig Herrens nåde og trofasthet: Er ikke dette bare godhet, når det skal være fred og troskap så lenge jeg lever?
5

I Jesajaboka står «for det skal være fred og troskap». Slik knyttes setningen tydeligere til det første utsagnet som grunnen for det: Herrens ord er godt, for Herren viser sin godhet og trofasthet ved at han ikke fører den fortjente straffen over meg i min levetid.

«Fred og troskap» står sammen som i Jer 33,6. Ordet *emet* (אֱמֶת) betyr ikke varighet eller trygghet, men troskap. Det er ikke menneskers troskap som holder freden, men Guds trofasthet, som holder fast på den nåden han har lovt de ydmyke.[6]

V. 20–21. Slutten på Hiskias regjering

> «[20]Det som ellers er å fortelle om Hiskia og om alle hans store gjerninger, og hvordan han laget dammen og vannledningen og førte vannet inn i byen, det er skrevet i Judas kongers krønike. [21]Hiskia la seg til hvile hos sine fedre, og hans sønn Manasse ble konge etter ham.»

Om dammen og vannledningen som Hiskia bygde, se ved 18,17.

[5]Vitringa: «Han priser at Guds dom er mild. Gud kunne i sin rettferdighet ha latt ulykken komme over ham selv, men for sin miskunns skyld ville han spare ham og skyte ulykken ut til en senere tid.»
[6]NB har «fred og trygghet».

Kapittel 21. Manasse og Amon

V. 1–9. Manasse blir konge

«[1]Manasse var tolv år gammel da han ble konge. Han regjerte femtifem år i Jerusalem. Hans mor hette Hefsiba. [2]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, og fulgte de motbydelige skikkene hos de hedningefolkene Herren hadde drevet bort for Israels barn.»

Om Manasses regjering, se også 2 Krøn 33,1–20. Manasse var tolv år gammel da han ble konge. Han ble altså ikke født før etter at Hiskia hadde vært så farlig syk (20,1 ff.).

Siden han kom på tronen så ung, valgte han ikke farens veier, men tok opp igjen avgudsdyrkelsen fra bestefaren Akas. Det gudløse partiet i folket hadde nemlig fått makten over den unge og uerfarne kongen og fått ham til å innføre avgudsdyrkelsen igjen. I spissen for dette partiet sto høvdinger, prester og falske profeter som ikke ville høre Herrens lov, og som i Hiskias tid hadde søkt hjelp mot Assyria hos egypterne og ikke hos Herren (Jes 28,7.14 ff.; 30,9 ff.). Til v. 2, se 8,18 og 16,3.

V. 3–5. Offerhauger, Ba'al og himmelens hær

«[3]Han bygde opp igjen de offerhaugene som hans far Hiskia hadde ødelagt, og han reiste altere for Ba'al og laget et Astarte-bilde, slik som Israels konge Akab hadde gjort. Han tilba hele himmelens hær og dyrket den. [4]Han bygde altere i Herrens hus, enda Herren hadde sagt: I Jerusalem vil jeg la mitt navn bo. [5]Han bygde altere for hele himmelens hær i begge forgårdene til Herrens hus.»

Manasse bygde opp igjen offerhaugene som Hiskia hadde ødelagt (18,4), og reiste altere for Ba'al og et Astarte-bilde, slik Akab hadde gjort i Israel (1 Kong 16,32–33). Astarte-bildet er det samme som

nevnes i v. 7. I Krønikebøkene er tanken gjort allmenn med flertall: Ba'alene og Astarte-bildene.

Til disse to slags avgudsdyrkelse, offerhaugene og den egentlige dyrkelsen av Ba'al og Astarte, la Manasse en tredje: dyrkelsen av hele himmelens hær. Den hadde ikke forekommet blant israelittene før den assyriske tiden og var trolig av assyrisk eller kaldeisk opphav. Den skilte seg fra den syrisk-fønikiske stjernedyrkelsen, der solen og månen ble dyrket som Ba'al og Astarte, bærerne av naturens mannlige og kvinnelige krefter. Dette var ren stjernedyrkelse. Den sprang ut av tanken at stjernene er uforanderlige, mens alt jordisk forgår. Derfor ble stjernene dyrket ikke bare som opphavet til alt som blir til og forgår i naturen, men også som de som leder og styrer alt her nede.

Denne stjernedyrkelsen var en senere utvikling av den eldste formen. I den ble stjernene dyrket uten bilder, under åpen himmel eller på hustakene, bare ved at en så opp mot dem. Det var den eldste og forholdsvis reneste formen for naturguddyrkelse, og den er nevnt og forbudt i 5 Mos 4,19 og 17,3 (jf. Job 31,26–27). I den senere formen hadde solen hellige vogner og hester, som hos perserne (23,11). Røkelse ble brent for stjernene med ansiktet vendt mot øst, på altere enten på hustakene eller innenfor tempelområdet, i de to forgårdene (Esek 8,16; 2 Kong 23,12; Jer 19,13; Sef 1,5).

Røkelsen ble ikke bare brent for solen og månen, men også for dyrekretsens stjernebilder og hele himmelens hær, det vil si alle stjernene (23,5). Solen, månen, planetene og de andre stjernene ble altså dyrket sammen med dyrekretsen. Med dette fulgte stjernetyding, varsler og horoskoper, slik som hos de senere såkalte kaldeerne.[1]

V. 4 og 5 beskriver denne stjernedyrkelsen nærmere, og de to versene hører nøye sammen. «Han bygde altere» i v. 4 tas opp igjen i v. 5, og «i Herrens hus» blir nærmere bestemt som «i begge forgårdene til Herrens hus». Altså ikke bare i den ytre forgården, men også i prestenes forgård, som var avsatt til dyrkelsen av Herren.

V. 6. Barneoffer og trolldom

[1]Movers bemerker med rette at i alle de bøkene i Det gamle testamente som ble skrevet før den assyriske tiden, finner vi ikke spor av slik stjernedyrkelse. De kanaaneiske gudene hadde riktignok også en side mot stjernene, men den var underordnet. Uttrykkene «solen, månen og stjernene» og «hele himmelens hær» blir først nå vanlige.

> «[6]Han lot sønnen sin gå gjennom ilden og ga seg av med å spå av skyene og å tyde varsler. Han skaffet seg dødningemanere og spåmenn. Han gjorde mye som var ondt i Herrens øyne, så han vakte hans harme.»

Han ofret også sønnen sin til Molok, slik Akas hadde gjort (16,3), i Hinnoms sønns dal (2 Krøn 33,6; jf. 2 Kong 23,10). Han drev med spådom og trolldom av alle slag (5 Mos 18,10; 3 Mos 19,26). Han «skaffet seg» dødningemanere og spåmenn, det vil si innsatte dem i embete (jf. 3 Mos 19,31; 5 Mos 18,11).

V. 7–9. Astarte-bildet i templet

> «[7]Han satte det Astarte-bildet som han hadde laget, i det huset som Herren hadde talt om til David og hans sønn Salomo, da han sa: I dette huset og i Jerusalem, som jeg har utvalgt blant alle Israels stammer, vil jeg la mitt navn bo til evig tid. [8]Og jeg vil ikke mer la Israel vandre hjemløs bort fra det landet jeg ga deres fedre, så sant de bare gir akt på å gjøre alt det jeg har pålagt dem, og lever etter hele den lov som min tjener Moses ga dem. [9]Men de ville ikke høre. Og Manasse forførte dem, så de gjorde enda mer ondt enn de hedningefolkene som Herren hadde utryddet for Israels barn.»

Ja, han satte til og med Astarte-bildet i templet, det vil si i Det hellige. Beskrivelsen av avgudsdyrkelsen hans stiger trinn for trinn, og dette kommer til slutt som den aller verste forbrytelsen. Etter Herrens uttrykkelige ord til David (2 Sam 7,13) og Salomo (1 Kong 9,3; jf. 8,16) skulle templet være boligen for hans navn.

Herrens ord «Jeg vil ikke mer la Israel vandre hjemløs bort fra det landet jeg ga deres fedre» viser til løftet i 2 Sam 7,10: «Jeg vil gjøre i stand et bosted for mitt folk Israel og plante det der. De skal få bo på sitt sted og ikke uroes mer.» Det løftet var blitt oppfylt da templet ble bygd som sete for Herrens navn. Men at det skulle bli varig oppfylt, var bundet til den betingelsen at Israel trofast holdt fast ved Guds bud (jf. 1 Kong 9,6 ff.).

Israelittene holdt ikke denne betingelsen. Manasse forførte dem, så de gjorde mer ondt enn kanaaneerne, som Herren hadde utryddet for dem.

V. 10–26. Herren varsler Jerusalems ødeleggelse

> «[10]Da talte Herren ved sine tjenere profetene og sa: [11]Fordi Judas konge Manasse har gjort disse motbydelige ting - gjort det som er verre enn alt det amorittene som var her før ham, gjorde, og til og med har forført Juda til synd med sine motbydelige avgusbilder, [12]derfor sier Herren, Israels Gud: Se, jeg fører ulykke over Jerusalem og Juda, så det skal ringe for begge ørene på hver den som hører om det. [13]Jeg vil strekke ut samme målesnor over Jerusalem som over Samaria og bruke samme vektlodd som mot Akabs hus. Jeg vil tørke bort Jerusalem, slik en tørker av et fat og snur det opp ned når en har tørket av det. [14]Og jeg vil støte fra meg den rest som er igjen av min arv, og overgi dem i deres fienders hånd. De skal bli til bytte og rov for alle sine fiender, [15]fordi de har gjort det som er ondt i mine øyne, og egget meg til vrede fra den dag av da deres fedre gikk ut av Egypt og til denne dag.»

Derfor kunngjorde Herren ved profetene for det gjenstridige og avgudsdyrkende folket at Jerusalem skulle bli ødelagt og Juda overgitt i fiendenes hånd. Men som det står i 2 Krøn 33,10, ga de ikke akt på det. Profetene som forkynte denne fryktelige dommen, blir ikke nevnt ved navn. Etter 2 Krøn 33,18 ble ordene deres skrevet inn i kongenes krønike. Habakkuk var trolig en av dem, for han forutsa den kaldeiske dommen som noe så forbløffende at det syntes utrolig (Hab 1,5).

Amorittene nevnes i v. 11 som representanter for den kanaaneiske ugudeligheten, slik som i 1 Kong 21,26. Uttrykket «det skal ringe for begge ørene på hver den som hører om det» betegner en dom som ingen har hørt maken til, og som vekker skrekk og gru (jf. 1 Sam 3,11; Jer 19,3).

Målesnoren og vektloddet ble brukt både når en bygde (Sak 1,16), og når noe skulle jevnes med jorden og rives helt ned (Amos 7,7). Derfor fikk en de billedlige uttrykkene «ødeleggelsens målesnor» og «tilintetgjørelsens lodd» (Jes 34,11). Samarias målesnor er altså den som ble brukt da Samaria ble ødelagt, og Akabs hus' vektlodd betegner at Akabs kongehus ble utryddet. Meningen er: Jeg vil ødelegge Jerusalem slik jeg ødela Samaria, og utrydde innbyggerne slik som Akabs hus.

I andre halvdel av verset blir det samme sagt om mulig enda sterkere: «Jeg vil tørke bort Jerusalem, slik en tørker av et fat og snur

det opp ned når en har tørket av det.» Et brukt fat blir tørket av og så snudd, så ikke en eneste dråpe blir igjen. Det er et bilde på at Jerusalem skulle ødelegges helt og innbyggerne utryddes fullstendig.

Med Jerusalems ødeleggelse forlater Herren sitt eiendomsfolk og gir det til bytte og rov for fiendene. Juda kalles «den rest som er igjen av min arv» fordi de ti stammene alt var forkastet og bortført.

I 2 Krøn 33,11 ff. følger etter dette varselet om dommen en beretning om at Herren lot assyrerkongens hærførere ta kong Manasse til fange og føre ham i lenker til Babel. Der ydmyket han seg for Gud og ba til ham, og Gud førte ham tilbake til Jerusalem og satte ham på tronen igjen. Da befestet Manasse Jerusalems murer ytterligere, la mannskap i de befestede byene, fjernet avgudsbildet fra templet og avskaffet avgudsaltrene i Jerusalem og på tempelberget. Han satte Herrens alter i stand igjen og bød folket å ofre på det.

Vår bok forteller ikke dette, fordi Manasses omvendelse ikke fikk noen varig virkning for riket. At den ytre avgudsdyrkelsen i Jerusalem ble avskaffet, førte ikke til at folket omvendte seg, og etter Manasses død tok Amon opp igjen de avgudsdyrkende styggedommene som var avskaffet.[2]

V. 16–18. Manasses blodskyld og død

> «[16]Manasse utøste så mye uskyldig blod at han fylte Jerusalem med det fra ende til annen, og dertil forførte han Juda til å synde og gjøre alt det som var ondt i Herrens øyne. [17]Hva som ellers er å fortelle om Manasse og om alt det han gjorde, om den synd som han gjorde, det er skrevet i Judas kongers krønike. [18]Og Manasse la seg til hvile hos sine fedre og ble gravlagt i hagen til sitt hus, i Ussas hage. Og hans sønn Amon ble konge etter ham.»

Manasse syndet også tungt ved å utøse uskyldig blod, så Jerusalem ble helt fylt av det «fra ende til annen» (se ved 10,21). Josefus gjengir dette slik at Manasse drepte alle de rettferdige blant hebreerne og ikke engang sparte profetene. Han overdriver når han legger til at kongen hver dag drepte noen av dem, så Jerusalem fløt av blod.[3]

[2]At beretningen i Krønikebøkene er historisk sann, er forsvart av mange, også av kritikere som Ewald og Thenius. Se videre kommentaren til Krønikebøkene.

[3]Hit hører også den utbredte jødiske og kristne overleveringen at Manasse lot profeten Jesaja drepe, ja, sage i to. Hebr 11,37 hentyder til den.

Manasse ble gravlagt «i hagen til sitt hus, i Ussas hage». «Hans hus» kan ikke være kongepalasset som Salomo bygde, for hagen kalles også Ussas hage, åpenbart etter navnet på den tidligere eieren. Det må altså ha vært et sommerpalass som tilhørte Manasse, men hvor det lå, kan ikke bestemmes nærmere.

V. 19–26. Amons regjering

> «[19]Amon var tjueto år gammel da han ble konge, og han regjerte to år i Jerusalem. Hans mor hette Mesjullemet. Hun var datter av Harus, og var fra Jotba. [20]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, likesom hans far Manasse hadde gjort. [21]Han vandret på alle vis på den vei hans far hadde vandret, og dyrket de motbydelige avgudene hans far hadde dyrket, og tilba dem. [22]Han forlot Herren, sine fedres Gud, og vandret ikke på Herrens vei. [23]Og Amons tjenere sammensverget seg mot ham og drepte kongen i hans hus. [24]Men landets folk slo i hjel alle dem som hadde sammensverget seg mot kong Amon, og så gjorde de hans sønn Josjia til konge etter ham. [25]Det som ellers er å fortelle om Amon, om det han gjorde, det er skrevet i Judas kongers krønike. [26]Han ble lagt i sin grav i Ussas hage, og hans sønn Josjia ble konge etter ham.»

Om Amons regjering, se også 2 Krøn 33,21–25. Amon regjerte bare to år, og det i farens ånd: Han dyrket alle farens avguder. Byen Jotba, som moren kom fra, var ifølge Hieronymus en gammel by i Judea, men ellers vet vi ikke noe om den.

Tjenerne hans sammensverget seg mot ham og drepte ham i palasset. Da drepte landets folk, det vil si Judas befolkning (jf. 2 Krøn 26,1), de sammensvorne og gjorde Amons sønn Josjia til konge. Han var bare åtte år gammel.

Amon ble lagt «i sin grav i Ussas hage», altså i den graven han hadde latt gjøre i Ussas hage ved siden av farens grav. Han hadde trolig bodd i dette palasset etter faren.

Kapittel 22. Lovboka blir funnet

Josjias regjering

Først får vi en kort beretning om hvor lenge den gudfryktige Josjia regjerte, og i hvilken ånd (22,1–2). Så følger i 22,3–23,24 en sammenhengende fortelling om det han gjorde for å gjenopprette den sanne gudsdyrkelsen.

Hele reformen er lagt til hans attende regjeringsår, fordi lovboka ble funnet det året, og det var ved den at reformen av gudsdyrkelsen ble fullført. At fortelleren ville samle alt Josjia gjorde for dette målet i ett stort bilde, ser vi av at han ikke bare har satt tidsangivelsen «i kong Josjias attende år» først, men også gjentar den til slutt (23,23).

Avsnittet forteller om flere ting: templet blir satt i stand (22,3–7), lovboka blir funnet og lest for kongen, profetinnen Hulda blir spurt og gir sitt profetord (22,8–20), loven blir lest for folket i templet og pakten fornyet (23,1–3), avgudsdyrkelsen blir utryddet både i Jerusalem og Juda og i Betel og alle Samarias byer (23,4–20), og til sist holdes påsken (23,21–23).

Det trenger knapt å sies at alt dette ikke kan ha skjedd i det ene attende året. Det gjelder også om en med Ussher legger påsken til slutten av dette året, noe som neppe passer og slett ikke følger av tidsangivelsen.

Vi kan tydelig se at de enkelte delene ikke er ordnet etter tid, men etter emne. Fortelleren har samlet Josjias strev gjennom flere år for å gjenopprette den lovbestemte dyrkelsen av Herren under ett synspunkt, at loven ble funnet, og dermed i det attende året. Det ser vi av at han setter beretningen om tempelreparasjonen (22,3–7) i en egen

periode og underordner den beretningen om lovboka. Han nevner den bare i alminnelighet, fordi den førte til at boka ble funnet.

De andre hendelsene er riktignok knyttet sammen med «og» i fortellingen, men ser en nærmere på dem, kan det ikke være tvil om at de ikke er ordnet etter tid.

Arbeidet med templet må ha begynt før det attende året. I det året var bygningsfolkene alt i gang, og folket hadde båret fram penger til Guds hus for arbeidet, og levittene ved døren hadde samlet dem inn.

Dessuten kan vi ikke tenke oss at det forfalne templet ble satt i stand uten at avgudsstyggedommene der ble fjernet. Like utenkelig er det at hele folket gikk inn i pakt med Herren (23,3) før en hadde begynt å avskaffe avgudsdyrkelsen. Den gudfryktige kongen ville heller ikke ha latt lovboka lese i templet og sluttet pakt med Herren mens Astarte-bildet sto i templet og Manasses avgudsaltere sto i forgårdene, sammen med hestene og vognene som var viet til solen.

Skulle pakten som ble sluttet etter at loven var lest offentlig, være i samsvar med loven, måtte de offentlige minnesmerkene om avgudsdyrkelsen i alle fall være fjernet omkring templet.

Og er det rimelig at kongen, som var så dypt grepet av lovens forbannelser, skulle gjøre en så høytidelig handling med avgudsaltere og andre styggedommer i Herrens hus for øynene? Ville han ikke heller ha sett at det bare ville være en dristig hån mot Herren? Disse grunnene er nok til å vise at utryddelsen av avgudsdyrkelsen var begynt før det attende året, og at den etter at lovboka var funnet, bare ble gjennomført med større iver i hele riket.

Dette bekreftes av beretningen i 2 Krøn 34–35. Etter 2 Krøn 34,3 begynte Josjia i sitt åttende regjeringsår å søke Davids, sin fars Gud, mens han ennå var ung, ikke mer enn seksten år. I det tolvte året begynte han å rense Juda og Jerusalem for avgudsdyrkelse.

I det attende året, da landet og templet ble renset og templet satt i stand, fant ypperstepresten lovboka. Den ble gitt til kongen og lest for ham (34,8–28). Deretter ble pakten fornyet, og alle avgudsstyggedommene som ennå fantes i landet, ble feid bort (34,29–33). Til sist ble det holdt en høytidelig påske, som 2 Krøn 35,1–19 forteller utførlig om.

Krønikebøkene har altså i det store og hele en mer nøyaktig tidsfølge. Men også der får vi, etter at begynnelsen på utryddelsen er nevnt, en kort og samlet oversikt over alt Josjia gjorde for å nå målet.

Etter paktsfornyelsen (2 Krøn 34,33) står det derfor bare et sammenfattende ord om at styggedommene ble avskaffet i hele landet.

V. 1–14. Josjia blir konge

> «[1]Josjia var åtte år gammel da han ble konge, og han regjerte trettien år i Jerusalem. Hans mor hette Jedida. Hun var datter av Adaja og var fra Boskat. [2]Josjia gjorde det som var rett i Herrens øyne, og vandret helt og fullt på sin far Davids vei. Han vek ikke av verken til høyre eller til venstre.»

Josjia (om navnet, se ved 1 Kong 13,2) fulgte, som Hiskia, igjen i fotsporene til sin gudfryktige stamfar David og holdt med den største troskap fast ved Herrens lov. Han regjerte trettien år.

Som barn hadde han trolig fått en gudfryktig oppdragelse av moren. Da han kom på tronen etter at hans gudløse far døde så tidlig, ble han ledet av gudfryktige menn som var trofast hengitt til Herrens lov og vendte hans hjerte til fedrenes Gud. Slik var det også med Joasj (12,2), selv om det her ikke sies noe om formynderskap.

Moren Jedida, Adajas datter, var fra Boskat, en by i Juda-lavlandet som vi ikke vet mer om (se ved Jos 15,39). Karakteristikken «han vek ikke av verken til høyre eller til venstre», det vil si fra det som var rett i Herrens øyne, bygger på 5 Mos 5,32; 17,11.20 og 28,14. Den uttrykker at han holdt urokkelig fast ved Herrens lov.

V. 3–7. Templet blir satt i stand

> «[3]I kong Josjias attende år hendte det at kongen sendte statsskriveren Sjafan, sønn av Asalja, Mesjullams sønn, til Herrens hus og sa: [4]Gå opp til ypperstepresten Hilkia og be ham telle sammen alle de pengene som er kommet inn til Herrens hus, og som vaktene ved dørterskelen har samlet inn hos folket, [5]og overgi dem til disse som forestår arbeidet og har tilsyn med Herrens hus, for at de igjen kan gi dem til disse som utfører arbeidet - de som arbeider i Herrens hus for å utbedre skadene; [6]til tømmermennene og bygningsmennene og murerne. Likeså skal pengene brukes til innkjøp av tre og hogne steiner for å sette huset i stand. [7]Men de skal ikke bli bedt om å levere regnskap for de pengene som blir overgitt til dem, for de farer ærlig fram.»

Om tempelreparasjonen og lovboka, se også 2 Krøn 34,8–18. I sitt attende regjeringsår sendte Josjia statsskriveren Sjafan (se ved

2 Sam 8,17) til templet. Ypperstepresten Hilkia skulle betale bygningsfolkene de pengene som levittene ved døren hadde samlet inn fra folket til å sette templet i stand. Da sa Hilkia til Sjafan: «Jeg har funnet lovboken.»

V. 3–8 er én lang periode. «I kong Josjias attende år hendte det» får først sin fortsettelse i v. 8: «at Hilkia sa …» Det fortelleren først og fremst ville fortelle, var at lovboka ble funnet. Reparasjonen av templet blir bare nevnt fordi det var da Sjafan ble sendt til Hilkia for å få pengene betalt ut, at ypperstepresten fortalte kongens statsskriver om funnet i templet og ga ham boka for å ta den med til kongen.

Etter 2 Krøn 34,8 sendte kongen ikke bare Sjafan, men også byhøvdingen Ma'aseja og kansleren Joah. Tempelreparasjonen var ikke en privatsak mellom kongen og ypperstepresten. Den angikk hele byen, ja, hele riket.

I v. 4–5 følger kongens befaling til Sjafan. Hilkia skulle telle sammen pengene, det vil si gjøre dem klare til utbetaling: hente dem hos dørvokterne, telle dem og binde dem inn i poser (se 12,10). Dørvokterne hadde trolig samlet pengene i en kiste ved inngangen, slik det var gjort da templet ble satt i stand i Joasjs tid (12,9).

De som forestod arbeidet og hadde tilsyn med Herrens hus, var byggmesterne eller oppsynsmennene. De skulle betale ut pengene etter som det trengtes, enten til arbeidsfolkene eller til innkjøp av materialer (v. 6; jf. 12,11–12). Til v. 7, se 12,15. Navnene på oppsynsmennene står i 2 Krøn 34,12. At kongens befaling ble utført, blir ikke fortalt for seg, for at innskuddet ikke skulle bli enda lengre.

V. 8. «Jeg har funnet lovboken»

> «[8]Da sa ypperstepresten Hilkia til statsskriveren Sjafan: Jeg har funnet lovboken i Herrens hus. Og Hilkia ga boken til Sjafan, og han leste den.»

Ypperstepresten Hilkia sa: «Jeg har funnet lovboken i Herrens hus.» «Lovboken», med bestemt form og ikke «en lovbok» eller en lovrull, kan verken etter grammatikken eller historien bety noe annet enn Mose lovbok, altså de fem Mosebøkene. Det er alminnelig erkjent at den betegnes slik i Krønikebøkene og i Esras og Nehemjas bøker.

Thenius bemerker med rette at uttrykket viser tydelig at det gjelder noe som alt var kjent, og ikke noe som kom fram for første gang. Men han tar sterkt feil når han likevel mener at det bare var en samling

av Mose bud og forskrifter som senere ble arbeidet inn i Mosebøkene, særlig i Femte Mosebok.

Det finnes ikke det minste bevis for at noen slik samling noen gang ble kalt «lovboken», heller ikke for at slike deler noen gang har eksistert for seg selv og vært lagt ned i templet. Det gjelder både lovene i de tre midterste Mosebøkene og 5 Mos 1–28, som andre har ment. Disse antakelsene henger bare sammen med angrepene på at Moses skrev Mosebøkene, og de bør oppgis.

Selv De Wette, den fremste lederen for angrepet på at Mosebøkene er ekte, innrømmer at denne beretningen er det første sikre sporet av at Mosebøkene slik vi har dem, fantes.

Den eneste utveien som da er igjen for den nyere kritikken, er å påstå at Hilkia selv laget boka han fant, og ga den ut for å være Mose bok. Men den slutningen kan en bare komme fram til ved å vri tekstens ord på det mest vilkårlige, så «finne» blir til «forfalske». Og den må enten overse eller med makt skyve til side alle de historiske vitnesbyrdene om at hele Mosebøkene, Femte Mosebok medregnet, fantes fra før.

At lovboka ble funnet i templet, forutsetter at eksemplaret som var lagt ned der, var kommet til rette igjen. Men det følger slett ikke at prestene og profetene ikke hadde noen avskrifter før den ble funnet. Den lovboka som ble funnet, var bare templets eksemplar. Etter 5 Mos 31,26 var den lagt ved siden av paktens ark. Den var kommet bort under de avgudsdyrkende kongene Manasse og Amon og kom nå til rette igjen da templet ble satt i stand.

1

Verken vår beretning eller ordene i 2 Krøn 34,14 forteller hvor i templet boka hadde ligget: «Da de nå tok ut de pengene som var kommet inn til Herrens hus, fant presten Hilkia boken med Herrens lov.» Det har heller ingen betydning for hovedsaken i fortellingen. Også ordene i Krønikebøkene viser bare ved hvilken anledning boka ble funnet. De sier ikke at den hadde ligget i et av templets skattkamre, slik Josefus sier. «Han leste den» betyr ikke at Sjafan straks leste hele boka.

[1]Om det var originalen skrevet med Moses' egen hånd, slik Grotius sluttet av ordene «gitt ved Moses» i Krønikebøkene, eller en senere avskrift, er et helt unødvendig spørsmål. Som Hävernick sier, skulle den også i det siste tilfellet regnes like høyt som originalen, for templet Josjia satte i stand, var fremdeles Salomos tempel.

V. 9–13. Boka blir lest for kongen

«[9]Så kom statsskriveren Sjafan tilbake til kongen og meldte: Dine tjenere har tømt ut de pengene som fantes i huset, og har overgitt dem til dem som forestår arbeidet og har tilsyn med Herrens hus. [10]Og statsskriveren Sjafan fortalte kongen at presten Hilkia hadde gitt ham en bok. Og Sjafan leste den for kongen. [11]Da kongen hørte lovbokens ord, flerret han klærne sine. [12]Og kongen ga denne befalingen til presten Hilkia og Akikam, Sjafans sønn, og Akbor, Mikajas sønn, og statsskriveren Sjafan og kongens tjener Asaja: [13]Gå og spør Herren for meg og for folket og for hele Juda om det som står i denne boken som nå er funnet! For stor er Herrens vrede, som er opptent mot oss fordi våre fedre ikke har vært lydige mot ordene i denne boken, og fordi de ikke gjorde alt det som er pålagt oss.»

Da Sjafan meldte kongen at befalingen var utført, fortalte han også at Hilkia hadde gitt ham en bok, og han leste den for kongen. «Tømt ut» betyr at de tømte pengene ut av kisten de var samlet i, over i poser. Krønikebøkene forenkler «han leste den» til «han leste i den» (2 Krøn 34,18). At det ikke betyr at han leste hele boka, ser vi ved å sammenligne med 23,2, der det uttrykkelig står at hele boka ble lest: «alt som sto skrevet i paktens bok».

Hvilke steder Sjafan leste for seg selv (v. 8), og hvilke han leste for kongen, kan ikke avgjøres sikkert. For kongen leste han nok blant annet lovens trusler og forbannelser over dem som bryter den (5 Mos 28), og kanskje også 3 Mos 26. Lesningen gjorde nemlig så sterkt inntrykk på ham at han i sjelenød flerret klærne sine.

Vi kan heller ikke avgjøre sikkert om kongen til da slett ikke kjente lovboka og bare kjente loven gjennom overleveringen, eller om han alt hadde en avskrift, men ikke hadde lest den igjennom eller ikke med den rette oppmerksomhet. Da ville det forklare at stedene han nå hørte, gjorde et så dypt og skremmende inntrykk. Det er en kjent erfaring at også bøker en har lest, under særlige forhold kan gjøre et inntrykk de aldri har gjort før.

Men etter all sannsynlighet hadde Josjia ikke hatt noen avskrift av loven og heller ikke lest den før nå. Likevel er det hevet over tvil at Mosebøkene fantes i profetkretsene, for alle profetene viser at de kjente loven grundig.

Forferdet over lovens ord flerret Josjia klærne sine og sendte noen til profetinnen Hulda for å spørre Herren gjennom henne om det han hadde hørt. Blant dem var ypperstepresten Hilkia og Akikam, som støttet Jeremia (Jer 26,24) og var far til landshøvdingen Gedalja (25,22; Jer 39,14). Med dem var Akbor, Mikajas sønn, statsskriveren Sjafan og Asaja, kongens tjener, det vil si en av kongens embetsmenn.

Av oppdraget «Gå og spør Herren for meg og for folket og for hele Juda om det som står i denne boken» kan vi slutte at kongen hadde fått høre lovens forbannelser over dem som forakter Guds bud, i 3 Mos 26, 5 Mos 28 og andre steder. Å «spørre Herren» betyr å spørre hva Herren har bestemt om kongen, folket og riket.

«Pålagt oss» passer godt, for loven var ikke bare gitt fedrene til lydighet, men også den slekten som nå levde. For å forstå kongens skrekk og frykt for Guds strenge dommer trenger vi ikke den langsøkte og svært usikre antakelsen at skyterne nettopp da hadde falt inn i landet og herjet det.

V. 14. Profetinnen Hulda

> «[14]Så gikk presten Hilkia og Akikam og Akbor og Sjafan og Asaja til profetinnen Hulda, ektefellen til kleskammervokteren Sjallum, sønn av Tikva, Karkas' sønn. Hun bodde i Jerusalem i den nye bydelen. Og de talte med henne.»

Vi vet ikke mer om profetinnen Hulda enn det som står her. Av at kongen sendte bud til henne, kan vi bare slutte at hun var høyt aktet for sin profetiske gave, og at ingen av de kjente profetene, som Jeremia og Sefanja, var i Jerusalem på den tiden. Faren hennes, Sjallum, var kleskammervokter, altså tilsynsmann enten over prestedraktene som ble oppbevart i templet, eller over kongens klær.[2]

Hulda bodde i Jerusalem i «den andre» bydelen, det vil si i den nedre byen, på høyden Akra. Den kalles «byens andre del» i Sef 1,10 og Neh 11,9, og hos Josefus «den andre byen».

V. 15–20. Huldas svar

> «[15]Hun sa til dem: Så sier Herren, Israels Gud: Si til den mannen som har sendt dere til meg: [16]Så sier Herren: Se, jeg fører ulykke over dette stedet og dets innbyggere - alt det som står i den boken

[2]Etter verset var Sjallum mannen til Hulda, ikke faren hennes.

som Judas konge har lest, [17]fordi de har forlatt meg og brent røkelse
for andre guder for å vekke min harme med sine henders verk. Min
vrede er opptent mot dette stedet, og den skal ikke slokkes. [18]Og til
Judas konge, som sendte dere for å spørre Herren, til ham skal dere
si: Så sier Herren, Israels Gud: Du har nå hørt disse ord. [19]Men fordi
ditt hjerte ble mykt, og du ydmyket deg for Herrens åsyn da du hørte
hva jeg har talt mot dette stedet og mot dets innbyggere - at de skal
bli til ødeleggelse og forbannelse - og fordi du flerret klærne dine og
gråt for mitt åsyn, så har også jeg hørt, sier Herren. [20]Derfor vil jeg
samle deg til dine fedre, og du skal samles med dem i din grav i fred.
Dine øyne skal ikke se all den ulykke jeg vil føre over dette stedet.
Dette ordet bar de tilbake til kongen.»

Hulda stadfestet det Josjia fryktet: Herrens vrede var opptent mot Jerusalem og innbyggerne for avgudsdyrkelsens skyld. Først kunngjorde hun (v. 16–17) at Herren ville føre over Jerusalem og innbyggerne alle de straffene som lovboka truer de gjenstridige og avgudsdyrkerne med. Dernest sa hun (v. 18–20) til kongen selv at han for sin oppriktige anger og ydmykhet for Guds åsyn ikke skulle oppleve ulykken, men samles til sine fedre i fred.

Den første delen av budskapet gjelder «den mannen som har sendt dere til meg» (v. 15), den andre «Judas konge, som sendte dere for å spørre Herren» (v. 18). Det var riktignok også kongen som hadde sendt dem. Men Hulda brukte med vilje det allmenne uttrykket «den mannen» for å vise at ordet ikke bare gjaldt kongen, men hver den som ville høre det. Den andre delen av svaret gjaldt bare kongen.

«Dette stedet» i v. 16, 19 og 20 er Jerusalem som rikets hovedstad. «Alt det som står i den boken» i v. 16 forklarer hva ulykken er. «Sine henders verk» i v. 17 er avgudsbildene de har laget seg (jf. 1 Kong 16,7).

Ordene «disse ord som du har hørt» i v. 18 hører ikke til det foregående «Så sier Herren». De hører til den neste setningen og er satt først for seg: Hva angår de ordene du har hørt – fordi ditt hjerte ble mykt, det vil si fortvilet over straffen som synderne er truet med (jf. 5 Mos 20,3; Jes 7,4), og du ydmyket deg da du hørte …, derfor vil jeg samle deg til dine fedre.

«At de skal bli til ødeleggelse og forbannelse» er ord som profetene ofte bruker, men som bare står slik sammen i Jer 44,22. De bygger på

3 Mos 26 og 5 Mos 28 og viser at det var disse stedene som var lest for kongen fra lovboka.[3]

Å samles til sine fedre betyr bare å dø. Det brukes oftest om en fredelig død på sykeleiet, slik som det likebetydende «å legge seg til hvile hos sine fedre». Men det brukes også om å falle i krig (1 Kong 22,34.40). Derfor er det ingen vanskelighet med å forene dette trøsterike løftet med at Josjia falt i strid (23,29). «I fred» betyr at han ikke skulle oppleve at Jerusalem ble lagt øde. Det ser vi av ordene «dine øyne skal ikke se» osv.

[3] NB har «Du har nå hørt disse ord.» som egen setning.

Kapittel 23. Josjias reform og død

Josjia slo seg ikke til ro med løftet om at han selv skulle slippe den kommende dommen. Han gjorde alt som sto i hans makt for å føre hele folket til sann omvendelse til Herren, og dermed så langt det var mulig avverge den forbannelsen og forkastelsen det var truet med. Herren hadde jo i sitt ord lovt dem som angrer, tilgivelse og miskunn.

Derfor samlet han folkets eldste og gikk sammen med dem, prestene, profetene og hele det samlede folket opp i templet. Der lot han lovboka lese for dem, og han sluttet en pakt med Herren som folket også gikk inn i. Deretter lot han alle levningene av avgudsdyrkelsen utrydde, ikke bare i Jerusalem og Juda, men også i Betel og de andre byene i Samaria. Ved en høytidelig påske ledet han folket til å styrke seg i paktstroskapen mot Herren.

V. 1–11. Loven blir lest og pakten fornyet

«[1]Da sendte kongen bud etter alle Judas og Jerusalems eldste, og de samlet seg hos ham. [2]Kongen gikk opp til Herrens hus, og hver mann av Juda og alle Jerusalems innbyggere fulgte ham - prestene og profetene og hele folket, både store og små. Og han leste opp for dem alt som sto skrevet i paktens bok, den som var funnet i Herrens hus. [3]Kongen sto ved søylen og sluttet den pakten for Herrens åsyn at de skulle følge Herren og holde hans bud og hans vitnesbyrd og hans forskrifter av hele sitt hjerte og av hele sin sjel - at de skulle holde denne paktens ord, de som var skrevet i denne boken. Og hele folket trådte inn i pakten.»

Om lesningen av loven og paktsfornyelsen, se også 2 Krøn 34,29–32. Foruten prestene samlet Josjia også profetene, kanskje blant dem Jeremia og Sefanja. Med deres hjelp ville han gjennomføre den høytidelige paktsslutningen. Og som Jer 1–11 viser, skulle de deretter gjennom sin kraftige forkynnelse i Jerusalem og Judas byer gjøre folket klar over hvor alvorlige de pliktene var som de nettopp hadde påtatt seg i pakten. Krønikebøkene nevner levittene i stedet for profetene, trolig bare fordi levittene ellers blir nevnt sammen med prestene ved slike anledninger.

«Han leste opp» betyr at han lot boka lese opp. Plikten til å lese loven i templet lå hos prestene, som var lovens voktere (5 Mos 31,9 ff.).

Kongen sto ved søylen, som i 11,14, og sluttet pakten (se 11,17). Han forpliktet seg høytidelig til å følge Herren, det vil si til å vandre etter ham og holde hans bud (se ved 1 Kong 2,3). «Hele folket trådte inn i pakten», slik Luther og andre forstår det. Det betyr ikke at folket ble stående fast i pakten, for det ville strides mot Jer 11,9–10; 25,3 ff. og andre ord av profetene.

V. 4. Redskapene for Ba'al og Astarte blir brent

> «[4]Så befalte kongen at ypperstepresten Hilkia og de prestene som var nest etter ham, og vokterne ved dørterskelen skulle føre ut av Herrens tempel alle de redskaper som var laget til Ba'al og Astarte og til hele himmelens hær. Og han brente dem opp utenfor Jerusalem på Kedron-markene og lot støvet av dem føre til Betel.»

Etter 2 Krøn 34,3–7 var utryddelsen av avgudsdyrkelsen alt begynt, og nå etter paktsfornyelsen ble den bare ført videre og fullført. V. 4–14 forteller om utryddelsen i Jerusalem og Juda.

Kongen befalte ypperstepresten, de andre prestene og levittene ved døren å fjerne fra templet alt som var laget for Ba'al og Astarte, og brenne det i Kedron-dalen. «De prestene som var nest etter ham» er de vanlige prestene, til forskjell fra ypperstepresten. Vokterne ved dørterskelen er levittene som skulle vokte templet, som i 22,4 (jf. 1 Krøn 23,5). «Redskapene» er altere, avgudsbilder og alt annet utstyr som var laget for dyrkelsen av Ba'al og Astarte.

Josjia lot det brenne etter loven i 5 Mos 7,25, og det utenfor Jerusalem på markene i Kedron-dalen. Kedron-markene må trolig søkes nordøst for Jerusalem. Der blir Kedron-dalen bredere enn mellom

byen og Oljeberget og vider seg ut til et ganske stort dalsøkk, som nå er dyrket og har oliven- og frukttrær.

«Han lot støvet av dem føre til Betel», det vil si asken av det som var av tre og ble brent, og støvet av det som var av stein og metall og ble knust. Slik skulle han gjøre det avgudsdyrkende offerstedet i Betel urent, for det var hovedsetet for avgudsdyrkelsen og den falske gudsdyrkelsen.

V. 5. Avgudsprestene blir avsatt

> «[5]Han avsatte de prestene som Judas konger hadde innsatt, og som brente røkelse på haugene i Judas byer og rundt omkring Jerusalem, og dem som brente røkelse for Ba'al, for solen og månen og dyrekretsens stjernebilder og hele himmelens hær.»

Ordet for disse prestene, *kemarim* (כְּמָרִים), står også i Hos 10,5 og Sef 1,4. Her er det ikke avgudsprester eller Ba'als-profeter, men prester som Judas konger hadde innsatt for å brenne røkelse på offerhaugenes altere. De blir nemlig skilt fra avgudsprestene, dem som brente røkelse for Ba'al, solen osv.

I Hos 10,5 kalles prestene ved gullkalven i Betel *kemarim*. I Sef 1,4 er *kemarim* ikke bare avgudsprester, men prester som dels tjente Herren, som var gjort til en Ba'al, og dels de egentlige avgudene. Siden v. 8 også nevner vanlige prester (*kohanim*) som brente røkelse på offerhaugene, må vi forstå *kemarim* som prester som ikke var av Levi stamme, og *kohanim* i v. 8 som levittiske prester som hadde tjent på offerhaugene.

I den neste setningen, «dem som brente røkelse for Ba'al, for solen og månen» osv., står Ba'al som den guden som ble dyrket i solen, månen og stjernene (se ved 21,3). «Dyrekretsens stjernebilder» (*mazzalot*, מַזָּלוֹת jf. Job 38,32) er ikke de indiske månehusene, men dyrekretsens tolv tegn. Araberne regnet dem som herberger der solen tok inn etter tur når den gikk sin årlige bane.

V. 6–7. Astarte-bildet og tempelutuktens hus

> «[6]Han tok Astarte-bildet ut av Herrens hus og førte det utenfor Jerusalem til Kedron-dalen. Han brente det opp i Kedron-dalen og knuste det til støv, og han kastet støvet av det på folkets gravplass. [7]Han rev ned husene hvor de som drev tempelutukt holdt til, de lå like ved Herrens hus. Her var også kvinnene som vevde telt for Astarte.»

Astarte-bildet (21,3.7) hadde Manasse satt i templet. Han fjernet det etter at han kom tilbake fra Babel (2 Krøn 33,15), men Amon hadde satt det inn igjen. Josjia lot det brenne og knuse til støv i Kedron-dalen og kastet støvet på gravene til det vanlige folket. «Knuste» gjelder metallkledningen på bildet (se ved 2 Mos 32,20). Asa hadde alt brent et avgudsbilde i Kedron-dalen (1 Kong 15,13), og Hiskia hadde latt avgudsstyggedommene føre ut av byen og dit (2 Krøn 29,16). Dalen var altså gjort uren fra før.

Der lå gravplassen for det vanlige folket (jf. Jer 26,23), som ikke hadde egne graver, slik jødenes gravplass ligger der den dag i dag, nord for Silwan. Josjia lot asken kaste på disse gravene, trolig for å gjøre dem urene som avgudsdyrkernes graver.

Husene til dem som drev tempelutukt (se ved 1 Kong 14,24), var trolig bare telt eller hytter som var reist i tempelforgården til bolig for dem. Der var det også kvinner som vevde telthelligdommer for Astarte (se ved 17,30).

V. 8–9. Offerhaugenes prester

> «[8]Han lot alle prestene komme fra Judas byer. De haugene hvor prestene hadde brent røkelse, erklærte han for urene, fra Geba til Be'er-Sjeba. Og han brøt ned haugene ved portene, både den som lå ved inngangen til byhøvdingen Josvas port, og den som lå til venstre ved byporten. [9]De som hadde vært prester på haugene, fikk ikke ofre på Herrens alter i Jerusalem. Men de fikk ete usyret brød sammen med sine brødre.»

Josjia hentet alle de levittiske prestene fra Judas byer til Jerusalem og gjorde offerhaugene der de hadde brent røkelse, urene, fra Geba til Be'er-Sjeba, altså i hele riket. Geba, nå Jeba, omkring tre timer nord for Jerusalem (se ved Jos 18,24), var nordgrensen for Juda rike, og Be'er-Sjeba sørgrensen for Kanaan.

At disse prestene var levittiske prester, ser vi av v. 9. Han lot dem komme til Jerusalem for at de ikke lenger skulle drive ulovlig gudsdyrkelse i Judas byer. Så lot han de ulovlige offerhaugene bli gjort urene over hele landet, for å gjøre helt slutt på denne dyrkelsen.

Han brøt også ned offerhaugene ved portene, både den ved inngangen til byhøvdingen Josvas port og den som lå til venstre for den som gikk inn gjennom byporten. Byhøvdingen Josvas port nevnes ikke andre steder. Den lå trolig nær boligen hans, altså nær borgen i

byen, men hvilken port det var, kan ikke avgjøres. Det samme gjelder byporten.

«Men de fikk ete usyret brød sammen med sine brødre.» Ordet «men» knytter an til v. 8. Josjia lot ikke prestene han hadde hentet fra Judas byer, ofre på Herrens alter i templet, det vil si gjøre lovens offertjeneste.

Men han lot dem ete det usyrede, altså de hellige gavene fra alteret som var bestemt for prestene (3 Mos 6,9–10.22). Bare fikk de ikke ete dem på et hellig sted, men «sammen med sine brødre», det vil si hjemme i familien. De ble altså stilt likt med prestene som var uskikket til tjeneste på grunn av et legemslyte (3 Mos 21,17–22).

V. 10. Tofet

> «[10]Han erklærte også Tofet i Hinnoms barns dal for å være urent, så ikke noen skulle la sin sønn eller datter gå gjennom ilden for Molok.»

Han gjorde også offerstedet i Hinnoms dal urent, for å utrydde Molok-dyrkelsen. Molok-offerstedet kalles Tofet (*tofet*, תֹּפֶת), som noe en avskyr eller spytter ut for (Job 17,6). (*Av navnet Ge-Hinnom laget rabbinerne navnet Gehenna (Matt 5,22.29 osv.), særlig med tanke på barna som ble brent her for* Molok, *som betegnelse på helvete og helvetes ild.*) Om Hinnoms dal på sørsiden av Sions berg, se ved Jos 15,8.

V. 11. Solens hester og vogner

> «[11]Han tok bort de hestene som Judas konger hadde innviet til solen, tett ved inngangen til Herrens hus, ved hoffmannen Netan-Meleks kammer i Parvarim. Og solens vogner brente han opp med ild.»

Han fjernet hestene som var viet til solen, og brente solvognene. Siden hestene bare ble fjernet, mens vognene ble brent, skal vi ikke tenke på hestebilder, men på levende hester som var gitt til solen, altså holdt for soldyrkelsens skyld. Mange folk regnet hester som hellige for solen og ofret dem til den, blant andre armenerne, perserne, massageterne, etiopierne og grekerne. Israelittene fikk utvilsomt denne dyrkelsen fra Øvre Asia sammen med selve soldyrkelsen, kanskje gjennom assyrerne.

«Judas konger» er Akas, Manasse og Amon. Hestene ble neppe holdt for å ofres til solen. Som vi må slutte av «solens vogner», ble

de brukt i opptog ved soldyrkelsen, trolig, som rabbinerne samstemt mener, for å kjøre ut og møte den oppgående solen.

Kongene hadde satt solhestene nær inngangen til templet, i Netan-Meleks kammer. Kamrene i tempelforgården var ikke bare bolig for prestene og tempeltjenerne, men også forrådsrom for tempelets forsyninger og redskaper (Neh 10,37; 1 Krøn 9,26). Et av disse forrådsrommene var innredet og brukt som stall for de hellige hestene.

Kammeret hadde navn etter hoffmannen Netan-Melek, som vi ikke vet mer om. Kanskje hadde han bygd eller innstiftet det. Det lå i Parvarim, som utvilsomt er det samme som Parbar i 1 Krøn 26,18. Det var navnet på en bygning på vestsiden, baksiden, av den ytre tempelforgården, ved Sjallekets port ved veien som gikk opp fra byen i vest til tempelforgården (1 Krøn 26,16.18). Betydningen av ordet er usikker. Noen forklarer det som søylegang eller åpent lysthus, andre som et eget område lik en forstad.

V. 12–25. Altrene på taket og i forgårdene

> «[12]Altrene på taket av Akas' sal, som Judas konger hadde reist, og de altrene som Manasse hadde reist i begge forgårdene til Herrens hus, rev kongen ned. Han brøt dem ned og fikk dem bort derfra og kastet støvet av dem i Kedrons bekk.»

Altrene på taket av Akas' sal var viet til himmelens hær (Sef 1,5; Jer 19,13; 32,29) og var helt sikkert bygd av Akas. Hiskia hadde utvilsomt fjernet dem da han reformerte gudsdyrkelsen, så Manasse og Amon hadde reist dem igjen. «Judas konger» er altså de samme tre kongene som i v. 11.

Hvor salen til Akas lå, kan vi ikke avgjøre. Men siden det både før og etter er tale om avgudsting i templet, var den trolig også et overrom i en av bygningene i tempelforgården. Kanskje lå den ved porten som Akas bygde da han flyttet kongens ytre inngang til templet (16,18), for etter Jer 35,4 hadde bygningene ved porten overetasjer.

Altrene som Manasse hadde bygd i templets to forgårder (21,5), brøt Josjia ned og knuste til støv derfra, og støvet kastet han i Kedrondalen.

Ordet kommer ikke av «løpe», men av «knuse». Thenius vil endre teksten, så det blir «han lot dem i all hast fjerne». Det er ikke bare vilkårlig, men passer heller ikke. Det er umulig å se hvorfor Josjia

skulle ha det travelt med å få fjernet støvet av disse altrene. Å knuse til støv var tvert imot ikke overflødig etter «rev ned», men nødvendig hvis støvet skulle kastes i Kedron.[1]

V. 13–14. Salomos offerhauger

> «[13]De offerhaugene som lå rett imot Jerusalem på høyre side av Ødeleggelsens berg, erklærte kongen for urene. Israels konge, Salomo, hadde bygd dem for Astarte, sidoniernes motbydelighet, og for Kamosj, Moabs motbydelighet, og for Milkom, Ammons barns vemmelse. [14]Han slo billedstøttene i stykker og hogg ned Astarte-bildene og fylte stedet hvor de hadde stått, med menneskeben.»

Offerstedene som Salomo hadde bygd på den sørlige høyden av Oljeberget (se ved 1 Kong 11,7), gjorde Josjia urene. Han slo minnesteinene i stykker, hogg ned Astarte-bildene og fylte stedene deres med menneskeben, som ifølge 4 Mos 19,16 gjorde et sted urent. V. 14 forklarer nærmere hvordan han gjorde stedet urent.

Ødeleggelsens berg er den sørlige toppen av Oljeberget, i kirkens tradisjon kalt Anstøtets berg (se ved 1 Kong 11,7). Om billedstøttene og Astarte-bildene, se ved 1 Kong 14,23. Stedene der de sto, var ved altrene som var viet til Ba'al og Astarte. Ved at de ble gjort urene, ble også alterstedene urene.

V. 15. Alteret i Betel

> «[15]Han rev også ned alteret i Betel, den offerhaugen som Jeroboam, Nebats sønn, hadde bygd, han som fikk Israel til å synde. Også dette alteret og denne offerhaugen rev han ned. Han brente opp haugen og knuste den til støv, og han brente opp Astarte-bildet.»

V. 15–20 forteller om utryddelsen i Betel og Samarias byer. For å kue avgudsdyrkelsen så langt som mulig nøyde Josjia seg ikke med å utrydde den i sitt eget rike Juda. Han ødela også offerhaugenes templer, altrene og avgudsbildene i landet som hadde hørt til tistammeriket. Han drepte alle offerhaugenes prester der og brente benene deres på de ødelagte offerhaugene for å gjøre stedet urent.

Retten til dette lå ikke i at Josjia som assyrerkongens vasall skulle ha hatt en viss begrenset makt over disse områdene, slik Hess mener. Av at assyrerkongen tok Manasse til fange og lot ham gå fri, kan vi

[1] NB har «fikk dem bort derfra».

ikke slutte at Josjia var vasall under assyrerne, og det finnes ikke noe historisk bevis for det.

Det eneste som kan ha fått Josjia til dette, må ha vært at han etter at tistammeriket var oppløst, så seg selv som konge over hele paktsfolket. Assyrias rike var i ferd med å gå i oppløsning, eller alt oppløst, og det brukte han til å vinne vennskapet til de israelittene som var igjen i det gamle tistammeriket. Slik ville han forsone dem med sitt styre og vinne dem for reformen.

Det er ingen grunn til å anta, slik Thenius gjør, at han ba den nye herskeren Nabopolassar om lov. Det er lite trolig at Nabopolassar ville gitt ham en slik tillatelse.

Enda viktigere er at Josjia alt før Nabopolassar ble konge i Babel, hadde latt samle inn penger også fra dem som bodde i det gamle Israels rike til å sette templet i stand (2 Krøn 34,9). Det viser at israelittene som var igjen i landet, så vennlig på reformene hans og var villige til å slutte seg til Juda i gudsdyrkelsen, slik også samaritanerne etter fangenskapet ville være med og bygge templet (Esra 4,2). Det var assyrerne da ikke lenger i stand til å hindre.

«Den offerhaugen» står ved siden av «alteret i Betel» og bestemmer det nærmere: alteret i Betel, altså offerhaugen. Slik blir alteret betegnet som et ulovlig gudsdyrkelsessted. «Han brente opp haugen», det vil si bygningene på dette helligstedet, og knuste til støv alt som var av stein eller metall, både alteret og avgudsbildet der. Det ligger i det som følger: «Han brente opp Astarte-bildet», altså et avgudsbilde av tre. Da fantes det nok også et Ba'als-bilde, en minnestein av stein.

Gullkalven som en gang var satt opp i Betel, kan ha blitt fjernet av assyrerne, som Hos 10,5–6 synes å vise. Etter at hedenske nybyggere var kommet til landet, kan den ha blitt avløst av bilder av Ba'al og Astarte (jf. 17,29).

V. 16–18. Profetordet fra Juda blir oppfylt

> «[16]Da Josjia vendte seg om og så gravene som var der på fjellet, sendte han folk dit og tok benene ut av gravene og brente dem på alteret og gjorde det urent. Slik oppfylte han Herrens ord, det som en Guds mann hadde ropt ut, han som ropte ut at dette skulle skje.
> [17]Så sa han: Hva er det for en steinstøtte jeg ser der borte? Byens menn svarte: Det er gravstedet til den Guds mann som kom fra Juda og ropte ut over alteret i Betel at det skulle skje som du nå har gjort.

> [18]Da sa han: La ham hvile i fred, ingen må flytte hans ben! Så lot de hans ben være i fred og likeså benene av den profeten som var kommet fra Samaria.»

For å vanhellige dette avgudsdyrkende stedet for all tid lot Josjia menneskeben ta ut av gravene på fjellet og brenne på alteret. Slik ble profetordet oppfylt som profeten fra Juda hadde talt mot dette offerstedet i Jeroboams tid. Men graven til denne profeten sparte han (jf. 1 Kong 13,26–32). Fjellet der Josjia så gravene, var et fjell ved Betel som kunne ses fra den ødelagte offerhaugen. Steinstøtten var et gravminne, trolig en stein som var reist på graven.

De lot altså hans ben være, det vil si berget dem fra å bli brent, sammen med benene til profeten som var kommet fra Samaria. Det var den gamle profeten som stammet fra tistammeriket og var kommet til Betel (1 Kong 13,11). «Kommet fra Samaria», i motsetning til «kom fra Juda», betegner bare at han stammet fra Samarias land.

[2]

V. 19–20. Offerhaugene i Samarias byer

> «[19]Også alle offerhaug-husene i Samarias byer, som Israels konger hadde bygd for å vekke Herrens harme, fikk Josjia bort og gjorde med dem slik som han hadde gjort i Betel. [20]Og alle offerhaug-prestene som var der, lot han drepe ved altrene og brente menneskeben på dem. Så vendte han tilbake til Jerusalem.»

Alle offerhaug-husene i de andre byene i Samaria ødela Josjia på samme måte som i Betel. Offerhaugenes prester ofret han på altrene, det vil si at han drepte dem på de altrene der de hadde ofret, og brente menneskeben på altrene for å gjøre dem urene. Han fór altså mye strengere fram mot disse prestene enn mot offerhaugenes prester i Juda (v. 8–9). Det kan delvis forklares med at de israelittiske prestene på offerhaugene ikke var levittiske prester, men først og fremst med at de var virkelige avgudsprester.

V. 21–23. Påsken

> «[21]Og kongen ga hele folket denne befaling: Hold påske for Herren deres Gud, slik det står skrevet i denne paktens bok! [22]En påske som denne var ikke blitt holdt fra den tid da dommerne dømte Israel,

[2]V. 16–18 er ikke et senere innskudd. Den påståtte motsigelsen, at Josjia ikke kunne gjøre alteret urent ved å brenne menneskeben på det (v. 16) etter at han alt hadde revet det ned (v. 15), løses helt naturlig: «alteret» i v. 16 er ikke selve alteret, men stedet der det ødelagte alteret hadde stått.

ikke i hele den tiden det hadde vært konger i Israel og Juda. [23]Det var først i kong Josjias attende år at en slik påske ble holdt for Herren i Jerusalem.»

Påsken blir svært kort nevnt i vår beretning, og den blir beskrevet som en påske som ikke var holdt maken til siden dommernes dager. V. 21 nevner bare at kongen bød festen holdt, og at befalingen ble utført, må vi tenke oss til. V. 22 sier noe om hva slags påske det var. I 2 Krøn 35,1–19 er den beskrevet svært utførlig.

Det som skilte denne påsken fra alle andre, var for det første at «hele folket» var med, ikke bare Juda og Benjamin, men også resten av de ti stammene, eller som det står i 2 Krøn 35,18: «hele Juda og de av Israel som var til stede». For det andre ble den holdt helt etter forskriftene i Mose lovbok.

Ved den påsken Hiskia holdt, måtte en derimot vike av fra lovens forskrifter på mange punkter. Særlig måtte festen flyttes fra den første måneden, som var den lovbestemte tiden, til den andre, fordi ikke nok prester hadde renset seg, og folket ennå ikke var samlet i Jerusalem. Selv da måtte mange av folket uunngåelig få ete påskelammet uten den rensingen loven krevde (2 Krøn 30,2–3.17–20).

Dette ligger i ordene: «En påske som denne var ikke blitt holdt fra den tid da dommerne dømte Israel.» De tidligere utleggerne fastholdt med rette at disse ordene ikke utelukker at det var holdt påske før.

Clericus sier: «Jeg vil tro at den hellige forfatteren mente at det i kongenes tid aldri var holdt en påske så nøye av alle etter alle Mose lover. Før dette synes de, også under de gudfryktige kongene, mer å ha fulgt skikken enn lovens egne ord. Og når det var slik, måtte mye nødvendigvis bli endret og forsømt.» I stedet for «siden dommerne dømte Israel» står det i 2 Krøn 35,18 «siden profeten Samuels dager», og Samuel avsluttet som kjent dommertiden.

V. 24–25. Josjias troskap mot loven

«[24]Også dødningemanerne og spåmennene og husgudene og de motbydelige avgudene og alle de styggedommer som hadde vært å se i Juda land og i Jerusalem, utryddet Josjia for å holde lovens ord som var skrevet i den boken som presten Hilkia hadde funnet i Herrens hus. [25]Aldri før hadde det vært noen konge som han, noen som slik hadde omvendt seg til Herren av hele sitt hjerte og av hele

sin sjel og av all sin styrke, slik som hele Mose lov krever. Og etter ham oppsto det ingen som han.»

Nå følger slutten på Josjias regjering. Slik Josjia lot påsken holde helt etter lovens forskrifter, utryddet han også dødningemanerne, husgudene og alle avgudsstyggedommene i hele Juda og Jerusalem. Slik ville han sette lovens ord i verk etter boka som var funnet. Om dødningemanerne og spåmennene, se ved 21,6. Husgudene (*terafim*, תְּרָפִים) var hjemmets guder, som ble dyrket som opphav til jordisk velstand og som orakelguder (se ved 1 Mos 31,19). «De motbydelige avgudene og styggedommene» står sammen som i 5 Mos 29,17, som en foraktelig betegnelse på avguder i alminnelighet.

I v. 25 slutter beretningen om Josjias strev for å gjenopprette den sanne dyrkelsen av Herren med en samlet dom over hans sanne gudsfrykt (se ved 18,5). Han omvendte seg til Herren av hele sitt hjerte, av hele sin sjel og av all sin styrke. Det viser tydelig til 5 Mos 6,5. Se også Jeremias dom over hans regjering (Jer 22,15–16).

V. 26–30. Herren vender ikke om fra sin vrede

«[26]Likevel vendte Herren ikke om fra sin store, brennende vrede, som var opptent mot Juda for alle de harmelige synder som Manasse hadde vakt hans harme med. [27]Og Herren sa: Også Juda vil jeg støte bort fra mitt åsyn, likesom jeg støtte Israel bort. Jeg vil forkaste denne byen som jeg har utvalgt, Jerusalem, og det huset som jeg har sagt at mitt navn skal bo i.»

Likevel vendte ikke Herren om fra sin store, brennende vrede. Det er et tydelig ordspill: Josjia «omvendte seg» til Herren (v. 25), men Herren «vendte ikke om» fra sin vrede. Med denne setningen innleder fortelleren ikke bare slutten på Josjias regjering, men også Juda rikes undergang. Manasse blir nevnt her og i 24,3 og Jer 15,4 som den som ved sin avgudsdyrkelse og urettferdighet hadde vakt Guds vrede og ført den uavvendelige forkastelsesdommen over Juda og Jerusalem.

Josjia hadde riktignok ved sin oppriktige omvendelse til Herren og sin iver for den lovlige dyrkelsen av Herren utryddet den ytre og grove avgudsdyrkelsen i hele landet, og han hadde fått folket til å gå inn i pakt med sin Gud igjen. Men en grundig omvendelse av folket til Herren hadde han ikke kunnet virke.

Clericus sier med rette: «Selv om kongen var svært gudfryktig og folket adlød ham av frykt, var folkets sinn likevel ikke forandret. Det viser bebreidelsene fra Jeremia, Sefanja og andre profeter som profeterte omkring den tiden og litt senere.»

Se om dette særlig de ti første kapitlene i Jeremia. De gir et sammendrag av hans virke under Josjia og vitner om at folket innerst inne hadde falt dypt fra Herren, ikke bare før og under Josjias reform, men også etterpå. Som Israels Hellige kunne Gud derfor ikke lenger tilgi. Etter Josjias død måtte han føre over folket og riket den dommen som alt var varslet for Manasse selv (21,12 ff.).

«Herren sa» uttrykker Guds beslutning, som ble kunngjort for folket ved profetene, særlig Jeremia og Sefanja. «Også Juda vil jeg støte bort», altså på samme måte som Israel (jf. 17,20.23).

V. 28–30. Josjia faller ved Megiddo

> «[28]Det som ellers er å fortelle om Josjia og om alt det han gjorde, det er skrevet i Judas kongers krønike. [29]I hans tid kom kongen i Egypt, farao Neko, opp til kongen i Assyria, og han rykket fram til elven Frat. Og kong Josjia dro mot ham. Men Neko drepte ham ved Megiddo, så snart han fikk se ham. [30]Hans tjenere kjørte ham død fra Megiddo og førte ham til Jerusalem og la ham i hans grav. Og landets folk tok og salvet Joakas, Josjias sønn, og gjorde ham til konge etter faren.»

Se også 2 Krøn 35,20–24. Den varslede ulykken kom ved at kongen i Egypt, Neko, dro i krig mot Assyria. «I hans tid», det vil si mot slutten av Josjias regjering, dro farao Neko opp mot kongen i Assyria til elven Frat. Neko var den sjette kongen i det 26. dynastiet, den andre faraoen med dette navnet, sønn av Psammetik I. Ifølge Herodot var han berømt for en kanal han ville grave for å forbinde Nilen med Rødehavet, og for at han lot seile rundt Afrika.

Vi kan ikke avgjøre om «kongen i Assyria» som Neko dro mot, var den siste herskeren i det assyriske riket, eller Nabopolassar, kongen i Babel, som var herre over det assyriske riket etter at det var falt. Sammen med mederne gjorde han ende på det assyriske kongedømmet ved å innta og ødelegge Ninive, og han grunnla det kaldeiske, babylonske riket. Vi kan ikke avgjøre det, fordi året da Ninive falt, ikke lar seg bestemme nøyaktig. Det eneste sikre er at Ninive var falt før slaget ved Karkemisj i 606 f.Kr.

Kong Josjia dro mot egypteren, og Neko drepte ham ved Megiddo «så snart han fikk se ham». Krønikebøkene forklarer denne svært korte meldingen om Josjias død. Da Josjia rykket ut mot ham, sendte Neko sendebud og ba ham ikke kjempe mot ham, for han ville bare føre krig mot Assyria. Men Josjia lot seg ikke vende fra sin plan og kjempet mot Neko i Megiddo-dalen, der han ble dødelig såret av bueskytterne.

Hva fikk Josjia til å gå med våpen mot egypteren på vei til Frat, enda Neko forsikret at han ikke ville kjempe mot Juda? Grunnen var ikke at Josjia var avhengig av Babel, for det strider mot historien. Heller ikke at Juda rike hadde tatt hele Israels gamle arvelodd i eie, og at Josjia ville gjenreise all den gamle herligheten Davids hus hadde hatt over nabofolkene.

Den lå bare i Josjias overbevisning om at Juda ikke kunne holde seg nøytralt i krigen som var brutt ut mellom Egypt og Babel. Han håpet at han ved å angripe Neko og hindre felttoget hans til Frat kunne avverge stor nød fra sitt land og rike.

3

Herodot nevner også dette slaget, men kaller stedet Magdolos. Det kan bare komme av at han har forvekslet det med Megiddo, noe som lett kunne skje med den greske uttalen Mageddo.

Når Josjia dro til Megiddo i Jisre'el-sletten for å møte kongen i Egypt og traff ham der, må Neko utvilsomt ha kommet sjøveien til Israels land og gått i land ved Akko. Hadde den egyptiske hæren marsjert over land gjennom filistrenes slette, ville Josjia ganske sikkert ha gått den i møte der og ikke latt den rykke fram til Megiddo-sletten uten å kjempe.[4]

«Hans tjenere kjørte ham død fra Megiddo og førte ham til Jerusalem.» Krønikebøkene forteller mer utførlig: Tjenerne flyttet den hardt sårede kongen på hans egen befaling fra vognen hans over i den andre vognen han hadde, og kjørte ham til Jerusalem, og han døde og ble begravet. Hvor han døde, sier ikke Krønikebøkene. At «han døde»

[3] M. v. Niebuhr kaller også Josjias foretak en helt riktig politikk. Ninive var i ferd med å falle, om det ikke alt var falt. Josjia visste at om egypterne først ble herrer over Syria, ville det være ute med hans uavhengighet.

[4] Dette støttes av at Neko ifølge Herodot bygde skip både for Middelhavet og Rødehavet og brukte dem når det trengtes.

står etter «de førte ham til Jerusalem», beviser ikke at han først døde da han kom til Jerusalem.

Sak 12,11 sammenligner sorgen over Messias' død med sorgen i Hadadrimmon i Megiddons dal, folkets dypeste sorg fra gammel tid. Sammenholder vi dette med 2 Krøn 35,25, som forteller om hele folkets sorg over Josjias død, kan det knapt være tvil om at Josjia døde på veien til Jerusalem, ved Hadadrimmon, nå Rummane sør for Lejjun, det gamle Megiddo, og ble ført død til Jerusalem.

Etter ham kom hans yngre sønn Joakas på tronen. Landets folk (som i 21,24) salvet ham til konge og gikk forbi den eldre sønnen, Eljakim, trolig fordi de holdt ham for den dyktigste.

V. 31–37. Joakas' regjering

> «[31]Joakas var tjuetre år gammel da han ble konge, og han regjerte tre måneder i Jerusalem. Hans mor hette Hamutal. Hun var datter av Jirmeja, og var fra Libna. [32]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, akkurat som hans fedre hadde gjort. [33]Farao Neko la ham i lenker i Ribla i Hamat-landet, etter at han var blitt konge i Jerusalem. Og han påla landet i bøter hundre talenter sølv og én talent gull. [34]Så gjorde farao Neko Eljakim, Josjias sønn, til konge i hans far Josjias sted, og forandret navnet hans til Jojakim. Men Joakas tok han med seg til Egypt, og der døde han. [35]Jojakim betalte sølvet og gullet til farao. Men han måtte utligne en skatt på landet for å kunne betale den summen som farao hadde krevd. Han inndrev sølvet og gullet av landets folk etter som hver av dem var lignet, og betalte det så til farao Neko.»

Se også 2 Krøn 36,1–4. Joakas, som Jeremia meningsfullt kaller Sjallum (Jer 22,11), det vil si «den som får gjengjeld», regjerte bare tre måneder og gjorde det som var ondt i Herrens øyne, slik alle hans fedre hadde gjort. Folket, eller folkepartiet, som hadde foretrukket ham for den eldre broren, hadde etter Jer 22,10–12 å dømme satt store forhåpninger til ham. De ventet visst at hans styrke og handlekraft skulle avverge faren som truet riket fra Neko.

Esekiel (19,3) sammenligner ham med en ung løve som lærte å rane og åt mennesker, men som ble fanget i folkenes grav så snart de hørte om ham, og ført med kroker i nesen til Egypt. Slik tillegger han ham

en voldsom tyrans karakter, og Josefus kaller ham derfor ugudelig og skammelig av vesen.

Farao Neko la ham i lenker i Ribla i Hamat-landet etter at han var blitt konge i Jerusalem. I 2 Krøn 36,3 står det i stedet at kongen i Egypt avsatte ham i Jerusalem. Randlesningen «så han ikke skulle være konge» er bare en forbedring som forklarer meningen. De to beretningene motsier ikke hverandre, men utfyller hverandre. Som Clericus med rette sier: «Joakas ble selvsagt ført bort fra Jerusalem før han ble lagt i lenker, og ingenting hindret at han ble avsatt i Jerusalem før han ble ført til Ribla.»

Vi får ikke vite hvordan Neko fikk Joakas i sin makt, så han kunne legge ham i lenker i Ribla. Noen mener at den eldre broren Eljakim var misfornøyd med at Joakas ble valgt, og vendte seg til Neko i Ribla i håp om å få farens rike med hans hjelp.

Men Joakas ville neppe vært så dum at han møtte fram for landets fiende i Ribla bare fordi farao kalte på ham, og lot seg avsette, når han var helt trygg i Jerusalem, der folkets vilje hadde satt ham på tronen. Ville Neko blande seg inn i Juda rikes indre forhold, kunne han heller ikke etter seieren ved Megiddo dra videre gjennom Israels land til Syria uten først å avsette Joakas, som var satt på tronen uten hensyn til hans vilje.

Gangen var derfor trolig denne: Etter seieren ved Megiddo ville Neko fortsette mot Frat. Men da han fikk høre at Joakas var blitt konge, kanskje også fordi Eljakim hadde klaget til ham over det, sendte han en del av hæren mot Jerusalem. Mens hovedhæren dro langsomt mot Ribla, lot han Jerusalem innta, kong Joakas avsette, landet legge under skatt og Eljakim innsette som vasallkonge. Den avsatte Joakas lot han føre til hovedkvarteret i Ribla, legge i lenker og føre til Egypt.

Ordene i 2 Krøn 36,3, «han avsatte ham i Jerusalem», må da tas helt bokstavelig, selv om Neko ikke kom til Jerusalem selv, men gjorde det gjennom en av sine hærførere.

Ribla finnes ennå i den fattigslige landsbyen Rible, ti–tolv timer sør-sørvest for Homs ved Orontes, i en stor og fruktbar slette nord i Beka'a. Stedet egnet seg godt som leirplass for Nekos hær og senere for Nebukadnesars (25,6.20–21). Der var det rikelig med mat og fôr, og det lå ved den store karavaneveien fra Israels land over Damaskus, Homs og Hamat til Tapsakus og Karkemisj ved Frat.

I skatten Neko påla landet, synes én talent gull ikke å stå i rett forhold til hundre talenter sølv. Derfor har Septuaginta hundre talenter gull, og den syriske og arabiske oversettelsen ti. Thenius mener at ti er det opprinnelige, og at det ene talltegnet har falt ut. Men han overser at tallet ti som regel ville kreve flertall av «talent».

Av ordene «Neko gjorde Eljakim, Josjias sønn, til konge i hans far Josjias sted» følger at kongen i Egypt ikke anerkjente Joakas' regjering, fordi folket hadde innsatt ham uten hans samtykke. «Og forandret navnet hans til Jojakim.» Navneskiftet var et tegn på avhengighet. I gammel tid pleide fyrster å gi nye navn til dem de tok i sin tjeneste, og herrer til sine slaver (jf. 1 Mos 41,45; Dan 1,7).

Men slike navn var som regel hentet fra hedenske guder. Eljakim, og senere Mattanja (24,17), fikk ekte israelittiske navn: Jojakim (*jehojakim*, יְהוֹיָקִים, «Herren reiser opp») og Sidkia (*tsidkijjahu*, צִדְקִיָּהוּ, «Herrens rettferdighet»). Av det kan vi slutte at Neko og Nebukadnesar ikke behandlet vasallkongene de innsatte, helt som slaver. De lot dem selv velge de nye navnene og stadfestet dem bare som tegn på sitt herredømme.

Eljakim byttet *El* (Gud) ut med *Jeho* (Jehova). Navnet hentyder til at riket skal reises opp, og slik knyttet han dette enda tydeligere til Jehova, paktens Gud, som hadde lovt å oppreise Davids ætt (2 Sam 7,12). Kanskje gjorde han det med vilje i motsetning til den ydmykelsen som Jeremia og andre profeter truet Davids kongehus med. «Men Joakas tok han med seg til Egypt, og der døde han.» Når det skjedde, får vi ikke vite.

I v. 35 får vi alt før beretningen om Jojakims regjering nærmere opplysninger om hvordan skatten som Neko påla landet (v. 33), ble betalt, for den var betingelsen for at Jojakim ble innsatt som konge. Jojakim ga sølvet og gullet til farao. Men for å skaffe det verdsatte han landet og drev inn sølvet og gullet av landets folk, av hver etter hans verdsetting, for å gi det til farao Neko.

V. 36–37. Jojakims regjering

> «[36]Jojakim var tjuefem år gammel da han ble konge, og han regjerte elleve år i Jerusalem. Hans mor hette Sebida. Hun var datter av Pedaja, og var fra Ruma. [37]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, slik som hans fedre hadde gjort.»

Se også 2 Krøn 36,5–8. Jojakim regjerte elleve år i sine ugudelige fedres ånd (sammenlign v. 37 med v. 32). Jeremia framstiller ham (Jer 22,13 ff.) som en ond fyrste som beriket seg ved å undertrykke folket med urett: «Men dine øyne og ditt hjerte er ikke rettet på annet enn på vinning og på å utøse den uskyldiges blod og på å bruke vold og undertrykkelse» (Jer 22,17; jf. 2 Kong 24,4; Jer 26,22–23). Josefus kaller ham derfor urettferdig og ond av natur, verken from mot Gud eller rimelig mot mennesker.

Byen Ruma, som moren kom fra, nevnes ikke andre steder. Noen har ment at det er Aruma nær Sikem (Dom 9,41).

Kapittel 24. Jojakim, Jojakin og Sidkia

V. 1–9. Jojakim blir Nebukadnesars tjener

> «[1]I hans tid kom kongen i Babel, Nebukadnesar, opp. Og Jojakim ble hans tjener i tre år, så falt han fra ham igjen.»

Navnet Nebukadnesar står i Jeremia også i formen Nebukadresar, og på de persiske kileskriftinnskriftene ved Bisutun som *Nabhukudracara*. Etter Oppert er det satt sammen av gudsnavnet Nabu (Nebo), et ord for «makt» og et ord for «fyrste». Han var sønn av Nabopolassar, som grunnla det kaldeiske riket, og regjerte etter Berossos og den ptolemeiske kongelisten i førtitre år, fra 605 til 562 f.Kr.

Om hans første tog mot Jerusalem står det i 2 Krøn 36,6 at han dro opp mot Jojakim og bandt ham med to kobberlenker «for å føre ham til Babel». I Dan 1,1–2 står det at han i Jojakims tredje regjeringsår dro mot Jerusalem og beleiret byen, og at Herren ga Jojakim i hans hånd sammen med en del av karene i Guds hus, som han førte til sin guds hus i Sinears land.

Alle tre stedene handler om det samme toget og den første erobringen av Jerusalem. Krønikebøkene sier med vilje bare at han ble bundet *for å* føres bort, ikke at det skjedde. Og når vår tekst sier at Jojakim ble Nebukadnesars tjener, betyr det bare at han ble skattskyldig, ikke at han ble ført bort. Heller ikke Daniels bok sier at Jojakim ble bortført.

De tre beretningene utfyller altså hverandre. Jojakim ble tatt til fange da Jerusalem falt, og lagt i lenker for å føres bort. Men fordi han bøyde seg for Nebukadnesar og lovte ham troskap, fikk han bli sittende på tronen som Babel-kongens vasall.

Vanskeligheten ligger i tidsangivelsen i Daniels bok. Etter Jer 46,2 slo Nebukadnesar farao Neko ved Karkemis ved Eufrat i Jojakims *fjerde* år. Dette året kalles i Jer 25,1 Nebukadnesars første år, og profeten gjør det til et vendepunkt for Juda: Herren skal føre sin tjener Nebukadnesar over Juda og over alle folkene omkring, og de skal tjene Babels konge i sytti år (Jer 25,9–11). Både slaget ved Karkemis og Nebukadnesars komme til Juda falt altså i det fjerde året, ikke i det tredje.

Noen har villet løse dette ved å la «Jojakims fjerde år» i Jer 46,2 gjelde tiden for Jeremias profeti mot Egypt, ikke slaget, og ved å forstå Jer 25 slik at profeten et år etter den første erobringen varsler at hele Jerusalem og landet skal legges øde. Men denne forklaringen bygger på den feilaktige forutsetningen at Jer 46,3–12 skildrer noe som alt har skjedd, og ikke varsler den ulykken som ventet Egypt. Den lar seg heller ikke forene med Jer 25 uten å tvinge teksten.

Vi må heller ta «Jojakims tredje regjeringsår» (Dan 1,1) som det tidligste tidspunktet for Nebukadnesars komme. I dette året begynte han toget mot Juda. I begynnelsen av Jojakims fjerde år slo han Neko ved Karkemis (Jer 46,2), og så fulgte han seieren opp og inntok Jerusalem samme år. Han gjorde Jojakim skattskyldig og førte samtidig en del av de hellige karene til Babel, sammen med noen unge menn av kongelig ætt som gisler. En av dem var Daniel (2 Krøn 36,7; Dan 1,2).

Fasten i Jojakims femte år (Jer 36,9) taler ikke mot dette. Ekstraordinære fastedager ble ikke bare utlyst for å avverge en truende fare. De ble også holdt etter tunge ulykker som hadde rammet land og folk, for å ydmyke seg for Gud, blidgjøre hans vrede og be om miskunn.

Noen innvender at den ugudelige kongen neppe ville ha minnet folket om en guddommelig dom med en bots- og bønnedag. Men innvendingen bygger på den feilaktige forutsetningen at Jojakim med fastedagen bare ville minne om dommen. Han ville heller vinne Guds hjelp ved en ytre ydmykelse for ham, så han kunne riste av seg det kaldeiske åket, og vekke en åndelig iver i folket for krig mot undertrykkerne.

Mer om dette første toget får vi vite av Berossos, som Josefus har bevart. Da Nabopolassar fikk høre at stattholderen han hadde satt over Egypt, Syria og Fønikia, hadde gjort opprør, sendte han sin unge sønn Nebukadnesar mot ham med en del av hæren, fordi han selv var

for gammel til å tåle krigens strabaser. Nebukadnesar slo stattholderen og vant landet tilbake.

I mellomtiden ble Nabopolassar syk og døde i Babel. Så snart Nebukadnesar fikk vite det, skyndte han seg gjennom ørkenen til Babel med noen få menn. Hæren skulle komme langsommere etter med fangene fra jødene, syrerne, fønikerne og egypterne.

Ser vi bort fra krigsgrunnen, som er gitt fra et kaldeisk synspunkt, går det i alle fall fram av dette at Nebukadnesar alt før farens død hadde slått egypterne, erobret Juda og trengt fram til Egypts grense. At Berossos sier at Nebukadnesar ennå ikke var konge, strider heller ikke mot Bibelen. De bibelske bøkene kaller ham konge på forhånd, fordi han dro mot Juda med kongelig myndighet.

V. 2–4. Herren sender hærflokker mot Juda

> «[2]Og Herren sendte mot ham kaldeiske og syriske og moabittiske og ammonittiske hærflokker. Han sendte dem mot Juda for å ødelegge det, slik som Herren hadde talt ved sine tjenere profetene. [3]Det var bare etter Herrens bud dette kom over Juda, fordi han ville støte dem bort fra sitt åsyn for Manasses synders skyld, for alt det han hadde gjort, [4]men også på grunn av det uskyldige blod som han hadde utøst, så han fylte Jerusalem med uskyldig blod. Og Herren ville ikke tilgi.»

For å straffe Jojakims opprør sendte Herren hærflokker av kaldeere, arameere, moabitter og ammonitter mot ham og mot Juda for å ødelegge det.

I de første årene etter farens død hadde nok Nebukadnesar for mye å gjøre med å ordne sitt nye rike til at han straks kunne dra mot Jojakim og straffe ham. Kanskje syntes han også at saken var for liten til at han måtte dra selv, for etter det første nederlaget var det ikke mye å frykte fra Egypt. Han sendte derfor bare de troppene som da sto i nærheten av Juda.

Folkene som nevnes sammen med kaldeerne, var trolig alle underlagt Nebukadnesar og angrep Juda på hans bud, sammen med de kaldeiske flokkene som var blitt igjen ved grensen.

Hvor mye de utrettet, står det ikke. Men Jerusalem kunne de ikke innta, for etter Jojakims død kunne sønnen hans bestige tronen (v. 6). Teksten sier at det var Herren som sendte disse flokkene. Han styrer paktsfolkets skjebne, og slik straffet han Jojakim for opprøret.

For etter at Herren hadde gitt Juda i kaldeernes hånd som straff for frafallet fra ham, var ethvert opprør mot dem et opprør mot Herren. «Slik som Herren hadde talt ved sine tjenere profetene», det vil si ved Jesaja, Mika, Habakkuk, Jeremia og andre.

«Det var bare etter Herrens bud dette kom over Juda»: det skjedde av ingen annen grunn enn at Herren hadde besluttet å støte Juda bort fra sitt åsyn for Manasses synders skyld (21,12–16; 23,27). «Og Herren ville ikke tilgi», ikke engang om de største forbederne, Moses og Samuel, sto for hans åsyn (Jer 15,1). Syndens mål var fullt, så Gud måtte straffe etter sin hellige rettferdighet.

V. 5–7. Jojakims død

> «[5]Det som ellers er å fortelle om Jojakim og alt det han gjorde, det er skrevet i Judas kongers krønike. [6]Jojakim la seg til hvile hos sine fedre, og hans sønn Jojakin ble konge etter ham. [7]Men kongen i Egypt dro ikke mer ut av sitt land, for kongen i Babel hadde tatt alt det som hadde tilhørt kongen i Egypt, fra Egypterbekken til Fratelven.»

Det er nå alminnelig erkjent at v. 6 ikke strider mot Jeremias profetier. Jeremia sier at Jojakim «skal begraves som de begraver et esel», slept bort og slengt vekk langt fra Jerusalems porter (Jer 22,19), og at han ikke skal ha noen ætling på Davids trone, og at hans døde kropp skal ligge utsatt for heten om dagen og kulden om natten (Jer 36,30).

Noen har ment at seierherrene eller folket i sitt raseri tok knoklene hans ut av graven og kastet dem ut foran byporten da byen ble inntatt tre måneder etter hans død. Men det strekker ikke til, for Jeremia sier uttrykkelig at han slett ikke skal få noen gravferd eller grav.

Vi må derfor anta at han falt i kamp mot de troppene som var sendt mot ham, og at han slett ikke ble begravet. Uttrykket «la seg til hvile hos sine fedre» står ikke i veien for det. Det betyr ikke nødvendigvis en fredelig død på sykeleiet, for det brukes også om Akab, som falt i strid (1 Kong 22,40; jf. 2 Kong 22,20).

1

Sønnen Jojakin kom riktignok på tronen og holdt stand mot kaldeerne i tre måneder, til han falt i deres hender og ble ført levende til

[1]Ewald mener at fienden lokket Jojakim ut av byen med list, og at han ble hogd ned i et basketak. Men det strider mot v. 10, der fiendens hær først etter hans død rykker fram mot Jerusalem og beleirer byen.

Babel. Men profeten kunne med full rett si at et så kort styre ikke var å sitte på Davids trone.

Til Jojakims død knyttes opplysningen i v. 7 om at kongen i Egypt ikke dro ut av landet sitt mer, fordi kongen i Babel hadde tatt alt som hadde hørt ham til, fra Egypterbekken til Eufrat. Den viser for det første hvordan Neko, som vi før har hørt dro opp til Eufrat, forholdt seg da kaldeerne erobret Juda. For det andre viser den at Juda under slike forhold ikke et øyeblikk kunne tenke på å gjøre motstand med hell.

V. 8–9. Jojakins regjering

> «[8]Jojakin var atten år gammel da han ble konge, og han regjerte tre måneder i Jerusalem. Hans mor hette Nehusjta. Hun var datter av Elnatan, og var fra Jerusalem. [9]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, akkurat som hans far hadde gjort.»

Jojakin (*jehojakin*, יְהוֹיָכִין, «han som Herren grunnfester») heter Jekonja i 1 Krøn 3,16 og Jer 27,20, og Konja i Jer 22,24.28 og 37,1. Det er trolig folkets omlaging og forkorting av navnet. Han var atten år gammel da han ble konge (de åtte årene i den hebraiske teksten av 2 Krøn 36,9 er en skrivefeil). Han regjerte i farens ånd i tre måneder, eller etter den mer nøyaktige opplysningen i Krønikebøkene tre måneder og ti dager.

Esekiel (19,5–7) skildrer ham som en ung løve som lærte å rane og røve og åt mennesker, slik som Joakas. Han sier også at han «voldtok deres enker og ødela deres byer». Volden hans rammet altså ikke bare enkeltmennesker, men også alt det de han hadde myrdet, etterlot seg: familiene og eiendommene deres. Ingenting i Jer 22,24.28 strider mot dette bildet. Moren Nehusjta var datter av Elnatan, en av folkets høvdinger i Jerusalem (Jer 26,22; 36,12.25).

V. 10–17. Jerusalem beleiret, Jojakin overgir seg

> «[10]På den tiden dro Babels konge Nebukadnesars menn opp til Jerusalem, og beleiret byen. [11]Siden dro kongen i Babel, Nebukadnesar, selv mot byen, mens hans menn holdt den beleiret. [12]Da gikk Judas konge Jojakin ut til kongen i Babel, både han og hans mor og tjenerne og høvedsmennene og hoffmennene. Og kongen i Babel tok ham til fange i sitt åttende regjeringsår.»

«På den tiden», da Jojakin var blitt konge, eller som 2 Krøn 36,10 sier, «ved årsskiftet», det vil si om våren, dro Nebukadnesars menn, hærførerne hans, mot Jerusalem og beleiret byen. De er noe annet enn hærflokkene i v. 2. Siden disse ikke hadde klart å legge under seg Juda og særlig ikke Jerusalem, sendte Nebukadnesar hærførerne sine med en hær for å beleire og innta byen. Mens beleiringen pågikk, kom han selv for å straffe Jojakims opprør på hans etterfølger.

Da gikk Jojakin ut til Babels konge for å overgi seg. Han så at byen ikke lenger kunne holdes, og håpet trolig å vinne Nebukadnesars gunst ved å overgi seg frivillig, kanskje også å få beholde tronen som hans vasall. Men Nebukadnesar viste ikke lenger nåde, slik han hadde gjort mot Jojakim da Jerusalem ble inntatt første gang. Han behandlet Jojakin som opprører, tok ham til fange og førte ham til Babel sammen med moren, konene (v. 15), høvdingene og hoffmennene, slik Jeremia hadde profetert (Jer 22,24 ff.).

At kongens mor nevnes i v. 12 og 15, kommer ikke av at hun fortsatt var formynder for en umyndig konge. Det kommer av den innflytelsesrike stillingen hun hadde i riket som dronningmor (Jer 29,2; se 1 Kong 14,21).

Nebukadnesars åttende år regnes fra den tiden faren overlot ham overkommandoen over hæren i krigen mot Neko. Hans første år faller da sammen med Jojakims fjerde (Jer 25,1). Fra da av opptrådte han som konge overfor jødene, selv om han førte krigen på farens bud. Derfor regnes regjeringen hans fra dette tidspunktet både i Kongebøkene og hos Jeremia (25,8; Jer 32,1). Etter denne regningen varte den i førtifire år: de åtte årene under Jojakim og de trettiseks årene Jojakin satt i fangenskap, slik det går fram av 25,27.

V. 13–16. Skattene og folket føres bort

> «[13]Han førte bort alle skattene i Herrens hus og i kongens hus, og han brøt gullet av alle de redskapene som Israels konge Salomo hadde fått laget i Herrens tempel, slik som Herren hadde sagt. [14]Han bortførte hele Jerusalem, alle de fornemste og rikmennene, ti tusen fanger. Han bortførte også alle tømmermenn og steinhoggere og smeder. Det ble ikke noen tilbake uten de fattigste av landets folk. [15]Han bortførte Jojakin til Babel. Også kongens mor og koner og hoffmenn og de mektigste i landet førte han som fanger fra Jerusalem til Babel. [16]Og alle rikmennene, sju tusen, og tømmermennene

og steinhoggerne og smedene, ett tusen, alle sammen djerve krigsmenn, dem førte kongen som fanger til Babel.»

Da Nebukadnesar hadde trengt inn i byen, plyndret han skattene i templet og palasset og brøt gullet av redskapene som Salomo hadde laget i Herrens tempel.

Ved den første erobringen i Jojakims fjerde år hadde han alt tatt med seg en del av gullkarene og satt dem i sin guds tempel i Babel (2 Krøn 36,7; Dan 1,2). Det var nok de mindre karene av massivt gull, som skåler, øser, beger, kniver og tenger, og det var dem Kyros ga jødene tilbake da de vendte hjem (Esra 1,7 ff.).

Denne gangen brøt han gullet av de større redskapene, som bare var kledd med gull, for eksempel brennofferalteret, skuebrødsbordet og paktens ark, og tok det med seg som bytte.

Da Jerusalem ble inntatt for tredje gang, under Sidkia, var det derfor bare noen få skåler og øser av gull og sølv igjen (25,15), foruten de store kobberkarene i forgården (25,13–17; Jer 27,18 ff.). «Slik som Herren hadde sagt» viser til 20,17 og Jes 39,6, og til ordene til andre profeter, som Jer 15,13 og 17,3.

Foruten skattene førte han kjernen av Jerusalems innbyggere bort til Babel. Det var ikke bare de mest velstående, men, som Jer 24,1–10 viser, også de beste i moralsk henseende. I v. 14 blir antallet gitt samlet, ti tusen, og i v. 15–16 kommer enkeltheter. «Hele Jerusalem» er hele byens befolkning. Den deles først i to hovedgrupper, og tillegget «det ble ikke noen tilbake uten de fattigste av landets folk» avgrenser den så til kjernen av borgerskapet.

Kongen, dronningmoren og kongens koner nevnes ikke her, men først i den nærmere oppregningen i v. 15. Her står høvdingene og rikmennene, som er den første hovedgruppen.

Med «de fornemste» menes etter v. 15 hoffmennene, hoffets embetsmenn generelt, og med «de mektigste i landet» alle overhodene for stammene og slektene som fantes i Jerusalem. Blant dem regnes også prestene og profetene, som etter Jer 29,1 også ble bortført, Esekiel blant dem (Esek 1,1). De var folkets åndelige ledere. Rikmennene (*gibbore hachajil*, גִּבּוֹרֵי הַחַיִל) var etter v. 16 sju tusen. Det er ikke krigere, men formuende menn, som i 15,20.

Den andre gruppen var håndverkerne, tusen i alt. Det var alle som arbeidet i stein, metall og tre, altså murere, smeder og tømmermenn,

og dessuten låsesmedene (*masger*, מַסְגֵּר), der trolig også våpensmedene er regnet med. De fattigste av landets folk var den lavere delen av befolkningen. Dem fryktet ikke Nebukadnesar noe opprør fra, for de eide ingenting (Jer 39,10), verken penger og gods eller kraft og evne til å reise et opprør.

Motsetningen til dem er «djerve krigsmenn», sterke menn som var i stand til å sette i gang og føre en krig. Den betegnelsen gjelder alle de bortførte: de tusen håndverkerne, de sju tusen rikmennene og kongens embetsmenn og folkets høvdinger, som var to tusen, så tallet blir ti tusen i alt.

Krigerne nevnes ikke for seg. I kampen for å redde hovedstaden og riket gjorde hver våpenfør mann krigstjeneste, så skillet mellom krigere og andre forsvant, og krigerne er regnet med i de ti tusen. Babel er her landet Babylonia, eller rettere det babylonske riket.

V. 17. Sidkia blir konge

> «[17]Og kongen i Babel satte hans onkel Mattanja til konge etter ham,
> og han forandret navnet hans til Sidkia.»

Over de lavere klassene som var blitt igjen, gjorde Nebukadnesar Mattanja, farbroren til den bortførte kongen, til konge med navnet Sidkia. Han var Josjias yngste sønn (Jer 1,3; 37,1). Han var bare ti år gammel da faren døde, og tjueen år da han ble konge.

Som Jojakins farbror hadde han første rett til tronen, for Jojakin var bare en ung mann på atten år og kunne ikke ha en sønn som var gammel nok til å regjere. I 2 Krøn 36,10 kalles han hans «bror», det vil si hans nærmeste slektning.

Om navneskiftet, se 23,34. Navnet Sidkia (*tsidkijjahu*, צִדְקִיָּהוּ, «han som har Herrens rettferdighet») valgte Mattanja trolig selv, i håp om at Herren gjennom ham eller under hans regjering skulle skape den rettferdigheten han hadde lovt sitt folk.

V. 18–20. Sidkias regjering og opprør

> «[18]Sidkia var tjueen år gammel da han ble konge, og han regjerte elleve år i Jerusalem. Hans mor hette Hamutal. Hun var datter av Jirmeja, og var fra Libna. [19]Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, slik som Jojakim hadde gjort. [20]På grunn av Herrens vrede gikk det slik med Jerusalem og Juda, inntil han kastet dem bort fra sitt åsyn. – Og Sidkia gjorde opprør mot kongen i Babel.»

Til avsnittet om Sidkias regjering og Jerusalems ødeleggelse (24,18–25,30) har Jeremias bok en parallell i det historiske tillegget, Jer 52. Den stemmer for det meste ord for ord med vår tekst. Den mangler bare den korte beretningen om mordet på Gedalja og folkets flukt til Egypt (25,22–26), og har i stedet en oversikt over hvor mange Nebukadnesar førte bort (Jer 52,28–30).

Jer 52,18 og særlig 52,21–22 har dessuten slett ikke uviktige opplysninger om templets kar og om prydelsene på kobbersøylene, som ikke står i Kongebøkene. Vår tekst er altså ikke hentet fra Jeremia, og Jer 52 er heller ikke lånt fra Kongebøkene. Begge er korte utdrag av en felles og fyldigere historie om Juda-rikets siste tid, kanskje skrevet av Jeremia eller Baruk, slik som de to utdragene om Hiskia i 2 Kong 18–20 og Jes 36–39.

Mer inngående skildringer av denne tiden gir de historiske delene av Jeremias bok (Jer 39–44). De er som en forklarende kommentar til avsnittet her.

Sidkias mor Hamutal, datter av Jirmeja fra Libna, var også mor til Joakas (23,31). Sidkia var altså hans helbror og halvbror til Jojakim, som hadde en mor som het Sebida (23,36). Han regjerte i elleve år, og i sin holdning til Herren lignet regjeringen hans helt på broren Jojakims, bortsett fra at Sidkia ikke ser ut til å ha hatt så stor kraft til det onde.

Etter Jer 38,5.24 ff. var han en svak mann som ble helt styrt av stormennene i riket og ikke hadde kraft eller mot til å stå imot dem. Men i likhet med dem hørte han ikke på Herrens ord ved Jeremia (Jer 37,2), eller som det heter i 2 Krøn 36,12: «Han ydmyket seg ikke for profeten Jeremia, han som talte ord fra Herrens munn.»

«På grunn av Herrens vrede gikk det slik med Jerusalem og Juda.» Det som «gikk slik», er det som står foran: at Sidkia gjorde det onde, eller at en så gudfiendtlig mann ble konge.

En eldre utlegger sier det slik: «Ikke at det var av Gud at Sidkia var ond, men at Sidkia, en mann som – om vi skal tro Brenz – var enfoldig og avhengig av rådgiverne sine, men samtidig foraktet Guds ord og var ubotferdig (2 Krøn 36,12–13), ble konge, så han skulle bli årsak til Jerusalems undergang.» Om «inntil han kastet dem bort fra sitt åsyn», se v. 3 og 17,18.23.

«Og Sidkia gjorde opprør mot kongen i Babel.» Etter 2 Krøn 36,13 hadde Nebukadnesar tatt ham i ed ved Gud, så han var bundet av ed til å være ham tro. Dette paktsbruddet og den lettsindige edsbrytelsen fordømmer også Esekiel med skarpe ord som en tung synd mot Herren (Esek 17,13 ff.).

Sidkia ser også fra første stund ut til å ha tatt troskapseden til Babels konge lite oppriktig. Kort etter at han var innsatt, sendte han nemlig et sendebud til Babel (Jer 29,3). Å dømme etter brevet som Jeremia ga sendebudene med til de bortførte, kan sendelsen knapt ha hatt noe annet mål enn å få Babels konge til å la de bortførte vende hjem.

I sitt fjerde regjeringsår reiste han så selv til Babel (Jer 51,59), åpenbart for å se nærmere på forholdene der og forsikre Babels konge om sin troskap. I den femte måneden samme år, trolig etter at han var kommet hjem, kom sendemenn fra moabittene, ammonittene, Tyrus og Sidon til Jerusalem for å slutte forbund med ham om å riste av seg det kaldeiske åket (Jer 27,3).

Sidkia søkte også hjelp i Egypt, der den driftige farao Hofra (Apries) var kommet på tronen. Til tross for Jeremias advarsler stolte han på Egypts hjelp og falt fra Babels konge, trolig på en tid da Nebukadnesar var opptatt av en krig med Media, slik Marcus von Niebuhr mener, men det er usikkert.

Kapittel 25. Jerusalems fall

V. 1–7. Beleiringen, og Sidkia ført til Babel

«[1]I Sidkias niende regjeringsår, i den tiende måneden, på den tiende dagen i måneden, dro kongen i Babel, Nebukadnesar, med hele sin hær mot Jerusalem. De beleiret byen og bygde skanser rundt omkring den. [2]De holdt byen beleiret like til kong Sidkias ellevte år. [3]På den niende dagen i måneden var hungersnøden så stor i byen at landets folk ikke hadde noe å spise. [4]Da ble bymuren gjennombrutt, og alle krigsmennene flyktet om natten gjennom porten mellom begge murene ved kongens hage, mens kaldeerne lå leiret mot byen på alle kanter. Og kongen tok veien til ødemarken. [5]Men kaldeernes hær satte etter kongen og nådde ham igjen på Jerikos ødemarker. Og hele hæren hans spredte seg og forlot ham. [6]Da grep de kongen og førte ham opp til Babels konge i Ribla og avsa dom over ham. [7]De drepte Sidkias sønner for hans øyne, og han lot Sidkia selv blinde og lot ham binde med to kobberlenker. Så førte de ham til Babel.»

Avsnittet forteller om beleiringen og erobringen av Jerusalem, og om hvordan Sidkia ble tatt til fange og ført til Babel (jf. Jer 52,4–11 og 39,1–7). I Sidkias niende regjeringsår, på den tiende dagen i den tiende måneden, dro Nebukadnesar med hele sin hær mot Jerusalem og begynte beleiringen. Da hadde han alt inntatt alle de andre festningsbyene i landet unntatt Lakisj og Aseka, som ble beleiret samtidig med Jerusalem (Jer 34,7). Samme dag ble det åpenbart for profeten Esekiel i landflyktigheten at beleiringen av Jerusalem var begynt (Esek 24,1–2).

«Og de bygde skanser rundt omkring den.» Ordet *dajek* (דַּיֵּק) står bare her og hos Jeremia og Esekiel. Det betyr verken en voll rundt

byen eller en ytre palisade, men et vakttårn, og her i samlet betydning: vakttårn eller beleiringstårn.

Byen var beleiret til Sidkias ellevte år. Da ble den nordre bymuren gjennombrutt på den niende dagen i den fjerde måneden (v. 3). At Jerusalem kunne holde ut en beleiring på atten måneder, viser hvor sterke festningsverkene var. Beleiringen ble dessuten avbrutt en kort tid da den egyptiske kongen Hofra rykket fram, så kaldeerne måtte dra mot ham og drive ham tilbake. Det ser ut til at de klarte det uten slag (Jer 37,5 ff.; Esek 17,7).

Sidkia stolte dels på Egypts hjelp og dels på Jerusalems styrke. Han brydde seg ikke om Jeremias gjentatte bønner om å berge seg selv, byen og folket fra den undergangen som ellers ikke kunne unngås, ved å overgi seg til kaldeerne (Jer 38,17–18). Han lot det komme til det verste. Hungersnøden ble så stor at det ble gjort umenneskelige grusomheter (Klag 2,20–21; 4,9–10), og til sist ble muren gjennombrutt på den niende dagen i den fjerde måneden.

I vår tekst mangler måneden. Ordene «i den fjerde måneden» (Jer 52,6; jf. 39,2) har falt ut ved en avskrivers uaktsomhet.[1]

Hungersnøden nevnes ikke for å vise at folket ikke lenger var i stand til å gjøre motstand, men som bevis på at profetordene var sanne (3 Mos 26,29; 5 Mos 28,53–57; Jer 15,2; 27,13; Esek 4,16–17). «Landets folk» er her det vanlige folket i Jerusalem, borgerne i hovedstaden.

Av den mer inngående beretningen i Jer 39,3–5 ser vi at kaldeerne brøt gjennom den nordre, ytre muren rundt den nedre byen. Det var den andre muren, som Hiskia og Manasse hadde bygd (2 Krøn 32,5; 33,14). De trengte inn i den nedre byen, den andre bydelen (22,14), så hærførerne deres satte seg i Midtporten. Den lå i muren som skilte den nedre byen fra den øvre byen på Sion, og var overgangen mellom dem.

Da Sidkia så dem der, flyktet han om natten ut av byen med krigsmennene gjennom porten mellom de to murene ved kongens hage, på veien til Jordan-sletten, mens kaldeerne lå rundt byen.

Teksten i v. 4 er kommet ned til oss i skadd form. Etter «alle krigsmennene» mangler verbet «flyktet og dro ut av byen». Sammenligner vi med Jer 39,4, ser vi at det har falt ut enda mer: ikke bare «kongen»,

[1] NB har «På den niende dagen i måneden».

som må ha stått der, for etter v. 5 var kongen blant dem som flyktet, men trolig hele setningen «da Judas konge Sidkia så dem». Det er også kongen som er subjekt for «tok veien».[2]

«Porten mellom begge murene ved kongens hage» var en port ved munningen av Tyropøon-dalen, i det sørøstre hjørnet av byen på Sion. Etter Neh 3,15 lå kongens hage ved Siloa-dammen, ved munningen av Tyropøon. Ved dette skaret var adkomsten til byen sperret av en dobbel mur. Den indre gikk fra Sion til Ofel, mens den ytre, et stykke unna, bandt Sion-muren sammen med den ytre ringmuren rundt Ofel og trolig omsluttet kongens hage. «Ødemarken»[3] er lavlandet på begge sider av Jordan (se 5 Mos 1,1).

Fordi kaldeerne lå leiret rundt byen, ble flukten straks oppdaget. Hæren deres satte etter kongen og nådde ham igjen på Jerikos ødemarker, mens hans egen hær spredte seg. Alt dette hadde Esekiel sett i Ånden (Esek 12,3 ff.). Jerikos ødemarker er den delen av Jordansletten som lå rundt Jeriko (se Jos 4,13).

Sidkia ble grepet og ført til Babels konge i Ribla, der kaldeerne hadde hovedkvarteret sitt (se 23,33), og der ble han stilt for retten. Etter v. 1 hadde Nebukadnesar selv begynt beleiringen. Men senere, kanskje først etter at egypterne som kom for å unnsette byen, var drevet tilbake, overlot han den langvarige beleiringen til hærførerne sine og trakk seg tilbake til Ribla for å lede hele felttoget derfra.

Straffen over Sidkia var den fortjente lønn for at han brøt eden og forherdet seg mot Herrens råd. Under beleiringen hadde Jeremia forkynt for ham at han kunne berge både sitt eget liv og Jerusalem fra undergang ved å overgi seg frivillig til kaldeerne, men at han ved hardnakket motstand ville føre en vanærende undergang over seg selv, sin familie, byen og hele folket (Jer 38,17 ff.; 32,5; 34,3 ff.).

Sønnene hans, som ikke nevnes i v. 4, men som hadde flyktet med ham og var tatt til fange, ble drept for hans øyne. Det samme skjedde etter Jer 52,10 og 39,6 med alle Judas høvdinger, det vil si de som hadde flyktet sammen med kongen.

Så ble han selv blindet og ført til Babel, bundet med to kobberlenker, og der satt han i fengsel til han døde (Jer 52,11). Slik ble Esekiels

[2]NB har fylt ut ordene: «alle krigsmennene flyktet om natten» og «Og kongen tok veien til ødemarken».

[3]**«Ødemarken»** ha'araba, הָעֲרָבָה

profeti oppfylt: Han kom til Babel, men så ikke landet, og der døde han (Esek 12,13). Å stikke ut øynene var en vanlig straff for fyrster hos babylonerne og perserne. De to kobberlenkene var lenker på hender og føtter. På samme måte ble Samson behandlet av filistrene (Dom 16,21).

V. 8–21. Byen og templet brent, folket bortført

> «[8]I den femte måneden, på den sjuende dagen i måneden – det var Babels konge Nebukadnesars nittende år – kom Nebusaradan, høvdingen over livvakten, en av Babel-kongens menn, til Jerusalem. [9]Han brente opp Herrens hus og kongens hus. Og alle Jerusalems hus – alle stormennenes hus – brente han opp med ild. [10]Og hele den hær av kaldeere som høvdingen over livvakten hadde med seg, rev ned murene omkring Jerusalem. [11]Nebusaradan, høvdingen over livvakten, bortførte resten av folket, dem som var blitt tilbake i byen, og overløperne som var gått over til kongen i Babel, og resten av folket. [12]Bare noen av de fattigste i landet lot høvdingen over livvakten bli tilbake som vingårdsmenn og jordbrukere.»

Her kommer ødeleggelsen av Jerusalem og templet og bortføringen av folket til Babel (jf. Jer 52,12–27 og 39,8–10). Først får vi en samlet beretning om hvordan templet og byen ble ødelagt (v. 8–10) og folket bortført (v. 11–12). Så følger en nærmere skildring av hva som ble gjort med metallkarene i templet (v. 13–17), og hvordan det gikk med folkets åndelige og verdslige ledere som var tatt til fange (v. 18–21).

Jerusalem ble ødelagt ved at templet, kongens palass og alle de større husene ble brent og murene revet. Det gjorde Nebusaradan, høvdingen over Nebukadnesars livvakt, på den sjuende dagen i den femte måneden i Nebukadnesars nittende regjeringsår.

Jer 52,12 har den tiende dagen i stedet for den sjuende. Eldre utleggere har villet forene dette ved å anta at brannen varte i flere dager, fra den sjuende til den tiende. Men lignende forskjeller i tallene møter vi igjen senere (v. 17 og 19), og de kan bare forklares ved at like tallbokstaver er blitt forvekslet. Det må ha skjedd her også, og hvilken dato som er den riktige, kan ikke avgjøres.

At jødene senere holdt den niende dagen som fastedag, avgjør ikke saken til fordel for Jeremias dato. Sak 7,3 og 8,19 nevner fasten i den femte måneden uten å oppgi noen dag. Og da den niende dagen på

Talmuds tid ble holdt som fastedag, var det ikke bare til minne om kaldeernes ødeleggelse av Jerusalem, men også om romernes og om tre andre ulykker som hadde rammet folket. De jødiske lærde har altså uten historisk sans samlet forskjellige ulykker på én og samme dag.

Nebukadnesars nittende år svarer til Sidkias ellevte (se 24,12). Nebusaradan nevnes ikke i Jer 39,3 blant de kaldeiske hærførerne som trengte inn i byen. Nebukadnesar må altså ha sendt ham til Jerusalem etter at byen var inntatt og Sidkia dømt, for å ødelegge byen, føre bort folket og sette en stattholder over dem som ble igjen i landet. Det forklarer ganske enkelt hvorfor det gikk en måned fra kaldeerne trengte inn i byen, i alle fall i den nedre byen, til den ble brent ned.

Vi trenger ikke anta at Sion-byen holdt ut i en måned. Det er lite sannsynlig, for krigsmennene hadde flyktet med Sidkia og var blitt spredt under flukten.

«Høvdingen over livvakten» var hos babylonerne, som hos egypterne (1 Mos 37,36; 39,1), sjefen for kongens livvakt, og det var han som skulle fullbyrde dødsdommene. Livvakten svarer til kreterne hos israelittene (2 Sam 8,18).

«Alle stormennenes hus» forklarer nærmere hva «alle Jerusalems hus» betyr. Han brente ikke opp hvert eneste hus, men alle de store husene, hvert eneste ett, sammen med templet og kongens palass. En del av bolighusene brukte seierherrene selv mens de var i Jerusalem. Så lot han alle bymurene rive.

Resten av folket førte han bort, både dem som var blitt igjen i byen, og overløperne som hadde gått over til kaldeerne, og «resten av mengden»[4].

Jer 52,15 har her et ord som kan bety «håndverker», og noen har derfor forstått det om resten av håndverkerne fra 24,14.16. Men det utelukkes av Jer 39,9, som har «resten av folket, de som var blitt tilbake». Ordet hos Jeremia er bare en annen form av det samme ordet og betyr en mengde folk.

«Resten av folket, dem som var blitt tilbake i byen» er da folket som var igjen i Jerusalem, både krigere og andre, og «resten av mengden» er resten av befolkningen i landet utenfor Jerusalem. Det er trolig den

[4] **«resten av mengden»** jeter hehamon, יֶתֶר הֶהָמוֹן

beste forståelsen. Da får «i byen» sin fulle vekt, og unntaket i v. 12 viser at bortføringen ikke bare gjaldt Jerusalems innbyggere, men folket i hele landet.

«De fattigste i landet», som han lot bli igjen som vingårdsmenn og jordbrukere, var det vanlige folket uten eiendom, ikke bare i Jerusalem, men i hele landet, «de fattige som ikke eide noe» (Jer 39,10).

V. 13–17. Kobberet og karene i templet

> «[13]Kaldeerne slo i stykker kobbersøylene i Herrens hus og fotstykkene og kobberhavet i Herrens hus, og førte kobberet av dem til Babel. [14]De tok også askebøttene og ildskuffene og knivene og røkelsesskålene og alle kobberkarene som hadde vært brukt til tjenesten. [15]Også fyrfatene og skålene til å stenke blod med, alt som var av gull og alt som var av sølv, det tok høvdingen over livvakten, [16]de to søylene, det ene havet og fotstykkene som Salomo hadde laget for Herrens hus – i alle disse tingene var kobberet ikke til å veie. [17]Atten alen høy var den ene søylen. Det var et søylehode på den av kobber, og søylehodet var tre alen høyt. Og det var et nettverk og granatepler på søylehodet rundt om det, alt sammen av kobber. Likedan var det med den andre søylen ved nettverket.»

Kobberkarene i templet ble slått i stykker, og kobberet og de mindre karene av kobber, sølv og gull ble ført bort. Jer 52,17–23 nevner flere ting som er utelatt her. Kobbersøylene (1 Kong 7,15 ff.), fotstykkene (7,27 ff.) og kobberhavet (7,23 ff.) ble slått i stykker, fordi det hadde vært vanskelig å få med seg disse kjempestore tingene hele.

Om de mindre karene til gudstjenesten (v. 14), se 1 Kong 7,40. V. 15 er enda mer forkortet enn Jer 52,19, som regner opp seks forskjellige ting foruten lysestakene. «Alt som var av gull og alt som var av sølv» er en samlet betegnelse for det som ble ført bort.

I v. 16 kommer en merknad om hvor mye kobber det var i de store redskapene: det var så mye at det ikke lot seg veie. I v. 17 følger en tilføyelse om det kunstferdige arbeidet på de to kobbersøylene.

Jer 52,20 nevner også de tolv kobberoksene under havet, og skildringen av søylene i Jer 52,21 ff. har flere enkeltheter som er utelatt i Kongebøkene, ikke bare her, men også i 1 Kong 7,16. Om selve tingene, se forklaringen der. At de tolv oksene er utelatt i en så sammentrengt beretning som vår, gir ingen grunn til å holde ordene hos Jeremia

for et senere tillegg. Det kan nemlig ikke bevises ut fra 16,17 at Akas sendte kobberoksene til Tiglat-Pileser.

I stedet for «tre alen» må vi lese «fem alen», etter Jer 52,22 og 1 Kong 7,16.[5] Ordene «ved nettverket» sist i verset er påfallende. Den andre søylen var lik den første ikke bare i nettverket, men i hele sin form og størrelse. Likevel kan det være at forfatteren ville framheve at de to søylene var like nettopp på dette ene punktet.

V. 18–21. De ledende mennene henrettet i Ribla

> «[18]Høvdingen over livvakten tok med seg ypperstepresten Seraja og presten Sefanja, den andre i rang, og de tre vaktene ved dørterskelen. [19]Fra byen tok han en hoffmann som var høvedsmann over krigsfolkene, og fem menn som ennå fantes i byen av dem som stadig hadde adgang til kongen, og skriveren hos hærføreren, han som utskrev landets folk til krigstjeneste, og seksti menn av landets folk som fantes i byen. [20]Alle disse tok Nebusaradan, høvdingen over livvakten, og førte til Babels konge i Ribla. [21]Og Babels konge slo dem i hjel i Ribla i Hamat-landet. Slik ble Juda bortført fra sitt land.»

De øverste embetsmennene i templet og byen og seksti menn av landets folk, som var tatt til fange da Jerusalem ble ødelagt, sendte Nebusaradan til kongen sin i Ribla, og der ble de drept (jf. Jer 52,24–27).

Ypperstepresten Seraja var farfar eller oldefar til den skriftlærde Esra (Esra 7,1; 1 Krøn 6,14). Sefanja, en prest av andre rang (se 23,4), er trolig den samme som Sefanja, Ma'asejas sønn, som hadde en framskutt plass blant prestene (Jer 21,1; 29,25 ff.; 37,3). «De tre vaktene ved dørterskelen» er trolig de tre forstanderne for levittene som holdt vakt ved templet, og de hørte derfor til helligdommens øverste embetsmenn.

Fra byen, det vil si fra byens borgerlige styre, tok Nebusaradan en hoffmann som var høvedsmann over krigsfolkene. Jer 52,25 sier at han *hadde vært* høvedsmann, for embetet hans var slutt da byen ble inntatt. Så tok han fem menn (etter Jeremia sju) av dem som hadde adgang til kongen, det vil si hans nærmeste rådgivere, og skriveren hos hærføreren, han som skrev ut landets folk til krigstjeneste.

[5] NB har «søylehodet var tre alen høyt».

Hærføreren er den øverste lederen for hele krigsmakten, og det er skriveren, ikke hærføreren, som skrev ut folket.

«Og seksti menn av landets folk som fantes i byen.» Det var trolig ledende menn fra landsbygda, eller de kan ha hatt en ledende rolle i forsvaret av byen. Derfor ble de henrettet i Ribla og ikke bare bortført sammen med resten av folket.

Beretningen om hvordan Juda-riket gikk til grunne, slutter i v. 21: «Slik ble Juda bortført fra sitt land.» I v. 22–26 følger bare en kort melding om dem som var blitt igjen i landet. I stedet for den har Jer 52,28–30 en nøyaktig oversikt over hvor mange som ble ført bort.

V. 22–30. Gedalja blir myrdet, folket flykter til Egypt

> «[22]Babels konge Nebukadnesar satte Gedalja, sønn av Akikam, Sjafans sønn, over den delen av folket som var tilbake i Juda, dem som kongen hadde latt bli igjen. [23]Da alle høvedsmennene for hærflokkene og mennene deres fikk høre at kongen i Babel hadde satt Gedalja over landet, kom de til ham i Mispa. Det var Ismael, sønn av Netanja, og Johanan, sønn av Kareah, og Seraja, sønn av Tanhumet fra Netofat, og Ja'asanja, sønn av en mann fra Ma'aka, med alle mennene sine. [24]Og Gedalja ga dem og deres menn sin ed og sa til dem: Vær ikke redd kaldeernes menn. Bli i landet og tjen Babels konge, så skal det gå dere vel. [25]Men i den sjuende måneden kom Ismael, sønn av Netanja, Elisjamas sønn, en mann av kongelig ætt, og ti andre menn med ham, og de slo i hjel Gedalja, og likeså de jøder og kaldeere som var hos ham i Mispa. [26]Da brøt hele folket opp, både store og små, og høvedsmennene for hærflokkene, og de dro til Egypt, for de var redd kaldeerene.»

Hendingene som bare så vidt antydes her, er overlevert langt fyldigere i Jer 40–44. Over resten av folket som var igjen i landet, satte Nebukadnesar Gedalja som stattholder, og han slo seg ned i Mispa.

Gedalja var sønn av Akikam, som hadde tatt seg av profeten Jeremia og berget livet hans (Jer 26,24), og sønnesønn av Sjafan (se 22,12). Han hørte hjemme i Jerusalem. Ut fra hans holdning til Jeremia kan vi slutte at han under beleiringen og erobringen av Jerusalem trolig hadde vunnet kaldeernes tillit ved sin rettskafne ferd, og ved at han

arbeidet for at folket skulle bøye seg under den dommen Gud hadde ført over dem.

Derfor overlot Nebukadnesar til ham tilsynet med dem som var blitt igjen i landet: menn, kvinner og barn, fattigfolk og til og med noen kongsdøtre og hoffmenn, som kaldeerne ikke hadde funnet det nødvendig eller umaken verdt å føre bort (Jer 40,7; 41,10.16). Han gjorde ham altså til stattholder over det erobrede landet. Mispa er det nåværende Nebi Samwil, to timers vei nordvest for Jerusalem (se Jos 18,26).

Da de fikk høre at Gedalja var satt til stattholder, kom alle høvedsmennene for hærflokkene og mennene deres til ham. Det var de delene av hæren som var blitt spredt da kongen flyktet (v. 5), og som hadde sluppet unna kaldeerne og spredt seg «ute på landsbygden» (Jer 40,7).

Ismael, sønn av Netanja og sønnesønn av Elisjama, trolig den kongelige skriveren i Jer 36,12.20, var av kongelig ætt. Om de andre vet vi ikke mer, bare at Johanan etter Jer 40,13 ff. advarte Gedalja mot Ismaels svik. Da Gedalja hadde oversett advarselen og var blitt drept av Ismael, stilte Johanan seg i spissen for folket og dro med dem til Egypt, enda Jeremia advarte dem mot det (Jer 41,15 ff.).

Jer 40,8 har «Johanan og Jonatan, Kareahs sønner». Det er usikkert om «Jonatan» er kommet inn i Jeremias tekst ved en feil, eller om navnet har falt ut i vår tekst. Men andre steder nevnes bare Johanan, Kareahs sønn (Jer 40,13; 41,11.16), og det taler for det første.

Etter Jer 40,8 var det ikke Seraja som kom fra Netofa, men Ofai, og det var sønnene hans som var høvedsmenn. Netofa lå i nærheten av Betlehem (Neh 7,26; Esra 2,22). Ja'asanja, som heter Jesanja hos Jeremia, var sønn av en ma'akatitt, det vil si at faren kom fra det syriske området Ma'aka ved Hermon (se 5 Mos 3,14).

Mennene var redde for kaldeernes hevn fordi de hadde kjempet mot dem. Derfor forsikret Gedalja dem med ed at de ikke hadde noe å frykte så sant de bodde fredelig i landet, var lydige mot Babels konge og dyrket jorden (jf. Jer 40,9–10). «Kaldeernes menn» er kaldeiske embetsmenn under stattholderen Gedalja.

I den sjuende måneden, knapt to måneder etter at Jerusalem var ødelagt, kom Ismael med ti menn til Gedalja i Mispa og myrdet ham sammen med de jødene og kaldeerne han hadde hos seg som soldater, til tjeneste og vern. Etter Jer 41,1 ff. skjedde det etter at Gedalja

hadde tatt gjestfritt imot dem og innbudt dem til å spise med seg. Det var Ammons konge Ba'alis som hadde satt Ismael opp til mordet. Johanan hadde fortalt Gedalja om planen og advart ham, men Gedalja trodde ham ikke (Jer 40,13–16).

Etter mordet drepte Ismael også svikefullt en flokk menn som kom fra Sikem, Sjilo og Samaria med offer til templet. Så tok han jødene som var i Mispa, til fange, blant dem noen kongsdøtre, og ville føre dem over til ammonittene. Men så snart ugjerningen ble kjent, satte Johanan og de andre høvedsmennene etter ham og nådde ham igjen ved Gibeon. Da gikk fangene over til Johanan, og Ismael slapp unna til ammonittene med bare åtte menn (Jer 41,4–15).

Johanan dro så med de andre høvedsmennene og folket han hadde fått tilbake, til traktene ved Betlehem, for å flykte til Egypt av frykt for kaldeerne.

Der søkte de riktignok profeten Jeremia for å spørre etter Herrens ord. Men de lot seg ikke vende fra planen sin, verken av Herrens ord om at de ikke trengte å frykte Babels konge hvis de ble i landet, men at de alle skulle omkomme ved sverd, hunger og pest hvis de dro til Egypt, eller av varselet om at Herren også skulle gi farao Hofra i Nebukadnesars hånd (Jer 42; 44,30).

De dro likevel til Egypt og tok profeten med seg. Der slo de seg ned i forskjellige byer og ga seg over til avgudsdyrkelse, og de lot seg ikke dra bort fra den, selv ikke ved de tunge dommene profeten Jeremia varslet at skulle komme over dem (Jer 43,1–13; 44). V. 26 antyder bare kort hvordan det hele endte. De var redde for at kaldeerne skulle hevne mordet på stattholderen.

V. 27–30. Jojakin blir tatt til nåde

> «[27]I det trettisjuende året etter at Judas konge Jojakin var bortført, i den tolvte måneden, på den tjuesjuende dagen i måneden, tok kongen i Babel, Evil-Merodak, samme året han ble konge, Judas konge Jojakin til nåde og førte ham ut av fengselet. [28]Han talte vennlig med ham og ga ham plass høyere oppe enn de andre kongene som var hos ham i Babel. [29]Jojakin la av seg fangedrakten og spiste stadig ved hans bord, så lenge han levde. [30]Det han trengte til livets opphold, fikk han alltid fra kongen, dag for dag, så lenge han levde.»

Jojakin blir satt fri fra fengselet og opphøyet til kongelig ære (jf. Jer 52,31–34). I det trettisjuende året etter at han var bortført, tok

Evil-Merodak ham ut av fengselet da han selv var kommet på tronen. «Samme året han ble konge» betyr trolig straks etter at han hadde besteget tronen, for dette var uten tvil en nådeshandling ved begynnelsen av hans regjering.

Det hebraiske uttrykket som NB gjengir med «tok til nåde», er «løftet hodet»[6]. Det betyr å sette en fri fra fengselet og opphøye ham til verdighet og ære (jf. 1 Mos 40,13).

At det trettisjuende året av Jojakins fangenskap falt sammen med begynnelsen av Evil-Merodaks regjering, er forklart ved 24,12. I stedet for den tjuesjuende dagen har Jeremia den tjuefemte, igjen fordi like tallbokstaver er blitt forvekslet (se v. 8).

Navnet Evil-Merodak er satt sammen av navnet på den babylonske guden Merodak (se 20,12) og forstavelsen *Evil*. Den babylonske grunnformen er trolig *Avil-Marduk*, det vil si «Merodaks mann» (Schrader). Etter Berossos og den ptolemeiske kongelisten regjerte han i to år, og etter Berossos' dom styrte han lovløst og utsvevende. Han ble myrdet av sin svoger Neriglissar.

«Han talte vennlig med ham og ga ham plass høyere oppe enn de andre kongene som var hos ham i Babel.» Det skal ikke forstås bokstavelig, som om han fikk en høyere trone enn de andre kongene, men billedlig: han fikk en mer ærefull plass. «Kongene som var hos ham», var avsatte konger som ble holdt ved hoffet, slik som Jojakin, for å øke glansen der, på samme måte som Kyros holdt den beseirede Krøsus hos seg.

Jojakin la av seg fangedrakten, det vil si at han tok den av og fikk andre, kongelige klær (jf. 1 Mos 41,42). Og han spiste stadig ved kongens bord så lenge han levde (jf. 2 Sam 9,7). Dessuten fikk han et daglig underhold av kongen, så han kunne forsørge folkene som utgjorde hans lille hoff.

«Så lenge han levde» i v. 30 gjelder Jojakin, slik som i v. 29. Forfatteren ville vise hvordan det gikk Jojakin fra den dagen han ble opphøyet, til livets slutt. Likevel kan vi ikke med sikkerhet slutte av dette at Jojakin døde før Evil-Merodak, for nåden mot ham kan ha blitt videreført av Evil-Merodaks etterfølger.

[6] **«løftet hodet»** nasa et rosj, נָשָׂא אֶת־רֹאשׁ

Hva som fikk Evil-Merodak til å benåde Jojakin og vise ham denne æren, kan vi ikke si noe sikkert om. Men den høyere grunnen til at fangenskapet hans fikk en så gledelig vending, lå i Guds nådige rådslutning: Davids ætt skulle riktignok tuktes hardt for sitt frafall fra Herren, men ikke forkastes helt (2 Sam 7,14–15).

Samtidig skulle denne hendingen være et trøsterikt tegn for hele det bortførte folket på at Herren en gang skulle gjøre ende på deres landflyktighet, om de erkjente at det var en vel fortjent straff for deres synder at de var drevet bort fra hans åsyn, og vendte om til Herren sin Gud av hele sitt hjerte.

Om Carl Friedrich Keil

1807–1888

Carl Friedrich Keil (1807–1888) ble født i Oelsnitz i Sachsen. Han studerte teologi i Dorpat (Tartu) og i Berlin, der han ble elev av Ernst Wilhelm Hengstenberg. Fra 1833 var han i 25 år professor ved det lutherske teologiske fakultetet i Dorpat. I 1858 flyttet han tilbake til Tyskland, og resten av livet brukte han til å skrive.

Keil var en av de mest grundige bibelforklarerne i den lutherske kirke på 1800-tallet. Han holdt fast ved at Det gamle testamente er Guds ord og forteller virkelig historie, og han forsvarte det mot tidens bibelkritikk. Caspari regnet ham blant dem som førte arbeidet videre etter Hengstenberg.

Hovedverket er den store kommentaren til Det gamle testamente som han skrev sammen med Franz Delitzsch (fra 1861). Keil skrev selv om Mosebøkene, de historiske bøkene, Jeremia, Esekiel, Daniel og de tolv små profetene. Kommentaren ble oversatt til engelsk og brukes fortsatt.

Oversettelsene på Gamle stier bygger på den engelske utgaven (Edinburgh 1864–1878) og er forkortet: Keils forklaring av teksten står, men grammatiske drøftinger, ordlister og det meste av oppgjøret med bibelkritikerne er kortet inn.

Ordforklaringer

Jehova – Jehova er en gjengivelse av Guds eget navn i Det gamle testamente, som på hebraisk skrives med de fire konsonantene JHVH (יהוה). Navnet betyr «Han som er», slik Gud selv forklarte det for Moses: «Jeg er den jeg er» (2 Mos 3,14). Navnet sier ikke bare at Gud er til, men også hvem han er for sitt folk: den uforanderlige, som er trofast mot sine løfter. Det vanlige ordet for Gud, Elohim (אֱלֹהִים), peker på ham som Skaperen og den Allmektige, og patriarkene kjente ham som El Sjaddai, den Allmektige. Men under paktsnavnet Jehova ble han kjent da han oppfylte løftene og førte Israel ut av Egypt (2 Mos 6,2–3). Dette navnet klinger også med i ordene om «han som er og som var og som kommer» (Åp 1,4; 1,8). Av ærefrykt sluttet jødene å uttale gudsnavnet og leste i stedet Adonai, «Herre». Derfor gjengir norske bibler JHVH med «Herren». Formen «Jehova» er en blanding av konsonantene i JHVH og vokaltegnene fra Adonai. Vokalene i Adonai er a–o–a (i-en til slutt er konsonanten j, ikke en vokal). Vokaltegnene ble satt under bokstavene JHVH for å minne leseren om å si Adonai. Den første vokalen i Adonai er en svært kort a, fordi den står under en strupelyd (alef). Under J, som ikke er en strupelyd, blir den samme halvvokalen til en enda kortere e: J-e-H-o-V-a-H. Senere ble dette lest rett fram som ett ord, og siden den siste H-en er stum, ble det «Jehovah», på norsk «Jehova».

Josefus – Flavius Josefus (ca. 37–100 e.Kr.) var en jødisk historieskriver av prestelig slekt i Jerusalem. Under opprøret mot Roma (66–70 e.Kr.) ledet han de jødiske styrkene i Galilea, men ble tatt til fange. Han kom senere i tjeneste hos keiser Vespasian og skrev resten av livet i Roma. To av verkene hans er særlig viktige: «Den jødiske krig», om opprøret og Jerusalems ødeleggelse i år 70, og «Jødiske oldtidshistorier», om jødenes historie fra skapelsen til hans egen tid. Fortolkerne viser til dem med de latinske forkortelsene «Bell.» (Bellum Judaicum) og «Ant.» (Antiquitates). Josefus er den viktigste kilden utenom Bibelen til jødisk historie på Jesu og apostlenes tid. Han nevner blant andre Herodes-slekten, Pilatus, Johannes døperen og Jakob, «bror av Jesus, som ble kalt Kristus». Han skrev som jøde for et romersk publikum, og det han forteller, må derfor leses med et visst forbehold.